

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav slavistických a východoevropských studií

David Blažek

**EMANCIPACE SLOVINSKÉHO
JAZYKA
VE 20. STOLETÍ**

Dizertační práce

Filologie
Slovanská filologie

Vedoucí práce: Doc. Dr. Jasna Honzak Jahić,
† prof. PhDr. Alexandr Stich, CSc.

2005

**Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracoval samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.**

.....

OBSAH

Předmluva	5
Úvod	7
1 Emancipace jazyka	10
1.1 Příklad dvou fází emancipace jazyka na slovinské právní terminologii	15
1.2 Emancipace jazyka a purismus	19
2 Emancipace slovinštiny	25
2.1 Variety slovinského jazyka	26
2.2 Předpoklady emancipace slovinštiny	30
2.2.1 Slovinská politická a kulturní emancipace	32
2.2.1.1 Politická a společenská konstelace	33
2.2.1.2 Potenciál nositelů/příjemců emancipačního hnutí a faktory s ním související	37
2.2.1.3 Další faktory ovlivňující slovinskou národní emancipaci.	41
3 Emancipace slovinštiny po roce 1848	42
4 Emancipace slovinštiny ve 20. století	48
4.1 Emancipace slovinštiny od počátku 20. století do II. světové války.	50
4.1.1 Politická a společenská situace	50
4.1.2 Odraz politické a společenské situace na statusu a korpusu slovinského jazyka	54
4.1.2.1 Slovinština versus srbochorvatština	57
4.1.2.2 Příspěvek jazykovědy k emancipaci slovinštiny.	62
4.1.2.3 Školství	67
4.1.2.4 Další nositelé jazykové emancipace	69
4.2 Emancipace slovinštiny od II. světové války do rozpadu Jugoslávie.	73
4.2.1 Politická a společenská situace	73
4.2.2 Odraz politické a společenské situace na statusu a korpusu slovinského jazyka	77
4.2.2.1 Slovinština versus srbochorvatština	81
4.2.2.2 Příspěvek jazykovědy k emancipaci slovinštiny.	85
4.2.2.3 Školství	93
4.2.2.4 Sdělovací prostředky	97
4.2.2.5 Slovinština v jugoslávské armádě	99

4.3 Emancipace slovinštiny v samostatném Slovinsku	101
4.3.1 Politická a společenská situace	101
4.3.2 Odras politické a společenské situace na statusu a korpusu slovinského jazyka	102
4.3.2.1 Školství	103
4.3.2.2 Jazykověda	105
4.3.3 Emancipace slovinštiny versus globalizace	106
4.3.4 Slovinština versus angličtina	110
4.3.5 Snahy o zákonnou ochranu slovinštiny a jazyková politika v současném Slovinsku	116
4.3.6 Slovinská počítačová terminologie jako projev emancipace jazyka	127
4.3.6.1 Specifika vybraných terminologických soustav ve slovinštině	128
4.3.6.2 O počítačové terminologii obecně	131
4.3.6.3 O počítačové terminologii ve Slovinsku.	133
4.3.6.4 Počítačová terminologie v systému (slovinského) jazyka	137
4.3.6.5 Domácí pojmenování a výpůjčky ve slovinské počítačové terminologii	139
Závěrem	151
Povzetek	153
Literatura	154
Příloha	
A/ Návrh zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon) z roku 1999	162
B/ Usnesení vlády České republiky ze dne 15. září 1999 č. 944 + P k poslanceckému návrhu zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon)	168
C/ Slovinský Jazykový úřad a jeho kompetence	170
D/ Zákonná ustanovení upravující užívání slovinského jazyka ve veřejném životě v rámci SR Slovinsko	171

Slovinci vymřou...

...až zhyne slovinský jazyk. Ale to se nestane.

Opět jsme dokázali, že ve slovinštině lze vyjádřit všechno. I počítačové příkazy.

(reklama na slovinskou verzi textového editoru Microsoft Word 6.0.; časopis Monitor 2/1995, s. 137, překlad D. B.)

PŘEDMLUVA

Úvodní motto nebylo zvoleno náhodou. Je v něm totiž s určitou nadsázkou (podmíněnou reklamním účelem textu) obsaženo několik zásadních skutečností ve vztahu ke slovinskému jazyku. Z motta mimo jiné vyplývá, že Slovinci jsou (podobně jako další národy, které musely v minulosti vynakládat zvýšené úsilí za zachování svébytnosti) na svém jazyce životně i citově závislí a pokládají jej za svou ústřední kulturní a sociální hodnotu či prostředek národního sebeurčení. Z motta je možné dále vyvodit, že slovinština ke svému současnému rejstříku funkcí (včetně využití v počítačových programech) nedospěla snadnou cestou. Hledání příčin těchto skutečností se stalo zárodkem dizertační práce.

Mým původním záměrem bylo zmapování emancipace slovinštiny od jejích počátků až do současnosti, avšak narůstající rozsah práce i doporučení konzultantů mě přiměly od tohoto záměru upustit. Bylo nutné zaměřit se na kratší časový úsek, zároveň však zvolit období dostatečně reprezentativní pro popis dynamiky vývoje jazyka a jeho emancipace. Vzhledem k tomu, že jsem se chtěl v praktické části práce zaměřit na některé aspekty současného slovinského jazyka, rozhodl jsem se své téma vymežit 20. stoletím. Takto ohraničený časový úsek dává možnost zaměřit se jednak na jevy, jimž jazykověda nevěnovala tolik pozornosti jako procesům probíhajícím v předchozích stoletích, a jednak na skutečnosti, které se přímo odrážejí v současné slovinské jazykové situaci.

20. století bylo bezpochyby obdobím velmi dynamickým a veškerá dynamika vývoje se nutně musela projevit také v jazyce. Dizertační práce si proto klade za cíl zhodnotit vývoj, jímž za tuto periodu prošel slovinský jazyk (jako jazyk „malého“ národa), pozastavit se u specifických jevů, které tento vývoj provázely, a pokusit se na základě těchto zjištění osvětlit současnou jazykovou situaci ve Slovinsku. Za východisko pro popis stavu či změn jsem zvolil hledisko emancipace jazyka, což je - jak se pokusím v dizertační práci nastínit - platforma dostatečně široká pro popis jazykových i mimojazykových jevů, které nemohou být nahlíženy pouze z jednoho zorného úhlu (např. pouze z lingvistického hlediska), nýbrž musí být posouzeny ve své komplexnosti. Práce je tak zaměřena především sociolingvisticky, nevyhýbá se však např. ani faktorům psycholingvistickým či kulturologickým.

20. století lze chápat jako období, kdy byla definitivně potvrzena teze o životaschopnosti slovinštiny a její schopnosti zastávat veškeré funkce moderního evropského jazyka (*schopnost* však současně neimplikovala *možnost*). Tím bylo dovedeno k významnému milníku emancipační úsilí vycházející z předchozích století (zejména 19. století), zároveň však slovinština musela reagovat na zcela nové skutečnosti dané např. politickými změnami na mapě Evropy, technologickým vývojem či postupující globalizací. Rozhodl jsem se proto demonstrovat možnosti a perspektivy současného slovinského jazyka mimo jiné na počítačové terminologii.

Dizertační práci o emancipaci slovinského jazyka jsem psal z pozice člověka, pro něž slovinština není mateřským jazykem, přesto mu je však jazykem velmi blízkým. Na emancipaci slovinštiny nahlížím „zvenčí“, na základě zkušeností a znalostí získaných převážně v českém kulturním a jazykovém prostředí. Je však nasnadě, že bez několikaměsíčního pobytu ve Slovinsku, bez možnosti konzultovat příslušnou problematiku s tamějšími jazykovědci a bez možnosti každodenního kontaktu s analyzovaným jazykem, by tato práce vzniknout nemohla. Ačkoliv prvotním cílem práce nebylo porovnávat slovinský a český jazyk a jejich emancipaci ve 20. století, přináší tato komparace na některých místech zajímavá zjištění a naznačuje rozdílné přístupy k některým aktuálním jazykovědným problémům.

Ústřední část práce je z časového hlediska rozdělena do tří oddílů (období do II. světové války, období poválečné Jugoslávie, období samostatného Slovinska). U každého období se zabývám faktory, které nejvíc ovlivnily emancipaci jazyka. Poslední kapitola práce je zaměřena na již zmiňované uplatnění slovinštiny v počítačové terminologii. Dizertace je navíc doplněna o přílohu s dokumenty, které mají ilustrovat či doplnit teoretickou část práce.

Budiž hned v úvodu podotknuto, že emancipace slovinského jazyka není (a ani nemůže být) uzavřený proces. Proto se budu na následujících stranách snažit odpovídat na otázky, které ze zvoleného tématu vyvstaly; některé z nich však přesto zůstanou nezodpovězeny. V letech, kdy práce vznikala (2000-2004), totiž na mnohé z nich ještě uspokojivá odpověď neexistovala.

Využívám této příležitosti také k upřímnému poděkování všem v České republice i v Republice Slovinsko, kteří se jakoukoliv radou či podporou spolupodíleli na vzniku této práce, zvláště pak své školitelce Doc. Dr. Jahić Honzak za odborné a metodické vedení, které laskavě převzala po smrti prof. A. Sticha.

David Blažek
Milovice nad Labem, leden 2005

ÚVOD

Pro popis vývoje, jímž slovinština prošla (a jímž prochází nadále ve 21. století) se mi jevilo z mnoha důvodů nejvhodnější použít pojem „**emancipace jazyka**“. Jedná se o termín, který sice nefiguruje mezi základními pojmy sociolingvistiky, avšak v sociolingvisticky zaměřených příspěvcích se s ním lze setkat (ve Slovinku jej používá např. B. Pogorelec). Většinou je ho však užito zcela automaticky, bez jakýchkoliv doplňujících komentářů, a proto se zřejmě předpokládá, že tento termín je natolik srozumitelný a jeho obsah do té míry odvoditelný, že žádný výklad nevyžaduje. Zdůvodnění je nasnadě: Dvouslovné pojmenování adresáta k odvození významu přivádí poměrně snadno, neboť určovaný člen sousloví (*emancipace*) je pojem obecně známý a univerzálně používaný jako součást běžné slovní zásoby, zatímco člen určující (*jazyková*) bezprostředně vymezuje oblast, kde se emancipace má uplatnit. Adresát si tedy základní představu o denotátu vytvoří, nemusí tím už však nalézt odpověď na některé související otázky (Jak se emancipace jazyka projevuje? Co emancipaci jazyka vyvolává? atd.). Nevyslovenost odpovědí na tyto otázky a absence hlubší definice emancipace jazyka v dostupných zdrojích mě dovedla k vlastnímu uchopení tohoto termínu a jeho aplikaci na slovinský (spisovný) jazyk.

Termín *emancipace jazyka* je určitou abstrakcí, neboť z povahy jazyka je zřejmé, že takový proces nemůže vycházet z merita a zákonitostí daného jazyka. Proto je nutné doplnit a zdůraznit toto: Emancipovat se mohou pouze nositelé jazyka, zatímco jazyk - jako ontologická kategorie - se stává „pouze“ obrazem či průvodcem jejich emancipačních snah. Slova slovinského jazykovědce France Bezlaje tuto skutečnost potvrzují: *Spisovný jazyk sám si nemůže najít tu nejsprávnější cestu vývoje, pro tu se musíme rozhodnout sami* (Bezljaj: 15). Pokládejme tedy slovo „slovinština“ v názvu práce nikoliv za agens, nýbrž za patiens, a pojmy *emancipace jazyka* a *jazyková emancipace* chápeme jako synonyma. Emancipaci jazyka dále není nutné pojímat pouze jako *proces*, nýbrž i jako *cíl* tohoto procesu; chceme-li však postihnout dynamiku jazykového vývoje, bude pro nás směrodatný spíše první význam tohoto slovního spojení.

Vratme se však ještě k otázce zakotvení termínu *emancipace jazyka* v sociolingvistice. Problém zařazení a jednoznačné definice tohoto termínu je do značné míry podmíněn jeho variabilitou a flexibilitou. Jinými slovy: V každém jazykovém společenství probíhá emancipace jazyka jinak, protože každý jazyk se vyvíjí ve specifických společenských (kulturních, politických) podmínkách a liší se také nároky uživatelů kladené na jazyk. Proces jazykové emancipace lze sice nepochybně definovat některými obecnými a všeobecně platnými prvky či cíli (viz první kapitola této práce), vždy je však nutné přihlídnout právě ke specifickým daného jazykového společenství (zde „faktory ovlivňující emancipaci slovinštiny“ v kapitolách 2.2.1.1 až 2.2.1.3).

Dalším příznačným rysem *emancipace jazyka* je její styčnost či částečné překrývání s některými dalšími jevy či procesy, kterými se sociolingvistika zabývá podrobněji. S tímto vědomím bychom mohli emancipaci jazyka pokládat za určitou formu **jazykového plánování**¹ (v tomto případě by šlo konkrétně o jazykové plánování, jímž se má na jedné straně dosáhnout zachování či kontinuita jazyka a na straně druhé rozšířit jeho funkční spektrum, a tím pozitivně působit na jazykové sebevědomí uživatelů jazyka²) a v určité míře dokonce i **jazykového managementu**³. Avšak na rozdíl od jazykového plánování, které nemusí být nikterak vázáno na citový vztah uživatelů jazyka k jejich jazyku (ačkoliv to není a priori vyloučeno) a může být nezávislé i na jejich estetických a funkčních požadavcích, je emancipace jazyka proces, který tyto (individuální a kolektivní) potřeby zohledňuje v daleko větší míře, avšak míra jejich zohlednění je vždy závislá právě na aktuální (politické, společenské, jazykové) situaci.

Druhá fáze emancipace jazyka (rozdělení na dvě fáze: viz 1. kapitola) se také přibližuje pojetí **jazykové kultury** ve smyslu kultivace jazyka. V dlouhodobé perspektivě totiž nestačí pouze rozšiřovat rozsah funkcí jazyka, resp. jeho spisovné variety (tento proces navíc může mít v krajním případě pouze symbolickou funkci), nýbrž je nutné zajistit, aby jej uživatelé v těchto funkcích také opravdu využívali, což pro ně musí být komunikačně výhodné. K tomu může napomoci mj. jazyková kultura, respektive kultivace jazyka.

Emancipaci jazyka je dále třeba dát do souvislosti s **demokratizací (spisovného) jazyka**. Demokratizace jazyka bývá v národních jazykovědách pojímána odlišně⁴, v této práci ji však budeme chápat jako antonymum elitářství v jazyce, tedy jako přiblížení funkcí prestižní variety jazyka širokému spektru obyvatelstva⁵. Znamená to, že emancipace jazyka je v dlouhodobém pohledu možná a úspěšná spíše v případě, je-li daný spisovný jazyk komunikačním nástrojem všech společenských vrstev, a to i s vědomím, že každá

---

¹ Jazykové plánování „mora poskrbeti za ustrezne okoliščine, v katerih lahko člani skupnosti kvalitetno in učinkovito komunicirajo, saj s tem neposredno soustvarja tudi kvaliteto bivanja te skupnosti“ (Stabej 2003: 52).

² V této práci chápeme *jazykové sebevědomí* jako vědomí hodnoty a důležitosti vlastního jazyka na straně uživatele, z něhož následně vyplývá i konkrétní jazykové chování uživatele.

³ Viz např. pojetí jazykového managementu J. Nekvapila (2000) či J. V. Neustupného (2002), kde je jazykový management charakterizován jako reakce běžných mluvčích na jazykové plánování a jejich identifikace jazykových problémů v komunikační interakci.

⁴ Zatímco v českém prostředí se v souvislosti s demokratizací hovoří například o demokratickém zacházení s cizími slovy, o demokratickém přístupu k pravopisu lexikálních výpůjček, demokratickém pronikání prvků obecné češtiny do spisovného jazyka a naopak nebo je demokratizace chápána jako sblížení jazyka (např. vědeckého) s mluveným jazykem, v ruštině se pod demokratizací jazyka chápe například změna hranic mezi kodifikovaným standardním jazykem a nekodifikovanými varietami jazyka, zapříčiněná snahou o překonání totalitárně-administrativního využívání jazyka a úsilím o tvůrčí přístup k jazyku (Bergmann - Kratochvil: 28; Daneš 1997: 73). Ve Slovinsku používá termínu demokratizace v souvislosti s jazykem Toporišič (např. 1986: 127), když hovoří o „demokratizaci výrazu“, která spočívá v potřebě tvořit pojmenování z domácích zdrojů pro větší srozumitelnost výrazu.

⁵ Elitářství ve slovinském jazyce zdůrazňoval např. Pohlin, který definoval spisovný jazyk jako jazyk vzdělanců, kteří se tímto způsobem odlišují od „lůzy“.

společenská vrstva může mimoto používat „jiný“ jazyk (rozuměj: jinou varietu jazyka; viz kapitola 2.1) a míra ovládnutí prestižní jazykové variety může u jednotlivců kolísat (viz též emancipace individuální a kolektivní, str. 10-11). Ve svých důsledcích vede demokratizace obvykle k tolerantnější kodifikaci a obohacení spisovného jazyka (Bergman - Kratochvíl: 29), což jsou jevy, které mohou pozitivně působit na jazykovou emancipaci.

S demokratizací však může být úzce propojena také „trivializace“ jazyka. Svobodný přístup kteréhokoliv jednotlivce (tedy i jednotlivce s nedostatečnými jazykovými kompetencemi) např. k veřejně přístupným médiím se totiž může projevit negativně ve smyslu zhoršení jazykové kultury, resp. kultury projevu v případech, kdy není zaručena možnost dodatečné kontroly projevu jazykově kompetentním odborníkem (např. vydávání knih bez jazykových korektur, živé vstupy do rozhlasového vysílání, písemné projevy publikované na internetu atd.). Sebevědomý (emancipovaný) projev proto ještě sám o sobě nemusí být zárukou jazykových kvalit (pouze v krátkodobé perspektivě tento jev nemusí na emancipaci působit negativně).

Pokud si konkrétní jazyk osvojí vzdělané vrstvy obyvatelstva a nadále jej rozvíjejí, hovoříme o **intelektualizaci jazyka**, která je v přímém vztahu s rozšiřováním funkčního spektra jazyka, a je tudíž také bezprostředně spojena s jazykovou emancipací.

Upozorněme ještě na souvislost emancipace jazyka s **etnojazykovou vitalitou**. Etnojazyková vitalita⁶ je psycholingvistická veličina, která je sledována na styku dvou jazyků s asymetrickým vztahem (v této práci ji proto můžeme posuzovat zejména u vztahu slovinštiny a srbochorvatštiny od roku 1918 do 90. let 20. století). Pouze vnitřní vitalita etnické, respektive jazykové skupiny, která je založena na (kolektivní) soudržnosti, svébytnosti a aktivitě ve vztahu ke druhému lingvoetnickému společenství, je zárukou, že tato skupina dokáže v konkurenčním prostředí obstát.

Oslabení jazykové/etnické vitality se projevuje mj. omezováním funkcí jazyka příslušné skupiny, jehož důsledkem může být v extrémním případě postupná ztráta jazykové a národní identity. Tento stav je přímým protikladem emancipačního procesu, který má naopak posilovat identitu a sebevědomí. Toporišič (1992a: 195) v tomto kontextu definuje skupinu tzv. poražených jazyků (*poraženi jeziki*) a tvrdí, že do „značné míry“ k nim patří i slovinština; jeho tvrzení se vztahuje k jazykové situaci v Jugoslávii a asymetrickému vztahu mezi slovinštinou a srbochorvatštinou.

⁶ Teorie etnojazykové vitality byla zpracována H. Gilesem, R. Bourhisem a D. H. Taylorem v příspěvku *Towards a theory of language in ethnic group relations* vydaném ve sborníku *Language, Ethnicity and Intergroup Relations* (1977). (Ed. H. Giles. London: Academic Press.) Zde citována podle diplomové práce M. Slobody (14).

1 EMANCIPACE JAZYKA

Emancipace: osvobození, vyproštění, zrovnoprávnění, získání nezávislosti společenské aj.: e. ženy, e. národa, e. umění. (Akademický slovník cizích slov, Academia, Praha 2001.)

Emancipaci jazyka ve stávající práci chápeme jako vývoj směřující k sebevědomému užívání mateřského⁷ jazyka ze strany jeho nositelů v co možná nejširším funkčním spektru⁸. Míra emancipace jazyka je tudíž provázána nejen s rozsahem a způsobem užívání jazyka, ale také s postojem nositelů jazyka k jejich jazyku. Z uvedené charakteristiky vyplývá, že se jedná o proces, který má rovinu jazykovou i mimojazykovou. V mimojazykové rovině ovlivňují jazykovou emancipaci zejména psychologické, sociologické a gnozeologické faktory. Emancipace jazyka se jeví jako proces utvářený dvěma základními složkami: funkčním spektrem jazyka a sebevědomím uživatelů tohoto jazyka⁹ (obecněji: postojem uživatelů ke svému jazyku). Obě tyto složky se vzájemně doplňují, ale i podmiňují.

Tato práce se zabývá emancipací spisovného jazyka jako jazyka plnicího roli prestižní, reprezentativní a integrační. Jazyková emancipace sice probíhá i v ostatních jazykových varietách, avšak tam je úzce spjata s emancipací jednotlivce a v důsledku toho k ní dochází převážně spontánně (mezi emancipací jednotlivce a emancipací jazyka platí přímá úměra). Ve spisovném jazyce probíhá totiž emancipace s ohledem na jeho imanentní vlastnosti a funkce - jedná se o jazyk oficiální komunikace, který je vystaven jazykovému intervencionismu a do běžné komunikační sféry zasahuje v omezené míře - mnohem vědoměji a cíleněji. Emancipaci spisovného jazyka je tudíž třeba programově napomáhat či ji případně usměrňovat.

Jazyková emancipace na úrovni nespisovných variet se projevuje zejména individuálně, zatímco ve spisovném jazyce se jedná vždy o proces postihující celý jazykový kolektiv; podmínkou však je, aby se členové jazykového kolektivu identifikovali se svou etnickou skupinou.

Tabulka 1: Jazyková emancipace individuální a kolektivní

Jazyková emancipace	nespisovné variety	spisovný jazyk
jednotlivec	+	(+)
jazykový kolektiv	-	+

Pozn.: Používá-li jednotlivec ve vybraných komunikačních situacích spisovnou varietu jazyka, znamená to, že je obeznámen s mírou jazykové emancipace na kolektivní

⁷ Emancipace se však může týkat také druhého jazyka nebo jazyka cizího.

⁸ Termín „funkční spektrum“ lze zaměnit např. za termín „funkční báze“ (Stary: 76).

⁹ Viz pozn. pod čarou č. 2.

úrovni. Jednotlivec však v tomto případě pouze využívá „produkt“ jazykového kolektivu či jazykové autority, proto byl v grafu použit symbol (+).

Emancipaci spisovného jazyka (dále již jen emancipace jazyka) lze rozdělit na dvě fáze:

První fázi je stav, resp. vývoj, který uživateli jazyka umožňuje rozšiřovat funkční spektrum vyjadřovacích a komunikačních kompetencí v daném jazyce (z praktického hlediska jde o schopnost vyjádřit veškeré vyjádřitelné potřeby uživatele) a který je zároveň obvykle doprovázen patřičným emocionálním nábojem. Předpokladem této fáze jazykové emancipace je především **emancipace národní**, podmíněná např. vznikem správních institucí, rozvojem školství a kultury v příslušném jazyce atd. a doprovázená, popř. následovaná zpravidla také **emancipací individuální** (založenou na větší možnosti uplatnění příslušníků jednotlivých sociálních vrstev ve společnosti, na rozšíření možnosti osobnostního rozvoje atd.). Za ukončení první emancipační fáze lze považovat dosažení takového stavu, kdy se příslušný jazyk stává samozřejmým vyjadřovacím prostředkem a v myslích jeho uživatelů nedochází k vědomým či podvědomým úvahám, zda je právě tento jazyk neadekvátnějším prostředkem k dosažení cíle projevu. Kolektiv uživatelů se v této fázi stává sebevědomým nositelem tohoto jazyka¹⁰ (nabývá **jazykového sebevědomí**¹¹), což je výchozí předpoklad pro druhou emancipační fázi.

Druhou fázi je udržování stavu dosaženého první fázi emancipace. Na jedné straně se vstřebávají změny, k nimž došlo v první fázi, a na straně druhé jazyk průběžně reaguje na postupné změny potřeb a životních norem uživatelů či rozvoj společnosti a světa¹². Z toho vyplývá, že druhá emancipační fáze je (a měla by být) **průběžným** a nikdy nekončícím procesem, jinak existuje nebezpečí omezení funkcí jazyka a následně i jazykových kompetencí nositelů jazyka, které získali v první fázi emancipace, a také ke vzniku distance mezi mateřským jazykem a jeho nositelem. Je třeba připustit, že tato eventualita může nastat i z nejazykových důvodů (např. přestane-li se jedinec identifikovat s vlastním národem nebo rezignuje-li zcela na dosavadní identitu). Předpokladem úspěšného průběhu druhé fáze emancipačního procesu je tedy udržování jazykového (potažmo národního) **sebevědomí**, které se může projevat např. tím, že uživatelé příslušného jazyka cítí, že je „vhodné“ nebo „výhodné“ tento jazyk v komunikaci používat. Druhá fáze jazykové emancipace navíc obvykle zaručuje dostatečný prostor pro

¹⁰ Kalin Golob (1996: 121): „Knjižni jezik je treba usposabljati, da lahko v njem sporočamo vse, kar želimo, na vseh področjih ustvarjanja in delovanja, zato pa moramo biti njegovi samozavestni (*podtrhl D. B.*) uporabniki in se zavedati, da jezik služi nam, ne pa obratno.“

¹¹ O nabývání jazykového sebevědomí lze však hovořit nejen na úrovni jazykového společenství, ale i na úrovni jednotlivce. V tomto případě máme na mysli proces, kdy si dítě osvojuje mateřskou řeč a začíná ji uplatňovat ve stále nových komunikačních situacích, nebo učení cizích jazyků, kdy si žák troufne uplatnit své nově nabyté jazykové znalosti v praxi (např. při návštěvě cizího státu).

¹² Je tedy zřejmé, že druhá fáze emancipace jazyka se stává aktuální mj. v době odbourávání teritoriálních bariér a zesilování vlivu okolního světa na jazyk. Tímto jevem se podrobněji zabývá kapitola 4.3.3.

dodatečnou nápravu chyb či nedostatků v jazykovém systému, vzniklých během první fáze emancipace zejména v důsledku nutnosti rychlého rozšíření funkční báze a nových potřeb uživatelů¹³. Ačkoliv je druhá fáze jazykové emancipace spjata primárně opět se spisovným jazykem, můžeme pokládat za její odraz v nespisovných varietách např. jazykovou kreativitu uživatelů jazyka¹⁴.

Tabulka 2: Příklady průvodních jevů první a druhé fáze jazykové emancipace

Jazyková emancipace	první fáze	druhá fáze
kolektivní úroveň	rozšiřování spektra jazykových funkcí, odstraňování asymetrie mezi „domácím“ a „cizím“ jazykem	udržování a rozvíjení dosaženého spektra funkcí, reagování na aktuální mimojazykové podněty
individuální úroveň	odstranění obav z používání mateřského jazyka v různých komunikačních situacích, nárůst jazykového sebevědomí	jazyková kreativita

Z uvedených definic vyplývá, že obě fáze jazykové emancipace jsou úzce provázány; první emancipační fáze přechází plynule v druhou. Obě fáze mohou existovat také paralelně, neboť i v případě, kdy bylo dosaženo pouze dílčího rozšíření funkčního spektra jazyka, je nutné - vedle pokračujícího úsilí o jeho rozšíření - stávající funkce „udržovat“ a přizpůsobovat měnícím se společenským podmínkám a potřebám. Může se proto stát, že ačkoliv spisovný jazyk jako celek již vstoupil do druhé fáze jazykové emancipace, v některých jeho funkčních stylech probíhá teprve fáze první, což je důkazem **mnohvrstevnatosti jazykové emancipace**.

Během první fáze emancipace jazyka je vývoj usměrňován k jasnému cíli: odstranění funkčních rezerv v jazyce a plnému rozvinutí jeho výrazových a sdělovacích možností. Tento proces probíhá buď na základě **přirozeného** společenského vývoje, který jazyku diktuje rozšiřování jeho funkční báze (vznikají nové funkce jazyka), nebo je založen na **vědomém** odstraňování jazykové asymetrie (domácí jazyk přejímá funkce, které doposud plnil jazyk cizí, resp. kulturní).

Z charakteristiky obou fází vyplývá, že první fáze je proces spíše uzavřený a zároveň má obvykle značně dynamický charakter (často se totiž jedná o proces založený na společenské objednávce). Fáze druhá je obvykle statictější, bez radikálních změn, což je

¹³ V tomto smyslu se druhá fáze emancipace do určité míry překrývá s cíli jazykové kultury či kultivací jazyka, jak byla definována Pražským lingvistickým kroužkem. Ten upozorňoval, že většina spisovných slovanských jazyků vyžaduje péči o kulturu jazyka právě v důsledku jejich mladé tradice či překotného či nesouvislého vývoje (viz např. Starý 1995: 68). Jak však již bylo uvedeno, musí být v případě emancipace jazyka teorie jazykové kultury doplněna zejména o prvek (jazykového) **sebevědomí** a další psychologické a sociologické faktory.

¹⁴ V mluvených projevech mládeže se tato kreativita projevuje zvýšeným používáním cizojazyčných prvků. Mládež se chce svým jazykem odlišit, příp. provokovat, a tomuto záměru podřizuje formu svých projevů.

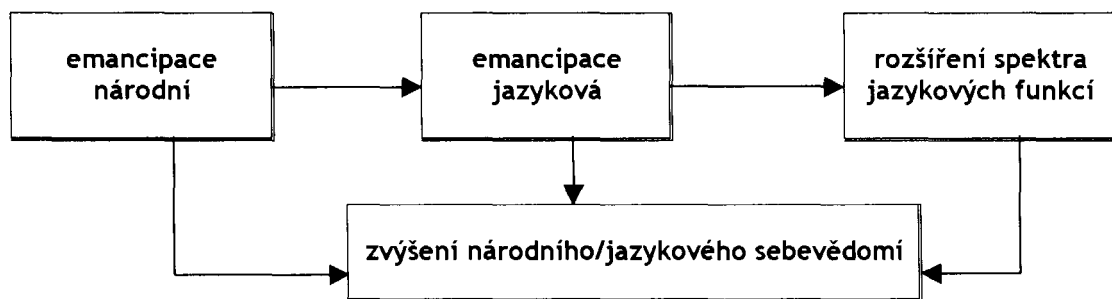
dáno permanentní potřebou udržet a rozvíjet jazykové funkce i jazykové sebevědomí. V případě, že k zásadnějším změnám dojde, bývají často chápány negativně (viz novodobé reformy pravopisu).

První a druhou fázi jazykové emancipace lze odlišit také podle míry a rozsahu neinherentních (symbolických) funkcí, jichž je jazyk v dané fázi nositelem¹⁵. Zatímco průvodním jevem první fáze jazykové emancipace může být posílení **symbolických funkcí** jazyka, ve druhé fázi ztrácejí tyto funkce na významu ve prospěch inherentní funkce komunikační¹⁶.

Naopak pojátkem obou fází je v ideálním případě hledání optimálních prostředků k dosažení vytyčeného cíle či udržení průběhu emancipačního procesu. V případě nepříznivých společenských podmínek lze často vysledovat snahu dosáhnout cíle bez ohledu na použité prostředky (viz např. projevy krajního purizmu; kapitola 1.1).

Ke stagnaci či úplnému **zastavení jazykové emancipace** dochází zpravidla již při jakémkoliv narušení jedné ze dvou jejích složek: při omezení funkcí jazyka či úplném zastavení jeho rozvoje nebo při oslabení jazykového sebevědomí uživatelů daného jazyka. Vždy záleží jednak na době trvání tohoto nepříznivého stavu, jednak na aktuální politické a společenské situaci. Pokud jazyk dlouhodobě nedokáže plnit veškeré funkce živého jazyka a jeho nositelé musejí volit alternativní komunikační prostředky, projeví se to ve snížení jejich jazykového sebevědomí. V úvahu připadá také opačná alternativa: nepříznivá politická a společenská situace může zapříčinit oslabování jazykového sebevědomí nositelů jazyka (např. v důsledku neustálého snižování jejich počtu), což se negativně projeví v omezení funkčnosti jazyka a v konečné fázi může dojít i k zániku jazyka. Tento příklad naznačuje míru provázanosti obou složek jazykové emancipace.

Graf 1: Vliv národní a jazykové emancipace na národní/jazykové sebevědomí

¹⁵ Problematikou vztahu symbolických a komunikativních funkcí (standardního) jazyka se zabývá Gladkova (např. 2003). U skupiny tzv. nových státních jazyků, kam zařazuje i slovinštinu, pozoruje aktualizaci symbolických funkcí jazyka, neboť jazyk je nezřídka dominantním symbolem nově vzniklé státnosti. U starších státních jazyků (např. čeština) dochází naopak k deaktualizaci symbolických funkcí jazyka, neboť v tomto případě „národní jazyk potřebnou symbolickou úlohu již sehrát“ (Gladkova: 229).

Na základě popsaného rozdělení emancipace jazyka do dvou fází lze stanovit pro slovinský jazyk jako dělítko mezi oběma fázemi zejména rok 1918, respektive 1945 a 1991, kdy slovinština (mnohdy pouze krátkodobě) získala nové funkce a bylo posíleno národní/jazykové sebevědomí. Jedná se však o velmi obecné vymezení, a tudíž je mnohem přesnější a objektivnější posuzování emancipace v rámci jednotlivých vrstev či stylů spisovného jazyka. Uvádíme proto konkrétní příklad emancipace slovinského jazyka v oblasti soudnictví a práva a její rozdělení do dvou fází.

---

¹⁶ Postavení národních jazyků v Evropské unii je důkazem možnosti aktualizace symbolických funkcí v závislosti na aktuální společenské/politické situaci.

1.1 PŘÍKLAD DVOU FÁZÍ EMANCIPACE JAZYKA NA SLOVINSKÉ PRÁVNÍ TERMINOLOGII

1. fáze: Její těžiště sice leží ve druhé polovině 19. století, kdy se v oblasti soudnictví a práva postupně začalo přecházet od německého jazyka ke slovinskému, avšak zárodky slovinské právní terminologie se objevují již ve středověku. Právní terminologie má proto ze všech slovinských terminologií vůbec nejdelší tradici.

Ze druhé poloviny 15. století pocházejí slovinské texty přísah z města Kranj. Na jejich základě přísahali věrnost králi měšťané, soudci atd. Jsou to opisy starších textů, které byly přeloženy z němčiny. K nejstarším slovinsky psaným právním textům patří dále *Cerkovna ordninga Primože Trubara* z roku 1564. Jedná se o církevní řád, jehož vydáním si proti sobě Trubar popudil církevní i světskou moc, která byla doposud pokládána za jedinou instanci, zmocněnou a kompetentní k vydávání těchto dokumentů. Dalším právním textem dochovaným ve slovinském jazyce jsou tzv. *Gorske bukve*, což jsou záznamy práva platného ve vinařských oblastech. Šlo v nich zejména o úpravu vlastnických vztahů, ale také o vymezení hranic, problematiku dědictví atd. Do slovinštiny tyto texty přeložil v roce 1583 Andrej Recelj. Většina právních textů pak v následujících stoletích vycházela v úředním jazyce platném na slovinském území, tedy zejména v němčině. Mezníkem pro prosazení slovinštiny v právní oblasti byl až rok 1848.

Hlavním impulzem pro tvorbu slovinského právního výraziva bylo ustavení Státního zákoníku (*Državni zakonik*), v němž se publikovaly překlady platných rakouských zákonů do národních jazyků¹⁷. Překládáním do slovinštiny byl pověřen F. Miklošič¹⁸, kterého kvůli časové náročnosti překládání legislativy později nahradil M. Cigale¹⁹. Kromě zákonů se měly v národních jazycích vydávat také informativní vládní bulletiny. Ve slovinském prostředí měly být zveřejňovány v listu *Ljubljanski časnik*, který však přestal vycházet po zrušení oktrojované ústavy na sklonku roku 1851.

Ještě kolem roku 1850 existovala snaha zavést slovinský jazyk na soudy. I. Navratil, soudní úředník v Lublani a později také překladatel u vídeňského státního soudu, vydal ještě téhož roku první specializovanou gramatiku slovinštiny pro soudní úředníky *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache I*. Navzdory těmto počínům však soudní úředníci nebyli většinou ochotni vyhovět zvýšeným požadavkům na jazykovou kvalifikaci. Proto bylo později poukázáno na skutečnost, že

¹⁷ Nařízením ze dne 4. března 1849 byla ustanovena také *slovinská* verze zákoníku, čímž bylo na vládní úrovni poprvé oficiálně použito výrazu *slovinský jazyk* a tím i odhlédnuto od zemských jazyků (*deželni jeziki*): kraňského, korutanského, štýrského a prekmurského (Prijetelj: 76).

¹⁸ Miklošičova východiska při překládání, resp. tvorbě slovinských právních výrazů, podrobněji analyzuje Honzak Jahić (2003a). Miklošič využíval slovtvorné postupy vlastní slovinskému jazyku, ale nevyhýbal se ani převzatým slovům.

¹⁹ Miklošič byl překladatelem „Vvoda k občnimu državnimu zakoniku in vladnimu listu Avstrijanskega cesarstva“ a prvního čísla Státního zákoníku. Za další překlady již odpovídal M. Cigale.

úředníci v Kraňsku sice slovinsky rozumějí, ale většina z nich nedokáže používat slovinštinu v psané podobě, a proto není slovinština jako úřední jazyk v soudnictví vhodná²⁰. Ještě méně příznivá situace panovala v ostatních slovinských zemích, kde Slovinci nedostávali soudní vyrozumění ve svém jazyce ani v době platnosti oktrojované ústavy, natož po jejím zrušení. Celkovou situaci zhoršovalo i opatření, kdy „nepotřební“ slovinští úředníci byli přemísťováni na chorvatská území a na jejich uvolněné posty byly dosazovány německé síly.

Vydávání Státního zákoníku však přerušeno nebylo, a proto se slovinská právní terminologie nadále rozšiřovala a stabilizovala, což potvrdilo i vydání příručky *Nemško-slovenska pravna terminologija* Janka Babnika (Vídeň 1894), na jejímž vzniku se podíleli všichni tehdejší významní právníci. Významnou roli sehrál i odborný časopis *Slovenski pravnik*, který vycházel od roku 1881 (vydával jej spolek Právník v Lublani). Mnohé právní výrazy se začaly dostávat i do běžné slovní zásoby. Oproti mnoha jiným terminologiím tak slovinské právní názvosloví disponovalo ustáleným souborem odborných výrazů již od 19. století.

Přelomem mezi první a druhou emancipační fází je nařízení lublaňské Národní vlády Slovinců, Chorvatů a Srbů z roku 1918, kterým byla v soudnictví definitivně zavedena slovinština jako jediný jednací jazyk.

2. fáze: Od roku 1918 začala být slovinština v právním jazyce pokládána za samozřejmou²¹. Permanentním úkolem v této fázi je sjednocování terminologie, neboť jazyk práva se musí adekvátně přizpůsobovat novým společenským podmínkám. Legislativní změny, které se odrážely v právní terminologii, souvisely mj. se změnami svazové a republikové ústavy, zaváděním samosprávného systému v poválečném období, postupným přechodem na tzv. tržní socialismus v 80. letech či změnou společenského uspořádání na počátku 90. let.

Akademie věd a umění v Lublani vyčlenila již v roce 1939 rozpočtové prostředky na kompletaci slovinské právní terminologie, avšak až po válce byl tento projekt zabezpečen také personálně. Materiál byl shromažďován vypisováním z úředních listin a právní literatury od roku 1895 a byl zpracováván za spolupráce odborníků z Právníké fakulty v Lublani. Slovník vznikal déle než padesát let a vyšel v roce 1999 pod názvem *Právní terminološki slovar* (viz použitá literatura). Jedná se o jednojazyčný výkladový slovník

²⁰ *Novice* uvedly 20. listopadu 1850: „Ker ta neznanost po naznanilih deželnih vradij se ne najde samo pri uradnikih, temuč tudi sploh v deželi, je ta skušnja prepričanje vtemelila, de slovanski jezik sedaj še ni toliko izobražen, de bi se zamogel pri sodíjah kot vradni jezik rabiti.“ (cit. podle Prijatelj: 71)

²¹ Proto bylo velmi negativně pocitováno, když byl v 80. letech 20. století veden politicky motivovaný soudní proces proti třem novinářům časopisu *Mladina* a poddůstojníkovi Jugoslávské lidové armády v srbochorvatštině, a to na půdě soudu v Lublani.

s 12.363 slovníkovými hesly²². Obsahuje právní pojmy, které se ve slovinském prostředí používaly do roku 1991 (a řada z nich je nedílnou součástí právní terminologie doposud).

Kromě tohoto díla byla vydána také řada dvojjazyčných či vícejazyčných slovníků právních termínů (mj. Slovinsko-anglický a Anglicko-slovinský právní slovník ve vydavatelství Amebis nebo německo-slovinský Slovník právního a ekonomického jazyka²³, který byl vydán zejména pro každodenní potřebu Slovinců žijících v rakouských Korutanech).

Významnou roli při stabilizaci právní terminologie sehrávají odborné časopisy, které mohou svými příspěvky reagovat na změny v systému zákonů pružněji než příručky a jiné knižní publikace. Ve Slovinsku vycházel až do roku 1944 odborný časopis Slovenski pravnik, na nějž v roce 1953 navázal časopis Pravnik (vychází doposud). Od roku 1982 vychází časopis Pravna praksa - časopis za pravna vprašanja, který se na svých stranách občas věnuje také problematice slovinské právní terminologie, neboť ve Slovinsku se podobně jako v ČR často upozorňuje na nedostatečnou kvalitu textů zákonů či stylizační a syntaktické nedostatky některých formulací, jejichž eliminace patří k dalším úkolům patřícím do druhé emancipační fáze. Ve Slovinsku na tyto nedostatky poukazuje zejména M. Kalin Golob, jejíž jazykové příručky jsou určeny primárně pro osoby, které formulují právní texty²⁴.

V současné době se právní terminologie dále modifikuje a rozšiřuje z důvodu harmonizace slovinského právního systému s právem Evropské unie; také všeobecně narůstá množství textů legislativní povahy. Překlady právních aktů Evropské unie jsou největším překladatelským projektem v dějinách Slovinska (Krstič Sedej: 340). S harmonizací a překlady evropské legislativy se ve Slovinsku začalo v roce 1997. Jelikož musel být tento proces dokončen v přesně daných lhůtách, vyžadoval si dostatečný počet kvalifikovaných odborníků, kteří navíc museli být koordinováni a organizováni tak, aby byla zaručena jednotnost a systémovost příslušné terminologie²⁵. Průběžně byla vytvářena slovinsko-anglická příručka, která vysvětlovala základní pojmy EU a zároveň sloužila jako platforma pro sjednocování příslušné terminologie. Na základě této příručky postupně vznikala počítačová databáze termínů Evroterm (zahrnuje terminologii ve slovinském, anglickém, francouzském a německém jazyce), která je veřejně přístupná na internetu (www.gov.si/evroterm). Kromě právních termínů v ní lze vyhledávat i termíny z oblasti správy, ekonomie, financí, životního prostředí atd. Paralelně byl vytvářen také dvojjazyčný

²² http://www.zrc-sazu.si/www/pc/Pravni_sl.html

²³ Apovnik, P. - Karničar, L., 1989: Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache 1 - Slovar pravnega in ekonomskega jezika 1, Wien: Manz.

²⁴ Kalin Golob, M., 2000: Jezikovne reže. Ljubljana: GV revije; Kalin Golob, M., 2003: Jezikovne reže 2. Ljubljana: GV revije.

²⁵ Funkci dohlížecího, koordinačního a organizačního orgánu plní v tomto případě Překladatelský sektor Útvaru vlády RS pro evropské záležitosti.

korpus překladů (z angličtiny do slovinštiny), který obsahuje přibližně 1,5 milionů slov (Krstič Sedej: 349).

1.2 EMANCIPACE JAZYKA A PURIZMUS

Purizmus byl doposud zmiňován pouze jako jeden ze způsobů povzbuzení jazykové emancipace, jedná se však pouze o jednu z možných interpretací purizmu, neboť péče o „čistotu“ jazyka, která je navíc v diachronním pohledu pouhou fikcí a je poplatná uměle vytvořenému a průběžně aktualizovanému jazykovému ideálu, může být z hlediska emancipace jazyka naopak také omezujícím faktorem.

Předpokladem úspěšného průběhu jazykové emancipace je rozvíjení funkčního spektra jazyka a udržování, resp. posilování jazykového sebevědomí uživatelů příslušného jazyka. Ideální situace nastává, jsou-li obě složky v rovnováze. Dojde-li však k narušení či potlačení některé ze složek, jazyková emancipace se může buď zcela zastavit nebo může dojít k deformaci jejích projevů. Příkladem této deformace je zejména purizmus.

Purizmus lze proto pokládat za projev **disharmonie** mezi rozvojem funkčního spektra jazyka a vztahu uživatelů k vlastnímu jazyku. Omezení funkčního spektra jazyka, které však může každý uživatel jazyka pociťovat velmi subjektivně, nebo už pouhé obavy z jeho možného omezení vyvolávají často neúměrnou snahu o posílení jazykového (a obvykle i národního) sebevědomí²⁶, což může vést také ke zdůraznění symbolických funkcí jazyka na úkor jeho funkčnosti. Z této charakteristiky vyplývá, že purizmus se snáze uplatňuje v obdobích, kdy je sebevědomí uživatelů daného jazyka narušeno objektivními či subjektivními okolnostmi²⁷. Tato definice sice samotnému purizmu nepřisuzuje žádné hodnotící adjektivum²⁸, upozorňuje však, že se jedná o reakci na stav nerovnováhy v jazyce (potažmo v psychice jeho nositelů). Rozdíl mezi emancipací jazyka a purizmem tedy spočívá v tom, že emancipace jazyka je projevem harmonie mezi stavem jazyka (jeho funkčností) a vztahem uživatelů k němu, kdežto purizmus je reakcí na nerovnováhu mezi oběma veličinami.

²⁶ O současné české společnosti bychom zřejmě mohli tvrdit, že její národní a jazykové sebevědomí je natolik ustálené a silné, že se zde ve velké míře obavy o ztrátu jazykové a národní identity resp. suverenity nevyskytují, přesto však lze na projevy tohoto typu občas narazit. Jedním z nedávných příkladů je například diskuze kolem návrhu nového grafického loga pro Prahu z dílny Aleše Najbrta, které je tvořeno slovem Praha a jeho ekvivalentem ve třech dalších jazycích. Kritika návrhu vyčítala projev malého národního sebevědomí právě z důvodů vícejazyčnosti loga (Týden 48/2002: 75). Ztrátu národní identity akcentovaly některé české politické strany v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie.

²⁷ Za objektivní okolnosti pokládáme např. útlak národa ze strany okolních etnik, obecně pak politickou situaci, za subjektivní okolnosti např. individuálně vytvořená kritéria „zahlcení“ domácího jazyka cizojazyčnými prvky či estetická hlediska.

²⁸ Jakékoliv hodnocení purizmu je s ohledem na pozadí jeho vzniku většinou dvojsečné, což se ostatně projevuje i v členění na různé typy purizmu. Ve slovinské jazykovědě se operuje např. s pojmy *konstruktivní purizmus*, *umírněný (zmeren) purizmus*, *radikální (pretiran) purizmus* atd. Hranice mezi jednotlivými typy jsou poměrně těžko definovatelné a pomocí objektivních měřítek spíše neuchopitelné. Odpůrcem jakéhokoliv členění purizmu byl ve Slovinsku např. B. Urbančič. Zastával názor, že přístup k jazyku může být trojího druhu: funkční, vlastenecky nacionální a puristický. Domníváme se však, že přístup vlastenecky nacionální je zpravidla zároveň i přístupem puristickým.

Opačným pólem purizmu je naopak přemíra liberalit²⁹, která může vést až ke **lhostejnosti k vlastnímu jazyku**, absenci snahy o rozvíjení vlastního jazyka a intenzivnímu příklonu k cizím jazykovým prvkům. Tento stav se může projevat jak na úrovni jednotlivce, tak na úrovni kolektivu. Daneš (1997: 18) vytváří podle vztahu k jazyku dvě skupiny podle jejich (ne)zájmu o (spisovný) jazyk, podle jejich (ne)dodržování jazykových norem či podle míry spoluzodpovědnosti za kvalitu jazyka. U skupiny, která tyto hodnoty nesdílí, lze pozorovat odklon od spisovného jazyka, jež může být v širším pohledu spojena také s redukcí kultivovaného chování.

Emancipaci jazyka je proto nutné vidět jako průsečík mezi oběma těmito protichůdnými tendencemi: purizmem a lhostejností k jazyku.

Při hodnocení přístupu puristů k jazyku a důsledků purizmu pro jazyk se už hodnotících adjektiv vyvarovat nelze. Záleží samozřejmě vždy na tom, jaké výsledky purismus přináší. Může totiž napomoci dosáhnout vyššího stupně sebevědomí uživatelů jazyka, a tím de facto postupem času eliminovat sám sebe, protože v mezidobí mohou být vytvořeny předpoklady pro pokračování emancipace jazyka³⁰. Konkrétním (pozitivním) přínosem purizmu může být implementace nového domácího výrazu, který však může jazykový systém obohatit pouze v případě, že je funkční, produktivní, nosný i jinak uživatelsky přijatelný. Na druhé straně však mohou krajní projevy purizmu také narušit funkční bázi daného jazyka a rozšiřovat všeobecné negativní jazykové povědomí - jež zde chápeme jako opak jazykového sebevědomí - což vede k ještě většímu odklonu od procesu jazykové emancipace; purismus je pak přímým protikladem emancipace jazyka. Na problematičnost puristických zásahů, které neprobíhaly v souladu s potřebami nové doby, a nemohly tak z jazyka vytvářet nástroj „nového“ (emancipovaného) člověka, upozorňoval např. Eisner (631). Stoupenci krajního purizmu navíc využívají většinou pouze bipolární stupnici hodnocení: Určitý jazykový prvek je buď správný nebo špatný, což je už samo o sobě v rozporu se zákonitostmi jazykového systému, jak je popsala např. pražská škola.

Za jednu z forem purizmu lze posuzovat prosazování zásady **logicizmu** v jazyce (snaha, aby každé slovo mělo jednoznačný a logicky odvoditelný význam, odstraňování elips atd.). Jakákoliv uměle vytvořená pravidelnost však obvykle bývá v přímém rozporu se skutečnou jazykovou praxí, a proto snahy aplikovat logiku lidského myšlení na jazykový systém vnášejí do jazykové reality nežádoucí napětí. Jsou-li puristické snahy v rozporu s obecnými zákonitostmi jazykového systému, může navíc dojít k situaci, kdy uživatelé jazyka ztrácejí jistotu, zda se vyjadřují správně podle „požadovaných pravidel“, a

²⁹ Příkladem liberalizmu dovedeného do krajnosti jsou např. jazykové koutky „anarcholiberalisty“ Marko Crnkoviče, které vycházely v deníku *Delo* roku 1994. Jedná se však o příspěvky patřící spíše do uměleckého než odborného stylu. Jedním z jejich cílů byla provokace slovinské veřejnosti.

³⁰ Bezljaj (55): „Prej ali slej se vsak kulturni jezik razvije do stopnje, ko mu postane purizem odveč in se ga začenja otresati, prav tako kakor se vsaka družba prej ali slej otrese vseh oblik fanatične nestrpnosti, čeprav so jo morda pomagale zgraditi“.

v extrémním případě mohou toto dilema vyřešit tím, že své (zejména písemné) projevy omezí na nejmenší možnou míru, což je výrazný projev ztráty jazykového sebevědomí. Bezljaj (61-62) pokládá purizmus za faktor, který vnáší do jazyka stále větší zmatek a stupňuje (slovinštinou) zakomplexovanost. Purista je pro něj především demagog, nikoli badatel. Starý (16) hovoří o tom, že kultivační zásahy do jazyka ve jménu *přímočaré pravidelnosti* mohou „destabilizovat jazykovou praxi a ve svém důsledku vést k oslabení efektivnosti jazykového vyjadřování“, což jsou jevy, které přímo ohrožují jazykovou emancipaci.

Terčem purizmu bývají zejména **cizí**, resp. **přejatá slova**. Zvláště (avšak nikoliv pouze) v malých jazycích jsou často pokládána za nežádoucí, ačkoliv (původně) cizí slova existují ve všech kulturních jazycích. Obohacování domácí slovní zásoby o výrazy z jazyků kulturních národů je navíc jevem starým téměř jako existence jazykové rozmanitosti. Mnohá přejatá slova se mimoto přizpůsobila domácímu jazyku natolik, že už dávno nejsou pokládána za přejatá. Cizí slova s různým stupněm přizpůsobení domácímu jazyku jsou dokladem jazykových kontaktů a vlivů v minulosti i současnosti a v mnoha případech se bez nich slovní zásoba nemůže obejít, neboť jsou z funkčního hlediska nepostradatelná. Ke zvýšenému pronikání cizích slov dochází především v době intenzivního kulturního či technického rozvoje etnojazykového společenství. Je-li však jazyk dlouhodobě vystaven vlivu jiného jazyka (s nímž bývá obvykle v asymetrickém vztahu) a je-li hledisko jazykové kombinováno s hlediskem etnickým (např. při národnostním útlaku), objevuje se purizmus jako logická reakce na tento stav. Purizmus se v tomto případě projevuje dvojím způsobem: snaží se jednak o vyčlenění již integrovaných jazykových prvků, jednak o zamezení přejímek nových jazykových prostředků, často je však orientován proti jakýmkoliv novým jevům v jazyce. Starý (62) sice tvrdí, že „zmnožení výpůjček samo o sobě neznamena úpadek jazyka“, v tomto směru je však nutné přihlídnout k některým specifikům slovinštině ve srovnání např. s češtinou (viz kapitola 2.2).

Ve **slovinštině** se purizmus vyskytuje zejména v případě pocitovaného ohrožení lingvoetnického společenství a může být také projevem zdůraznění jazykové svébytnosti či výrazových schopností a možností domácího jazyka. V některých případech však „ryzí“ lidový jazyk slovinštinu nadměru archaizoval, což bylo na úkor funkčnosti jazykového systému. Slovinštině se projevoval zejména na úrovni slovní zásoby a syntaxe, ale i snahami o vytváření logického systému v jazyce. Lze-li hovořit o purizmu v současnosti, jedná se převážně o purizmus lexikální.

V případě „očišťování“³¹ domácího jazyka od cizojazyčných vlivů šlo ve slovinštině v počátečních fázích zejména o potlačení prvků, které nebyly slovanského původu, jednalo se tedy o jevy a prostředky přejaté z němčiny nebo italštiny. Jelikož však Slovinci dlouhodobě necítili tak velké ohrožení ze strany italského národa jako ze strany německý

---

³¹ Hanlivým označením purizmu ve slovinštině je „čistunstvo“.

mluvící, nenabyl ve slovinském prostředí odpor proti romanizmům³² (které se ve slovinštině navíc vyskytovaly pouze v malém počtu regionů) nikdy takové intenzity jako snaha o vymýcení germanizmů (purizmus namířený proti germanizmům přetrvál až do konce II. světové války). Důkazem provázanosti purizmu se společensko-politickým uspořádáním je i zkušenost Slovinců s koexistencí s dalšími jihoslovanskými národy v rámci Jugoslávie: V okamžiku, kdy se slovinský národ dostal do asymetrického postavení v rámci jugoslávského království, resp. státu, vzedmula se vlna snah o očistění slovinštiny od jazykových prvků srbochorvatského původu.

Poprvé lze o puristickém přístupu ke **slovinskému jazyku** hovořit v souvislosti s protestantem S. Kreljem, který se (oproti P. Trubarovi) zamýšlel nad přítomností jazykových prvků (lexémů) převzatých z němčiny a pokoušel se nacházet pro lexikální germanizmy vhodné ekvivalenty z domácích zdrojů. Podobný postoj ke slovinštině zaujal také A. Bohorič, který ve své gramatice poukázal na individualitu slovinského jazyka. V 17. století se jazyk od německých prvků pokoušel očistit biskup T. Hren, na počátku 18. století páter Hipolit a v první polovině 18. století zejména O. Gutsman a V. Vodnik. Zřejmě nejvýrazněji však na přítomnost lexikálních a syntaktických germanizmů ve slovinštině upozorňoval J. Kopitar. Germanizmy pokládal za prvky, které slovinštině odnímají autoritu a podkopávají její svébytnost. Nutnost oprostít se od německých slovtvorných modelů obhajoval v 19. století zejména F. Levstik.

Změna společenské situace v Evropě v polovině 19. století vynesla na povrch řešení národní otázky, která byla spjata s otázkou jazykovou. V souvislosti s pronikáním myšlenky panslavizmu a jednotného slovanského jazyka se ve slovinštině otevřel doposud nebyvalý prostor pro přejímky ze **slovanských jazyků**. Na slovinském území bylo spojeno pronikání slavizmů mj. s ilyrským hnutím. Se stejným západem, s jakým byla ze slovní zásoby odstraňována slova německého původu, byly přejímány nové výrazy ze slovanských jazyků (zejména z chorvatštiny, češtiny a ruštiny), které však byly mnohdy povaze a struktuře slovinského jazyka vzdáleny přinejmenším stejně jako potlačované výrazy německé, jež navíc postupným vývojem ztrácely příznak cizorodosti.

Právě nová slovanská slovní zásoba importovaná zejména novinami a knihami a zprostředkovávaná nepřiliš četnou vrstvou vzdělanců způsobovala ve slovinském jazyce stylovou nejednotnost, neboť byla v rozporu se spisovným jazykem vycházejícím z jazyka lidového a s jazykovými tradicemi ve slovinštině vůbec (Vodušek: 68). Řešení otázky souladu spisovného jazyka s jazykem lidovým, resp. rozpor mezi racionalistickým a idealistickým přístupem k jazyku nakonec zaměstnával slovinské jazykovědce ještě dlouhá desetiletí³³.

³² Na nežádoucí modely přejaté z románských jazyků upozorňoval na počátku 20. století A. Breznik (např. 1982: 311-315).

³³ Příčinou je mj. fakt, že mluvený (= lidový) jazyk je produktem lidského podvědomí, zatímco spisovný jazyk, který vznikl na základě jazyka lidového, je vždy výsledkem vědomé aktivity (Vodušek: 70).

Proto také tato „slovanská“ vlna purizmu vyvolala patřičnou odezvu a později došlo k opětovné redukci slovanských výpůjček ve slovinštině a začala se prosazovat zásada „čistoty“ jazyka podle klasických slovinských autorů (Prešeren, Cankar, Župančič). V jazykovědě usiloval o potlačení neústrojně převzatých slavizmů A. Breznik, který rozpracoval teorii cizích slov a výpůjček ve slovinštině (viz např. Breznik 1982: 365-375). Zvláště citlivě byly ve slovinštině vnímány zejména srbochorvatské jazykové prvky v období po I. světové válce, neboť tehdy se srbština začala prosazovat ve funkci státního jazyka. Protože se však u mnohých slov dalo těžko určit, zda pronikla do slovinštiny ze srbochorvatštiny, staroslověnštiny či jiného slovanského jazyka, zaměřili se puristé na veškeré slovanské výpůjčky³⁴.

Vzhledem k tomu, že i v období po II. světové válce přetrvávalo nerovnoprávné postavení slovinského jazyka v rámci Jugoslávie, objevovaly se nadále některé projevy purizmu vůči jazykovým prvkům přejímaným ze srbochorvatštiny. Od 60. let na ně upozorňoval zejména J. Gradišnik, později např. také jazykovědci V. Gjurin či J. Sršen. Proti jazykovým prostředkům, které byly do slovinštiny přejaty, aniž by je „jazyk potřeboval“, brojil zejména J. Toporišič. Problematické je však stanovení hranice „potřebnosti“ konkrétních výrazů.

Ačkoliv lze ve slovinské terminologii sledovat konkurenčnost přístupu „puristického“ a „antipuristického“³⁵, je možné konstatovat, že v porovnání s jinými (slovanskými) jazyky se ve slovinštině ve zvýšené míře upřednostňuje používání domácích výrazů³⁶. Tento přístup lze považovat za součást slovinské jazykové kultury. Bajec (1951: 25) se ještě v padesátých letech 20. století přikláněl k názoru, že oba přístupy jsou ve slovinštině v rovnováze, což dokazuje na míře zastoupení cizích slov ve slovinštině:

„(...) Kakor vsi evropski jeziki jih je sprejemala tudi slovenščina, vendar ne brez izbire. (...) Tako se je naš knjižni jezik na eni strani izognil poplavi tujk, na drugi puristični nerazumljivosti in smešnosti in pri tem obdržal vso izrazno zmožnost, ostal je nekako v zlati sredini.“

Uplatňování puristického přístupu k jazyku v konkrétní době reflektují slovinské ortografické a lexikografické příručky, je však nutné mít na paměti, že jejich popis jazyka nemusí být vždy věrným obrazem puristických tendencí v jazykovém společenství. Mnohdy může jít pouze o individuální postoj autora, resp. autorů dané příručky.

V současné době platí, že přejatá slova se ve slovinštině mohou uplatnit, splňují-li hledisko funkčnosti, nebo jsou-li již nedílnou součástí kolektivního jazykového povědomí. Poněkud problematická situace nastává např. u terminologických synonym, kdy se také

³⁴ Bezljaj (60) upozorňuje, že ve slovinštině tato slova tvoří téměř třetinu tezauru moderního spisovného jazyka.

³⁵ O purizmu a antipurizmu se ve slovinské jazykovědě hovoří od 60. let v souvislosti se zohledněním funkčního hlediska v jazyce, zatímco původně se přístup k jazyku dělil např. na „romantický“ a „realistický“ (S. Bunc). Hlavním představitelem slovinského „antipurizmu“ byl od 60. let B. Urbančič.

často prosazuje domácí pojmenování oproti (mnohdy ustálenějšímu) internacionalizmu (viz také kapitola 4.3.6). Výhody a nevýhody obou typů pojmenování v jednotlivých vědních oborech byly prezentovány mj. v rámci symposií Slovenski jezik v znanosti (první se konalo v roce 1984), konaných na Filozofické fakultě Univerzity v Lublani. V různých vědních oborech má příklon k domácím termínům různou intenzitu (a podporu vědecké obce).

Ani současní slovinští jazykovědci se neshodují na míře únosnosti cizích slov v domácím jazyce. Skupina jazykovědců, která pokládá současný podíl cizích slov ve slovinštině, resp. přílišné přejímání cizích jazykových prostředků a modelů za nevyhovující, zastává názor, že slovinské jazykové společenství potřebuje jazykový zákon, který by zajišťoval lepší postavení domácího jazyka ve veřejném používání než doposud (viz kapitola 4.3.5).

Ačkoliv jsou mnohé výstupy purizmu v rozporu s jazykovou emancipací, jedná se o jev, kterým prošly všechny moderní kulturní jazyky, aniž by byla jejich emancipace dlouhodobě znemožněna.

Ve slovinském jazykovém prostředí přinesl puristický přístup k jazyku pozitivní výsledky zejména ve svých raných fázích, kdy byl potlačen nadměrný vliv německého jazyka a bylo poukázáno na dostatečnou kapacitu vlastních jazykových prostředků, a dále také v obdobích, kdy byl domácí jazyk pod vlivem politických a společenských okolností příliš otevřen vlivu jazyka dominujícího národa, resp. státního útvaru.

---

³⁶ Např. Horálek (1962; 301) člení slovanské jazyky mj. podle jejich otevřenosti vůči slovům z cizích jazyků. Podle jeho dělení patří k otevřeným jazykům např. ruština a polština, zatímco slovinština (a dále čeština nebo chorvatština) dává přednost tvoření nových slov např. kalkováním.

2 EMANCIPACE SLOVINŠTINY

V předchozích kapitolách byly nastíněny obecné rysy emancipace jazyka. Obecnost těchto charakteristik má přesto své limity, neboť v každém jazyce probíhá emancipace na jiných základech, v jiných podmínkách a často také s odlišnými cíli. V souvislosti s emancipací jazyka lze tedy hovořit o několika proměnných, které u jednotlivých jazyků varíují. V této práci označujeme tyto proměnné jako předpoklady emancipace.

Velké (zpravidla světové) jazyky či tzv. kulturní jazyky, které lze charakterizovat jako nástupnické jazyky vyspělých civilizací, se vyznačují zpravidla vyšším stupněm emancipace než (spisovné) jazyky, které funkci sjednocování a reprezentace národa začaly plnit později. Rozdíl mezi oběma skupinami jazyků spočívá zejména v časovém umístění první fáze emancipace. Také průběh druhé emancipační fáze může být v obou skupinách odlišný, což je spojeno např. s různou mírou jazykového sebevědomí nositelů jednotlivých jazyků. Zatímco ve skupině jazyků s delší spisovnou tradicí se emancipace obvykle přibližuje přirozenému procesu, ve druhé skupině může být prohlášena za jazykový program.

Slovinština patří k jazykům, pro které byla od určité doby (obrození) otázka emancipace zároveň otázkou uchování národní a jazykové svébytnosti. Úspěšnost tohoto procesu však nemohla záviset pouze na spontánním jazykovém vývoji. Bez - zpravidla individuálních - jazykových intervencí by slovinština v dlouhodobé perspektivě zřejmě neobhájila své místo v oblasti, kde se křížily různé mocenské, kulturní a vlastně i jazykové zájmy. Z toho proto vyplývá, že slovinština náleží do skupiny jazyků, v nichž se jazykové otázky řeší spíše institucionálními rozhodnutími a akademickými normami, než k jazykům, v nichž se lze opřít o dlouhodobý spontánní vývoj. Emancipace slovinského jazyka je tak doposud spjata s potřebou pěstít, kultivovat a tříbit (Starý), avšak ve 20. století začíná být tento intervencionalistický přístup zpochybňován a začíná se diskutovat o jeho zmodernizování.

Přesto je nezpochybnitelné, že v minulosti právě tento přístup zajistil slovinštině cestu k funkčnímu rozvoji a posílení jazykového sebevědomí jejích nositelů. Jelikož je u Slovinců národní vědomí úzce spjata s vlastním jazykem a tento jazyk je zároveň nejvýznamnějším znakem příslušnosti k národu, lze tvrdit, že emancipace slovinštiny neprobíhala o nic snáze než proces emancipace slovinského národa a jeho cesta k politické svébytnosti. Tyto procesy ostatně obvykle probíhaly paralelně.

2.1 VARIETY SLOVINSKÉHO JAZYKA

V předchozí kapitole bylo uvedeno, že si tato práce bude všimnout emancipace jazyka na úrovni jazykového kolektivu a jejího odrazu ve spisovném jazyce, který je nositelem kultury a civilizačních procesů, zároveň však bylo řečeno, že individuální emancipace nachází svůj obraz také v substandardních varietách jazyka³⁷.

Tabulka 3: Variety slovinského jazyka

spisovné variety	knižní jazyk (<i>zborni jezik</i>)	
	(převážně) hovorový jazyk	běžně mluvený jazyk (<i>splošni pogovorni jezik</i>)
nadnářečí (<i>pokrajinski pogovorni jeziki</i>)		
nářečí (<i>zemljepisna narečja</i>)		
nepisovné variety		

A/ Slovinský spisovný (standardní) jazyk (*knjižni jezik*) je jazykový útvar, který díky své jednotné podobě plní kromě komunikační funkce také funkci národně-sjednocující a národně-reprezentační. Spisovný jazyk existuje v psané (knižní) a mluvené (hovorové) podobě. Jeho nositelem je jazykově vzdělaný jedinec.

Slovinský spisovný jazyk postupně rozšiřoval svou funkční bázi, což souviselo s jazykovými i mimojazykovými okolnostmi. Posledním významným impulzem pro širší uplatnění spisovné slovinštiny přineslo osamostatnění Slovinska (viz kapitola 4.3.1), zároveň však je tento národní a státní jazyk vystaven expanzi tzv. globalizačního jazyka (viz kapitola 4.3.3), což mimo jiné vyvolává snahy o zákonné zakotvení statusu slovinského spisovného jazyka (viz kapitola 4.3.5).

A1/ Slovinský knižní jazyk je zpravidla psaná podoba spisovného jazyka. V mluvené podobě se vyskytuje zejména při projevech v rámci formálních setkání, při oficiálních akcích a v televizním a rozhlasovém zpravodajství. Jedná se o varietu umělou, která vznikala postupně a cíleně a je založena na existenci ideální a univerzální jazykové normy, která se však zčásti liší od normy *běžně mluveného jazyka*³⁸ centrálního nářečního prostoru (Lublaň a okolí). Slovinský knižní jazyk je z hlediska funkcí nejuniverzálnější jazykovou varietou vůbec.

³⁷ Ve slovinské jazykovědné terminologii se variety jazyka označují jako *socialne zvrsti* (sociální styly). Jejich podrobnější přehled je uveden např. ve Slovinské mluvnici J. Toporišiče.

³⁸ Používám překlad A. Lipovec (použila jej např. v článku *O slovensko-češkem slovarju* (R. Škertlj) v časopisu *Jezik in slovstvo* 22, str. 268-270). V *Encyklopedii jazyků Evropy* se užívá termínu *obecně mluvený jazyk*.

A2/ **Běžně mluvený jazyk** (*splošni pogovorni jezik*) je hovorová (konverzační) varieta slovinského spisovného jazyka. Využívá se jako dorozumivací prostředek v méně formálních komunikačních situacích a oproti knižnímu jazyku se více přibližuje slovinským nadnářečím. Tato varieta proto není zcela ustálená a v jednotlivých větších urbánních celcích vykazuje jistý stupeň variability, daný regionálními či sociálními okolnostmi, přesto ji však sjednocuje společný vývoj a některé obecně platné znaky; Toporišič (2000: 17) hovoří o společném „jádru“. Vstupují do ní nejen výrazové prostředky z nadnářečních oblastí, ale ovlivňuje ji také spisovný jazyk (v obou případech se jedná o oboustrannou interakci). Neuplatňuje se na celém území Slovinska; nejvýraznější je v centrální oblasti doleňsko-goreňské s přirozeným centrem v Lublani. Vliv nadnářečí způsobuje naopak „decentralizaci“³⁹ spisovné variety.

Běžně mluvený jazyk se nemusí podřizovat některým omezením, která vyplývají z normy knižního jazyka. Rozdíly oproti knižní normě se projevují na úrovni fonologické, morfologické i syntaktické. Pro běžně mluvený jazyk jsou charakteristické zejména vokální redukce (zejména u nepřízvučných *i* a *u*), konsonantické asimilace a posun přízvuku ve srovnání s knižní formou. Příznačné pro tuto varietu jsou také některé tvary: v 1. osobě duálu ženského rodu se používá koncovka *-e* místo *-i* (*sva bile*), při skloňování substantiv mužského rodu, která jsou zakončena na *-o*, se mezi kořen slova a koncovku vkládá *-t-* (*Marko, Markota*) zejména ve 3. osobě plurálu. Běžně mluvený jazyk se vyznačuje také specifickými lexémy (souhlas *ja* místo knižního *da*, slova *crkniti, fajmošter, fejst, špehač* atd.) či maskulinizací neuter.

Slovinská jazykověda přistupuje k zevrubnějšímu popisu této variety až v poslední době, což je do jisté míry spojeno i s problematičností popisu samotné spisovné variety a nejednoznačnou hranicí mezi substandardními varietami či jejich překrýváním⁴⁰. Například ještě Pravopisy z let 1950 a 1962 tvary běžně mluveného jazyka buď nezohledňovaly nebo (pomocí grafických symbolů) zakazovaly.

Toporišič (1991: 219) také upozorňuje, že s ohledem na omezený potenciál nositelů slovinského jazyka nemá slovinština natolik rozvinuté sociolekty (slovin. *socialne podzvrsti*) jako větší jazyky, např. angličtina.

B/ Nespisovné vrstvy slovinského jazyka

B1/ **Nadnářečí** jsou sjednocující jazykovou varietou na regionální úrovni (např. Lublaň a okolí, jižní Štýrsko, severní Štýrsko, Zámuří, Přímoří).

³⁹ Termín „decentralizace“ u spisovného jazyka používá např. Daneš (1997: 18), který má na mysli proces, kdy se obrysy či hranice spisovného jazyka „stávají neostrými, rozplývavými a jeho vnitřní struktura (konzistence) se rozměňuje (...).“ Daneš zároveň vyslovuje názor, že se jedná pouze o přechodné období vedoucí k vytvoření nového standardu.

⁴⁰ Čermák (27) upozorňuje, že ani Ústav pro jazyk český se systematickým výzkumem obecné češtiny prozatím nezabýval.

Slovní zásobu obohacují výpůjčkami ze spisovného jazyka, ale i z jazyků sousedních. V důsledku rozdílů mezi interdialekty není možné uvést jejich obecnou charakteristiku, neboť každý z nich má specifickou větnou intonaci, přízvuky, míru eliminace duálu nebo redukce krátkých samohlásek.

Nejvýraznějším interdialektem je lublaňské nadnářečí. Jeho výrazným rysem je hlásková redukce, která se projevuje např. ve slovesných příponách infinitivu a supina (*nositi => nost*) nebo v dativu a lokálu singuláru substantiv, kde se redukuje *-i* a *-u* (*k hiš, v hiš, k sosed, pr sosed*). Redukuje se také nepřízvučná koncovka *-o* u substantiv středního rodu (*mlek*), což způsobuje maskulinizaci přídavného jména v přívlastku (*dobro mleko => dober mlek*). Hlásková skupina *nj* se mění v *jn* (*kranjski => krajnski*). Na úrovni tvaroslovné se uplatňuje slovesná přípona *-va* místo *-ova/-eva* (*kupovati => kupvat*) (Toporišič 2000: 19).

Ačkoliv je doménou nadnářečí mluvená řeč, proniká občas i do psaného jazyka (v poslední době do knih a zejména nových forem komunikace: do elektronické pošty a textových zpráv mobilních telefonů). Narůstá také počet médií, kde jsou nadnářečí konkurentem jazyka spisovného (např. v televizních pořadech pro mládež). Jejich použití je buď příznakem určité komunikační uvolněnosti, navozované bezprostřednosti a autentičnosti⁴¹ nebo je (v horším případě) projevem jazykové ne(do)vzdělanosti. Lze tedy vysledovat určité paralely mezi běžně mluveným jazykem a nadnářečím ve Slovinsku s diglosií spisovná čeština - obecná čeština⁴².

B2/ Nářečí jsou další substandardní varietou slovinského jazykového prostoru. Na nevelkém zeměpisném území obývaném slovinským etnikem existuje nezvykle vysoký počet dialektů s velkým stupněm rozrůzněnosti. Podle Ramovšovy klasifikace (1930) se slovinská nářečí dělí na sedm základních nářečních skupin s bezmála padesáti nářečími. Až do 20. století byla tato jazyková varieta („jazyk prostého lidu“) pokládána za jazykový ideál a mnozí jazykovědci ji prosazovali jako základ normy spisovného jazyka. V současné době lze v souvislosti se slovinskými nářečími sledovat dva paralelní procesy: Na jedné straně migraci obyvatel do měst, resp. odchod nositelů nářečí do oblastí, kde se hovoří nadnářečím, na straně druhé však zároveň aktualizaci pohledu na slovinská nářečí (právo na používání nářečí jako přirozené jazykové variety v řadě komunikačních situací).

Ve slovinštině - podobně jako v češtině - dochází k **substandardizaci jazyka**, tedy stírání ostré hranice mezi spisovným jazykem a substandardní varietou nadřazenou nářečí. Důsledkem substandardizace je např. vyšší společenské hodnocení substandardů; substandardy se stávají zdrojem jazykových změn, mění se poměr standardu a substandardů v ústní komunikaci a substandardy pronikají i do standardu psaného (Daneš

⁴¹ Na převahu substandardu u českých umělců upozorňuje např. Daneš (1997: 16).

⁴² Těto podobnosti si všímá např. Čermák (23).

1997: 13). Se substandardizací je úzce spojena změna v nahlížení na (ne)formálnost příslušných komunikačních situací.

V dnešní době lze v některých slovinských veřejných projevech vysledovat kombinaci prvků hovorových spisovných, nadnářečných i nářečných. Negativně je tato kombinace variet pocítována např. u rozhlasových a televizních moderátorů, není-li využita s konkrétním komunikačním záměrem (viz výše)⁴³.

Při posuzování obsahu slovinských kodifikačních příruček s běžným uživatelským územ lze dospět k závěru, že slovinská norma spisovného jazyka je mnohem méně otevřená prvkům nestandardu než např. čeština. K podobnému závěru dospěla i Kunzmann-Müller (155), která hodnotila rostoucí toleranci v otázkách jazykové normy ve slovinštině, bulharštině, ruštině a chorvatštině. Slovinská norma se podle jejích zdrojů ukázala být nejméně liberální, autorka však zároveň uvedla, že pro objektivní verifikaci tohoto tvrzení by muselo být shromážděno mnohem více jazykových dat.

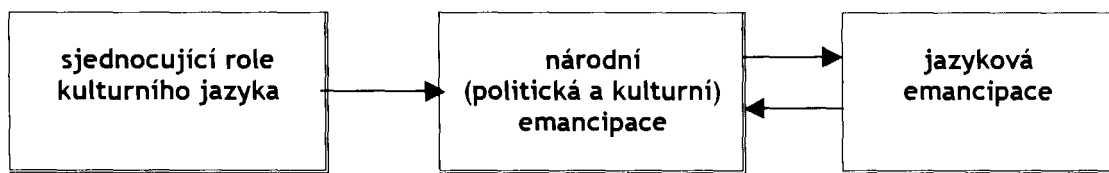
⁴³ Čeští zákonodárci projednávali v březnu 2004 návrh, který by rozšířil stávající mediální zákon o povinnost hlasatelů, moderátorů a redaktorů zpráv a publicistiky hovořit spisovně. V prvním čtení v parlamentu byl tento návrh zamítnut.

2.2 PŘEDPOKLADY EMANCIPACE SLOVINŠTINY

Tezi, že emancipace jazyka je přímo závislá na emancipaci národa i jednotlivce, lze uplatnit i pro slovinské lingvoetnické společenství. Před zamyšlením nad specifiky emancipace slovinštiny bude proto vhodné všimnout si charakteristických rysů emancipace slovinského národa. Dále bude nutné přihlídnout zejména k **politickému a kulturnímu vývoji** tohoto etnika a zamyslet se nad okolnostmi, které měly vliv na směr a rychlost tohoto vývoje, i nad důsledky vývoje vymezeného těmito okolnostmi.

Mezi národní emancipací a jazykem existuje však i opačná vazba. Všeslovinsky jazyk byl totiž hlavním fundamentem emancipace slovinského národa (viz graf 2). Právě jazyk převzal úlohu hlavního sjednocujícího prvku v procesu konstituování moderního slovinského národa, a to jak ve smyslu diachronním, kdy jazyk vytváří spojnici mezi současnými mluvčími a jejich předky, tak i synchronním, kdy je základním atributem národní sounáležitosti a svébytnosti (viz Starý: 69).

Graf 2: Provázanost národní a jazykové emancipace Slovinců

V této souvislosti je však nutné přihlídnout také k **diglosii** ve slovinských zemích. Po včlenění slovinského etnického prostoru do francé říše se správním jazykem stala němčina, běžně užívaným jazykem v každodenní mluvené komunikaci však zůstala slovinština příslušné oblasti. Slovinština byla totiž jediným jazykem, který ovládalo většinové slovinské (rurální) obyvatelstvo, a plnila také integrační roli mezi různými společenskými vrstvami, jednojazyčnou většinou populace a dvou- či trojjazyčnou šlechtou a měšťanstvem. Ustupoval vliv latiny, kterou ve státní správě a soudnictví plně nahradila němčina. V 16. století byla pozice slovinštiny posílena natolik, že začala plnit některé funkce spisovného jazyka, přesto však zůstala pro období do poloviny 19. století příznačným jevem diglosie - slovinština jako zemský jazyk a němčina jako jazyk státní⁴⁴, která byla s postupem národní emancipace překonávána ve prospěch slovinštiny (např. v souvislosti s rozvojem vědních oborů a příslušné slovinské terminologie či slovinského školství). Snaha o překonání diglosie ve smyslu co největšího přenosu prestižních funkcí na slovinský spisovný jazyk však musela být nutně spojena s jeho sjednocením. Potřeba jednotného a sjednocujícího jazyka jako konstitutivního prvku národního společenství byla podpořena mj. kodifikačními příručkami nebo zakládáním institucí, které měly rozvíjet

⁴⁴ Tato diglosie byla úředně upravena rozhodnutím Ferdinanda I. z 8. srpna 1555. V něm byla úředním jazykem ustanovena němčina a zároveň se v této funkci zapovídala latina (Honzak Jahić 1999: 105).

národní kulturu a vzdělanost, neboť pouze jazyk s jednotnou normou a náležitým rozsahem funkcí mohl vyhovět emancipačním potřebám národa.

V roce 1809 se stala Lublaň hlavním městem Ilyrských provincií (1809-1813), v nichž vstoupilo slovinské etnikum nejen do nového správního útvaru, ale byly zde vytvořeny i zcela nové podmínky pro kulturní a jazykový rozvoj. V platnost zde vstoupilo nařízení, že výuka na prvním stupni škol a gymnáziích má probíhat v jazyce příslušné země. Realizace tohoto nařízení vyžadovala nové učebnice, které vytvořil V. Vodnik. Slovinština se naproti tomu nedostala do úředního styku. Na základě mírových smluv na konci napoleonských válek došlo k (opětovnému) začlenění slovinských zemí do rakousko-uherské monarchie a jazyková politika se vrátila ke stavu před vznikem provincií. Katedra slovinského jazyka, založená roku 1817 na lublaňském lyceu, zaplnila jen částečně zánik slovinské výuky na gymnáziích v době Ilyrských provincií.

Ačkoliv se slovinština ve funkcích, jež byly dříve doménou německého jazyka, postupně prosadila, nebyli zdaleka všichni příslušníci slovinského národa přesvědčeni o schopnosti slovinštiny pokrýt celou škálu funkcí. Mnohdy pochybovali i o perspektivě slovinského národa, a proto se zejména druhá polovina 19. století nese také ve znamení odpadlictví od slovinského národa. K tomu docházelo nejvíce v periferních slovinských zemích. Motivy pro změnu identity jednotlivce pak byly buď ekonomické (v případě přestupu k německému lingvoetnickému celku) nebo ideologické (např. pod vlivem ilyrizmu).

Slovinský národ se během emancipačního procesu na rozdíl od mnoha jiných evropských národů nemohl vždy opřít o integrační instituci státu, vládnoucí dynastie či církve, která by usměrňovala jazykový vývoj. V případě Slovinců tyto instituce sjednocující roli plnily dlouho pouze částečně nebo neplnily vůbec, popř. ji plnit nemohly, a proto musel ve slovinském prostoru nastoupit alternativní nositel a usměrňovatel jazykového rozvoje: početně omezená skupina vůdčích vzdělců (Pogorelec 1979: 4).

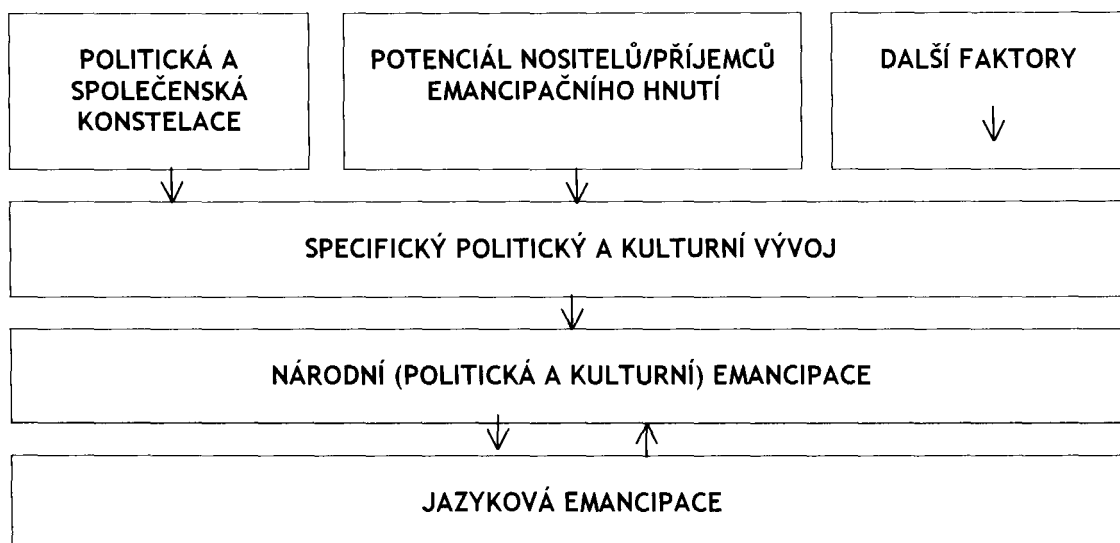
Nejvíce individuálních aktivit se na slovinském území realizovalo od osvícenství. K popisu slovinského jazyka významně přispěl M. Pohlin, jehož *Kraňská gramatika* (*Kraynska grammatika* 1768) sehrála významnou roli nejen z hlediska lingvistiky, ale také národní emancipace. Její autor v předmluvě vyjádřil názor, že slovinský jazyk má předpoklady pro širší využití ve veřejném životě, a vyslovil požadavek na jeho uplatnění v kulturní oblasti, čímž měl na mysli také přiblížení kultury sociálním vrstvám, pro něž byla slovinština jazykem běžné komunikace. Cílovou skupinou Pohlinova jazykového programu tak byli jednak vzdělanci, jimž otevíral cestu do slovinského kulturního prostředí, jednak nevzdělané vrstvy obyvatelstva, jejichž možnostem a potřebám přizpůsobil své vzdělávací texty (Honzak Jahić 2003b: 332).

O popis jazyka ve slovinských periferních oblastech se zasloužil zejména J. Kopitar, který se v první slovinské vědecké gramatice (*Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808/1809) pokusil o sjednocení mluvy slovinského území. Ke sjednocení spisovného jazyka přispěla také Metelkova gramatika (*Lehrgebäude der*

Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen 1825), napsaná pod vlivem mluvnic Dobrovského a Kopitara, kterou vytvořil pro potřeby výuky slovinštiny na lublaňském lyceu. K rozvoji slovinského základního školství svým organizačním talentem a texty přispěl B. Kumerdej, o rozvoj vyššího školství a založení vědecké knihovny usiloval A. T. Linhart, prosazování slovinského jazyka v úředním styku napomáhal M. Majar Ziljski. Nezanedbatelný význam jednotlivců pro slovinskou jazykovou emancipaci byl navíc podpořen jejich literární činností. Zejména F. Prešeren přispěl svým básnickým opusem k národní emancipaci mnohem více než mnohé politické manifesty. Literární činnost ovlivňovala vývoj slovinského jazyka do 19. století včetně, s dílčími přesahy do 20. století. Příznivé podmínky pro rozvoj publicistického stylu vytvořil V. Vodnik založením listu *Lublanske novice* (1797-1800). Rolí mecenáše sehrál v době slovinského obrození Žiga Zois, který podporoval jazykovědné aktivity J. Japelje a B. Kumerdeje či tvorbu A. T. Linharta. V oblasti osvětové a pedagogické vynikal svým individuálním úsilím biskup A. M. Slomšek.

2.2.1. SLOVINSKÁ POLITICKÁ A KULTURNÍ EMANCIPACE

Graf 3: Provázanost faktorů ovlivňujících emancipaci slovinštiny

Slovinský národ se mohl emancipovat⁴⁵ pouze do té míry, nakolik mu to umožňovala středoevropská **politická konstelace a rozdělení moci** a nakolik disponoval **potenciálem osob**, které mohly být garanty, nositeli, ale také příjemci těchto emancipačních snah.

⁴⁵ Pro potřeby této práce je národní emancipace (zjednodušeně) členěna na emancipaci politickou a kulturní. Oba procesy se ve slovinském prostředí často vzájemně doplňují či dokonce prolínají, protože o politickou emancipaci národa mnohdy usilovali literáti či jinak kulturně a osvětově činní jednotlivci.

Nezanedbatelný vliv na rozsah a průběh národní emancipace měla také specifická poloha slovinského území, resp. jeho geografická členitost. Žádný z těchto faktorů však nelze hodnotit izolovaně, vždy je nutné vidět jej ve spojitosti s ostatními faktory.

2.2.1.1 Politická a společenská konstelace

Politický vývoj národa je spojen zejména s mírou **národní jednoty** a jeho **státnosti** či **státotvornosti**.

Historický vývoj ve slovinských zemích nebyl **etnohomogenizaci** dlouho nakloněn. Středověký feudální partikularismus posiloval územní izolaci a zárodky vědomí slovinské národní jednoty se začínají objevovat až po dílčím překonání politické a územní rozrůzněnosti slovinského národnostního území za vlády Habsburků. I v habsburské monarchii však byli Slovinci rozděleni do několika územně-správních celků, které příliš nezohledňovaly etnické složení obyvatelstva a až do počátků národního obrození, kdy se rozvinulo povědomí o skutečném rozsahu slovinského etnického území, nevytvářely předpoklady pro národní semknutí⁴⁶. Již od osvícenství však k jazykovému sblížování a pocitu etnické sounáležitosti Slovinců⁴⁷ přispíval kulturně-politický odkaz knížectví Karantánie, „aktualizace jazykového a kulturního přínosu slovinské reformace“ (Honzak Jahić 1999: 181-182) a později také Kopitarova panonská teorie.

Od počátku 19. století se v západní Evropě dostává do popředí národnostní otázka⁴⁸ a stejně tomu bylo i ve slovinských zemích. Potřeba manifestovat **jednotu slovinského národa** se začala objevovat již za Metternichovy vlády, avšak stávající politická situace umožnila tuto jednotu prezentovat pouze v rámci jazyka, literatury a kultury. K fyzickému i „psychologickému“ odstranění hranic mezi jednotlivými slovinskými provinciemi došlo až v roce **1848**. Rok, kdy došlo k přeměně rakouského císařství na parlamentní monarchii a ke změně vnitřního uspořádání státu, se stal důležitým mezníkem pro rozvoj slovinského nacionálního hnutí.

Z roku 1848 pochází politicko-kulturní program **Zedinjena Slovenija** národního buditele Matiji Majara Ziljského (předcházela mu petice *Kaj Slovenci terjamo?*).

⁴⁶ Poněkud odlišný názor zastává Rotar (1995: 31), který tvrdí, že etnohomogenizace Slovinců probíhala neproblematicky, neboť slovinské země patřily povětšinou do jednoho politického celku (habsburská monarchie). Zpochybňuje i význam jednotného spisovného jazyka pro etnohomogenizaci, neboť ta podle něj probíhala postupně již v rámci společně sdíleného politického útvaru.

⁴⁷ Vidmar (21) uvádí, že Slovinci si svou svébytnost a individualitu uvědomovali nejpozději v šestnáctém století, stejně jako svou svébytnost ve vztahu k ostatním jižním Slovanům. První vymezení slovinského jazyka vůči němčině a chorvatštině a zároveň jeho afirmace se objevuje již v Trubarově díle.

⁴⁸ „Ve století devatenáctém jsou ideje romantismu a nacionalismu spojeny s bojem proti osvícenskému racionálnímu státu. Proti jeho logice stavějí solidaritu lidí mluvících stejnou řečí a jejich národní organickou jednotu.“ (Pinc: 7)

V programu byl vysloven zejména požadavek na sjednocení Slovinců (tedy překonání rozdělení slovinského národa z doby feudalizmu), požadavek na zavedení slovinského jazyka do škol a úřadů a nesouhlas se sloučením „Slovénie“ s Německem. Tím byl vytyčen program národní emancipace Slovinců a současně se otevřela cesta ke vzniku moderního politického národa. Majarovy myšlenky podpořily národní spolky i redakce nově vznikajících časopisů, ale k jejich realizaci chybělo dostatečné institucionální i materiální zázemí a na prosazení řady bodů programu síly jednotlivců nepostačovaly. Přesto zůstaly ideje programu uchovány v povědomí Slovinců i v pozdějších letech, která národní emancipaci nepřála.

Prvotní příčinou zintenzivnění národně emancipačních tendencí v polovině 19. století byla nejen inspirace snahou o národní obrodu u řady dalších evropských národů, ale také silící germanizační tlak v domácím prostředí. Majar působil převážně v Celovci, další národně orientovaná hnutí vycházela z Vídně a Štýrského Hradce. Je tedy do jisté míry příznačné, že se jednalo o periferní slovinská území, resp. města mimo slovinské lingvoetnické území.

Před budováním **vlastní státnosti** museli Slovinci v 19. století před okolním světem - a vlastně i před sebou samými - nejprve obhájit **národ**, teprve potom mohli pomýšlet na vlastní **stát**. Směr národního vývoje byl spoluurčován nejenom politickou situací ve střední Evropě, ale také absencí vlastních historických vzorů, které jsou vždy vítaným hybatelem národní emancipace. Slovinci, kteří právě v důsledku zmiňované národní roztržičnosti nemohli na rozdíl od jiných národů při úvahách o vytvoření vlastního státu hledat inspiraci v minulosti (jako jediný opěrný bod jim mohlo sloužit slovanské knížectví Karantánie), museli o oprávněnost existence vlastního státu teprve začít usilovat.

Vzhledem k absenci vlastního státního zřízení se však Slovinci nemohli při svém emancipačním procesu příliš spoléhat na státní instituce, které sídlily ve Vídni. Navzdory tomuto stavu se však ve druhé polovině 19. století cesta k emancipaci slovinštiny přeci jen otevřela, neboť vůdčí představitelé slovinského národa vycítili potřebu najít co možná nejvíce prvků, jež by slovinský národ sjednocovaly. Jednotný spisovný jazyk měl k národnímu sjednocení přispět zásadní měrou. Čím menší byla institucionální podpora tohoto procesu, tím více se do něj museli zapojit jednotlivci, kteří však museli počítat se značně omezeným materiálním a personálním zázemím a zpravidla i nepřízní vládnoucí garnitury.

Po postupném potlačení politických svobod po roce 1848⁴⁹ se mohla slovinská národní emancipace plně rozvinout znovu až na konci Bachova absolutizmu v 60. letech 19. století, kdy došlo ke vzniku ústavní monarchie. To znamenalo opětovné oživení politického života a pro rakouské národy zajištění některých nových politických práv, která byla zakotvena v ústavě. Tzv. únorový patent z roku 1861 rozdělil legislativní moc mezi

---

⁴⁹ Ve volbách roku 1848 byly slovinské politické strany teprve ve svých zárodcích, do vídeňského parlamentu však bylo zvoleno několik stoupců programu *Zedinjena Slovenija*. Tento parlament byl záhy rozpuštěn.

korunu a dvoukomorovou říšskou radu tvořenou panskou sněmovnou a poslaneckou sněmovnou. V říšské radě proti sobě stály dva hlavní proudy: centralisté a federalisté. Federalisté prosazovali větší autonomii historických zemí, avšak tento model Slovinci nepodporovali, neboť by posílil dezintegraci jejich etnika⁵⁰. Jediné možné uspokojivé řešení viděli v realizaci programu *Zedinjena Slovenija*. Tyto požadavky však ve Vídni neuspěly, což bylo podmíněno i nízkým počtem slovinských poslanců, a proto se slovinský politický program soustředil alespoň na prosazení rovnoprávné role slovinštiny ve veřejném životě, zejména ve školství a úředním styku. Jazykové požadavky byly ostatně vyslovovány i během vlasteneckých táborů lidu v 60. letech.

Národní povědomí však bylo posilováno i pomocí kulturní a osvětové činnosti, která vycházela mj. z nově zakládaných čítáren, ze Slovinské matice (viz kapitola 3) i z navazujících publicistických aktivit. K emancipaci národa také přispělo založení sokolského hnutí ve Slovinsku roku 1863 (rok po založení Sokola v Praze). Jelikož tato organizace zejména v počátečních letech své existence sledovala převážně národněpolitické cíle - v roce 1867 byla proto její činnost dočasně zakázána, přispěla významně k posílení slovinského národního uvědomění⁵¹.

Řešení národní otázky posléze převzaly postupně vznikající politické strany, v jejichž programech však požadavek na vytvoření vlastního státu nijak výrazně nefiguroval. Ačkoliv tedy Slovinci na sklonku 19. století definitivně rozvinuli veškeré formy národního života, lze pokládat za dovršení jejich národního hnutí až vytvoření samostatného slovinského státu v poslední dekádě 20. století. Provizorní forma státní samosprávy existovala na slovinském území sice již v době II. světové války, tehdy však neexistovaly možnosti přímého uplatnění slovinštiny ve funkci státního jazyka⁵².

Nepríznivě se na průběhu národní (i jazykové) emancipace projevila **sociální struktura obyvatelstva** slovinských zemí. Slovinci patřili vždy ke společenským vrstvám s nižší prestiží, proto byla i slovinština po dlouhou dobu jazykem nižších společenských vrstev, zejména agrárního obyvatelstva. V polovině 19. století byl na slovinském území poměr rolníků a měšťanů 94 % : 6 % (*Zgodovina Slovencev*: 431). Sociální postavení

⁵⁰ Do roku 1867 měli Slovinci v říšské radě pouhé tři zástupce, ve volebním období 1867-70 osm zástupců, do roku 1873 šest zástupců (Enciklopedija Slovenije 2: 392).

⁵¹ Významem sokolského hnutí ve slovinském prostředí z hlediska společenského i jazykového se souhrnně zabývala Honzak Jahić (např. Honzak Jahić 2000).

⁵² Heřman (132-133): „Význam „státního“ jazyka pro stát a státnost je dán jeho funkcí:

1. funkce jednotící, komunikační; „státní“ jazyk umožňuje fungování státního aparátu bez rušivých semikomunikačních šumů;
2. „Státní“ jazyk v mimokomunikačních funkcích funguje jako
  - a/ jazyk prestižní, národně reprezentační
  - b/ má symbolické funkce, je symbolem národní a státní identity, národní existence, národního mýtu.

Funkce 2b) bývá zdůrazňována zvláště v případě nutnosti diferenciací od jiného blízkého (zpravidla srozumitelného) jazyka. Zdůrazňování skutečných nebo domnělých dávných jazykových památek, poukazování na historickou kontinuitu má hlouběji zdůvodnit národní identitu.“

Je však zároveň třeba podotknout, že většinu výše uvedených funkcí plnila slovinština již v době před vznikem samostatného slovinského státu.

slovinských rolníků se navíc dlouhodobě zhoršovalo a např. v předbřeznovém období jich musela značná část prodávat své statky kvůli zadlužení nebo odcházet jako levná pracovní síla do rozvíjejícího se průmyslu. K dílčímu zlepšení situace u slovinského agrárního obyvatelstva došlo až po roce 1848 (voleb se slovinští rolníci mohli poprvé zúčastnit v roce 1867). Hospodářská závislost na německy hovořících (zámožnějších) sociálních vrstvách zapříčinila neuspokojivý stav domácího školství a nedostatek prostředků na pěstování či dotování vlastní kultury.

Obyvatelstvo slovinských zemí bylo dlouhodobě rozděleno na dvě hlavní sociální skupiny: na německou menšinu, která měla dostatečné materiální a finanční zabezpečení pro rozvoj vlastních kulturních potřeb, a na nesrovnatelně větší slovinskou menšinu, která měla z kulturního hlediska k dispozici výsledky lidové tvorby, resp. to, co jí bylo předloženo za účelem náboženské a morální osvěty zejména venkovským duchovenstvem.

Až do 19. století byl kapitál ve městech, a s ním i ekonomická moc převážně v rukou Němců; Slovinci si najímali jako námezdní síly. V podobně podřízeném postavení žili i Slovinci na venkově. K emancipaci národa/jazyka mnohdy nepřispěl ani individuální sociální vzestup Slovinci do měšťanské vrstvy. Současně se změnou svého sociálního statusu totiž většinou převzal také jazyk, kulturu a zvyky cizojazyčného měšťanstva a od svých dosavadních vrstevníků i s jejich jazykem si mnohdy chtěl udržet co největší odstup. Protože postupně vznikající vrstva slovinského měšťanstva přejímala německý jazyk a kulturu, existovala z její strany minimální potřeba po slovinském písemnictví a kultuře či dokonce jejich podpora. Tento přístup se změnil až v 80. letech 19. století (období vlády hraběte Taaffeho).

V 19. století se stále projevuje diglosie slovinštiny jako zemského jazyka a němčiny jako jazyka státního. Objevily se však nové programy jazykového uspořádání ve společnosti, resp. myšlenka rozdělení společenských vrstev podle jazykových zvyklostí. Nižší vrstvy měly nadále hovořit slovinsky, avšak vzdělanci měli buď nadále žít ve slovinsko-německé diglosii (s tímto modelem počítal např. Kopitar), nebo místo němčiny užívat štokavštinu (tuto variantu prosazovali obhájci ilyrského hnutí), případně měl němčinu nahradit všeslovanský vzájemný jazyk (Majarova jazyková utopie) nebo se měli jazykově spojit s vůdčími vrstvami ostatních jižních Slovanů. Každý z uvedených směrů přitom zanechal stopy ve slovinské slovní zásobě (Pogorelec 1979: 12). Pozdější vývoj ukázal, že žádný zásadní zvrát v jazykovém chování tehdejší společnosti nebyl možný, pomineme-li postupné omezování slovinsko-německé diglosie. Utopické jazykové modely (Majar, ilyrizmus) však paradoxně přispěly k dalšímu žádoucímu sjednocování podoby slovinského (spisovného) jazyka.

Podrobnější popis průběhu slovinské národní emancipace do 20. století uvádí kapitola 3.

2.2.1.2 Potenciál nositelů/příjemců emancipačního hnutí a faktory s ním související

Vždyť je to tak přirozené: velkému národu se jeho jazyk rozumí sám sebou, jako se sám sebou rozumí vzduch pro lidské plíce; pro národ nepočetný se však samo od sebe nerozumí nic na světě, snad nejméně ten vzduch pro plíce, malý národ se napořád tak trochu zalyká a dusí; a jazyk je pro něho věcí nejen první, ale i poslední, může se mu přes noc stát statkem posledním, a i o ten poslední statek může pak nastat boj zavilý a nejzoufalejší. Pro každý takový národ má jeho jazyk věru právem zcela jiné pretium affectionis než pro národ veliký, jehož lidé si ani nedovedou představit, že by jim někdy mohl nastat zápas i o ten flatus vocis, o ten zvuk z plic a hrdla.

(Eisner: 587)

Počet možných nositelů (a sekundárně také příjemců) emancipačního hnutí je další veličinou ovlivňující národně emancipační proces, která bezprostředně souvisí jednak s dosaženou civilizační a kulturní úrovní národa, jednak s početností jeho příslušníků.

 Operování s pojmem „malý národ“ může být dvousečnou zbraní, neboť se jedná o velice relativní veličinu s velmi širokou interpretační škálou⁵³. Důkazem je například různá optika nahlížení na početnost příslušníků českého národa. Zatímco Češi pokládají sami sebe většinou za malý národ⁵⁴, ze slovinského úhlu pohledu jsou hodnoceni spíše jako národ velký.

Přesto lze s vědomím relativity pojmu „malý národ“ uvést několik objektivních skutečností, které vyplývají právě z (ne)početnosti národa⁵⁵ a limitují či jinak ovlivňují průběh emancipačních procesů.

⁵³ Hroch (1972: 48 ff.) používá termínu *malý národ*, pokud se jedná o národ, který neměl vlastní vládnoucí vrstvu a jeho sociální struktura byla neproporcionální, o národ, který tvořil etnicky (resp. historicky), nikoliv však politicky svébytný celek, a který neměl souvislou tradici kulturní tvorby ve vlastním jazyce. Posledně jmenovanou podmínku však slovinský národ beze zbytku nesplňuje (viz pokračování této kapitoly), a proto lze například takto definovanou charakteristiku na slovinský národ uplatnit pouze s výhradami.

⁵⁴ Viz např. předmluva autorů knihy *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, kde je čeština označována jako „jazyk malého národa uprostřed transformující se a integrující Evropy“ (str. 7).

⁵⁵ Přiřazujeme-li v této práci Slovinci k malým národům, činíme tak pouze z hlediska početnosti jeho příslušníků bez dalších konotací, jak ostatně činí i samotní Slovinci. S pojmem „malý národ“ operoval např. Josip Vidmar ve svém díle *Kulturní problem slovenstva*. Debeljak (28) navíc argumentuje, že „(M)aloštevilen narod namreč ni isto kot majhen narod. Še več: narod je majhen natančno do mere, do katere ne verjame v lastne ustvarjalne potenciale in v bogastvo lastnega kulturnega izročila.“

Má-li národ vyhovět požadavkům na emancipaci v kulturní oblasti, musí si vytvořit nástroje, jimiž dokáže emancipaci rozvíjet, popřípadě instituce, jejichž význam spočívá v tom, že integrují a harmonizují emancipační snahy jednotlivců. Tyto nástroje a instituce (kulturní instituce, školství, vydavatelská činnost, periodika), které je nutné nejen vytvořit, ale také udržovat při životě, vyžadují nasazení určitého procenta obyvatelstva bez ohledu na jeho celkový počet. Čím je národ menší, tím jsou menší i jeho **personální možnosti** pro zajištění řádného fungování všech těchto nástrojů a institucí⁵⁶, a tím méně je také uživatelů/odběratelů takto vytvářených hodnot⁵⁷.

Toporišič (1991: 52) porovnává italský („velký kulturní“) národ s tím, čeho dosáhli Slovinci. Tvrdí, že nelze srovnávat to, čeho dosáhla na materiální a kulturní úrovni italsky hovořící společnost, s tím, co vyprodukovalo slovinsky hovořící společenství, avšak zároveň dodává, že pokud bychom z italského etnika vyčlenili pouze necelé dva miliony lidí, bylo by zřejmě snadné zjistit, že takto vybraný vzorek obyvatelstva nevytvořil více hodnot než srovnatelný počet Slovinců.

Málo početná jazyková komunita je dále mnohem více než velké jazykové společenství nucena k **vícejazyčnosti** (např. Toporišič 1977: 78). Slovinský národ byl ostatně po dobu své existence neustále vystavován potřebě znalosti jazyků okolních národů i kvůli zeměpisným, kulturním a politickým podmínkám, v nichž žil. Problematika vícejazyčnosti má dvojí rozměr: etablovanost těchto jazyků na území obývaném slovinským etnikem mohla omezovat rozšiřování spektra funkcí domácího jazyka, na druhé straně však byly tyto jazyky mnohdy zprostředkovatelem kulturního a civilizačního pokroku okolních zemí.

Nejednoznačnost vlivu jinojazyčných textů lze dokumentovat například na středověkých textech pocházejících ze slovinského etnického prostoru. Můžeme na ně nahlížet jednak z úhlu jazyka, jímž jsou napsány, jednak z úhlu prostoru a času, v němž plnily svou funkci. Cizojazyčné, tj. především latinské a německé texty mohly mít sice cizího ducha, ale svou integrací do života na slovinském území se staly „součástí kulturního prostoru, v němž se formovala slovinská etnopsychologická individualita“ (Pogačnik: 14).

Každý jazyk, který se na slovinském území uplatňoval - ať už vedle slovinštiny nebo nezávisle na ní, je proto nutné posuzovat individuálně, s ohledem na konkrétní politickou a společenskou konstelaci i na přínos z hlediska uživatelů jazyka či možnosti dalšího rozvoje domácího jazyka. Vícejazyčnost tak může ve vztahu k emancipaci mateřského jazyka plnit

---

⁵⁶ Eisner (640): „Nelze argumentovat: jsme národ malý, náš jazyk nemusí tedy snad mít všechno, co mají velké jazyky kulturní. Nikoli, drahouškové, taková skromnost by byla sebevražda, kulturní výměnek, duchová pastouška a pazderna.“

⁵⁷ Toporišič (1991: 188) uvádí, že slovinská společnost musí vynakládat na své kulturní potřeby procentuálně větší část národního produktu než početně silnější jazyková společenství. Konkrétními čísly své tvrzení ovšem nedokládá. Podle aktuálních údajů je však rozdíl v prostředcích vynakládaných na kulturu ve Slovinsku a v Česku více než patrný. Zatímco Česko vydalo v roce 2003 na kulturu částku odpovídající 0,52 % státního rozpočtu (časopis Týden 48/2003, str. 89: „nejméně v Evropě na západ od Ukrajiny“), ve Slovinsku činil tento podíl 1,97 % (zdroj: Ministerstvo kultury Republiky Slovinsko).

kladnou i zápornou funkci. V současné době, kdy se spisovná slovinština plně etablovala ve všech funkčních oblastech, lze však vícejazyčnost příslušníků hodnotit spíše už jen pozitivně, i když se nutně nemusí jednat o znalost jazyka sousedního národa (viz angličtina).

Dalším faktorem, který má ve slovinském prostředí přímou souvislost s počtem příslušníků národa, je **pocit národního ohrožení**. Musí být však opět vnímán také v kontextu politických a geografických daností (slovinský národ žil po celou dobu své existence obklopen etniky mnohem početnějšími a většinou také hospodářsky a politicky významnějšími). Opět jej nelze hodnotit jako jev jednoznačně pozitivní či negativní, neboť v době skutečného ohrožení národa dokáže vyvolat ochranné mechanismy, zatímco v době pouze zdánlivého ohrožení může způsobit uzavřenost vůči okolnímu světu. V každém případě se pocit národního ohrožení obvykle přenáší také do jazykové roviny, neboť právě hypotetická ztráta vlastního jazyka byla vždy spojována s ohrožením národní svébytnosti, a proto se jazyk „chránil“ proti skutečně i domněle cizorodým prvkům puristickými zásahy (viz také kapitola 1.2).

V době, kdy bylo třeba posílit národně emancipační proces, se „malé národy“ snažily o vyzdvížení některých charakteristik, jimiž by se vymezily vůči sousedním „velkým“ etnikům a posílily národní sebevědomí. Ještě ve 20. století charakterizuje Vidmar (30) Slovince takto: „Prešernov pojav nas opredeljuje kot narod izrazito umetniško-kulturne misije, kar je popolnoma v skladu z misijo vseh majhnih narodov.“ Je ovšem třeba připomenout, že Vidmarův pohled je přímou reakcí na tehdy silící unitaristické tendence v Jugoslávii, není prost sentimentu a romantického idealizmu a nebyl ve své době přijat jednoznačně pozitivně (Vidmarův apolitický přístup k národní otázce kritizoval zejména E. Kardelj, viz kapitola 4.1.1). Vidmar (8) však upozorňuje také na to, že takto malý národ si nesmí dovolit vnitřní nejednotu a rozpory a musí navzdory nepřízni historického vývoje posílit své sebevědomí⁵⁸.

Počet obyvatelstva je ovšem také veličina, kterou lze snadno ideologicky zneužít. Hledisko (malé) početnosti národa se stalo například vítaným argumentem programů, které obhajují potlačení národní kultury nebo jazyka ve prospěch širších uskupení. Argumentuje se nejčastěji historickou oprávněností, politickou nutností nebo praktickými výhodami tohoto kroku.

„Početní inferioritou“ slovinského národa zdůvodňoval potřebu realizovat ilyrský program Stanko Vraz v první polovině 19. století. Slovinské přívržence tohoto hnutí se snažil získat tvrzením, že pro Slovince je do budoucna jediným politickým řešením početnější a silnější Slovanstvo. Politické důsledky tohoto rozhodnutí by se však nutně musely podepsat i na kultuře a jazyce národa zařazeného do nepřirozeného rámce. Vidmar

---

⁵⁸ „Čim večje stvari se gode in se bodo godile na evropski celini, tem jasnejša mora biti naša zavest, tem bolj je potrebno, da postanemo čvrsto strnjena enota brez notranjega razdora in da izločimo iz naše duševnosti vso malodušnost, ki je dediščina naše tisočletne odvisnosti.“

(58) vidí důsledky Vrazovy argumentace v dlouhodobější perspektivě, když píše, že Vrazovo „opozarjanje na maloštevilnost slovenskega naroda je postalo poslej bleđa misel tega ljudstva, ki je vznemirjala skoraj vse poznejše generacije“ a reprodukuje argument ilyrizmu takto (72):

„Tako majhen narod ne more vzdrževati lastne kulture, ki je drago razkošje, in tudi če bi jo mogel, ni verjetno, da bi bilo mogoče številčno tako neznatnemu narodu producirati kulturo, ki bi bila vsaj toliko pomembna, da bi bilo njeno življenje upravičeno.“

Argumentace malou početností obyvatelstva se projevila i v pozdějších vlnách novoilyrizmu a jugoslovanství.

Omezené personální možnosti (v kombinaci s finančními a časovými limity) se v neposlední řadě mohou projevit také v jazykovědě při „verifikaci faktického stavu příslušných strukturních vlastností jazyka“ (Starý: 136). Jednotlivec nebo početně omezená skupina mohou získat značný vliv na kodifikaci jazyka, což může vést ke vzniku „kodifikačního monopolu“ a v nepříznivém případě k nadměrnému odklonu od jazykového úzu a prosazování individuálního idiolektu. I. Prijatelj (cit. podle Heidenreich-Dolanský: 154) se k této problematice vyjádřil takto: „Geniální iniciativa jednotlivců, přicházející z nitra národa, nesmírně urychluje růst jazyka. Ale diletantské svévoli, byť i byla míněna sebe lépe a byť měla třebaš ideální postranní tendence, se může dařit jenom za nenormálních časů, přístupných vyumělkovaným teoriím. V dobách klidného organického růstu touží jazyk po jasné a srozumitelné prostotě, po souhlase většiny.“

V podobném duchu se vyjadřuje také Urbančič⁵⁹ (33): „Kar bi bilo pri velikem narodu popolnoma nemogoče, je pri Slovencih danes normalno: peščica laikov ali celo en sam laik lahko s svojim samozavestnim nastopanjem vpliva ne samo na jezikovno nesamostojne pisce, ampak (...) tudi na množico strokovno slabo podkovanih jezikovnih svetovalcev, lektorjev in korektorjev, ki nadzirajo skoraj celotno javno rabo slovenskega jezika.“

Shrneme-li výše uvedené faktory, můžeme potvrdit, že hledisko počtu příslušníků národa nemá pouze symbolickou hodnotu. Právě (ne)početnost národa v kombinaci se specifickou zeměpisnou polohou (viz kapitola 2.1.1.3) vytvořila model (a do určité míry také nutnost) stálého kulturního soužití Slovinců se západní civilizací. Potvrdilo se tedy, že potenciál osob může přímo či nepřímo ovlivnit národní i jazykovou emancipaci.

---

⁵⁹ Tuto repliku Urbančič použil při hodnocení Slovinského pravopisu z roku 1962.

2.2.1.3 Další faktory ovlivňující slovinskou národní emancipaci

Území obývané Slovinci vykazuje několik specifíků. Leží na - v Evropě ojedinělé - hranici mezi slovanským, germánským, románským a ugrofinským světem. Každý z těchto světů ovlivnil slovinské prostředí (respektive jeho část) civilizačně, kulturně i jazykově a v závislosti na tomto vlivu probíhala také národní emancipace. Zároveň se na tomto rozmezí projevovaly také (politické či kulturní) tlaky přicházející ze všech sousedních oblastí (ty byly většinou ekonomicky a politicky významnější než slovinský lingvoetnický prostor), na něž bylo třeba v rámci uchování vlastních specifíků adekvátně reagovat. Suhadolnik (1970: 54) označil postavení slovinštiny za nejcentripetálnější v Evropě, Bezljaj (21) hovoří o poloze „v průvanu“. Veškeré slovinské historické země byly příhraniční a jejich centra se mnohdy nacházela ve zcela dvojjazyčné oblasti (Celovec, Terst, Gorica).

Za samostatnou kategorií přímo ovlivňující emancipační proces naopak nelze pokládat územní členitost prostoru obývaného Slovinci; je nutné ji dát do souvislosti spíše se správním uspořádáním slovinského území. Geografická konfigurace ovlivnila také nářeční diferencovanost jednotlivých slovinských historických zemí či menších regionů. Nářeční různorodost slovinského území tak ve výsledku neztížila proces konstituování jednotného spisovného jazyka, který by byl přijatelný pro národ jako celek⁶⁰. S postupným rozvojem národní emancipace sehrával tento faktor stále menší roli. Rotar (1995: 31) tuto argumentaci potvrzuje tvrzením, že nositelem všech slovinských nářečí (na rozdíl od chorvatských) je etnicky stejnorodá skupina, a proto nebyla nářeční členitost na překážku emancipaci.

V důsledku kombinace a provázanosti limitujících faktorů politických, společenských, personálních i územních došlo k tomu, že národní a jazyková emancipace u Slovinců začala ve srovnání s některými evropskými národy s určitým zpožděním. Zohlednění všech těchto faktorů nám však zároveň umožní snáze pochopit vztah Slovinců k vlastnímu jazyku.

---

⁶⁰ Z nářečí se konstituovaly nejprve čtyři zemské jazyky. Teprve na jejich základě vznikl později všeslovinský spisovný jazyk.

3 EMANCIPACE SLOVINŠTINY PO ROCE 1848

Po celou druhou polovinu 19. století pokračovalo úsilí o sjednocení slovinského spisovného jazyka a ustálení jeho nové normy. Potřeba kodifikace jednotné normy byla ve druhé polovině 19. století pocítována v souvislosti s dalším rozšiřováním funkční i sociální báze jazyka, což jsou faktory, jež lze považovat za jeden z nejvýznamnějších projevů emancipace slovinštiny. Významná byla také pokračující individualizace slovinštiny vůči němčině, a to jak z hlediska statusu jazyka, tak i jeho korpusu.

Jazyková individualita Slovinců, které si byl až do jara národů vědom pouze úzký okruh intelektuálů, se po politických změnách v roce 1848 (březnová revoluce, vydání ústavy, nové (sebe)pojetí národů) dostala do všeobecného veřejného povědomí a stala se také tématem rozprav ve slovinských periodikách. Právě od roku 1848 proto dochází k širšímu uplatnění a stabilizaci označení *Slovenija*, *Slovenec*, *slovenski*⁶¹ atd. na úkor dříve běžnějšího označování příslušnosti k jednotlivým historickým zemím (*Kranjska*, *Kranjec*, *kranjski* apod.). Obsah slova *slovenščina* mohl ovšem naplnit pouze takový jazykový útvar, s nímž by se dokázali ztotožnit všichni Slovinci.

V roce 1848 vystoupil Matija Majar Ziljski s politickým programem *Zedinjena Slovenija* (viz kapitola 2.2.1.1). Vyslovil v něm mimo jiné požadavek na širší uplatnění slovinštiny v úředním styku a vytvoření kompletního systému slovinského školství včetně univerzity⁶²:

„(D)a bode nam slobodno, da moremo v Sloveniji kadar hočemo in kolikor hočemo po malim v šole in kanclije vpeljati naš slovenski jezik.“ (Novice, 22. 3. 1848, cit. podle Honzak Jahić 1999)

Tím bylo poprvé takto oficiálně a výrazně vyjádřeno přání, aby měl slovinský spisovný jazyk ve veřejném životě Slovinců stejná práva, jakými disponovala němčina v německých zemích. I z tohoto důvodu bylo nutné co nejrychleji dosáhnout jednotné podoby slovinského spisovného jazyka⁶³. Majarův program měl však také svou politickou dimenzi: jedním z jeho požadavků bylo, aby se Slovinci sjednotili „v eno kraljestvo z imenom Slovenija“.

Po roce 1848 se na zformování tzv. **všeobecného spisovného jazyka** (vsesplošni, resp. vseslovenski knjižni jezik) podíleli zejména slovinští vzdělanci ve Vídni (Fran Miklošič a jeho okruh), kteří odmítli jak všeslovanskou či ilyrskou orientaci, tak i kraňskou, zejména

⁶¹ *Slovenščina* se přitom jako termín objevuje už u protestantů (Rotar 1995: 265).

⁶² Majarovu iniciativu poté převzali do svého programu *Zedinjena Slovenija* vídeňští Slovinci.

⁶³ Dalším argumentem pro co možná nejrychlejší sjednocení spisovné slovinštiny byl i pokračující vědecko-technický rozvoj. Nové vědní obory a industrializace kladly na jazyk stále nové nároky, jimž by mohl jazyk s rozkolísanou normou jen stěží vyhovět.

goreňskou jazykovou exkluzivitu (Bajec 1965: 71). Do centrálního kraňského spisovného jazyka, který byl založen na goreňském a doleňském nářečí, byly proto přejaty prvky charakteristické pro nekraňská (zejména štýrská a korutanská) nářečí, které se jeví jako historicky opodstatněné ve vztahu ke staroslověnštině⁶⁴. Miklošič tedy svůj přístup ke spisovnému jazyku založil na ověřování historické odůvodněnosti a správnosti všech gramatických kategorií nového slovinského spisovného jazyka a využil nových poznatků o hláskoslovných zákonitostech staroslověnštiny.

Změny ve spisovném jazyce se přitom týkaly nejenom morfologického jazykového plánu (šlo o tzv. „*novoooblikarski vihar*“), ale promítly se také do zvukové podoby slov. Nové tvary, z nichž mnohé prosazoval již Majar a k jejichž uplatnění přispěl významnou měrou básník a literát Luka Svetec Podgorski (1850), se prosadily např. v dativu a instrumentálu substantiv mužského rodu (nově *jelen-om* místo *jelen-am*), v genitivu, dativu a lokativu adjektiv mužského rodu (nově *lep-ega*, *lep-emu*, *lep-em* místo *lep-iga*, *lep-imu*, *lep-im*) nebo v komparativu a superlativu, kde se měly lišit podle rodu (nově *dražji*, *dražja*, *dražje* místo *dražji*, *dražji*, *dražji*). Kromě těchto tvarů, které se ve slovinském jazyce uplatnily (přijali je za své mj. Miklošič, Levstik, Cigale a další a od roku 1849 se objevovaly v listu *Slovenija*), se řada nových tvarů v praxi nakonec neujala (viz Breznik 1982).

Obecně však byla reforma přijata, k čemuž dopomohla zejména rychlost, s níž se takto koncipovaný spisovný jazyk objevil v učebnicích (z nové reformy již vycházela např. Janežičova gramatika vydaná poprvé roku 1854), stejně jako uplatnění nových tvarů v Miklošičově překladu *Státního zákoníku*, který začal vycházet na základě císařského patentu ze 4. března 1849 a který uzákonil rovnoprávnost národních jazyků monarchie. Praktickým přínosem tohoto usnesení bylo mimo jiné založení **slovanské terminologické komise** na ministerstvu spravedlnosti ve Vídni v roce 1849. Jejím hlavním úkolem bylo sestavit odbornou (právní, správní a politickou) terminologii slovanských jazyků. Slovinský národ v komisi zastupoval právě F. Miklošič. Miklošičův překlad *Státního zákoníku* (viz též kapitola 1.1) do slovinštiny tak byl nejenom příspěvkem k unifikaci slovinského spisovného jazyka, nýbrž i obecným modelem pro tvoření slovinského odborného výraziva.

Slovinci se tak definitivně dočkali jazykového sjednocení na úrovni spisovného jazyka, ačkoliv některé tvary byly modifikovány i později (zejména Levstikem nebo v Pleteršnikově slovníku) a vznikající jednotu mnohdy narušovali samotní spisovatelé vlastními jazykovými variantami.

Impulzem pro emancipaci slovinského jazyka byla také **publicistická činnost**, i když je zároveň prokazatelné, že právě v publicistice trvalo soupeření mezi jazykovou vůlí (resp. svévolí) jednotlivce a jednotnou jazykovou normou velmi dlouho (viz např. Pogorelec 1981: 115). V roce 1848 začalo vycházet několik listů (*Slovenija*, *Slavjanski*

⁶⁴ Periferní územní celky jsou ostatně vždy jazykově konzervativnější než oblasti centrální.

rodoljub, *Slovenski cerkveni časopis*), ale po zrušení oktrojované ústavy se udržely pouze *Kmetijske in rokodelske novice*, které se musely postupně ze společensky angažovaného listu přetransformovat zpátky na periodikum určené rolníkům a řemeslníkům. Politická témata už se v listu objevovat nesměla.

List měl významnou integrační funkci, neboť spojoval sociálně, vzdělanostně i jazykově rozmanitý okruh adresátů (čtenáři i dopisovatelé se rekrutovali ze všech slovinských zemí), a plnil i roli jazykově-osvětovou (Honzak Jahić 1999: 186). *Novice* se vzhledem k tématické a stylistické šíři svých příspěvků staly platformou, na níž slovinština úspěšně rozvíjela svou funkční členitost a rozmanitost. Příspěvky zde zveřejňované tak mohly být přímým protiargumentem tvrzení, že slovinština není vhodná pro vyšší formy komunikace.

Význam tohoto listu však tkvěl také ve formování a homogenizaci spisovného slovinského jazyka, což se projevilo např. v zavedení *gajice* (roku 1849) a nových tvarů jednotného spisovného jazyka, kterým se vydavatel novin zpočátku snažil spíše čelit⁶⁵.

Již ve 30. letech 19. století se rozvinuly diskuze o pravopisu, který by nejlépe reflektoval slovinský fonologický systém. Bouřlivá konfrontace různých ortografických koncepcí vstoupila do slovinských dějin jako **pravopisná válka** (*ABC-vojska*). Jako první se ve své mluvnici východoštýrského jazyka (1824) pokusil nahradit doposud všeobecně uplatňovanou *bohoričici* P. Dajnko. Přijetí tohoto konceptu by však ve svých důsledcích znamenalo existenci celkem tří spisovných slovinských jazyků (kraňského, korutanského a východoštýrského), na což kriticky zareagoval Matija Čop ve svém *Discacciamentu* (cit. podle Bajec 1965: 71):

„Če hočemo imeti splošno slovensko pisavo, pišimo to, kar je splošnejše na ozemlju, za katero hočemo pisati. Ker je Dajnko uvedel glas ü, je prenehal biti splošno slovenski pisatelj in piše samo za svoje ozemlje.“

Alternativu nabídl svou *metelčici* F. Metelko (1825). Jeho písmo vycházelo z měřítek stanovených Kopitarem (hledisko estetičnosti a správnosti). Využívalo grafémy bez diakritických znamének, zachovávalo paralelizmus mezi fonémy a grafémy a zohlednilo všechny spisovné slovinské fonémy, pročež bylo využitelné na celém slovinském území (Honzak Jahić 2003b: 343). Metelkův návrh písma byl však kritizován autory kolem almanachu *Kranjska čbelica* a nakonec byl označen i jako politicky nepřijatelný.

K vyřešení otázky zápisu slovinského jazyka došlo nakonec až po roce 1848 zavedením *gajice* (vychází z chorvatské abecedy a používá diakritiku podle českého vzoru).

Po roce 1848 se slovinština stala povinným vyučovacím předmětem na reálkách a gymnáziích. Kvalita výuky však byla narušována nedostatkem učebnic a jazykovou

---

⁶⁵ Ke sjednocení tvarů spisovného jazyka přispěla i skutečnost, že v Korutanech a Štýrsku nevycházelo dlouhodobě periodikum, v němž by se odrážela lokální jazyková specifika, proto zde mohlo snáze dojít k přijetí kraňských jazykových prvků (Breznik 1982: 93).

nekompetentností učitelů. Podobně nízkou úroveň znalosti slovinského jazyka vykazovali úředníci (proto vznikla zvláštní gramatika slovinštiny určená pro úřednictvo).

Podpora národní a jazykové emancipace ze strany organizací a spolků v době politického uvolnění roku 1848 neměla dlouhého trvání. *Slovinský spolek (Slovensko društvo)* měl Majarovy jazykové požadavky uskutečnit, ale kvůli zpřísnění státního režimu byl nucen ukončit činnost již roku 1849. Stejný osud potkal i první čítárny. Další rozvoj organizovaného osvětového a kulturního života byl možný až v 60. letech.

Období po roce 1848 se vyznačuje i procesy a jevy, které měly na emancipaci jazyka spíše negativní vliv. Patří k nim zejména pokračování *ilyrského hnutí*, které vyvíjelo úsilí směřující k začlenění slovinských zemí do širšího jihoslovanského společenského, kulturního i jazykového rámce. Ilyrizmus se rozvinul v důsledku obav z dalšího postupu germanizace a jeho stoupenci argumentovali počtem příslušníků slovinského národa (viz kapitola 2.2.1.2), „neuspokojivou“ národní minulostí či nedostatkem slovinských učebnic. Podle jejich programu měla být v jazykové praxi nejprve zaměněna slovinsko-německá diglosie za diglosii slovinsko-slovanskou a postupně měla slovinština slovanskému jazyku ustoupit zcela. Tyto snahy tedy měly vytěsnit slovinštinu z nově obsazovaných prestižních funkcí (věda a vysoké umění).

Jedním z nositelů myšlenek ilyrizmu ve 40. letech byl M. Majar Ziljski. Byl přesvědčen, že Slované jsou »daleko zaostali za drugimi narodi« a za hlavní důvod této zaostalosti označil jazykovou roztržičnost Slovanů:

»Naj več nas u slovstvu zaderžuje to: da pišemo mesto u jednom občem književnom jeziku u 14 do 16 jezikih i jezikičih - i da imamo za to mesto jednoga cvetečega slovstva 14 do 16 literatur i literaturic.«⁶⁶

Toto přesvědčení jej přivedlo k návrhu nového řešení jazykové otázky Slovanů, což by v praxi znamenalo redukci funkcí slovinského jazyka a vytvoření nového typu diglosie. Majar však (např. oproti básníkovi, spisovateli a politikovi R. Razlagovi) nebyl zastáncem radikálních jazykových změn a jeho jazykový program (*uzajemni jezik*) se také ve světle postupně se měnící politické a společenské situace ukázal být utopický.

Ilyrizmus však měl nakonec také své pozitivní dopady: Jeho stoupenci překonali jazykovou roztržičnost a učinili tak nevědomky krok ke sjednocení (zejména) psané podoby slovinského spisovného jazyka.

Obecná náklonnost ke slovanskému světu, který byl chápán jako jediná možná alternativa německé (popř. italské) sféry vlivu, dosáhla sice vrcholu v polovině 19. století, ale inspirace slovanským prostředím a slovanskou slovní zásobou přetrvávala s různou

---

⁶⁶ Matija Majer: *Pravila kako izobraževati ilirsko narečje i u obće slavenski jezik*. Ljubljana 1848, str. 11.

intenzitou v závislosti na kulturní a politické situaci až do 20. století⁶⁷. Přejímky ze slovanských jazyků napomáhaly rozvoji terminologie i přesnějšimu vyjadřování, které si žádal pokrok ve vědecké činnosti i rozvoj školství, kultury a publicistiky⁶⁸.

Potřeba jazykově vymezit slovinštinu vůči němčině se odrazila v díle Frana Levstika. Ve svém pojednání *Napake slovenskega pisanja* (1858) poukázal na svébytnost slovinštiny na příkladu slovotvorby. Opačný účinek mělo jeho jazykové experimentátorství zejména na morfonologické úrovni. Levstik se pokoušel vytvořit ryzí podobu spisovného jazyka vymýcením všech neslovanských jazykových prvků, bez ohledu na to, že se postupem doby staly organickou a funkční součástí slovinského jazyka. Levstikův anachronický jazykový program založený na etymologické zdůvodnitelnosti příslušných jazykových prvků nakonec uvítali spíše stoupenci ilyrského hnutí než spisovatelé.

Po pádu Bachova absolutizmu a nástupu Taaffeho vlády bylo možné navázat na národní a kulturní obrodu z krátkého období po roce 1848. Právě v 60. letech 19. století si Slovinci definitivně uvědomili, že slovinština je zcela svébytný jazyk (že se tudíž nejedná pouze o jihoslovanské nářečí⁶⁹) a že má předpoklady uplatnit se v plně šíři v umění, vědě, hospodářství a vzhledem k uvolnění politické situace i v politice (slovinština se stala jednacím jazykem v kraňském zemském sněmu i vídeňském parlamentu). V tomto období na slovinském území v krátké době vznikla také síť čítáren, které se podílely na rozvoji společenského a kulturního života slovinsky hovořících vrstev a jedním z jejich úkolů bylo také přispívat k rozšíření slovinštiny mezi měšťanstvo. Roku 1864 byla jako nakladatelský, vědecký a kulturní spolek založena **Matice slovinská** (*Slovenska matica*), jež se podílela na podpoře slovinského písemnictví a podnikala opatření k odstranění nedostatku slovinských učebnic ve školách.

Z tohoto rozšíření funkční báze vyplývala nutnost pokročit ve sjednocování slovinského jazyka, zejména na úrovni výslovnosti. Ve své době zvítězilo stanovisko, že výslovnost se má řídit psanou podobou slov, ale postupně byla zásada „mluv, jak píšeš“ nahrazena vědeckým přístupem ke spisovné výslovnosti. Zasloužil se o něj **Stanislav Škrabec**, který normu současného spisovného jazyka opřel o spisovný jazyk doby protestantizmu. Ve slovinské jazykovědě tak přerušil tendenci hledání normy a vzorů ve slovanských jazycích, jehož alternativou se měla stát „zásada jazykové individuality“

---

⁶⁷ Bezljaj (13): „Iz trenj med odmirajočo ljudskostjo in površno, največkrat diletantsko slavizacijo se je razvijal knjižni jezik zadnjih sto let do našega rodu. Na nek način je slučajan kompromis med včasih kar diametralno nasprotnimi principi.“

⁶⁸ Problematikou odborných výrazů ve slovinštině v 19. století a vlivem slovanských jazyků na jejich konstituování se zabývala např. Honzak Jahić (1999). Její práce je navíc prvním souhrnným diachronním dílem o slovinském odborném výrazivu, neboť doposud se mu věnovaly pouze dílčí články.

⁶⁹ Na to, že slovinština a chorvatština/kajkavština jsou neidentické a svébytné jazyky, však upozorňoval již Jernej Kopitar ve své gramatice (1808/09).

(Orožen: 87). Škrabec svá pojednání o slovinském jazyce publikoval v listu *Cvetje iz vrtov sv. Frančiška* a svým přístupem k jazyku inspiroval řadu svých nástupců (mj. A. Breznika).

Důležitým příspěvkem k emancipaci spisovného jazyka bylo vydání **Pleteršnikova slovníku** (1894-95). Tato příručka dokázala manifestovat funkční šíři slovinštiny na lexikální úrovni i schopnost slovinského jazyka reagovat na vývoj společnosti (dosavadní slovníky slovinský jazyk popisovaly převážně z perspektivy cizího, zejména německého jazyka - např. tzv. Wolfův slovník). Pleteršnikův Thesaurus obsáhl jazyk celého slovinského území a zohlednil slovní zásobu slovníků, které byly napsány dříve (Megiser, Pohlin, Vodnik, Miklošič, Cigale, Caf). Slovník byl navíc prvním dílem svého druhu, které přineslo souhrnnou informaci o prozodických vlastnostech slovinského jazyka: místě přízvuku, kvalitě a kvantitě vokálů, melodickém přízvuku. Autor se při sestavování díla opíral o živý jazykový úzus, ale uplatnil také etymologický přístup⁷⁰. Pleteršnikův slovník se stal normotvornou příručkou, která si v mnoha ohledech uchovala aktuálnost až do druhé poloviny 20. století⁷¹.

Negativní vliv na emancipaci spisovné slovinštiny v 19. století měla nejprve germanizace, později přílišná archaizace domácího jazyka na základě staroslověnštiny a umělé snahy o přiblížení slovinštiny obecnému slovanskému základu. Příspěvkem k emancipaci bylo naopak postupné pronikání slovinštiny do nových funkcí (politika, všestranná umělecká tvorba, administrativa) a rozšiřování funkcí stávajících (zejména vědecká činnost). Předpokladem pro pokračující intelektualizaci slovinského jazyka byla od 90. let 19. století navíc dostatečná morfonologická stabilita spisovné slovinštiny (zejména v její psané podobě), k níž se dospělo po četných kompromisech.

19. století potvrdilo, že slovinština je schopna pokrýt všechny funkční styly, pokud jsou pro to vytvořeny příhodné podmínky. Ty však byly v mnoha případech slovinštině zaručeny až ve 20. století.

---

⁷⁰ Podobný přístup k popisu jazyka zvolil také F. Levec ve svém *Pravopisu* (1899) - viz kapitola 4.1.2.2.

⁷¹ Vidovič Muha (1994a: 99-100): „Pleteršnik je skušal predstaviti celovito živo besediščno bogastvo slovenskega jezika ob koncu 19. stoletja - tudi z zajetjem razvoja od njegove vknjižene podobe v 16. stoletju dalje - v glavnem v skladu s tedanjo, tudi slovensko jezikoslovno mislijo (Škrabec,

4 EMANCIPACE SLOVINŠTINY VE 20. STOLETÍ

V následující části práce se budeme zabývat situací slovinského jazyka ve 20. století, tedy vývojem jazyka v průběhu vymezené doby vzhledem ke konkrétním politickým, sociálním a kulturním podmínkám podle hledisek popsanych v úvodní části této práce.

Daneš (1997: 12) poukazuje na to, že „velmi podstatným aspektem jazykové situace je její výrazně **dynamická povaha**. Trvale se mění, vyvíjí. Neméně závažný moment představuje pak ta skutečnost, že jednotlivá jazyková společenství a jejich jazyky se nenacházejí v izolaci, nýbrž existují v kontaktu s jinými společenstvími a jejich jazyky, jsou součástí nějaké širší geografické, politické a kulturní sféry“. Tato definice platí zcela nepochybně i pro jazykovou situaci na slovinském etnickém území ve 20. století.

Druhá polovina 19. století znamenala pro národní a jazykovou emancipaci Slovinců velice plodnou a z hlediska dalšího vývoje určující epochu, a proto lze již na počátku 20. století pokládat Slovince za národ s uspokojivě rozvinutou vědou, kulturou a uměním i stabilizovaným/sjednoceným spisovným jazykem, jehož podoba zůstala bez větších zásahů platná až do současnosti. Ze všech těchto hledisek lze usuzovat, že se Slovincům na prahu 20. století přinejmenším z jazykového a kulturního hlediska podařilo překonat zpoždění za velkými kulturními národy Evropy. Velkým úkolem pro 20. století však nadále zůstávalo vyřešení národní otázky.

Třebaže o 19. století můžeme hovořit jako o období z hlediska (jazykové) emancipace fundamentálním, 20. století přináší četná vyvrcholení tohoto procesu (většinou dochází k postupnému přechodu od první fáze jazykové emancipace k fázi druhé). Jedná se například o založení vlastní univerzity či nové funkce slovinštiny - mj. funkci jazyka samostatného státu. V průběhu 20. století se sice postupně vytrácejí úvahy o tom, zda slovinština dokáže funkčně pokrýt všechny oblasti mezilidské komunikace a vědy, přesto se lze u Slovinců nadále setkávat s projevy nedostatečného jazykového sebevědomí. Z faktorů, které tento stav zapříčinily, je možné uvést nepříznivou politickou situaci či nové podmínky života méně početných etnik ve světě ovlivněném globalizací. Lze se však setkat také s opačnou tendencí přístupu k jazyku, jímž je posilování individuality slovinštiny (zejména ve vztahu k sousedním jazykům).

Proces spojený s konstituováním, ustalováním a rozvíjením jednotného a sjednocujícího spisovného jazyka byl z největší části uskutečněn již v 19. století. Mnohdy až překotný jazykový vývoj se však nutně musel odrazit i v normě slovinského jazyka a problém jejího sjednocování slovinské normy se řešil ještě ve 20. století. Tehdy však již - podobně jako v jiných jazycích - svou někdejší primární úlohu při utváření normy

---

Miklošič, Valjavec); tako je dal temu jezikoslovju pomembno legitimiteto vsaj za naslednjih šestdeset in več let.“

spisovného jazyka ztratila krásná literatura (posledním vlivným obdobím z tohoto hlediska byla slovinská moderna) a na její místo nastoupila zejména publicistika.

4.1 EMANCIPACE SLOVINŠTINY OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO II. SVĚTOVÉ VÁLKY

4.1.1 POLITICKÁ A SPOLEČENSKÁ SITUACE

Do 20. století vstoupili Slovinci jako národ tvořící součást rakousko-uherské monarchie. Tento mnohonárodnostní útvar však začal vykazovat stále větší trhliny, a proto se také slovinský národ musel začít zabývat svou budoucností ve střední Evropě. Přesto se však ještě před první světovou válkou nedokázali sjednotit v názoru, jak by se měla řešit národní otázka, a neobjevila se ani vůdčí osobnost, která by v nacionálních záležitostech dokázala působit integračně. Každá politická strana měla vlastní představu budoucnosti národa. Konsenzus byl nakonec nalezen až ve spojení Slovinců s ostatními jihoslovanskými národy. Jihoslovanství bylo tehdy chápáno především jako příslib vymanění se ze svazku rakousko-uherského.

Myšlenka jihoslovanské jednoty je však již produktem 19. století. Nevznikla jako touha žít ve svazku příbuzných národů, ale spíše jako možnost obrany balkánských národů před hrozbou zvenčí, ať už se - v různých částech území - jednalo o tlak germanizační, romanizační, maďarizační nebo osmanský. Hledání východiska pro další formu existence slovinského národa v „jihoslovanském útvaru“ se v okamžiku, kdy se začaly vznášet otázky nad další existencí monarchie, stalo hlavním rysem slovinského politického uvažování. Kromě nadšení ze vzájemného poznání, spolupráce a podpory se objevily i extrémní postoje obhajující teorii, že všichni Jihoslované tvoří jediný národ, což vedlo také k úvahám o „částečném nebo úplném, okamžitém nebo pozdějším opuštění slovinské“ (Nečák: 65), a jejím nahrazení srbštinou. Řady nadšenců podporujících jihoslovanskou jednotu se rozšířily například v době osvobozenecyých balkánských válek, v nichž mnozí Slovinci viděli inspiraci pro vlastní národ.

Situace v monarchii, aktuální politická konstelace v Evropě, ale také zmiňovaná nejednotnost domácí politické scény, nepříznivá hospodářská situace a postupující germanizace v Korutanech a Štýrsku nakonec nedala Slovincům možnost svobodného výběru budoucího státoprávního uspořádání. Rozhodnutí vstoupit do jihoslovanského státu bylo za stávajících okolností spíše nutností.

Již v první světové válce se Slovinci ocitli v rozporuplném postavení, neboť museli jako součást rakouské armády bojovat proti Srbům, s nimiž se cítili být etnicky a (přinejmenším podle části slovinské veřejnosti) kulturně spřízněni.

Nový stát (**Država Slovencev, Hrvatov in Srbov**) vznikl 29. října 1918 a Slovinci se v počátcích jeho existence mohli domnívat, že bylo dovršeno jejich úsilí o samostatnou a svrchovanou existenci. Orgánem výkonné a zákonodárné moci ve Slovinsku se stala Národní vláda Slovinců, Chorvatů a Srbů. Stát však nezískal potřebné mezinárodní uznání, a proto bylo nutné přikročit ke spojení s již existujícím státním útvarem Srbů a Černošorců

(Kraljevina Srbije in Črne gore). Datum 1. prosince 1918 je dnem vzniku Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (**Království SHS**). Srbská strana využila vzniklé situace k posílení svého politického vlivu a na základě vojenských a politických úspěchů v balkánských válkách se designovala do role hegemonu (srovnej též pořadí národů v názvu jednotlivých politických útvarů). Na konci prosince musela Národní vláda v Lublani odstoupit.

Jugoslávský stát vzniklý roku 1918 nakonec slovinští očekávání nenaplnil, neboť nevytvořil rámec pro další národní rozvoj⁷². Příčinou bylo zdůrazňování myšlenky **jihoslovanské jednoty** (tyto tendence se označují za novoilyrizmus) na úkor **národní individuality**. Tzv. vidovdanskou ústavou, která byla přijata v Bělehradu za pasivního odporu Slovinců roku 1921, došlo k posílení mocenského vlivu centra a oslabení vlivu tradičních etnických celků. Slovinci nebyli uznáni za samostatný národ, a proto museli nadále vyvíjet úsilí o udržení svébytnosti.

Po roce 1923 se začal projekt autonomizace připravovat intenzivněji (do svého programu jej zařadila Slovinští lidová strana a také doposud nepřilíš významná komunistická strana). Snaha o federativní uspořádání státu patřila k nejvýznamnějším cílům dvou hlavních politických stran, strany lidové a strany liberální. Lidová strana byla orientována více nacionalisticky, a proto měla i užší vztah k domácí kultuře a jazyku. Liberálně zaměřené vrstvy obyvatelstva (zejména střední vrstvy) smýšlely kosmopolitněji, což se projevilo například ve slovní zásobě jejich periodik, které byly více otevřené srbochorvatským výpůjčkám než publicistika vycházející z okruhu strany lidové. Liberální strana tak byla na jedné straně garantem hospodářského růstu, avšak v rovině kulturní a jazykové se přibližovala politice unitarizmu a centralizmu.

Nový státní útvar nedokázal zaručit ani územní celistvost slovinšského etnického území. Roku 1918 byla sice díky vojenským a diplomatickým aktivitám generála Rudolfa Maistera vyřešena ve prospěch Slovinců hranice ve Štýrsku, avšak jeho angažovanost v Korutanech už byla v důsledku politických změn nepřijatelná. V dalších letech tak museli Slovinci nést důsledky jugoslávské zahraniční politiky v podobě odstoupení významných částí svého území sousedním znepřáteleným státům. Pod jejich správou se ocitlo více než půl milionu Slovinců, což byla téměř třetina příslušníků tohoto etnika⁷³.

Z hlediska územních ztrát byl pro slovinšský národ dramatický zejména rok 1920, kdy italská vláda v rapallské mírové smlouvě uznala existenci Království SHS výměnou za přičlenění západní části slovinšského etnického území (Terstu, Krasu, Goricka a Notraňska) ke svému státu. Zhruba 300 000 Slovinců bylo pod italskou správou vystaveno silnému asimilačnímu tlaku. Docházelo také k přesídlování slovinšských občanů (zejména úředníků)

⁷² Vidmar (53) o příznivcích jihoslovanské jednoty píše: „Njihov ideal je namreč „stopitev in spojitev“ južnoslovanskih narodov v eno narodno telo z eno narodno psihiko, z enim jezikom in eno literaturo in kulturo.“

⁷³ Z celkového počtu Slovinců jich žilo roku 1921 na území Království SHS pouze 1 054 919. Na území Itálie žilo přibližně 400 000 Slovinců (ca 20 % celkového počtu), v Rakousku více než 100 000 (ca 6 %), v Maďarsku kolem 10 000. Zbývající podíl připadá na Slovincy žijící v ostatních státech (Enciklopedija Slovenije; Heidenreich-Dolanský: 151).

do jiných částí Itálie a na územích, která byla primárně osídlena Slovinci, se usazovalo italské obyvatelstvo. Slovinci odsud proto často emigrovali zpátky do Jugoslávie či jiných evropských a zámořských zemí.

Téhož roku se konal i plebiscit, v němž rozhodovali o svém budoucím osudu obyvatelé dvojjazyčných Korutan. 59,04 % obyvatel tzv. zóny A dalo svůj hlas Rakouské republice⁷⁴, což znamenalo pro slovinský národ ztrátu dalšího území, které je navíc spjato s nejstarší slovinskou historií a které je pokládáno za kolébkou slovinství a slovinské státnosti. Jednoznačný výsledek plebiscitu v zóně A zapříčinil, že obyvatelé zóny B (západní část Korutan, Ziljské údolí) již nebyli na svůj názor dotázáni. Část slovinského obyvatelstva se ocitla také v rakouském Štýrsku.

6. 1. 1929 vydal král Alexandr dekret, jímž zrušil platnost ústavy, rozpustil parlament, suspendoval politické strany a zavedl přísnou cenzuru. Tím soustředil do svých rukou veškerou moc. Tento státní převrat pouze posílil již tak silný bělehradský centralismus. Prosazování politiky „jeden král, jeden stát, jeden národ, jeden jazyk“⁷⁵ nutně znamenalo neblahý zásah do slovinského kulturního a společenského života a vyvolalo patřičné reakce na straně vlastenecky orientovaných intelektuálů, kteří tím více poukazovali na národní svébytnost a nutnost jazykové plurality v rámci multinacionálního státu. V jugoslávském království se proto Slovincům často vyčítalo jejich vyzdvihování nestejnorodosti s ostatními národy, zejména se Srby (Toporišič 1991: 46). Mocenské centrum však disponovalo konkrétními nástroji proti projevům nespokojenosti s unitarizmem. Jedním z nich bylo např. umísťování „neloajálních“ slovinských státních zaměstnanců (zejména učitelů) do oblastí vzdálených od domova a mateřského jazyka.

Za další z mnoha pokusů o posílení uniformity státu podle srbských představ lze pokládat i nové územní rozdělení Jugoslávie (v roce 1929 bylo Království SHS přejmenováno na Království Jugoslávie), které spočívalo ve vytvoření devíti bánovin (v sedmi z nich měli Srbové většinu), jež nebyly pojmenovány podle etnik v nich žijících, nýbrž podle řek. Slovinci byli v tomto ohledu výjimkou, protože Drávská bánovina pokryla celé jejich etnické území, které se doposud z hlediska administrativního dělilo na lublaňskou a mariborskou oblast. Museli se však (podobně jako ostatní národy) vzdát historických znaků a symbolů, vlajek, erbů a hymny. Tyto atributy byly nahrazeny novými, jugoslávskými (Pirjevec: 68).

Ve třicátých letech se naplno rozvinula diskuze o **slovinské národní otázce**. V roce 1932 vyšla stat' *Kulturni problem slovenstva* Josipa Vidmara, redaktora listu Ljubljanski zvon (viz kapitola 4.1.2.4). Vidmar jí koncipoval výrazně vlastenecky, bránil slovinskou

---

⁷⁴ Výsledek ovlivnila řada faktorů. Kromě nespokojenosti německého a části slovinského obyvatelstva s dosavadní slovinskou správou území sehrál svou roli také fakt, že mnozí účastníci hlasování podpořili raději přičlenění k republice než k monarchii, nebo obavy z „jihoslovanského“ elementu (Blažek: 25). Při rozhodování respondentů tak nakonec zvítězilo především hledisko ideologické.

⁷⁵ Intelektuálové, kteří tuto politiku přijali za svou, se snažili národnostní jednotu jižních Slovanů dokázat vědecky, často i pod hlavičkou univerzit (Pirjevec: 67-68).

národní identitu a kulturní autonomii a vystoupil proti „jugoslovenarstvu“ které se ve Slovinsku rozmohlo zvláště v kruzích liberálních intelektuálů. Jeho spis proto vyvolal řadu odmítavých reakcí, z nichž do popředí vystupuje zejména kritika E. Kardelje. Ten byl stoupencem socialistického internacionalizmu, s nímž byla Vidmarova hluboká oddanost slovinskému jazyku a kultuře v příkrém rozporu. Kardelj Vidmarovi vytýká, že hovoří o kulturních problémech bez ohledu na politickou a ekonomickou situaci (Toporišič 1991: 109-128). Vlastní pojednání o slovinské národnostní otázce vydal E. Kardelj (pod pseudonymem Sperans) v roce 1939 pod názvem *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Kardelj zastává názor, že národní otázku Slovinců je možné řešit pouze ve spojení s „pokrokovými silami“ ve světě.

Absence systému politických stran a neuspokojivá hospodářská situace Jugoslávie vyvolávala stále větší nespokojenost veřejnosti. Král Alexandr vydal roku 1931 oktrojovanou ústavu, která však byla spíše politickým gestem a nepřinesla zásadní obrat v dosavadním systému, a proto byl vládce i nadále vystaven kritice zevnitř Jugoslávie i ze zahraničí. Neustálé změny ve vedení státu a zpřísnění policejního režimu k uklidnění situace nepřispěly. Zoufalá situace v zemi vyústila v atentát na krále Alexandra při jeho návštěvě Francie roku 1934. Po několika letech ve znamení nevyrovnané zahraniční politiky se ve druhé polovině 30. let začalo vedení státu orientovat převážně na spolupráci s fašistickými státy a byly uzavřeny pakty s Mussolinim i Hitlerem, načež Jugoslávie přistoupila k Paktu tří. V dubnu roku 1941 však německá a italská vojska dobyla zem během jednoho týdne.

Důsledky Hitlerovy expanzivní politiky se projeví i na slovinském území. To bylo v roce 1941 rozděleno mezi tři mocnosti. Němci obsadili Korutany, Štýrsko, téměř celé Goreňsko a část Doleňska, Italové veškeré zbývající jižní a východní oblasti a Maďaři Zámuří. Ve 40. letech zanikla v důsledku přesunů obyvatelstva také poslední německá jazyková diaspora uprostřed slovinského etnického prostoru v oblasti Kočevska⁷⁶. Němci tuto oblast opustili roku 1941. Nejprve se přestěhovali do Štýrska a Doleňska, odkud bylo vysídleno původní slovinské obyvatelstvo⁷⁷, a po skončení války byli odsunuti do Německa.

26. dubna 1941 byla na podnět slovinské komunistické strany, křesťanských socialistů, demokratického sokolského křídla a kulturních pracovníků (později se přidalo deset dalších skupin) založena Osvobozenecká fronta (dále jen OF), která se stala zastřešujícím orgánem protifašistického odboje. Odboj pod vedením OF získal výrazný ideologický podtext a byl posilován myšlenkou na budoucí samostatný stát tvořený suverénním slovinským národem. Slovinský výbor národní obrany, který vznikl roku 1941

⁷⁶ Ve slovinštině se pro Němce z oblasti Kočevska používá označení Kočevvarji. Na zdejší území přišli ve dvou vlnách ve 14. století v rámci kolonizace. Postupem času se počet příslušníků této diaspory značně snižoval. V roce 1857 zde žilo 23 000 kočevských Němců, před jejich vysídlením v roce 1941 ca 12 500 (Enciklopedija Slovenije 5: 180). Po roce 1918 byla omezena možnost používat němčinu ve zdejších školách a došlo ke slovenizaci německých místních a osobních jmen.

⁷⁷ Celkem bylo ze slovinského území v době války deportováno přibližně 60 000 Slovinců (Pirjevec: 127).

jako ilegální orgán, který měl suplovat některé státní pravomoci, rozvinul aktivity nejen proti okupantům, ale také proti všem, kteří nesdíleli jím prosazovaný partyzánský způsob boje s nepřítelem.

Spolupráci s OF odmítla většina buržoazní politické elity a na jaře 1942 zástupci těchto tradičních politických stran (Slovinská lidová strana, Jugoslávská nacionální strana, Nova Jugoslavija atd.) vytvořili svazek (*Slovenska zaveza*), jehož členové se lišili mírou antikomunistického smýšlení a loajalitou k okupantům. Vedení kontrarevolučního tábora se navíc roku 1943 (pod hlavičkou boje proti bolševizaci) identifikovalo s domobranci, slovinskými pomocnými policejními jednotkami pod německým velením. Ani v posledním roce války se nepodařilo tyto jednotky vymanit z německého vlivu a vytvořit z nich slovinskou armádu, a proto proběhlo osvobození Slovinska ve znamení ideologických rozporů mezi OF a stoupenci antikomunistického tábora, které se přenesly i do poválečných let.

Navzdory všem snahám prokázat opak se v průběhu první poloviny 20. století definitivně ukázalo, že Srbové, Chorvati a Slovinci nemohou tvořit jeden národ. Společně sdílená ideologie nedokázala zakrýt kulturní rozdíly mezi jednotlivými etniky a nestabilita jugoslávského státního útvaru toho byla největším důkazem. Navzdory (nebo snad právě díky) této asymetrii se však Slovinci definitivně stali **politicky emancipovaným národem**.

4.1.2 ODRAZ POLITICKÉ A SPOLEČENSKÉ SITUACE NA STATUSU A KORPUSU SLOVINSKÉHO JAZYKA

Také z hlediska jazykové emancipace je první polovina 20. století ve Slovinsku obdobím velmi dynamickým. Politické a společenské změny, k nimž došlo zejména v souvislosti s rozpadem rakousko-uherské monarchie a začleněním Slovinska do nového (nehomogenního) státního útvaru, se nutně musely projevit jak v přístupu k národnímu jazyku, tak v jazyce samotném.

Okamžitě po založení Státu SHS přispěla lublaňská Národní vláda ke všeobecné slovenizaci veřejného života jmenováním slovinských úředníků a slovinština byla s okamžitou platností zavedena do všech veřejných a státních institucí. Plně se uplatnila např. v soudnictví, administrativě, školství či hospodářské sféře (s výjimkou armády)⁷⁸. Stala se úředním jazykem a výnosy Národní vlády upravující jazykovou politiku zůstaly v platnosti i po odvolání tohoto orgánu v prosinci 1918. Nově vytvořený prostor pro uplatnění slovinštiny se projevil nejen ve spisovném jazyce, ale i v nespisovných varietách.

⁷⁸ Ve slovinských vojenských jednotkách pod vedením generála R. Maistera byla velícím jazykem slovinština. Po začlenění těchto oddílů do armády Království SHS však tuto funkci převzala srbochorvatština.

Po roce 1918 v nich lze vysledovat úbytek německých jazykových prvků, které navzdory několika puristickým vlnám doposud úspěšně přežívaly zejména ve slovinském rurálním prostředí (Pogorelec 2003: 206).

Zánik monarchie znamenal sice definitivní **zánik slovinsko-německé diglosie**⁷⁹, avšak v důsledku vstupu Slovinska do svazku jihoslovanských států roku 1918 se navzdory jasně vytyčené domácí jazykové politice vytvořil určitý prostor pro vznik diglosie slovinsko-srbochorvatské. Obsazení některých funkcí srbochorvatštinou se zdálo být usnadněno zejména větší příbuzností obou jazyků (v porovnání s němčinou), jež mohla svádět k jejich dalšímu sblížení. Pokud se však měl vliv německého jazykového prostoru potlačit na úkor vlivu jazykového prostoru jihoslovanského, znamenalo to nutnost přijmout také tradice celku, jehož hospodářská a kulturní prestiž či superiorita byla s německým prostorem nesouměřitelná (Debeljak: 25). To bylo pro velkou část slovinské kulturní elity nepřijatelné. Průnik srbochorvatského jazyka do slovinského jazykového prostředí pouhým obsazením funkcí, které dříve zastávala němčina, se tedy nemohl realizovat.

Přesto se musela v souvislosti s řešením národnostní otázky v novém státě automaticky otevřít i otázka komplexního řešení jazykové problematiky. Unitaristické a centralistické snahy našly svůj ekvivalent také v jazykovém plánování v novém státě a jejich výsledkem měla být postupná devalvace statusu slovinského jazyka. Ten byl unitaristickou garniturou pojímán jako pouhý dialekt „trojjediného“ srbsko-chorvatsko-slovinského národa nebo jako běžně mluvený jazyk, v němž nelze vést úřední styk v rámci státu. Nositelem prestižních jazykových funkcí se měl stát jednotný a jediný jazyk - jugoslávština, což však - také s ohledem na početnost jednotlivých etnik v jugoslávském svazku - nemohlo být nic jiného než srbochorvatština⁸⁰ (viz následující kapitola).

Proces jazykové emancipace slovinštiny se navzdory uměle vytvářeným unifikačním jazykovým konceptům nezastavil. Ostatně právě (oprávněný či domnělý) pocit, že slovinský jazyk jakožto významný národní atribut je ohrožen, vyvolal posílení jazykového sebevědomí u dostatečného počtu slovinského obyvatelstva (u jednotlivců záleželo mj. na politické orientaci: viz rozdělení slovinské politické scény v předchozí kapitole). Nenaplnila se tedy vize jednotného jazyka a ani jazykové plánování řízené z Bělehradu nedokázalo nijak výrazně zabránit dalšímu rozšiřování funkční báze slovinštiny.

Emancipaci slovinského jazyka v kritickém období navíc napomohlo založení vědeckých a vzdělávacích institucí (univerzita, akademie věd), které vnášely do

⁷⁹ Řada dílčích opatření však tuto „jazykovou revoluci“ předznamenala již v dřívějších letech. Například v Lublani byly veřejné německé nápisy a tabule odstraněny ještě před I. světovou válkou. Německé vývěsní štíty a nápisy byly ničeny zejména v září 1908 při protiněmeckých nepokojích v Lublani.

⁸⁰ V 19. století se podobně řešila otázka společného jazyka Čechů a Slováků. Např. po rakousko-uherském vrování se objevily otázky, zda má slovenština nárok na to, aby se stala samostatným jazykem. Josef Holeček byl přesvědčen, že slovenština je pouhým nářečím češtiny. Na rozdíl od ostatních účastníků tehdejších debat zastával názor, že češtinu by Slováci měli používat pro vyšší literární žánry, avšak beletrii měli psát slovensky. Čeština se naopak měla stát jazykem slovenské vědy. Básník Rudolf Pokorný vydal v roce 1880 publikaci *Literární shoda československá*, v níž podporuje rozdělení funkcí češtiny a slovenštiny podle výše zmiňovaného modelu.

emocionálních diskuzí o postavení slovinštiny v jugoslávském státě odborný přístup. Zvláště po zavedení Alexandrovy diktatury, kdy byla mimo jiné zakázána např. činnost slovinských kulturních a národních spolků (s výjimkou Sokola), však měly tyto institucionální opory emancipace značně omezené možnosti posilovat národní a jazykové sebevědomí. Například založení akademie věd ve Slovinsku bylo pokládáno za separatistický akt, neboť dlouhou dobu byl prosazován koncept ustavení centrální akademie věd v Bělehradě.

Z hlediska jazykové emancipace zavládla dlouhodobě nepříznivá situace v oblastech, které byly po první světové válce přičleněny k Rakousku a Itálii. V Itálii docházelo k postupnému vytlačování slovinštiny ze škol i z úředního styku a obyvatelé byli nakonec nuceni poitalšťovat i svá slovinská jména. Na tomto kritickém území byl slovinský jazyk prostředkem soukromé komunikace a jeho dalším (a jediným) nositelem, byť existovaly pokusy tento stav zvrátit, byla církev. V jiných komunikačních situacích bylo používání slovinštiny nežádoucí či zakázané. Ani v první rakouské republice nebyla kulturní autonomie Slovinců příliš dodržována. Docházelo např. k devastacím slovinských far nebo byli propouštěni slovinští učitelé a kazatelé (Blažek: 26).

Také během druhé světové války se slovinský jazyk stal politickým tématem. Na území okupovaném Němci byla slovinština zakázána, byly uzavřeny slovinské školy a používání slovinštiny na veřejnosti bylo trestáno. I v maďarské okupační zóně se slovinština dostala vůči maďarštině do značně asymetrického vztahu. Na území (nově) obsazeném Italy byla vytvořena tzv. Lublaňská provincie, kde si slovinština paradoxně uchovala nejširší práva, i když i zde byla jako státní jazyk zavedena italština. Jazyková politika v Lublaňské provincii byla diametrálně odlišná od situace v oblastech již dříve (1920) anektovaných Italy, kde pokračovalo odnárodňování a slovinština byla úplně zakázána. Roku 1943 byla Lublaň s okolím obsazena Němci, ti zde však zvláštní jazykový status slovinštiny zachovali (Toporišič 1991: 46). Jak za italské, tak za německé okupace byla v Lublaňské provincii na rozdíl od ostatních okupovaných zón povolena například slovinština na základních a středních školách.

V době okupace opět vzrostla symbolická hodnota slovinského jazyka⁸¹, neboť veškeré publikace ve slovinském jazyce - vycházely většinou v ilegality⁸² - posilovaly národní uvědomění a podněcovaly Slovince k obhajování vlastní národnosti i kultury. Během války se i z tohoto důvodu značně rozšířil okruh píšících autorů, kteří přispívali do periodik, vydávali odborné příručky a propagandistické texty. V periodících se kromě běžné publicistiky vydávaly v hojné míře také příspěvky umělecké, a to jak próza, tak (vůbec nejhojněji zastoupená) poezie či díla dramatická. K nejaktivnějším autorům literárních děl v době války patřili M. Bor, K. Destovnik - Kajuh, M. Klopčič, F. Balantič. Významnou

⁸¹ Grdina (35): „Med 2. svetovno vojno je prišlo do splošne mobilizacije ne le mož, temveč tudi žena in jezika.“

⁸² Během okupace mohla vycházet slovinská periodika pouze na území okupovaném Itálií.

informační i symbolickou hodnotu sehrálo i rozhlasové vysílání ve slovinském jazyce z osvobozeného území Bílé krajiny (*Bela krajina*). Důraz na mateřský jazyk tak byl jedním z hlavních atributů národně osvobozenického boje⁸³.

Jazyková tvorba v době války může být hodnocena z jazykových i mimojazykových hledisek. J. Toporišič pohlíží na slovinskou válečnou publikační tvorbu z hlediska jazykové kultury a hovoří o barbarizaci (1979: 42) jazyka v době války, neboť do něj vstupuje řada nářečních či nadnářečních příměsí, což je spojeno se skutečností, že psané příspěvky vycházely mnohdy z pera lidí, kteří podle Toporišiče nebyli k této tvorbě kompetentní či kvalifikovaní. Smolej (26) se na tuto problematiku dívá spíše ze sociologického úhlu a fakt, že „slovinština se stala tvůrčím nástrojem nejširších vrstev slovinského lidu“, chápe naopak jako pozitivní, resp. demokratizační jev. V době války se ostatně objevilo několik jazykových příruček, které měly být jednak oporou pro ty, kteří neměli kvůli uzavření slovinských škol přístup k běžnému jazykovému vzdělání, a jednak měly napomáhat právě ke zlepšení jazykové úrovně tiskovin (viz např. Breznikovy statě *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, které byly vydány v roce 1944).

Kromě symbolické funkce slovinštiny však byla ve válečných letech významná i její komunikační funkce. Slovinský jazyk se stal velícím jazykem na celém slovinském etnickém území. Z tohoto hlediska bylo důležité zejména období od roku 1943, kdy se na slovinském území začalo v ilegálně rozvíjet vojenské školství. V roce 1944 navíc vydal hlavní štáb národně osvobozenické armády rozhodnutí o používání slovinského velícího jazyka v partyzánských jednotkách (Korošec 1996: 221). V průběhu války tak z vojenské terminologie ubylo srbochorvatských výrazů (viz také následující kapitola).

Již během partyzánských bojů v roce 1943 byly vytyčeny zásady poválečné jazykové politiky. V nové federaci se neměl uplatňovat pouze jeden „státní“ jazyk, nýbrž jazyky jednotlivých republik s rovnými právy na celém území státu (Heřman: 132-133). Poválečná léta však ukázala, že uspokojivá realizace tohoto jazykového modelu nebyla ani v nových podmínkách myslitelná.

4.1.2.1 Slovinština versus srbochorvatština⁸⁴

Při hodnocení jazykové situace ve Slovinsku narážíme na to, že vliv srbochorvatštiny na slovinštinu byl patrný nejen v důsledku přirozeného kontaktu se sousedním národem a příbuznosti obou jazyků, ale že se jednalo o vliv promyšlené jazykové politiky, jejímž konečným cílem mohlo být zavedení jednoho jazyka v jednom

⁸³ Tento symbolický význam národního jazyka se projevil i v pojmenováních partyzánských jednotek podle slovinských literárních tvůrců (Prešernova, Cankarova brigáda).

⁸⁴ Srbochorvatštinu zde chápeme jako jazykový útvar, který se od roku 1850 vyvíjel ve dvou variantách spisovného jazyka. Po roce 1918 však byla politická centralizace spojena také s prosazováním „srbské“ ekavštiny.

státu. Proto je pro popis vztahu mezi slovinštinou a srbochorvatštinou v první polovině 20. století nejprve nutné oddělit jazykové plánování v rámci národnostně pestrého jugoslávského státu a jazykové plánování v rámci etnicky homogenního Slovinska, které prováděly instituce nezávislé na centrálních orgánech. Cíle a přístupy orgánů realizujících jeden či druhý typ jazykového plánování se ve většině případů diametrálně lišily (jugoslávská jazyková politika podporovala jazykový unitarismus, zatímco slovinský přístup k jazyku posiloval spíše jazykový separatizmus), což vyvolávalo konflikty na národní i celostátní úrovni.

V **Království SHS** se navzdory počátečním příslibům slovinský jazyk na celostátní úrovni nepodařilo prosadit a dostal se tak do nerovnoprávného postavení oproti centrálně prosazované srbochorvatštině. Důvody byly politické (viz předchozí kapitola), ale argumentovalo se i počtem obyvatelstva a ekonomickými hledisky. Slovinský národ tvořil 8 % celkového počtu obyvatelstva jugoslávského království⁸⁵. Srbština, resp. chorvatština byla v Jugoslávii naopak mateřským jazykem 4 etnických skupin (Srbové, Chorvati, Černohorci, bosenští Muslimové), které čítaly dohromady bezmála 16 milionů lidí.

Na celostátní úrovni byla omezena slovinská jazyková suverenita nejprve v armádě⁸⁶, posléze v ústřední administrativě a nakonec i v orgánech, které v Bělehradu zastupovaly slovinský národ. Slovinští poslanci v Bělehradě mohli používat až do roku 1939 jako jednací jazyk slovinštinu, ale sami se například zřekli zápisů z jednání ve slovinštině. Proto je nutné vidět omezování funkční báze slovinštiny na celostátní úrovni nejen v autoritářských opatřeních centrálních institucí, ale i v ochotě jednotlivců či zájmových skupin přijmout za svůj - přinejmenším v některých komunikačních situacích - jazyk většiny. Srbochorvatština nakonec nebyla prosazována pouze z Bělehradu, ale často její šíření podporovali i sami Slovinci, kteří disponovali potřebnými kompetencemi. Jejich rozhodnutí však nebylo motivováno vždy jen politickými, nýbrž také praktickými důvody.

Srbochorvatština se šířila také prostřednictvím tisku. Uplatnění jednotného - srbochorvatského - jazyka mělo postihnout také školství, kde se vyskytly pokusy o centrální vydávání i vytváření učebnic. Podobné návrhy se týkaly i odborného stylu; jednotná jihoslovanská terminologie měla usnadnit vzájemnou komunikaci a postupně se uplatnit ve všech oborech veřejného života, nakonec však uživatelé jazyka zareagovali právě opačně: tvořili nová pojmenování se zřejmým úmyslem zdůraznit autonomii a nezávislost slovinštiny na srbochorvatštině (Heidenreich-Dolanský: 159). Krátce po vzniku Království SHS byla ve slovinských základních školách zavedena výuka srbochorvatštiny a cyrilice. Slovinci museli

---

⁸⁵ Heidenreich-Dolanský (152) však uvádí, že Slovinci „zkonzumovali“ např. celou třetinu všech časopisů vydávaných v Jugoslávii.

⁸⁶ Korošec (1996: 218) uvádí, že v době mezi válkami neexistoval téměř žádný zájem o slovinské vojenské výrazivo, neboť ve všech složkách slovinského vojska byla téměř výhradně používána srbština. Před ní se v této funkci běžně užívala němčina. Vzácnou výjimkou byla slovinská vojenská publicistika.

akceptovat také státní hymnu se srbochorvatským textem. Dílčí prosazení srbochorvatštiny se projevilo např. na železnici, kde se objevily dvojjazyčné nápisy.

Jazykové plánování na území **Slovinska** (později v Drávské bánovině) vykazovalo často také značně protichůdné tendence, což záviselo do značné míry na politické orientaci jeho iniciátorů. Snahu odstranit odlišnosti mezi Slovinci, Chorvaty a Srby a dosáhnout jednoty i na jazykové úrovni přijali za svou také někteří Slovinci, což vyvolávalo široké debaty. Nejednalo se však o jev spojený až se vznikem nového státu, neboť diskuze o potřebě jazykového a kulturního sblížení s ostatními Jihoslovany se mezi Slovinci rozvinula ještě v době, kdy se teprve hledala vhodná alternativa státoprávního uspořádání po zániku rakousko-uherské monarchie, jak to dokládá přednáška Ivana Cankara *Slovenci in Jugoslovani* z roku 1913. Reagoval v ní na aktuální společenskou situaci a zdůraznil nutnost velmi rigorózně odlišovat myšlenku jihoslovanského svazku ve smyslu politickém a kulturním:

„Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. (...) Najbolj gnusni, res - gnusni! - pa se mi zde tisti ljudje, ki čisto brez vzroka in povoda spravljajo v zvezo s političnim jugoslovanskim vprašanjem še slovenski jezik.“ (cit. podle Vidmar: 64)

„Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci, po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je naš gorenjski kmet tirolskemu ali pa goriški viničar furlanskemu.“ (cit. podle Kmecl: 49)

Již v roce 1913 byly v gorickém časopise *Veda*⁸⁷ zveřejněny výsledky ankety o roli a postavení srbochorvatštiny ve vztahu ke slovinštině na slovinském etnickém území (*Anketa o jazykovém sblížení Jihoslovánů*). Otázky se týkaly např. terminologie, postavení jazyka na základních a středních školách, znalosti srbochorvatštiny mezi Slovinci atd., ale nechyběly ani dotazy typu: Mají se Slovinci zcela vzdát svého jazyka? Mělo by dojít k propojení (se srbochorvatským jazykem) až po ústavně-politických změnách v monarchii?⁸⁸

Jedním z respondentů⁸⁹ byl K. Kadlec z Prahy, který odpověděl, že nevěří v konečnou jazykovou jednotu Slovinců a Chorvatů, neboť Slovinci budou vždy tvořit vlastní národní individualitu. Na druhé straně se však domnívá, že prostor vyčleněný slovinštině neumožní její všestranný rozvoj v oblasti literatury a vědy. Lublaňský starosta Ivan Hribar označil za největší nebezpečí pro existenci slovinštiny prosazování srbochorvatštiny ve školství. Tvrdil také, že nastane čas, kdy Slovinci opustí svou mateřštinu (!), ale zároveň apeloval na nositele slovinštiny, aby se proto nevzdávali péče o svůj jazyk. Z některých dalších odpovědí vyplynula také intenzivní potřeba získat vlastní univerzitu.

⁸⁷ Vycházel v letech 1911-1915 pro okruh liberálně zaměřených čtenářů.

⁸⁸ Sama *Veda* zveřejňovala některé články v srbochorvatštině, čímž nepřímo podporovala myšlenku dvojjazyčnosti Slovinců.

⁸⁹ Hlubší analýzu ankety, z níž vycházejí výše citované odpovědi, provedl Rotar (1995).

Ankety se zúčastnili také Chorvati a Srbové, kteří Slovincům většinou doporučovali, aby se jim jazykově přizpůsobili co možná nejdříve:

„Slovenski jezik bi se mogel dalje razvijati na polju lahke beletristike. Za znanstveno literaturo, žurnalistiko in višjo beletristiko (...) je potreben en knjižni jezik, ena literatura, ena pisava: po mojem mnenju mora to biti srbska ekavščina, pisana z latinico.“ (Dr. Josip Smodlaka, Split, cit. podle Rotar 1995: 57)

Mnozí účastníci ankety slovinského původu naopak poukazovali na nezáměr o slovinský jazyk a kulturu ze strany Chorvatů a přílišnou jednostrannost takového kroku. Někteří Chorvaté argumentovali naopak tím, že pokud byli nositelé kajkavské a čakavské jazykové větve schopni naučit se štokavsky, mohou tak učinit i „slovinští kajkavci“.

Značná část respondentů (celkem bylo uveřejněno 29 odpovědí) se shodla na tom, že opuštění slovinštiny by znamenalo narušení národní psychiky a urychlení asimilace. Mnozí by navíc raději místo slovinštiny zvolili němčinu nebo italštinu než srbochorvatštinu. Výjimkou byly odpovědi předsedy Matice slovinské F. Ilešiče, který doporučil, aby se ze slovinštiny vylučovala slova, která ji odlišují od srbochorvatštiny, a navrhl, aby se veškeré vědecké práce psaly výhradně srbochorvatsky.

Autoři ankety nakonec mohli sami konstatovat, že prostor vyhrazený pro slovinštinu není tak malý, jak mohla naznačovat jedna z anketních otázek. Nezanedbatelná část účastníků však pokládala položené otázky za velmi tendenční. Možná i to bylo jedním z důvodů, proč se ankety zúčastnil pouhý zlomek významných představitelů tehdejšího slovinského kulturního života.

V praxi však nezůstalo pouze u obecných proklamací, resp. u snah zasahovat do statusu slovinštiny. Vyskytly se i konkrétní návrhy na přizpůsobení jazykového korpusu srbochorvatštině. Již zmiňovaný Fran Ilešič navrhoval, aby se slovinština přiblížila srbochorvatštině přejímáním srbochorvatských slovních kmenů či celých slov. Ilešič se stal ostatně jedním z hlavních propagátorů **novoilyrizmu**, který hlásal co nejtěsnější sblížení Slovinců se Srby a Chorvaty a byl jakousi aktualizovanou vlnou ilyrizmu ze 30. let 19. století⁹⁰. Ilešičova orientace se projevila i v jeho vědeckých příspěvcích (o Trubarovi např. napsal, že rozbil jazykovou jednotu Slovinců a Chorvatů). Jeho činnost je dokladem skutečnosti, že vědecký přístup ve sledovaném období mnohdy ustoupil ideologickému hledisku.

Reakcí na snahy o sblížení slovinštiny a srbochorvatštiny byly zesílené **projevy purizmu** ve slovinském jazyce. Předválečná vlna purizmu kulminovala v díle klasického filologa J. Tominška. V listu Ljubljanski zvon publikoval roku 1909 příspěvek *O napakah in pravilih slovenskega pisanja*, v němž představil vlastní pojetí „čistoty“ jazyka. Také jeho dílo *Antibarbarus. Studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja* (1910) je orientováno podobně. Tominšek v něm prezentuje svou interpretaci pravopisu a vymezuje

---

⁹⁰ V roce 1910 proběhly mj. oslavy 100. výročí narození Stanka Vraza, ústředního představitele ilyrského hnutí.

se tak zejména vůči Franu Levcovi, autorovi prvního slovinského Pravopisu (1899). Úvod knihy však věnuje Tominšek Levstikovi, resp. jeho zásadě, že spisovatel se má učit jazyk od „sedláka“, ale zároveň konstatuje, že soudobí spisovatelé tak už nečiní. Dále Tominšek uvádí, že slovinský jazyk je „čerstvý“ (7), a to zejména v nových vědách. Neustálenost jazyka však zároveň otevírá prostor pro velkou míru autorských zásahů do volby jazykových prostředků⁹¹. V další části svého díla kritizuje konkrétní prohřešky proti „čisté“ slovinštině: příliš časté používání spojky *ampak*, ponechávání předmětu v akuzativu u sloves v trpném rodě (např. *Obesilo se ga je*), rozšíření přípony *-ški* na úkor *-čen* (sám autor se však usvědčil z používání první varianty - viz podtržený výraz v pozn. pod čarou 91), způsob psaní místních jmen a cizích, zejména latinských a řeckých vlastních jmen.

Heidenreich-Dolanský (164) rozděluje meziválečné období z hlediska purizmu na tři hlavní období. První vlna zvýšeného zájmu o čistotu spisovného jazyka souvisela se všeobecným civilizačním úpadkem za I. světové války a s připojením k novému státnímu útvaru. Projevovala se bojem proti novinářské nedbalosti a jejím ústředním představitelem byl A. Breznik⁹². Druhá vlna se projevila v polovině 20. let, kdy svou činnost rozvinuli I. Koštiál a B. Udovič. První z nich v roce 1927 knižně vydal *Slovníški in slovarski brus knjižne slovenščine*, který obsahuje seznam nejčastějších prohřešků na úrovni morfologické, lexikální a slovtvorné. Pro Koštiála je prvořadé hledisko historické oprávněnosti a neuznává jakékoliv výjimky⁹³. B. Udovič publikoval své puristické fejetony v listu *Narodni dnevnik*. Třetí vlna purizmu kulminuje v období po roce 1930, kdy se úsilí o jazykovou čistotu projevuje zejména v jazykovědných rubrikách slovinských periodik. Tyto jazykovědné koutky se staly významným prvkem slovinské jazykové kultury: *Ljubljanski zvon* zavedl ve 30. letech rubriku *Slovenski jezik*, později *Naš jezik*, *Slovenski tisk* přinášel rubriku *Jezikovno rešeto* a v časopise *Dom in svet* vycházely Breznikovy *Jezikovne ocene* již v letech 1919-1923. Brusičské snahy pronikly na veřejnost také v listu *Mladika*.

Na nutnost uchovat slovinštinu jako národní jazyk a symbolickou hodnotu národa poukazovali zástupci slovinské kultury i vědy. Jazykovou svébytnost Slovinců obhajovali s odkazy na minulost Slovinců především Breznik, Nahtigal, Ramovš, Prijatelj, Vodušek,

---

⁹¹ „Tem potem se naš jezik gotovo bogati in smatrali bi tako razplojenje jezikovnih posebnosti vseskozi za veliko korist, ko bi vsaka domislica, ki uide kakemu piscu in jo naposled goji kak list ali listič, bila *res dobra*, t. j. v soglasju z jezikovnimi zakoni, ali ko bi vsaj bila jeziku *res* nujno potrebna. To *potrebnost* naglašam posebej, ker je z ozirom na praktične zahteve in na gladko porabnost jezika neizogibno, da pripuščamo tudi marsikaj v modernem govoru in v pisavi, kar bi s strogo slovníškega stališča ne bilo dopustno. *Novotarija pa, ki bije jezikovnemu ustroju naravnost v obraz, ki ni potrebna, ker ima jezik dovolj drugih pripomočkov, novotarija, ki je morda celo tujega izvora, ta se mora izganjati z vsemi sredstvi.*“ (7-8; podtrhl D. B.)

⁹² Tématu jazykové kultury se A. Breznik věnoval dlouhodobě. V roce 1944 byl vydán soubor jeho jazykovědných analýz *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov*, v nichž se věnuje „jazykové kultuře“ slovinských publicistů (oddíl *O časnikarski slovenščini*) a autorů krásné literatury (oddíl *Jezik naših pripovednikov*). Centrem jeho zájmu je mj. míra používání přejatých slov u jednotlivých autorů, vždy dokládána na konkrétních příkladech.

⁹³ A. Breznik na jeho pojetí zareagoval takto: „Koštiálu je etimologija začetek in konec pisave, zato gleda samo na logiko in se ne meni za dejansko življenje jezika.“

Glonar (Pogorelec 1979: 22). V uměleckém světě mohla slovinština čerpat inspiraci v moderně, která znamenala nebývalý kvalitativní i kvantitativní rozvoj slovinské umělecké tvorby a návrat k Prešernovu básnickému jazyku, jenž nebyl přesycen přemírou archaických tvarů, výpůjčkami ze slovanských jazyků ani nebyl vyumělkovaný. Básníci se inspirovali symbolikou lidového básnictví. Ke stabilizaci jazyka v dramatické tvorbě přispěl zejména Oton Župančič.

Podpora slovinskému jazyku se mohla projevat nejenom konsekventní literární a vědeckou tvorbou či osvětovou činností, ale také na symbolické úrovni v každodenním životě. Když se akademie věd v Záhřebu a Bělehradě rozhodly vydat společnou Jugoslávskou encyklopedii, byla na slovinském území pověřena rozesláním příslušných formulářů Matice slovinská. Řada slovinských autorů však neposkytla svoje autobiografie, neboť formulář byl napsán chorvatsky.

Ve specifické situaci se ocitl slovinský jazyk v době okupace Slovinska. Na jedné straně byl okupanty jakožto národní symbol potlačován (zejména ve školství, sdělovacích prostředcích a ve veřejné sféře obecně), na druhé straně však i za těchto podmínek prokázal svou životaschopnost a produktivitu. Rozšířil také svou funkční bázi: stal se komunikačním prostředkem účastníků národně osvobozenického boje (i ideologické propagandy). Za těchto podmínek musel slovinský jazyk adekvátně a flexibilně plnit pojmenovávací funkci (to se týkalo zejména vojenské terminologie), a proto nezřídka přejímal potřebné výrazy ze srbochorvatštiny a z ruštiny. Mnohé takto převzaté výrazy byly nahrazeny domácím pojmenováním až dodatečně (po válce) nebo zůstaly trvalou součástí slovinské slovní zásoby.

4.1.2.2 Příspěvek jazykovědy k emancipaci slovinštiny

Na sklonku 19. století získali Slovinci dvě základní normotvorné příručky, jejichž význam přesáhl hluboko do 20. století: Pleteršnikův slovník (viz kapitola 3) a pravopis vydaný F. Levcem.

Levcův Pravopis (1899) je vůbec první komplexní příručkou zaměřenou na pravopisnou problematiku slovinštiny: doposud se pravopisným pravidlům věnovaly pouze některé oddíly gramatik či slovníků. Příručka obsahuje pravopisná pravidla a slovníkovou část⁹⁴, které doplňuje autorův popis slovinského hláskosloví, tvarosloví a skladby. Hesla slovníku jsou doplněna základními gramatickými kvalifikátory, grafickými značkami s preskriptivní funkcí (např. u hesel, jejichž použití se nedoporučuje - viz také následující Pravopisy) a informací o původu slova či stylistickém/terminologickém zařazení (Honzak Jahić 1994: 14).

⁹⁴ Zatímco pravidla byla rozepsána na 120 stranách, slovníková část čítala pouhých 36 stran.

Mezi hlavními výtkami vůči Levcově příručce figurovala jejich příliš komplikovaná pravidla a etymologizující pojetí normy spisovného jazyka (Levec hledal inspiraci i ve staroslověštině) či hledání logiky a důslednosti ve slovinském jazykovém systému (Breznik 1982: 131). Diskuze o pravopisné reformě trvaly ještě několik let po vydání Levцова díla⁹⁵. Levцова pravopisná příručka přesto plnila svou funkci při sjednocování ortografické normy slovinského jazyka až do roku 1920, kdy vyšel nový Pravopis.

Polemiky kolem Levцова Pravopisu z roku 1899 předznamenaly sérii kritických reakcí na všechny pravopisné reformy, které byly ve Slovinsku v průběhu 20. století s větším či menším úspěchem prosazovány. Obvykle proti sobě stály dva tábory, které se lišily stupněm jazykové konzervativnosti. Jelikož je jazyk „věcí veřejnou“, vycházela stanoviska k pravopisným úpravám nejen od jazykových odborníků, ale vždy také od běžných uživatelů jazyka.

Na počátku 20. století byly na jedné straně oporou pro utváření jazykové normy příručky (Janežičova gramatika⁹⁶, Pleteršnikův slovník, Levcův pravopis), na straně druhé ovšem také literární tvorba. Významnou roli v tomto ohledu sehráli zejména autoři patřící do slovinské moderny, mezi nimiž vynikal svou jazykovou autoritou zejména Ivan Cankar.

Norma založená na jazykové přirozenosti se ostatně odrazila také v mluvnici A. Breznika z roku 1916⁹⁷ a zejména v jeho Pravopisu vydaném roku 1920. Podle Breznika, který vycházel ze Škrabcova pojetí normy spisovného jazyka⁹⁸ (viz kapitola 3) bylo pro vytváření pravopisu důležité zejména to, jaký je všeobecný úzus, zatímco hledisko etymologické zdůvodnitelnosti mělo mít pro stanovení normy až sekundární význam⁹⁹. Ryze slovinských slov si Breznik cení více než výpůjček z jiných slovanských či západoevropských jazyků, proto mu byl v kritikách vyčítán příliš puristický přístup k jazyku. Oproti Levcově příručce došlo k zestručnění a zjednodušení pravidel a rozšíření slovníku. Breznik do příručky nezahrnul pravidla správné výslovnosti (její kodifikace je však uvedena v jeho gramatice). V Breznikově mluvnici i pravopisu získal slovinský jazyk pevnou základnu pro

---

⁹⁵ Na obranu Levce před kritikou vystoupil např. ještě roku 1911 Karel Štrekelj svým spisem „O Levčevem slovenskem pravopisu in njega kritikah“. Patnáct let po vydání Pravopisu jej v kontextu předchozích pravopisných reforem (zejména Levstikovy) analyzoval A. Breznik („Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis“).

⁹⁶ Jednalo se však o aktualizovanou verzi původní Janežičovy gramatiky. Aktualizaci provedl J. Sket v roce 1899 a v této podobě vyšla gramatika do roku 1911 ještě pětkrát (stejného počtu vydání dosáhla i původní Janežičova verze).

⁹⁷ Breznik, A.: Slovenska slovnica za srednje šole, Celovec 1916. Gramatika se stala obecně uznávanou příručkou a dočkala se ještě několika vydání (ve školách se používala téměř půlstoletí), která byla postupně doplňována např. o skladbu.

⁹⁸ Škrabcův pohled na slovinský spisovný jazyk se v této době snažil Breznik zpřístupnit širšímu okruhu veřejnosti vydáváním jeho jazykovědných spisů. Oproti Škrabcovi však Breznik přesto nezastával natolik historizující postoj při definování normy spisovného jazyka.

⁹⁹ Bajec (1951: 4): „Eno pa smemo upravičeno terjati: da bodi pravopis stalen, da se pisava ne menjavaj vsakih deset let! (...) Naj bo oblika še tako zgodovinsko neupravičena, če jo je posvetila stoletna raba, mora ostati.“

svůj další rozvoj. Zásady jeho práce zůstaly oporou i pro další generace slovinských jazykovědců.

Další pravopisná příručka (*Slovenski pravopis 1934*) je už dílem autorského kolektivu pod vedením A. Breznika a **Frana Ramovše**¹⁰⁰. Ramovš se podílel zejména na kodifikaci hláskosloví a slovního přízvuku, kterou předchází pravopisná díla obsahovala pouze okrajově, a do příručky zavedl také některé jazykové prvky běžně mluveného jazyka s příslušným kvalifikátorem (Honzak Jahić 1996: 316). Autoři posílili a zdůraznili deskriptivní složku příručky na úkor preskripce (slovník čítá 300 stran, zatímco pravidla pouze 20 stran - srovnej s Levcovým pravopisem); chtěli především popsat stávající úzus (směrodatné pro ně bylo výhradně období od konce 60. let 19. století) a přispět k dalšímu sjednocení normy. Proto se vyhýbali dubletním tvarům, pokud je pokládali za redundantní. Ve srovnání se všemi předchozími Pravopisy se slovník v mnohem větší míře otevřel cizím slovům. Cizí slova byla v příručce zpracována podle praxe běžné v jiných (zejména) slovanských zemích a byla označena za nedílnou součást spisovného jazyka. Autorský kolektiv se ostatně i v řadě dalších otázek inspiroval pravopisnými příručkami českými, polskými, srbskými, chorvatskými a německo-rakouskými.

Kritika argumentovala především tím, že Pravopis zavádí lexikální jednotky, které jsou příliš vzdálené každodenní jazykové praxi¹⁰¹ a upozorňovala dále na problematické psaní velkých písmen či rozkolísanost transkripce a deklinace cizích slov. Mnohým kritikům byla trnem v oku právě dosud nezvyklá tolerance cizích slov v popisu soudobého jazyka či omezení etymologizujícího přístupu.

Ke kritikům patřil např. J. Glonar, autor prvního jednojazyčného (částečně výkladového) slovníku *Slovar slovenskega jezika*, který vycházel po svazcích od roku 1935 a souborně byl vydán v roce 1936. Reagoval na poptávku po aktualizaci Pleteršnikova slovníku, která se ve Slovinsku začala výrazněji projevat od 20. let. Vyhovět této potřebě bylo složité mimo jiné proto, že přetrvávaly diskuze o tom, co zvolit za základ popisu slovní zásoby. Podle některých hlasů měla být zdrojem excerptce literární díla, podle jiných názorů zase živá slovní zásoba. Glonarův výkladový slovník byl založen spíše na soudobém úzu. Svým dílem (slovníková část dosáhla bezmála 500 stran) chtěl přispět k ustálení spisovného jazyka, avšak jím prosazovaná norma byla v mnoha ohledech naopak v příkrém rozporu s normou uplatňovanou v Pravopise Breznika a Ramovše (jedná se např. o umístování přízvuku, psaní vlastních jmen či slov přejatých). Autor tuto skutečnost sám vyzdvihuje v úvodní stati slovníku, která je určitým pamfletem proti Pravopisu 1935¹⁰². (Na

---

¹⁰⁰ Přípravou nové pravopisné příručky byla pověřena pravopisná komise zřízená Vědeckou společností pro humanitní vědy (Znanstveno društvo za humanistične vede) v Lublani. Poté, co splnila svůj úkol, objevily se názory (B. Borko), že by tato komise měla fungovat i nadále jako orgán dohlížející na přijímání nových slov a přizpůsobování slov cizích (Kalin Golob 1996: 21).

¹⁰¹ List Slovenski narod dokonce zveřejnil celé věty složené z těchto „nesrozumitelných“ slov (Bajec 1951: 28).

¹⁰² Glonar (XV): „Nejasnost v načelih in premalo poznavanje tradicije našega „pravopisa“ in sistema in tendenc jezikovnega razvoja, ki se v njem razodeva, v enaki meri premalo upoštevanje potreb

základě soudobé jazykové praxe lze doložit, že uplatnění došla spíše norma Breznikova-Ramovšova.)

V době mezi válkami se začala intenzivně rozvíjet také slovinská **lexikografie**. Potřeba pojmenovávat nové jevy v nejrůznějších oborech lidské činnosti se projevila výrazným nárůstem počtu vydávaných terminologických slovníků a příruček¹⁰³. Zpočátku se jednalo o díla dvojjazyčná, zpravidla o německo-slovinské terminologické slovníky, např. slovník metalurgie (J. Bezljaj, 1918), zoologie (A. Munda, 1926) či sokolské terminologie (I. Bajželj, 1925). S postupným rozvojem obecné a terminologické lexikografie začalo narůstat také množství jednojazyčných terminologických slovníků, k nimž patří např. filozofický slovník (A. Ušeničnik, 1941) nebo slovník myslivecký a rybářský (J. Lokar, 1937). Lze konstatovat, že terminograficky byly do poloviny 20. století pokryty veškeré obory, které se ve Slovinsku rozvíjely. Ke stabilizaci názvosloví došlo zejména v oblasti chemie, hospodářství, železniční dopravy a přepravy, lékařství, pedagogiky atd. Řada vícejazyčných slovníků byla zaměřena na běžnou slovní zásobu (např. Bradačův slovinsko-český slovník z roku 1927). V meziválečném období byla navíc pozornost věnována etymologii slovinských zeměpisných jmen.

O podobě nově utvářených terminologických soustav se však vedly stálé diskuze a hodnotila se např. vhodnost tvoření termínů skládáním slov nebo míra přejímání jednotlivých slov či slovtvorných modelů ze srbochorvatštiny. Lišila se také kvalita jednotlivých lexikografických děl. Jako problematický se jeví zejména fakt, že vytváření termínů řady oborů se mnohdy stalo záležitostí jednotlivců, kteří často obcházeli jazykový úzus¹⁰⁴.

V roce 1933 vyšla v časopisu *Krog* stat' Božo Voduška *Za preureditev nazora o jeziku*. Na jazyk nahlíží nejen jako na výrazový prostředek, ale také jako na sociologický jev a upozorňuje na provázanost dění v jazyce s politickými hledisky, což dokumentuje mj. na purizmu. V souladu s tehdy čerstvě formulovanými myšlenkami Pražského lingvistického kroužku zohledňuje sociální a funkční členění jazykových stylů a zavádí myšlenku pružné stability. Vodušek se teorii funkčních stylů (*jezikovnozvrstna teorija*) snažil přizpůsobit specifikům slovinského jazyka a širšímu kulturně-společenskému kontextu, přesto však tato teorie dosáhla ve Slovinsku širšího uplatnění v praxi až na počátku 60. let (viz kapitola 4.2.2.2).

---

naših pišočių je zakrivilo, da SP ni prinesel reda v naš pravopis (...), ampak je nejasnost in zmedo šele povečal.“

¹⁰³ Obsáhlý přehled těchto děl uvádí např. Heidenreich-Dolanský (159-160).

¹⁰⁴ V roce 1921 vyšel například slovník chemické terminologie S. Ferjančiče, avšak kvůli nadměrnému počtu autorem vytvořených neústrojných výrazů se nikdy nestal obecně užívanou příručkou (Müller: 56).

Potřeba zavádět do jazykovědy aktualizované přístupy nebyla pocítována všemi stejně intenzivně. Projevilo se to například v roce 1936 při zasedání *Spolku slavistů* (viz kapitola 4.1.2.4), resp. jejího výboru pro péči o spisovnou slovinštinu. Vliv nové teorie spisovného jazyka vycházející z pražské školy již nebylo možné přehlížet, avšak zejména konzervativní část jazykovědců poukazovala na skutečnost, že slovinský jazykový prostor je natolik specifický, že aplikace pražského přístupu by ve zdejším prostředí znamenala neúnosný liberalizmus, který by na slovinský spisovný jazyk působil kontraproduktivně. Kalin Golob (1996: 24) charakterizuje oba proudy zastoupené na zasedání: První skupina spatřovala úlohu slovinské jazykovědy v registraci rozšířených jazykových jevů a podpoře jejich integrace do spisovného jazyka, zatímco druhá skupina zastávala názor, že jazyk se nevyvíjí sám o sobě a je nutné jej usměrňovat. Díky neznalosti či neobdobnosti mnohých uživatelů jazyka se podle nich navíc do spisovné slovinštiny dostávají „nepatřičné“ výrazy a fráze. Pražská teorie byla v přímém rozporu s jejich preskriptivním přístupem a akcentováním „čistoty“ jazyka vycházejícího z „prostého“ lidu. Další dění ve slovinské jazykovědě se tak odehrávalo ve znamení hledání kompromisů mezi oběma názorovými proudy.

Z teorie spisovného jazyka rozvinuté Pražským lingvistickým kroužkem převzala slovinská jazykověda alespoň částečně **teorii jazykové kultury**. Ve Slovinsku se o jejích východiscích zmínil poprvé Božidar Borko, který v deníku *Jutro* informoval o sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932). Borko pod vlivem české teorie spisovného jazyka zhodnotil i slovinský Pravopis z roku 1935 a zprávy o činnosti pražských jazykovědců zveřejňoval pravidelně také v dalších letech. V roce 1943 vydal v listu *Jutro* článek *Opazke k nazoru o jeziku*, který byl pokusem o aplikaci české teorie spisovného jazyka ve slovinském prostoru a upozorněním na sociologický, psychologický a estetický rozměr jazykové kultury (Kalin Golob 1996: 21-27).

Z hlediska přístupu k jazyku byla ve Slovinsku jistým předělem také vědecká stat' A. V. Isačenka *Narečje vasi Sele na Rožu* vydaná v Lublani roku 1939. Jeho práce je pokládána za jedno z prvních jazykovědných děl zpracovaných podle **strukturalistických** zásad. Vidovič Muha (1996b: 82) spatřuje prvky strukturalizmu v samotném definování nářečí (zejména ve vztahu ke spisovnému jazyku) a zohlednění sociologického hlediska, v použité metodologii a rozlišování synchronního a diachronního přístupu k jazykovému systému a textům či rozlišování langue a parole. Ze zahraničních jazykovědců přispěl k výzkumu slovinského jazyka významnou měrou také L. Tesnière¹⁰⁵ (práce o duálu).

Slovincům také dlouho chyběl čistě jazykovědně zaměřený časopis, který by se stal platformou rozvoje jazykové kultury. Za jeho dílčí alternativu lze pokládat jednak jazykové koutky, které se objevovaly v některých časopisech do II. světové války či obecněji zaměřený *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (1918-1931). Ten byl založen mj. s cílem kultivovat spisovný jazyk. Další jazykovědný a literárněvědný

¹⁰⁵ Tento francouzský slavista působil v letech 1921-1924 jako vedoucí lektorátu francouzštiny na Filozofické fakultě univerzity v Lublani.

časopis začal až nedlouho před vypuknutím druhé světové války vydávat *Spolek slavistů* pod názvem *Slovenski jezik* (v letech 1938-1941 vyšlo celkem 14 čísel). Redakční radu tvořili mj. jazykovědci A. Bajec, M. Rupel, J. Šolar. Časopis přinášel slovenistické příspěvky a recenze jazykových a literárně historických knih.

V meziválečném období se slavistika intenzivně zaměřila na studium dialektů a historické mluvnice. Tento trend lze pozorovat i ve slovinské jazykovědě, která přinesla významná díla z těchto oborů. Ve Slovinsku takto zaměřené práce vznikaly mimo jiné na základě dialektologických výzkumů Vatroslava Oblaka (1864-1896). Hlavním přínosem v této oblasti byla díla univerzitního profesora F. Ramovše, který postupně vydal dva díly (Konsonantismus; Dialekty) *Historické gramatiky slovinského jazyka* (*Historična gramatika slovenskega jezika* 1924 a 1935) z celkem sedmi zamýšlených. Těmito díly významně přispěl k doplnění a systematizaci dosavadního popisu slovinských nářečí. Ramovšův výzkum dialektů doplňuje ještě *Dialektologická mapa slovinského jazyka* (*Dialektološka karta slovenskega jezika* 1931). Popis slovinštiny z historické perspektivy se odráží i v *Krátkých dějinách slovinského jazyka I* (*Kratka zgodovina slovenskega jezika I* 1936). Hlavním přínosem tohoto Ramovšova díla je rekonstrukce fonetické podoby prvotní slovinštiny na základě záznamů starých slovinských jmen a slov. Univerzitní profesor R. Nahtigal přispěl do slovinské jazykovědy zejména svými srovnávacími studii o gramatice slovanských jazyků (v knižní podobě jako *Slovanski jeziki*) a výzkumem staroslověnštiny.

4.1.2.3 Školství

Také školství sehrává v procesu emancipace jazyka významnou úlohu, neboť mladou generaci seznamuje s dosaženou funkční šíří mateřského jazyka a usiluje o to, aby si žáci toto funkční spektrum v co nejvyšší možné míře osvojili. Z tohoto hlediska je ve školách důležité jak teoretické zvládnutí jazyka (hodiny mateřštiny), tak jeho uplatnění v praxi (výuka předmětů v mateřském jazyce).

Slovinské školství vstoupilo do 20. století nejen s absencí univerzity, ale také s omezeným uplatněním slovinštiny ve výuce zejména na reálných a středních školách. První ryze slovinskou střední školou se stalo soukromé biskupské gymnázium v lublaňské městské části Šentvid (1905) a v roce 1913 je následovalo státní gymnázium v Gorici. Od roku 1907 působilo v Lublani také slovinské dívčí lyceum.

V listopadu 1918 vydala Národní vláda Slovinců, Chorvatů a Srbů v Lublani nařízení, které stanovovalo, že vyučovacím jazykem na všech školách ve Slovinsku musí být slovinština¹⁰⁶. Platnost nařízení (stejně jako původní „rakouská“ struktura školského

¹⁰⁶ „Ko smo dne 5. novembra (1918) zopet pričeli s poukom, smo uvedli narodni jezik kot učni jezik za vse predmete tudi v višjih razredih razen za nemščino, za katero se je število tedenskih ur znižalo, zato pa se zvišalo za slovenščino od dveh oziroma treh ur na tri oziroma štiri ure: nov učni predmet

systému) zůstala zachována až do roku 1941, s výjimkou západní části slovinského území, které okupovala Itálie a kde byla slovinština ze škol odstraněna zvláštním zákonem již v roce 1923. Ke zhoršení pozice slovinštiny ve školství došlo také na území Korutan za nově vytyčenými slovinskými hranicemi. Tam zůstala slovinština zachována pouze na utrakvistických školách a přestala být povinným předmětem na gymnáziu v Celovci. Také v maďarském Porábí zůstala slovinština omezena na několik hodin výuky v 1. a 2. třídě základních škol (Enciklopedija Slovenije 12: 40).

Na vlastním slovinském území bylo nejvýznamnější událostí v oblasti školství založení univerzity¹⁰⁷, čímž byl po několika desetiletích definitivně naplněn jeden z významných bodů Majarova programu *Zedinjena Slovenija*. Slovinská univerzita v Lublani byla otevřena v roce 1919 a měla pět fakult (teologickou, právníkou, filozofickou, technickou a neúplnou lékařskou). Tento počín byl mimořádným přínosem pro emancipaci národa a jazyka, neboť univerzita nejenže vytvořila pevný základ a zázemí mnoha vědeckým oborům a byla garantem výchovy budoucích odborníků¹⁰⁸, ale měla také mimořádnou symbolickou hodnotu a přispěla k posílení národního sebevědomí; musela se však na druhé straně vypořádávat s nedostatkem finanční podpory ze strany státních institucí. Do prvního studijního roku se zapsalo celkem 914 studentů a 28 studentek¹⁰⁹ (Enciklopedija Slovenije 14: 52).

31. srpna 1919 bylo jmenováno prvních 18 profesorů, 12. listopadu byl zvolen rektor a děkanové a 3. prosince se na univerzitě konala první přednáška¹¹⁰ (o slovinském jazyce přednášel F. Ramovš). Výuku personálně zabezpečili slovinští profesori habilitovaní na zahraničních univerzitách. Bezljaj (43) uvádí, že v době založení univerzity v Lublani měli Slovinci ve světě osmdesát profesorů. K nejvýznamnějším osobnostem, které utvářely podobu této instituce v jejích prvních letech, patřili R. Nahtigal, F. Ramovš, F. Kidrič a I. Prijatelj, tedy osoby výrazně filologicky zaměřené.

Na vysokoškolské úrovni se nyní vyučoval také slovinský jazyk.¹¹¹ Toporišič (1969: 77) uvádí, že výuka slovinského jazyka na Filozofické fakultě byla od samého počátku

---

pa je postala srbohrvaščina. Tudi uradni jezik, dotlej nemški, smo čez noč poslovenili: učiteljske konference slovenske, dopisovanje z višjim šolskim svetom in z drugimi oblastmi slovensko.“ (Josip Wester, *Novomeški spomini*, Novo mesto 1958, str. 57-58, cit. podle internetových stran muzea Slovenski šolski muzej: <http://ssolski-muzej.si/>.)

¹⁰⁷ Za předchůdce lublaňské univerzity lze pokládat lublaňské lyceum, které bylo založeno roku 1815. Vyučovat se zde začalo roku 1817. Slovinštinu zde přednášel např. F. Metelko.

¹⁰⁸ Před založením vlastní univerzity získávali slovinští studenti vzdělání zejména na italských univerzitách (Padova, Řím, Florencie), ale také ve Vídni, na univerzitách v Německu, v Praze nebo Krakově.

¹⁰⁹ Ve školním roce 2003/2004 zde podle internetových stránek Univerzity v Lublani studovalo na 22 fakultách, 3 uměleckých akademiích a 1 vysoké škole celkem 54 000 studentů.

¹¹⁰ <http://www.uni-lj.si/ArhivMuzejSluzba/Ouniverzi/potDOuni.asp>

¹¹¹ Základy studia slovinského jazyka ve Štýrském Hradci byly položeny již v 19. století. Janez Nepomuk Primic (1785-1823) dal podnět k založení katedry slovinského jazyka na tamějším lyceu a

administrativně spojena s výukou srbochorvatštiny, což dokládá například seznamem přednášek ze studijního roku 1920/21, kde jsou uvedeny dva slavistické obory: slovanská filologie a slovinský jazyk se srbochorvatštinou. Samostatný studijní program zaměřený na slovinský spisovný jazyk byl zaveden až v roce 1960.

Značným omezením bylo slovinské školství vystaveno v době okupace. Na území obsazeném Němci byla situace nejméně příznivá. Zde byly zrušeny všechny slovinské školy a byly zakládány školy německé (včetně škol mateřských), které převzaly formu i obsah výuky z německého školství. Do Slovinska bylo přemístěno celkem 1600 učitelů z Rakouska (Slovenska kronika 20. stoletja. 1941-1995: 42). Jakékoliv používání slovinštiny bylo trestáno. V roce 1944 byl školský systém poněkud upraven a zejména na venkovských školách bylo povoleno používat slovinský slabikář (Enciklopedija Slovenije 13: 89). Poněkud odlišná byla situace v Lublaňské provincii, kde zůstala slovinština ve školách zachována a italští okupanti pozměnili pouze osnovy a část učebnic. Na území okupovaném Maďarskem byla slovinština ze škol také vyloučena a slovinští pedagogové byli propuštěni a nahrazeni maďarskými.

Nové slovinské školy naopak byly zakládány partyzány na postupně osvobozovaných územích. První vznikly na jaře roku 1942 na osvobozeném území Kočevska a Doleňska, měly však pouze provizorní charakter, neboť na osvobozená území pronikali okupanti. Ve větší míře se partyzánské školství rozšířilo po kapitulaci Itálie v Doleňsku, Notraňsku a Přímoří¹¹². Kromě základních škol bylo postupem doby založeno také několik vzdělávacích ústavů středoškolského typu (Kočevje, Črnometj, Novo mesto, Stična). V roce 1944 se partyzánské školy rozšířily i na území Goreňska a Štýrska. Na podzim roku 1944 bylo v Gorici otevřeno slovinské gymnázium.

V únoru 1944 založil Slovinský výbor národní obrany školský orgán, který mj. dohlížel na výuku ve školách a sjednocoval výukové programy. Nedostatek kvalifikovaných pedagogických pracovníků se řešil několikaměsíčními kurzy na učitelských ústavech např. v Tolminu a Idriji.

4.1.2.4 Další nositelé jazykové emancipace

Významnou podporu emancipace slovinského jazyka vykonaly mnohé instituce, které ve slovinském prostoru měly již dlouhodobou tradici nebo jejichž působení bylo

---

od roku 1812 zde sám vyučoval. Řádné univerzitní studium slovenistiky bylo umožněno roku 1896, kdy byla na univerzitě ve Štýrském Hradci založena samostatná katedra slovenistiky (Nartnik: 9). Na tamější univerzitě působil např. V. Oblak, později R. Nahtigal a F. Ramovš.

¹¹² V roce 1943 fungovalo na osvobozeném území celkem 432 základních škol (Enciklopedija Slovenije 13: 92).

spojeno s novými potřebami slovinské společnosti. V době, kdy byla část jazykové politiky diktována z bělehradského centra, si uchovávaly větší či menší míru autonomie na těchto centrálních orgánech a dokázaly pružněji reagovat na aktuální potřeby nositelů slovinského jazyka.

Například čítárny ještě na počátku 20. století pokračovaly v činnosti, kterou rozvinuly v 19. století. V pozdějším období se některé z nich proměnily v osvětové spolky politických stran.

Také **Maticе slovinská** ve své činnosti pokračovala i ve 20. století. Její činnost byla pozastavena pouze v období I. světové války. Před I. světovou válkou nahrazovala chybějící univerzitu i akademii věd a jejich funkce suplovala až do založení příslušných institucí. Poté v její náplni převážila vydavatelská a osvětová činnost. Značný rozkol však v jejích řadách způsobily v roce 1913 novoilyristické postoje F. Ilesiče. Členové správního výboru, kteří s nimi nesouhlasili, Matici opustili.

Za přímého předchůdce akademie věd lze ve Slovinsku 20. století pokládat *Znanstveno društvo za humanistične vede* (Učená společnost pro humanitní vědy). Tato filozoficko-historicky orientovaná společnost byla založena profesory humanitních věd v roce 1921 a vyvíjela intenzivní publikační činnost. Byla rozdělena na sekci historickou, filologicko-lingvistickou a etnograficko-geografickou a svou činnost ukončila v roce 1948, kdy se již plně etablovala akademie věd.

Myšlenka na založení slovinské **akademie věd** dlouhou dobu narážela na odpor centrálních institucí v Bělehradě. Ve Slovinsku byl proto za pomoci Učené společnosti humanitních věd vytvořen zvláštní fond na vytvoření akademie, do nějž přispívaly zejména kulturní a osvětové organizace. V roce 1938 se plán zřídit slovinskou **Akademii věd a umění** (*Akademija znanosti in umetnosti*) stal skutečností¹¹³. Je zajímavé, že potřeba této instituce byla odůvodňována mj. nutností vytvořit nový slovník spisovné sloviny (aktualizací Pleteršnikova přístupu ke slovinské slovní zásobě), což se však nakonec podařilo realizovat až v pozdních poválečných letech. Dalšími prioritami Akademie byl popis slovinských dialektů a vytvoření nářeční mapy slovinského území.

Význam Akademie z hlediska jazykové emancipace tkví především v tom, že Slovinci získali instituci, která se mohla profesionálně a soustavně zabývat zkoumáním a popisem jazyka (prvním předsedou Akademie se stal jazykovědec-slavista R. Nahtigal). Až do té doby se tomuto typu bádání profesionálně věnovali spíše jednotlivci (Ramovš), jimž byla udělována institucionální záštita pouze při konkrétních projektech. Toporišič (1991: 449) upozorňuje také na skutečnost, že až do založení Akademie se nadaní absolventi filologického studia neměli možnost uplatnit jinak než jako vyučující na středních školách (což ilustruje právě na Breznikovi). Akademie vyvíjela činnost i v době okupace Slovinska,

---

¹¹³ Za historickou předchůdkyni Akademie lze pokládat *Academii Operosorum*, tedy učenou společnost, která působila v Lublani v letech 1693-(1715) a krátce byla obnovena v roce 1781.

což mělo také výraznou symbolickou hodnotu. V době války byly vydány například sebrané spisy J. Kopitara.

Slavistično društvo (Spolek slavistů) sice nelze pokládat za samostatnou instituci, neboť se jedná spíše o profesní sdružení, jím vyvíjené aktivity však od dob jeho vzniku vhodně doplňovaly či korigovaly institucionální práci. Původním cílem tohoto spolku bylo sdružit profesory slovinštiny a srbochorvatštiny na slovinských středních školách. Ustavující zasedání proběhlo počátkem roku 1935 a společnost si při něm stanovila několik hlavních úkolů, mezi něž patřilo vydávání vědeckých a praktických jazykových i literárních publikací a péče o zajištění řádné výuky slovinštiny a chorvatštiny na různých typech škol.¹¹⁴ V prvních letech společnosti předsedali R. Nahtigal, M. Rupel a F. Kidrič. V předválečném období začala společnost vydávat časopis *Slovenski jezik* (1938-41), podílela se na tvorbě nových učebnic pro střední školy a shromažďovala materiál pro lexikografické příručky.

Většina slovinských kulturních, vědeckých a vzdělávacích institucí (univerzita, Akademie věd, filharmonie...) pokračovala ve své činnosti i v době druhé světové války. Jejich vedení se snažilo zůstat politicky neutrální, neboť činnost těchto institucí byla závislá na finanční podpoře státu, resp. okupantů.

Za další pilíř jazykové emancipace lze pokládat také **publicistickou činnost**. Na poli slovinské publicistiky měly v první polovině 20. století významnou pozici zejména dva deníky, které ve slovinském prostoru pevně zakotvily již v 19. století: *Slovenski narod* (1868-1943) a *Slovenec* (1873-1945). Po založení deníku *Jutro* v roce 1920 (vycházel do roku 1945) ztratil deník *Slovenski narod* dosavadní ústřední postavení a bezprostřední vliv na politickou scénu ve Slovinsku. Jeho orientace byla spíše centralistická, avšak jeho redaktoři - zejména M. Malovrh, F. Govekar a A. Tomšič - udrželi list na profesionální úrovni a zachovali i jeho vysoký jazykový standard. Navzdory centralistickému zaměření listu bylo součástí jeho jazykové politiky i potlačování obecně nadměrného pronikání výpůjček ze slovanských jazyků do slovinské publicistiky.

Kmetijske in rokodelske novice, které měly ve slovinském prostoru ústřední postavení v 19. století a zajišťovaly kontinuitu slovinské publicistiky, přestaly vycházet roku 1902. Z dalších významnějších uvedme ještě časopis *Veda*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Kritika* atd.

Významný kulturně-společenský dosah měl literární měsíčník **Lublaňský zvon** s podtitulem *beletristický a vědecký list* (1881-1941). Poté, co redaktor listu Vidmar vydal svou studii „Kulturní problém“ (viz kapitola 4.1.1), ocitla se redakce listu v centru pozornosti politické moci a její členové byli nuceni pěstovat větší loajalitu k režimu. Rozdílnost pohledů na zakotvení slovinské národnosti a protikladnost vlasteneckého a internacionalistického přístupu se nakonec projevila krizí v časopise *Lublaňský zvon* v roce 1932. Ve Slovinsku tehdy pobýval slovinský emigrant, spisovatel Luis Adamič, a jedno číslo

¹¹⁴ Slodnjak, A., 1955: O slavističnem društvu. *Jezik in slovstvo* 1, 3-5.

časopisu mělo být věnováno právě jeho návštěvě. O. Župančič vydal u této příležitosti esej *Adamič in slovenstvo*, v níž poukazoval na nebezpečí slovinského provincialismu a duchovní omezenosti, která znemožňuje dosahovat tvůrčích úspěchů. Řešením měla být mj. širší provázanost slovinského národa s ostatními národy Jugoslávie. Na Župančičovu stat' kriticky zareagovali někteří redaktoři *Zvonu* (Ude, Leben, Vidmar, Albreht), ale jejich názor byl v rozporu s projugoslávsky orientovaným vedením listu, a proto jejich odezva ve *Zvonu* už vyjít nemohla. F. Albreht vydal tyto kritické ohlasy ve zvláštní brožůře nazvané *Kriza Ljubljanskega zvona* a autoři, jejichž příspěvek redakce odmítla publikovat, ze *Zvonu* vystoupili a založili nový časopis *Sodobnost*. Ten vycházel až do roku 1941 jako významný literární časopis, vyslovoval se však také k politickým tématům (jeho přispěvatelé patřili spíše k politické levici).

Stejně literární zaměření jako *Ljubljanski zvon* měl i měsíčník *Dom in svet* (1888-1944), vydávaný katolicky orientovanou částí slovinské společnosti. Po příchodu Izidora Cankara do redakce získal časopis kosmopolitnější charakter. Publikovala zde řada významných slovinských autorů, mj. stoupců expresionismu. Vlastenecká orientace katolíků se projevila také na jazyce příspěvků; podíl jazykových prvků převzatých ze srbochorvatštiny byl nižší než v běžné slovinské publicistice (jazykovou podobu časopisu spolutvářel mj. A. Breznik).

Na počátku 30. let byla psaná publicistika doplněna o publicistiku mluvenou. Vysílání rozhlasu ve slovinském jazyce bylo zahájeno roku 1928¹¹⁵, což přispělo mj. k ústupu nářečních prvků z veřejných projevů.

Publicistická činnost neustala ani v době okupace Slovinska, většina novin a časopisů však musela být tištěna v ilegálních tiskárnách nebo později na osvobozeném území, neboť redakce zavedených listů byly obsazeny okupanty.

Ústředním listem Osvobozené fronty byl *Slovenski poročevalec*, který vycházel jednou až dvakrát týdně dle aktuálních možností tisku a distribuce. V prvním roce odboje jej v Lublani - podle hesla *Preberi in daj naprej* - četlo až 50 tisíc lidí (Enciklopedija Slovenije 2: 100). Vedle periodik zpravodajských, resp. politických však postupně začaly vycházet také listy vzdělávací (*Prosveta*, *Učiteljski list*, *Učiteljski svetovalec*), humoristické (*Pavliha*) či čtení pro ženy (*Naša žena*). Pozornost byla zpravidla věnována nejen obsahové, ale i jazykové stránce publikací. Dopisovatelům byly za tímto účelem doručovány oběžníky a směrnice zaměřené na kulturu jazykového projevu, občas byly organizovány i kurzy jazykové kultury.

Slovinského rozhlasového vysílání se Slovinci dočkali na jaře 1942, kdy v Lublani vysílala ilegální stanice Kričač. Místo vysílání se stále měnilo a po celou dobu vysílání se jej

---

¹¹⁵ Slavnostní zahájení vysílání Radia Lublaň proběhlo dne 1. 9. 1928. V úvodní relaci promluvili F. S. Finžgar a O. Župančič. Řádné vysílání bylo zahájeno 28. 10. téhož roku.

okupačním orgánům nepodařilo vypátrat. Poté bylo rozhlasové vysílání pod vedením Osvobozené fronty obnoveno až na osvobozeném území v letech 1944-1945 .

4.2 EMANCIPACE SLOVINŠTINY OD II. SVĚTOVÉ VÁLKY DO ROZPADU

JUGOSLÁVIE

4.2.1 POLITICKÁ A SPOLEČENSKÁ SITUACE

Ještě před koncem války došlo k vytyčení budoucího rozvoje Slovinska a jeho postavení v rámci Jugoslávie, která měla zejména podle představ komunistů naplnit sen o bratrství národů. Při 2. zasedání AVNOJ-e (Antifašistické rady národního osvobození Jugoslávie) v roce 1943 se mimo jiné hovořilo i o budoucím uplatnění jednotlivých jazyků po válce.

Osvobozené Slovinsko se vrátilo do hranic platných před válkou, bylo však navráceno území, jež Itálie zabrala po první světové válce (Notraňsko, Kras atd.)¹¹⁶. Poté, co v listopadu 1945 svrhli jugoslávští komunisté monarchii a vyhlásili federativní lidovou republiku, stalo se Slovinsko (dřívější Drávská bánovina) jednou ze socialistických federativních republik. Celý státní útvar patřil do sféry vlivu Sovětského svazu a tento stav trval až do léta roku 1948, kdy došlo k rozkolu mezi Titem a Stalinem.

Pirjevec (175) upozorňuje na skutečnost, že navzdory změnám v ideologickém, hospodářském a sociálním uspořádání státu oproti předválečnému stavu „jeho pilíře zůstávaly nezměněny: strana, armáda a tajná policie“. Poválečná doba se nesla ve znamení teroru vůči všem, kteří nebyli buď dostatečně loajální za války nebo se stavěli do cesty novému režimu. Pod taktovkou „lidové moci“ došlo také k rozsáhlému znárodňování soukromého majetku.

Jež (6) novou Jugoslávii charakterizuje jako stát šesti republik, pěti národů, čtyř jazyků, tří vyznání a dvou písem. Tato definice předznamenává problémy, jež přinášela celková různorodost jednotlivých částí jugoslávského státního útvaru, byť zpočátku nebyly tak zjevné - nejprve v důsledku poválečné euforie a budovatelského nadšení a později díky obratné manipulaci ze strany mocenských struktur. Navzdory proklamacím o „jednotě a bratrství“ se záhy projevil z dřívějška známé centralistické snahy, které upevňovaly pozici jednoho národa, jenž navíc vyznával odlišné kulturní a sociální tradice než Slovinci.

Rozdíly mezi jednotlivými částmi Jugoslávie se však stále více projevily i v ekonomických ukazatelích. Slovinci tak ztráceli pocit sounáležitosti s ostatními částmi státu už nejen kvůli svým jazykovým a kulturním odlišnostem, ale do značné míry také kvůli narůstajícím hospodářským problémům v některých částech Jugoslávie. Na postupně se zhoršující hospodářskou situaci¹¹⁷ v Jugoslávii a centrálně plánovanou ekonomiku doplácelo nejvíce právě ekonomicky nejvyspělejší Slovinsko.

¹¹⁶ V roce 1954 byla podepsána Londýnská dohoda, která definitivně stanovila hranice mezi Jugoslávií a Itálií. Po podepsání rakouské státní smlouvy v roce 1955 se museli Slovinci vzdát všech očekávání spjatých se sjednocením slovinského etnického území, resp. navrácením části rakouských Korutan.

¹¹⁷ Např. roku 1979 dosáhla inflace 18 %, schodek v platební bilanci činil 3 400 00 dolarů a hodnota zahraničního dluhu Jugoslávie se v roce 1980 vyšplhala na 18 miliard dolarů (Pirjevec: 409).

Na území Slovinska docházelo také k postupným změnám národnostní a sociální struktury obyvatelstva. Tyto změny byly způsobeny mj. industrializací země. Nově budované průmyslové komplexy si žádaly dostatečný počet pracovních sil, a proto došlo k přílivu pracovníků z jižních republik Jugoslávie. Do ostatních částí Jugoslávie naopak odcházeli slovinští odborníci. Řada Slovinců odcházela navíc dočasně za prací do ciziny a také tato uvolněná místa obsazovali pracovníci z jiných oblastí Jugoslávie. Za čtyřicet let poválečné historie Slovinska se z vlasti vystěhovalo téměř 100 000 Slovinců všech sociálních vrstev (Rotar 1995: 168).

Na přelomu 60. a 70. let došlo stejně jako v západní Evropě také na území Slovinska k určitému politickému a společenskému uvolnění. Zasáhl sem vliv politicky angažovaného západoevropského studentského hnutí a rok 1968 se i zde nesl ve znamení demonstrací. Několik se jich uskutečnilo také v Lublani před Filozofickou fakultou¹¹⁸. Období jistého liberalismu však trvalo pouze do roku 1971. V této době byly mj. založeny slovinské jednotky teritoriální obrany, poté však znovu následovalo utužení unitaristického režimu.

V 70. letech došlo k vyostření situace ve dvojjazyčné části rakouských Korutan. Roku 1972 proběhl tzv. *Ortstafelsturm*. Jednalo se o strhávání dvojjazyčných tabulí, které byly podle zákona nově vztyčeny v obcích s příslušným procentuálním zastoupením slovinského obyvatelstva (slovinské obyvatelstvo muselo tvořit alespoň 25 % celkového počtu obyvatel). Drobnější excesy německých nacionalistických organizací vůči slovinské menšině se vyskytovaly i v následujících letech.

V roce 1974 byla přijata nová jugoslávská ústava současně s novými republikovými ústavami, která však navzdory změnám ve státním zřízení a zavedení principu sdružené práce nepřinesla Jugoslávii očekávanou stabilizaci hospodářských a politických poměrů.

V 80. letech byla na území Slovinska zahájena akce „Slovenija - moja dežela“ (*Slovinsko - moje země*), která měla poukázat na přírodní zajímavosti a kulturně-historické pamětihodnosti Slovinska. Tato propagační akce, která značně posílila sebevědomí Slovinců, vyvolala v mocenském centru Jugoslávie spíše nelibost a slovo „dežela“ se dokonce stalo hanlivým označením všeho, co souviselo se slovinským elementem.

Jistou formu nezávislosti na politickém dění v zemi si na slovinském území i ve druhé polovině 20. století uchovala katolická i evangelická církev, která zůstávala významným pilířem slovinského jazyka¹¹⁹. Jelikož byla odsunuta na periferii státních zájmů, mohla z ústraní posilovat slovinské národní uvědomění. Od 70. let byly velmi

---

¹¹⁸ Oficiální příčinou těchto protestů byla sice skutečnost, že Aškercovou ulicí, kde fakulta sídlí, vedla hlavní spojnice Slovinska s jihem Jugoslávie a intenzivní provoz způsoboval hluk a otřesy stavby, tyto nepokoje však byly jedním z pokusů o odstranění ideologického dogmatizmu ve státě. Dalším důvodem nespokojenosti slovinského obyvatelstva byla tzv. silniční aféra, kdy Bělehrad Slovinsku neumožnil čerpat půjčku z mezinárodních zdrojů určenou na výstavbu slovinských dálnic a rozhodl se ji využít pro silniční výstavbu v jiných částech Jugoslávie.

¹¹⁹ Slovinština se však - místo dosavadní latiny - stala liturgickým jazykem až po 2. vatikánském koncilu, který probíhal v letech 1962-1965.

oblíbené kultivované projevy arcibiskupa Alojzije Šušlara, v nichž se často zabýval i slovinskou národní otázkou.

V 80. letech došlo v důsledku daňové reformy v Jugoslávii k zavedení tzv. vázaných vkladů, které fungovaly jako mýtné při cestách do zahraničí a měly omezit výjezdy občanů do ciziny. Toto opatření mělo postihnout především Slovinci v oblastech, které hraničily s Itálií a Rakouskem, výjezdy do zahraničí však nakonec nijak zvlášť neomezilo (vázané vklady se týkaly také zahraničních návštěvníků Jugoslávie, k nimž patřili také Slovinci z rakouských Korutan).

V 80. letech se začala nespokojenost Slovinců se stávajícím státoprávním uspořádáním stupňovat a dlouhodobě neřešenou národní otázkou se - na rozdíl od politické garnitury - začali zabývat slovinští intelektuálové. Když se v dubnu roku 1985 v Bělehradě konal 9. sjezd Svazu spisovatelů Jugoslávie, slovinští účastníci na něm přednesli příspěvky ve své mateřtině. Jejich projevy byly částí auditoria bojkotovány. Ve svém politicky angažovaném projevu pronesl Ciril Zlobec větu: „Slovenci smo samobiten narod in hočemo to tudi ostati, z vsemi atributi, ki takemu narodu pripadajo.“ (cit. podle Rotar 1995: 259)

Jedním z důvodů zmnožení úvah o budoucnosti Slovinců v rámci Jugoslávie bylo 57. číslo časopisu *Nova revija*, věnované slovinské národní otázce. Svůj pohled na řešení národní otázky zde představili slovinští opoziční intelektuálové (zejména básníci, spisovatelé a profesori). Časopis vyvolal bouřlivý ohlas nejen ve Slovinsku, ale i v celé Jugoslávii a jeho vydání je dnes považováno za počátek tzv. slovinského jara (*slovenska pomlad*), které předznamenalo hluboké politické a společenské změny ve Slovinsku.

V květnu roku 1988 byl zatčen poddůstojník jugoslávské lidové armády (dále též JLA) a tři novináři časopisu *Mladina*, kteří již dříve upozorňovali na politizaci jugoslávské armády. Jako důvod zatčení se udává, že poddůstojník JLA novinářům poskytl text příkazu ke zvýšené bojové připravenosti, udělený armádě kvůli vyostření vnitropolitické situace, což bylo kvalifikováno jako prozrazení vojenského tajemství. V polovině téhož roku byl zahájen soudní proces¹²⁰, byl však veden s vyloučením veřejnosti a navíc v srbochorvatštině, což ve vypjatém období konce 80. let vnímali slovinští občané zvlášť citlivě. K politickému i jazykovému rozměru soudního řízení se veřejně vyjadřovala řada významných osobností slovinského kulturního života (např. J. Vidmar). Před budovou vojenského soudu v centru Lublaně, kde se proces odehrával, se konaly manifestace a „protestní hlídku“ zde drželi spisovatelé a herci. Proces, vedený v srbochorvatštině, a demonstrace centralistické moci uprostřed Lublaně byly jednou z pohnutek společenských a politických změn ve Slovinsku na sklonku 80. let.

---

¹²⁰ V průběhu 80. let však byla vedena řada dalších politicky motivovaných soudních procesů, mj. se slovinským spisovatelem a esejistou Drago Jančarem.

8. května 1989 byla na Kongresovém náměstí v Lublani veřejně přednesena tzv. Májová deklarace¹²¹ (Majniška deklaracija). Jednalo se o prohlášení slovinské politické alternativy, která se rekrutovala zejména z řad spisovatelů a obrozených politických kruhů. Demokratická opozice v něm veřejně vyjádřila podporu suverenity slovinského národa, deklarovala odpovědnost slovinského obyvatelstva za vlastní budoucnost a nutnost zavést systém politické plurality.

Přelomovým byl rok 1990, kdy se konaly první demokratické volby a plebiscit o nezávislosti a samostatnosti Slovinska. V dubnových volbách zvítězilo sdružení Demos (Demokratična opozicija Slovenije), do něhož před volbami vstoupila většina opozičních stran, a výsledek prosincového plebiscitu (88,2 % účastníků se vyslovilo pro samostatnost) definitivně předznamenal osamostatnění republiky v roce následujícím.

4.2.2 ODRAZ POLITICKÉ A SPOLEČENSKÉ SITUACE NA STATUSU A KORPUSU SLOVINSKÉHO JAZYKA

Neblahým dědictvím válečných let byla mj. skutečnost, že řada Slovinců neměla v době okupační správy možnost získat vzdělání ve slovinském spisovném jazyce¹²². Negativní zkušenosti s okupačními orgány v době války se dále projeví ve vztahu Slovinců k německému jazyku. Z tohoto důvodu docházelo k cílenému i podvědomému odstraňování německých elementů ze spisovných i nespisovných variet jazyka. Cílené byly například změny toponym (např. obec Sv. Peter pod Svetimi gorami byla přejmenována na Bistricu ob Sotli).

Podobně jako v Československu, které se po II. světové válce zhlédlo v Sovětském svazu jakožto vzoru dalšího společenského rozvoje, byly některé sovětské (hospodářské, politické i kulturní) modely uplatňovány také v Jugoslávii. Vzorem se stala také sovětská jazyková politika a z ruského jazyka byla přejímána slova a slovní spojení i slovotvorné modely. Po roce 1948, kdy došlo k roztržce Tita se Stalinem, se však sovětské vzory - včetně vzorů jazykových - postupně přestaly napodobovat.

Hlavním rysem poválečné jazykové situace ve Slovinsku bylo rozšíření tzv. **aktivistické slovinštiny** (*aktivistična slovenščina*), která se zčásti začala uplatňovat již v době války a vyznačovala se intenzivními přejímkami (resp. kalky) ze srbochorvatštiny a

---

¹²¹ Původní „májovou deklarací“ přečetl Anton Korošec 30. 5. 1917 v rakouském parlamentu jako předseda „Jihoslovanského klubu“. Jejím obsahem bylo vytvoření nezávislého svazku SHS v rámci habsburské monarchie.

¹²² Toporišič (1980: 195) „Dodatno oteževalna okoliščina za Slovence, ki so bili pod strožjo tujo okupacijo, je, da v slovenskem knjižnem jeziku šolsko sploh niso bili izobraževani, vadeni in utrjevani, zato so bile pri njih ubesedovalne težave še toliko večje, saj jim je besedo deloma uravnaval tuji miselni tok.“

ruštiny. Přejímány byly celé slovo tvorné modely, ale i jednotlivé výrazy, fráze a terminologie¹²³.

Velmi hojně se používala víceslovná pojmenování, která se však z hlediska srozumitelnosti a jazykové ekonomie často uplatňovala spíše ve tvaru zkratky (Zveza komunistične mladine Jugoslavije = SKOJ; Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije = AVNOJ; Socialistična federativna republika Jugoslavija = SFRJ), resp. zkratkového slova, a to zejména u institucí či podniků (Tomos = TOvarna MOtornih koles Sežana, Nama = NARodni MAgazin). Tato akronyma navíc často vycházela z cizojazyčných předloh („O“ ve SKOJ znamená srbochorvatské „omladina“, nikoliv slovinské „mladina“), pro označení armády se však naopak používala „domácí“ zkratka JLA (Jugoslavka ljudska armada) místo JNA (Jugoslavenska narodna armija) (Toporišič 1991: 131).

Tzv. aktivistický jazyk byl příznačný zejména pro publicistiku a politické projevy. Proto se v těchto stylech ve zvýšené míře objevovaly (ve slovinštině dosud nepříliš užívané) internacionalizmy typu *centralen*, *komite*, *ekonomski*, *produkcijski*, *udarnik*, *komuna*, *partija*, *miting*, *direktor* atd. (Toporišič 1979: 42). Dalším příznačným rysem tohoto jazyka byla existence vyprázdněných či sémanticky nejednoznačných slov a frází a jazyková „vyumělkovanost“ podle sovětského vzoru; v některých případech byly tyto jazykové jednotky alespoň částečně přizpůsobeny struktuře slovinského jazyka.

Tabulka 4: Příklady změn v poválečné slovní zásobě pod vlivem nové ideologie

původní výraz	nový výraz
orožnik, policaј	miličnik
narednik (rotmistr)	vodnik
poročnik (poručík)	zastavnik
kaplar	desetar
občina (obec)	krajevni ljudski odbor, později komuna
srez (okres)	okraj
župan (starosta)	predsednik krajevneга ljudskega odbora
Demokratična federativna republika Jugoslavija	Socialistična federativna republika Jugoslavija
podjetje, obrat	sozd, tozd (Skupna/Temeljna Organizacija Združenega Dela)
oddelek (katedra na fakultě)	PZE (Pedagoško-znanstvena enota)

Zdroj: Toporišič 1991: 130

Jednalo se přitom nejen o pojmenování nových jevů - např. nově vznikajících funkcí a institucí (referent, pionir, udarnik, tovariš, jasli), ale docházelo také k přejmenování již existujících skutečností (přejmenování vojenských hodností, změny v oslovování)¹²⁴. Nové pojmenování mělo symbolizovat zpretrhání svazků s předchozím

¹²³ Také v češtině bylo možné v poválečném období sledovat pronikání ruské terminologie pod vlivem politické situace. Korpus českého jazyka se z dlouhodobé perspektivy invazi těchto termínů nakonec ubránil, i když v daném období bylo zvláště v některých stylech jejich užívání nadměrné.

¹²⁴ Ustupující výrazy (např. oslovení *gospod*, *gospa*) se však uplatňovaly nadále v neoficiálních komunikačních situacích, hojně pak zejména v obchodní sféře či ve službách (provozování drobných živností zejména v cestovním ruchu a pohostinství nebylo ve Slovinsku zakázáno). Po postupné

společenským uspořádáním. Ke změně formální stránky slov přitom docházelo zejména v oblasti administrativy, vojenství, politiky a náboženství. Důvody těchto změn byly ryze ideologické. Podle stejného klíče se ve Slovinsku prosazovalo nahrazení slova vánoce (*božič*) slovním spojením nový rok (*novo leto*), velikonoce (*velika noč*) jarními prázdninami (*pomladanske počitnice*) atd.¹²⁵ Když v době hospodářských potíží Jugoslávie docházelo k častému zdražování (*podražitev*), používala se pro pojmenování tohoto nepopulárního jevu eufemistická označení typu nová cena, vyrovnání se světovými cenami (*nova cena, izravnava s svetovnimi cenami*) (Toporišič 1991: 131). K dalším změnám v jazyce a vzniku nových pojmenování došlo také v důsledku zavedení samosprávného systému.

Myšlenka jazykového sblížení jednotlivých národů zůstala aktuální také v poválečné Jugoslávii. Například v roce 1958 se v Chorvatsku objevil návrh básníka Ivana Slamniga na unifikaci jazyků jednotné Jugoslávie: „Proč nám šlo o to, abychom přiblížili srbský a chorvatský jazykový úzus, proč jsme pravopisně nesblížili také ostatní jihoslovanské spisovné útvary? Také slovinský a makedonský jazyk by se měly pravopisně mnohem více přiblížit srbochorvatskému. Například ve slovinštině by se v zásadě mohl uplatnit týž pravopis jako v chorvatštině (...). Proč by Slovinci nemohli převzít naši asimilaci konsonantů v psané podobě, náš princip psaní -j- mezi vokály a podobně? Proč by měli stát stranou?“¹²⁶

Společenské uvolnění na přelomu 60. a 70. let přineslo posílení slovinského národního uvědomění a zvýšené úsilí o prosazení celostátní jazykové politiky založené na rovnoprávnosti všech jazyků. Slovinci vlastně nežádali víc než uvedení statusu slovinštiny do souladu s ústavními předpisy. Jejich snahy však byly Bělehradem označeny za nacionalistické a separatistické. Z této doby pochází i první návrh definovat jazykové otázky ve zvláštním zákoně (viz též kapitola 4.3.5). K dílčím úspěchům slovinské jazykové politiky tohoto období patří zejména uplatnění slovinštiny ve zpravodajském deníku televize (1968). V době politického liberalizmu došlo ve zvýšené míře k jazykové emancipaci také na individuální úrovni. Jednotlivec mohl volbou konkrétního jazykového prostředku symbolizovat odpor vůči jakémukoliv diktátu (včetně „diktátu“ slovinské jazykové normy) a otevřenost vůči západnímu světu (Pogorelec in: Uršič - Jan: 60).

V polovině 60. let zazněl poprvé návrh zorganizovat široce koncipované sympozium o postavení slovinštiny v soudobé společnosti, které by zároveň poukázalo na neuspokojivé postavení slovinštiny v rámci Jugoslávie a které by věnovalo pozornost jazykové kultuře v domácím prostředí a dalším aktuálním (socio)lingvistickým otázkám. O podobě a obsahu konference se jednalo v následujících letech při pravidelných zasedáních slovinských

---

eliminaci aktivistických prvků ve slovinštině se tyto výrazy často znovu prosadily i v oficiálních promluvách.

¹²⁵ Mnohé tradiční církevní svátky (včetně vánoc) byly na území Slovinska tabuizovány a oficiálně byly uznány až ve druhé polovině 80. let.

¹²⁶ Cit. podle Rotar 1995: 15-16.

slavistů a k realizaci nápadu došlo až v roce 1979, kdy se v Portoroži konalo sympozium s názvem *Slovenščina v javnosti (Slovinský jazyk ve veřejném styku)*. Toto zasedání bylo určeno všem, kdo užívají spisovný jazyk, a odborná i laická veřejnost mu věnovala značnou pozornost.

Konference přinesla kromě řady příspěvků, které z větší části poukazovaly na nepřijatelné omezování funkčního spektra slovinštiny a na neuspokojivou jazykovou kulturu uživatelů jazyka, a schválení několika usnesení také založení pracovních skupin, které měly posuzovat užívání slovinštiny v konkrétních funkcích (např. ve vědě, sdělovacích prostředcích, v dramatické tvorbě). Pracovní skupiny průběžně prezentovaly výsledky své práce na konferencích, ty se však už nesetkaly s tak výraznou odezvou jako portorožské sympozium.

Z dlouhodobého hlediska lze proto za nejvýznamnější výstup jazykového sympózia považovat *Jazykový tribunál (Jezikovno razsodišče, dále též JR)* založený v říjnu roku 1980. Tento poradenský orgán tvořila skupina odborníků s dvouletým mandátem, jež měla za cíl pravidelně informovat slovinskou veřejnost o aktuálních jazykových problémech a zabývat se zejména otázkami jazykové kultury a postavením slovinštiny v SR Slovinsko. Jeho členy byli zejména jazykovědci, překladatelé a další jazykoví odborníci. Svá stanoviska poskytovalo JR sdělovacím prostředkům (např. deníku *Delo*).

JR se obecně velmi intenzivně zabývalo vlivem srbochorvatštiny na slovinštinu a zdůrazňovalo, že v Jugoslávii neexistuje jednotný/jediný státní jazyk. V roce 1982 zveřejnilo např. rozsáhlou stať o postavení srbochorvatštiny ve Slovinsku, která vyvolala dlouhotrvající řadu protestů a znamenala ochromení jeho činnosti na několik měsíců i změnu personálního obsazení vedoucích postů. K dalším tématům, jimž věnovalo pozornost, patřila problematika angličtiny ve slovinském jazykovém prostředí, nedbalá či byrokratická slovinština nebo otázka spisovné výslovnostní normy v mluveném jazyce (např. problematika projevů televizních moderátorů). JR prosazovalo také návrh, aby byla v rámci Hospodářské komory založena komise, která by mohla ovlivňovat výběr jmen podniků a jejich výrobků. Podobná komise měla dohlížet na jazykovou správnost veřejně publikovaných oznámení, například plakátů. J. Toporišič, který byl dlouholetým členem JR, však sám konstatuje (1991: 244), že se JR nepodařilo vymýtit jazykové a stylistické chyby ve veřejných projevech a nezlepšila se jazyková úroveň textů určených veřejnosti. Přesto nelze JR upřít významnou roli při posilování jazykového sebevědomí Slovinců a upevňování smyslu pro kulturu jazyka.

JR mělo také své odpůrce, které lze rozdělit do několika skupin. Vzhledem k politické citlivosti některých témat, jimiž se zabývalo (zejména upozorňování na asymetrický vztah slovinštiny a srbochorvatštiny), k nim patřila část politické garnitury. Častým odkazováním na nízkou úroveň jazykové kultury ve slovinských médiích si JR znepřátelilo také řadu novinářů. Kriticky se o JR konečně vyjadřovali také kulturní a vědecktí pracovníci, kterým nevyhovovala snaha JR o přísnou regulaci jazykového plánování a byli stoupenci přirozeného jazykového vývoje (zejména B. Urbančič, V. Pavšič). Na

počátku 90. let byl Jazykový tribunál rozpuštěn. Někteří slovinští jazykovědci (např. J. Toporišič) poté dávali jeho absenci do souvislosti s neuspokojivou jazykovou kulturou Slovinců.

Politická a společenská situace ve Slovinsku na sklonku 80. let se projevila také v některých jazykovědných pracích, jejichž autoři neskryvali politickou angažovanost. Aktuální dění se odráželo mj. v jazykových koutcích V. Gjurina¹²⁷. Od roku 1987 vycházely každý týden v mariborském periodiku 7D. Kromě gramatických problémů se Gjurin zabýval i širšími sociolingvistickými tématy, která reflektovala postavení slovinštiny na jugoslávských bankovkách, glosoval zmiňovaný soudní proces s novináři časopisu Mladina a komentoval úvahy o slovinštině¹²⁸. Kousavým sarkazmem a ironií neváhal útočit i do nejvyšších řad odpovědných činitelů a instancí.

4.2.2.1 Slovinština versus srbochorvatština

Také v období po druhé světové válce lze pozorovat asymetrii mezi slovinštinou a srbochorvatštinou na celostátní úrovni a rozdělení rolí obou jazyků ve Slovinsku samotném. Formálně bylo postavení jednotlivých jazyků Jugoslávie upraveno příslušnými ustanoveními jak ve federální ústavě, tak v ústavách jednotlivých republik (viz Příloha, část D). Slovinština tak *de iure* měla být jedním ze státních jazyků jugoslávské federace, *de facto* však většinu funkcí státního jazyka převzala srbochorvatština.

Srbochorvatština (respektive jazykový standard uzákoněný novosadskou dohodou ze dne 10. 12. 1954 - v ní byly srbština a chorvatština prohlášeny za jeden jazyk) se v poválečné Jugoslávii velmi záhy dostala do pozice favorizovaného jazyka, ačkoliv to bylo v rozporu s ústavou, podle níž měly být jazyky všech národů SFRJ rovnoprávné. Na federativní úrovni se (podle ústavy) žádný z těchto jazyků neměl uplatňovat jako všem společný a jednotný jazyk, ale v praxi byla situace spíše opačná. Srbochorvatština byla v řadách politické reprezentace Jugoslávie považována za jazyk „*bratstva i jedinstva*“, čímž se neformálně legalizovalo její šíření na celostátní úrovni¹²⁹. Pokusy o narušení této praxe či pouhé poukazování na rozpor mezi ústavní normou a realitou byly postupem času hodnoceny jako nacionalistické či šovinistické počiny. Pokud na jazykovou asymetrii

---

¹²⁷ Byly vydány knižně v roce 1991 pod názvem *Slovenščina zdaj!*

¹²⁸ Po II. světové válce hymna mezi národní symboly nepatřila a nefigurovala ani v ústavě z roku 1963. Později se jako hymna začala uplatňovat píseň *Naprej, zastava slave*, kterou však ve druhé polovině 80. let nahradila *Zdravljica* na text F. Prešerna. Ve funkci hymny tuto píseň potvrdil i zákon o hymně z roku 1990.

¹²⁹ Volba jazyka v konkrétní komunikační situaci však vždy byla v rukou jednotlivce a závisela na jeho výrazových možnostech, komunikačních cílech či osobní odvěze.

poukazovali samotní Slovinci, kritizoval Bělehrad jejich „nesnášenlivost a přecitlivělost“. Na námitku ohrožení slovinštiny srbochorvatštinou byly zpravidla předkládány argumenty, že Slovinsko se nesmí uzavírat vůči okolnímu světu a musí projevit (třeba i v jazyce) solidaritu s ostatními národy Jugoslávie.

Srbochorvatština se na celostátní úrovni navzdory vývoji situace během 2. světové války uplatňovala nadále především v **armádě**, ale také v diplomacii. Například na velvyslanectvích Jugoslávie v zahraničí se slovinština téměř nepoužívala. Srbochorvatština se dále běžně užívala ve státní správě, na federální úrovni ve stranické/státní politice, v celní správě, v jugoslávské tiskové kanceláři a dlouhou dobu jako jediný jazyk televizního zpravodajství (viz kapitola 4.2.2.4) a jako jazyk jugoslávské letecké společnosti.

Určitý obraz o postavení slovinštiny v rámci Jugoslávie zprostředkovávaly také lektoráty v zahraničí¹³⁰, kde bývala slovinština často spíše přívěskem srbochorvatštiny. Proto byla výuce slovinštiny v zahraničí věnována od poloviny 60. let zvýšená pozornost. Za tímto účelem byla na Filozofické fakultě v Lublani ustavena komise pro podporu slovinštiny na zahraničních univerzitách.

Existovaly však také ojedinělé pokusy o realizaci rovnoprávnosti jazyků v rámci Jugoslávie. V Bělehradě například krátkou dobu působila slovinská základní škola, nakonec se však prosadil názor, že tento typ školy není potřebný, a proto byla zrušena. V bělehradském parlamentu bylo zase vytvořeno přinejmenším technické zázemí pro uplatnění rovnoprávnosti jazyků, ale možnosti uplatňovat zde národní jazyky nebylo využíváno (Toporišič 1991: 156)¹³¹. Výhradně slovinštinou hovořil na půdě bělehradské skupštiny pouze poslanec F. Gerbec a delegátka V. Potočnik. Jednalo se však o výjimky a jejich projevy byly kvůli užívanému jazyku přijímány negativně i ostatními slovinskými delegáty¹³² (Rotar 1995: 191).

Také **na území Slovinska** srbochorvatština obsadila několik funkcí. Jednak zastávala funkce uvedené v předchozích odstavcích, jednak byla často hlavním dorozumívacím prostředkem občanů přicházejících do Slovinska z jižních republik Jugoslávie. Na politickou objednávku se také zvažovalo, zda by se ve Slovinsku srbochorvatština neměla zařadit mezi jazyky zde žijících menšin, tedy na úroveň maďarštiny a itaštiny.

Dvojjazyčné nápisy na železnici (slovinské v latince a srbské v cyrilici) již nebyly po II. světové válce obnoveny, ale například v cestovních pasech byly - na rozdíl od meziválečného období - až do roku 1966 pouze srbochorvatské texty (Rotar 1971: 166).

¹³⁰ V Jugoslávii existovaly lektoráty slovinštiny v Záhřebu, Zadaru, Rijece, Osijeku, Bělehradu, Novem Sadu, Sarajevu, Podgorici, ve Skopje a Prištině.

¹³¹ Např. v usneseních *Spolku slavistů* z prosince 1967 se apelovalo na slovinské poslance, aby na půdě bělehradského parlamentu (*Zvezna skupščina*) hovořili svou mateřštinou.

¹³² Systém tzv. delegátského zastoupení v parlamentu byl zaveden po schválení nové ústavy v roce 1974.

Podobná jazyková asymetrie se vyskytla i na jugoslávských bankovkách¹³³. Až na sklonku éry socialistické Jugoslávie se podařilo prosadit, aby byly nápisy na vojenských stavbách ve Slovinsku uváděny ve slovinštině, pokud se jakýmkoliv způsobem obracely na zdejší civilní obyvatelstvo (šlo zejména o názvy vojenských objektů). Podobné ustanovení platilo např. i pro transparenty a hesla.

Bylo již uvedeno, že prosazování srbochorvatštiny nevycházelo vždy jenom zvenčí, resp. z jiných republik jugoslávského státu. K zanedbávání vlastního jazyka ve prospěch většinového jazyka na území Jugoslávie docházelo i v samotném Slovinsku. Často bylo poukazováno např. na absenci slovinských textů u výrobků určených slovinským spotřebitelům (návodů k použití, záruční listy). Toto byla obvyklá praxe výrobců nejen z ostatních republik Jugoslávie, ale také řady slovinských producentů. Stejná pozornost byla věnována pronikání serbokroatizmů do tištěných médií či televize¹³⁴.

Pozornost si zaslouží také jazyková strategie v jugoslávských médiích. Ústřední deníky vycházely pouze v srbochorvatské mutaci, což byl i případ časopisů vydávaných celostátními orgány, ačkoliv i zde se vyskytly výjimky. Zatímco periodikum *Front* vydávané Jugoslávskou lidovou armádou bylo tištěno výhradně v srbochorvatštině, list *Komunist* vydávaný Svazem komunistů Jugoslávie vycházel v jednotlivých národních jazycích (Rotar 1971: 167).

Osoby, které ve Slovinsku aktivně používaly srbochorvatštinu jako svůj mateřský jazyk, lze rozdělit do dvou hlavních skupin: šlo buď o příslušníky armády a jejich rodiny nebo o hostující pracovníky. (Osoby ze srbochorvatské jazykové oblasti, které se do slovinského jazykového prostředí dostali sňatkem se slovinským občanem, se jazykově zpravidla přizpůsobily domácímu prostředí.) Nejvíce obyvatel přicházelo do Slovinska z oblastí Jugoslávie, které byly ekonomicky méně rozvinuté (především tedy z Bosny a Hercegoviny, Makedonie, Kosova). Chorvaté do Slovinska přicházeli spíše z důvodů geografické a kulturní blízkosti obou zemí, ale také kvůli vyšší životní úrovni ve Slovinsku spojené např. s moderní bytovou výstavbou. Větší počet imigrantů z Chorvatska byl znatelný mj. po potlačení tamějších demonstrací v roce 1968.

Srbochorvatština měla na slovinském území privilegované postavení v tom smyslu, že porozumění srbochorvatsky hovořícím bylo ve Slovinsku pokládáno za samozřejmost, a proto mohli nositelé srbochorvatštiny bez větších komunikačních problémů pobývat na slovinském území i delší dobu. Děti srbochorvatsky hovořících osob dlouhodobě zaměstnaných ve Slovinsku neměly povinnost učit se slovinsky a navštěvovaly buď školy,

---

¹³³ Srovnej se stavem v Československu, kde měly bankovky vždy oboujazyčné texty (resp. některé bankovky měly texty české, jiné slovenské). Určitá jazyková proporcionalita byla dodržována také v celostátních médiích (např. v televizi), na poštovních známkách atd.

¹³⁴ Zdaleka se však nejednalo o masové pronikání těchto cizojazyčných prvků do slovinštiny. Srbochorvatština se stala spíše zdrojem slangových výrazů a vulgarizmů v substandardu. Zvýšenou pozornost slově přezatým ze srbochorvatštiny - často i ve slovinském jazyce dlouhodobě etablovaných - věnoval SP 1962, který jejich používání v mnoha případech nedoporučoval.

kde byla vyučovacím jazykem srbochorvatština¹³⁵ (v Lublani) nebo byly převáženy autobusy do škol mimo území Slovinska (Toporišič 1991: 65).

Pracovní síly z jiných částí Jugoslávie působily obvykle v oblasti služeb či ve stavebnictví a průmyslu. Škálu těchto profesí s nižší kvalifikací doplňovali armádní důstojníci, inženýři a lékaři, kteří pracovali zejména v menších městech (Toporišič 1991: 39). Pracovní síly z ostatních republik Jugoslávie se zde mohly uplatnit také proto, že slovinští pracovníci (lékaři, zdravotní sestry atd.) často odcházeli pracovat do zahraničí. Nejvíce obyvatel z jižních republik se usadilo ve městech, kde sídlily velké průmyslové komplexy (Jesenice, Maribor). Velké rozdíly mezi příchozími etniky existovaly i v jejich ochotě osvojovat si slovinštinu. Zatímco Albánci (z Kosova) se ve Slovinsku rychle stali bilingvními, nositelé srbochorvatštiny tuto potřebu obvykle necítili.

Snad ještě více než výukou na základních školách (viz kapitola 4.2.2.3) si slovinští mládež osvojovala základy srbochorvatštiny pomocí kreslených seriálů (komiksů), které byly na slovinském trhu k dostání spíše v srbochorvatštině než v domácí slovinštině (byly navíc levnější, neboť mohly vycházet ve větších nákladech). Podobně tomu bylo i u lehčích žánrů literatury, ale také u literatury odborné. Množství původních či přeložených odborných a vědeckých textů ve slovinštině nikdy nebylo pro potřeby slovinské vědy a univerzitních oborů dostačující, a proto bylo často nutné uchýlit se k rozsáhlejší produkci těchto děl v srbochorvatštině (Stabej: 58). Mladí muži se navíc se srbochorvatštinou seznamovali zejména během výkonu základní vojenské služby mimo území Slovinska (viz kapitola 4.2.2.5).

Zajímavá je také sonda do jazykového chování Slovinců ve vztahu k jinojazyčným mluvčím v době existence jednotné Jugoslávie. Toporišič (1991: 138) uvádí, že Slovinci mluvili srbochorvatštinou i ve větších skupinách, jakmile zjistili, že je mezi nimi třeba jediný člověk, který není schopen nebo ochoten hovořit slovinštinou. Při zamýšlení nad příčinami tohoto jazykového chování Slovinců uvádí Toporišič nejdříve historické důvody. Slovinci bývali příslušníci nižších společenských vrstev, a proto se mnohdy museli jazykově přizpůsobovat vyšším společenským třídám (za rakousko-uherské monarchie museli volit zejména němčinu), a toto jazykové chování v nich do určité míry zůstalo zakotveno. Ve druhé polovině 20. století je však příčinou tohoto jevu údajně snaha Slovinců vyvážit svou (jazykovou a národní) malost právě zdůrazňováním vlastní intelektuální „superiority“ nad ostatními. Toporišič tvrdí, že Slovinci je hrdý na to, že se naučil cizí jazyk, a tím předvedl svou kvalitu a potlačil svůj pocit méněcennosti.

Pravdě blíž však bude spíše fakt, že slovinština patří k malým jazykům, které se příslušníci ostatních národů běžně neučí (to platí o vztahu slovinštiny nejen k srbochorvatštině, ale také k sousední italštině nebo němčině). Má-li potom dojít k úspěšnému komunikačnímu aktu s příslušníkem početnější lingvoetnické skupiny, očekává

---

¹³⁵ Osnovy těchto škol se shodovaly s učebními programy na srbochorvatštině na slovinském území.

se obvykle právě od nositelů malých jazyků, že změni svůj jazykový kód, což Slovinci v rámci svých znalostí činili (srovnej např. se znalostí němčiny u Čechů a češtiny u Němců), ačkoliv mohlo být toto jazykové chování interpretováno také jako přílišná přizpůsobivost jiným kulturám a nedostatečná úcta k vlastnímu jazyku.

4.2.2.2 Příspěvek jazykovědy k emancipaci slovinštiny

A/ InSTITUTE

Slovinská jazykověda získala ve druhé polovině 20. století definitivně institucionální zázemí v **Ústavu pro jazyk slovinský** (*Inštitut za slovenski jezik*) působícím v Akademii věd a umění¹³⁶. Byl založen krátce po ukončení 2. světové války (1945). Další jazykovědná pracoviště existovala na lublaňské, později (1975) i mariborské univerzitě. Potřeba překonat absenci aktualizovaných kodifikačních příruček a nedostatek kvalifikovaných jazykových odborníků či pedagogů ovlivnila činnost těchto vědeckých a vzdělávacích institucí v poválečných letech. Jejich aktivity doplňoval *Spolek slavistů*, obnovený ihned po válce¹³⁷. *Spolek slavistů* se v poválečných letech spolu s Ústavem pro jazyk slovinský a Filozofickou fakultou Univerzity v Lublani podílel na jazykovém plánování.

Pod vedením Frana Ramovše a Jakoba Šolara se hlavním projektem Ústavu pro jazyk slovinský stala aktualizace, resp. modernizace Pleteršnikova slovníku. V roce 1946 předložil F. Ramovš projekt přípravy čtyř slovníků: Kromě moderní varianty Pleteršnikova slovníku měl být zpracován slovinský tezaurus, velký terminologický slovník a pravopis (Jakopin 1991: 47). Plány byly nakonec pozměněny a začala se rodit myšlenka slovníku spisovného jazyka, který byl vydáván od roku 1970 jako *Slovník slovinského spisovného jazyka* (viz pokračování kapitoly).

Významnou roli začaly sehrávat také vědecké instituce působící za hranicemi Republiky Slovinsko. V roce 1975 byl např. založen Slovinský vědecký ústav (Slovenski znanstveni inštitut) v Celovci, který je významným organizátorem vzdělávacích a osvětových akcí v rakouských Korutanech a zabývá se zkoumáním mezietnických vztahů. Pro Slovince v Itálii se stala nejdůležitější kulturní a vědeckou institucí Narodna in študijška knjižnica (založena v Terstu 1947), v jejímž rámci funguje např. jazyková poradna. Slovinský výzkumný ústav (Slovenski raziskovalni inštitut SLORI) funguje v Terstu od roku 1974 a zabývá se zejména národnostními otázkami na Slovinci obývaném území v Itálii.

---

¹³⁶ Od roku 1981 ústav patří do Vědecko-výzkumného centra Slovinské akademie věd a umění. V roce 1986 byl pojmenován po jazykovědci F. Ramovšovi.

¹³⁷ Na svou předválečnou činnost navázala i řada dalších organizací, mj. Matice slovinská. Poté, co část její pracovní náplně převzaly vědecké ústavy, stala se institucí zaměřenou na vydavatelskou činnost a organizaci sympozií.

B/ Publikace

V roce 1946 vyšlo *Pravorečje* M. Rupela, což je ve slovinském prostředí doposud jediná výhradně ortoepicky zaměřená příručka. V roce 1940 byla poprvé vydána nová *Slovenska slovnica*, gramatika čtyřčlenného kolektivu autorů (A. Bajec¹³⁸, R. Kolarič, M. Rupel, J. Šolar). Oproti dřívějším mluvnicím však nepřinesla zásadní aktualizaci přístupu ke slovinskému jazyku. Mírně pozměněna vyšla ještě v letech 1947, 1956 a 1964 (tehdy převzala některé zásady Slovinského pravopisu z roku 1962). Obsáhlou kritiku gramatiky zveřejnil J. Toporišič (1987: 377 ff.). Poukazuje v ní na nedostatky, které se v této mluvnici objevovaly v kapitolách o fonetice (např. otázka znělosti souhlásek, výslovnost slovinských sonantů a jejich alofonů, výslovnost předložek), přízvuku (typy přízvuku, přízvuk slovních druhů), morfologii (problematika deklinačních typů) a syntaxi (typologie větných členů). Upozorňuje také na absenci stylistiky v této příručce.

Mluvnickým dílem, které tuto gramatiku nahradilo, byla čtyřdílná učebnice *Slovenski knjižni jezik 1-4*, kterou vydal J. Toporišič ve druhé polovině 60. let (viz kapitola 4.2.2.3). Tato práce byla předstupněm první slovinské gramatiky vypracované na strukturalistických zásadách (J. Toporišič: *Slovenska slovnica*) a vydané poprvé v roce 1976. Pojala strukturu jazyka jako celek, a zohlednila proto i substandardní variety jazyka. Jejím přínosem byly zejména kapitoly o fonetice a přízvuku, zavedení kategorie predikativu a uspořádání větných členů. Mluvnice vychází s drobnými modifikacemi doposud (4. vydání v roce 2000). Ve Slovinsku však chybí nová normativní gramatika, která by Toporišičovu vědeckou gramatiku doplnila.

První poválečný *Pravopis* (dále též SP) vyšel roku 1950. Obsáhlá slovníková část do značné míry nahrazovala moderní slovník spisovného jazyka. (Proto také po vydání *Slovinského pravopisu* tempo příprav nového slovníku poněkud polevilo.) *Pravopis* je vysoce preskriptivní. Uplatňují se v něm grafické znaky ve funkci normativních symbolů; křížek (†) znamená výslovný zákaz použití takto označeného lexému, zatímco symbol hvězdičky (*) znamená, že použití příslušné jazykové jednotky se (pouze) nedoporučuje. Další symboly označují naopak vhodnost použití daného prostředku. Symbol křížku se používal zejména u cizích slov, došli-li autoři k názoru, že jsou nahraditelná domácími ekvivalenty¹³⁹. Jednoznačným přínosem této příručky bylo sjednocení slovinské ortoepie (byly připuštěny některé dubletní varianty). Mezi výtkami se objevovala například přílišná tolerance autorů vůči „asimilovaným cizím slovům“, absence výkladu významu slov nebo nulová indikace dialektizmů (Vodušek)¹⁴⁰.

¹³⁸ A. Bajec byl také autorem čtyřdílného pojednání o slovinské slovtvorbě *Besedotvorje slovenskega jezika*, které vycházelo v průběhu 50. let.

¹³⁹ Grafické znaky se používají také ve Slovníku spisovného jazyka českého, mají však jinou funkci. Symbol (*) se vyskytuje u slov zřídka užívaných, symbol (†) znamená zastaralý výraz.

¹⁴⁰ Bajec (1951: 3) shrnuje reakci na SP 1950 takto: „Lani je izšel novi Slovenski pravopis in brž je zašumelo v slovenskem panju; nič čudnega, saj so ga vsi željno pričakovali. Po vsem, kar so časniki vnaprej obetali, je bil marsikdo kar nekam poparjen, ko ga je v roke dobil. Za malo se mu je zdelo,

Pravopis vydaný roku 1962 byl spíše rozšířenou verzí Pravopisu z roku 1950. Změny doznaly zejména kapitoly o spisovné výslovnosti, pravidla psaní domácích a cizích vlastních jmen, nově bylo zahrnuto také pojednání o běžně mluveném jazyce (*pogovorni jezik*) a seznam zkratk a korekturních znamének. Slovníková část byla rozšířena přibližně o čtvrtinu na více než 27 000 hesel a rozšířen byl také výklad u jednotlivých hesel. Výsledná příručka je tak opět spíše kombinací Pravopisu a výkladového slovníku. Tato tradice ostatně zůstala zachována až do současnosti (viz poslední vydání Pravopisu z roku 2001).

V reakcích na Pravopis se znovu projevila rozdílnost přístupů k jazyku. Jedna skupina posuzovatelů kritizovala nový Pravopis za to, že nereflektoval aktuální jazykový vývoj (posílil rozpor mezi normou a územ) a nezohlednil kritiku Pravopisu předchozího (nedošlo např. ke sjednocení psaní velkých písmen u místních jmen). Do spisovného jazyka v nejužším slova smyslu (*zborni jezik*) totiž začaly od 50. let - zejména pod vlivem filmu a divadla - pronikat prvky běžně mluveného jazyka a výrazněji se začala uplatňovat teorie funkčních stylů. Přesto se v novém Pravopisu znovu objevuje nerozčleněná slovní zásoba např. bez stylistických kvalifikátorů nebo bez indikace případné archaičnosti. Opakovaně se uplatňují normativní symboly zákazů a doporučení¹⁴¹. Bajec (1965: 71) upozorňuje, že SP 1962 je plodem autorského kolektivu bez výrazného reformátora, který by se dokázal zcela oprostit od preskriptivního přístupu k jazyku, jenž ve slovinské jazykovědě „v posledních sto letech“ zakořenil.

Druhý tábor kritiků autorům Pravopisu vyčítal naopak přílišnou liberálnost, tedy zavádění prvků do spisovného jazyka, které podle něho mohou znamenat ohrožení slovinského jazyka, nebo namítal, že jazykověda už nic nezakazuje a napomáhá úpadku péče o jazyk. Kolem Pravopisu se opět rozvinula dlouhotrvající diskuze, která již poněkolkáté odhalila značnou propast mezi dvojím - tradicionalistickým a modernistickým - pohledem na jazyk.

Tato dichotomie se nejvýrazněji projevila v reakci na Pravopisem nově prosazovaný zápis formantu *-vec* oproti dosavadnímu *-lec* (příklad: *bravec* vs. *bralac*). Nová - foneticky zdůvodnitelná - norma se opřela o historické kritérium pravopisné správnosti¹⁴². Měla navíc zřejmě zabránit stále oblíbenějšímu vyslovování podle grafické podoby slova (tzv. *elkanje*). Přípona *-lec* se v 60. letech 19. století stala pomyslným symbolem vítězství „slavistického“

---

da ima pred sabo tako zajetne bukve, pa le še ne zna pisati dobre slovenščine. Brž so se oglasili pretresovalci, skriti in očitni: ta je delo hvalil, drugi grajal, največ pa jih je bilo, ki so ga sprejeli z mešanimi občutki in niso vedeli, kaj bi s knjigo. Puristom se je zdelo, da dovoljuje preveč tuje navlake, ohlapneži so mu očitali, da je preozkosrčen. Seveda se so tudi našli, ki so z veseljem napihovali resnične in namišljene napake. Saj da bi bili Slovenci s kakšno stvarjo brez pridržka zadovoljni, še ni bilo slišati in kaj takega tudi nihče ne pričakuje. Posebno ob pravopisih imamo že stare izkušnje, da se glave močno razgrejejo.“

¹⁴¹ Za zmínku stojí, že stejný systém preskriptivních znamének převzal i Všeobecný technický slovník (Splošni tehniški slovar), jehož první díl vyšel ve stejném roce jako Pravopis.

¹⁴² Urbančič (1964: 112): „Zgodovinski kriterij sloni na zmotni postavki, da so pravila, ki jih je za starejše faze jezikovnega razvoja ugotovila historična gramatika, obvezna tudi za današnji knjižni jezik. Kadar današnja raba ni v skladu s temi pravili, naj bi spremenili jezik, ne pravila.“

pojetí jazyka nad normou vycházející z jazyka lidového (Toporišič 1991: 448). Původní motivace se však v průběhu desetiletí vytratila a přípona se plně integrovala do pravopisného systému. Nová kodifikace (tvary „starší a hezčí“) byla proto výrazným prohrěškem proti stabilitě novodobé normy.

Kvůli výhradám vůči této pravopisné reformě byla nově kodifikovaná varianta rozhodnutím Slovinské akademie věd a umění ze dne 3. října 1962 odvolána. Toto rozhodnutí posléze podpořilo i slovinské ministerstvo školství. Přesto již nebylo možné zabránit částečnému rozkolísání normy spisovného jazyka, které se negativně projevilo např. v některých učebnicích. Celá kauza navíc značně poškodila autoritu slovinské jazykovědy, která dlouho nechtěla připustit diskuzi o opodstatnění nové kodifikace.

Protesty jazykovědců proti novému Pravopisu upozornily na řadu dalších nedostatků této příručky¹⁴³:

„Kdor se hoče držati novega pravopisa (takšnih je na srečo malo), mora imeti stalno pri sebi pravopis in brskati po slovarju, saj v nešteti primerih odpovedo vsi kriteriji za samostojno presojanje.“ (Bezljaj 1967: 67)¹⁴⁴

„Razvoj nas je pripeljal tako daleč, da potrebujemo približno vsako desetletje nov, vedno obsežnejši in zajetnejši pravopisni slovar. Pri narodih z mnogo bolj komplicirano pisavo, kakor je na primer francoščina, te vrste dela sploh niso potrebna, saj so v vsaki praktični slovnici na nekaj straneh navedena jasna, enostavna in v vseh primerih veljavna pravila.“ (Bezljaj 1967: 68)

„Takšen priročnik ne more biti normativen in tudi njegova praktična vrednost je zelo omejena. Po nepotrebem dela učenje slovenščine težko, ovira njen razvoj in povzroča neenotnost in zmedo, predvsem pa ne daje prave slike besednega zaklada našega knjižnega jezika.“ (Urbančič 1964: 114)

„Priča smo procesu, da postaja obvladovanje knjižne slovenščine monopol ozkega kroga poklicnih jazykovnih lektorjev in korektorjev. (...) Spoprijazniti se moramo z dejstvom, da velik del absolventov naših srednjih šol, večina poslovnih lidí in celo mnoho visoko izobraženih strokovnjakov v različnih poklicih ne zna pisati in izražati svojih misli v duhu izročil in norm knjižnega jezika.“ (Bezljaj 1967: 9)

Znovu bylo upozorněno také na nebezpečí, že jednotlivec či úzká skupina lidí má možnost prosazovat svůj subjektivizující pohled na jazyk (tento jev byl zmiňován již v kapitole 2.2.1.2). Urbančič (1964: 111) v této souvislosti píše:

---

¹⁴³ Mají-li normativní příručky vést uživatele ke kultivovanému jazyku, musí být jejich výklad a prezentovaný systém přehledný a relativně snadno zvládnutelný a zároveň musí korespondovat s funkcemi, které jsou pro uživatele jazyka přirozené a frekventované (Starý: 49 f.). Doporučení lingvistů by neměla být ve zjevném rozporu s faktickou jazykovou praxí, naopak by mluvčímu měla napomoci k orientaci v jazykové praxi, a to pokud možno srozumitelnou formou, aby si je mluvčí mohl snadno osvojit. Navíc platí, že čím více je spisovný jazyk ustálený, tím méně je je náchylný k náhlým či zásadním změnám. Nový Slovinský pravopis většinu těchto zásad porušil.

¹⁴⁴ Situace je srovnatelná s 30. léty v českém jazykovém prostředí, kdy Mathesius (1932: 23) konstatuje: „Kdežto dříve, jak se sám dobře pamatuji, nebylo vzdělanému Čechu nesnadno psát správným pravopisem, najde se dnes málokdo, kdo by to dokázal. (...) (I) povolání znalci musí nahlížeti do Pravidel, chtí-li psát správně podle pravopisu, který je dnes úředně zaveden.“

„SP 1962 je sam najboljši dokaz, da prav subjektivistični značaj kriterijev, po katerih se ravna, vodi v anarhijo. (...) Tako se lahko široko uveljavlja okus in volja posameznika, ki si prilašča pravice zakonodajalca.“

Zatímco Heidenreich-Dolanský při popisu slovinského jazyka (1937) ještě uvádí, že ve 20. století bylo definitivě skoncováno s experimenty na úrovni pravopisu, Slovenski pravopis vydaný na počátku 60. let jeho tvrzení vyvrátil. Prozatím však platí, že od té doby nebyl slovinský pravopis žádnému dalšímu neústrojnému zásahu vystaven.

V roce 1972 byl v rámci Akademie věd a umění vytvořen kolektiv pro přípravu nového Pravopisu. V důsledku personálních, administrativních a finančních komplikací se přípravné práce neustále protahovaly (slovníková část Pravidel měla původně vyjít roku 1978, nakonec však byla vydána až v roce 2001). V roce 1981 byl vydán alespoň *Návrh pravidel nového slovinského pravopisu* (Načrt pravil za novi slovenski pravopis), v němž se odborná část veřejnosti mohla seznámit s navrhovanými změnami. Tématem diskuze se stala především nová koncepce psaní velkých písmen a substantivních složenin (*avtocesta*), výslovnost „v“ a „l“ či používání čárky. Majdič (196) označil za nejslabší článek návrhu nedostatečnou nebo zcela chybějící stylovou charakteristiku hesel. Pozastavil se také nad celkovou navrhovanou koncepcí příručky¹⁴⁵.

Schvalovací proces probíhal ještě po celá osmdesátá léta, a proto byla první část nového Slovinského pravopisu (Pravidla) vydána až v roce 1991.

Projekt slovníku slovinského spisovného jazyka (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, dále též SSKJ) byl nakonec proti původním plánům také dlouhodobou záležitostí. Od prvotního konceptu do realizace prvního dílu SSKJ uplynulo 15 let. Příčinou této prodlevy bylo personální zajištění projektu¹⁴⁶, ale také vydání Slovinského pravopisu v roce 1962, který běžnému uživateli funkci slovníku spisovného jazyka do jisté míry nahrazoval. Původně se počítalo s tím, že všechny díly vyjdou do deseti let, nakonec však mezi vydáním prvního a posledního svazku uplynulo 21 let (1970-1991), což je pro příručku tohoto typu velice dlouhá doba. Jednotlivé oddíly slovníku tak popisují jazykovou i mimojazykovou situaci nestejných období (postupně se rozvíjela společnost, jazykověda i lexikografická zručnost spolupracovníků), což kladlo zvýšené nároky na harmonizaci jednotlivých dílů. Výhodou naopak bylo, že se postupně mohla eliminovat některá unáhlená či nevhodná řešení.

Vydání prvního svazku v roce 1970 předcházela dlouholetá koncepční příprava. V roce 1964 byl vydán pokusný svazek (*Poskusni snopič*), v němž byla na dvaceti stranách

---

¹⁴⁵ „Res SSKJ še ni kompletan, toda ob izidu novega SP bodo prav gotovo tekale priprave že za njegovo zadnjo knjigo, to pa pomeni, da kljub trenutni nedokončanosti lahko nanj že v celoti računamo in ni zaradi tega potrebno še nadalje ohranjati koncepta SP kot nekakšnega jezikovnega omnibusa, kakršnega so zahtevale dosedanje razmere.“ (191)

¹⁴⁶ V roce 1962 byli hlavními redaktory slovníku jmenováni A. Bajec, M. Klopčič a F. Tomšič, avšak vzhledem k velkým časovým intervalům mezi vydáváním jednotlivých svazků se personální obsazení postupem času měnilo.

(včetně pětistránkového úvodu) představena koncepce (zdroje, cíle, typ a rozsah) slovníku a současně byly uvedeny příklady zpracování vybraných hesel, na nichž byla demonstrována navrhovaná lexikografická metoda. Autoři pokusného svazku hledali odpovědi zejména na otázku, co (ještě) patří do slovinského spisovného jazyka a jaký časový úsek má zpracovaný materiál zabírat. Ke svazku se mohli vyjádřit nejen odborníci ze Slovinska, ale i významná jazykovědná pracoviště v zahraničí. Zahraničních ohlasů bylo shromážděno celkem deset. Reakce na koncepci a strukturování slovníku přišla i z Prahy, kde v tehdejší době vznikal v Ústavu pro jazyk český *Slovník spisovného jazyka českého*. České hodnocení si všímalo zejména problematiky frekvence uváděných slov a kritizovalo abecední řazení exemplů z důvodu přehlednosti či absenci vlastních jmen. Podle názoru české strany slovinští lexikografové přecenili úlohu jazykového citu autorů slovníku. Ten by měl být pouze korektivem lexikografické práce (zvláště pokud je jazykový cit jednotlivce ovlivněn nářečím). Korespondence mezi slovinskými a českými lexikografy byla pravidelně uveřejňována na stránkách časopisu *Jezik in slovastvo* (viz níže). Kromě některých zahraničních připomínek zohlednili autoři slovinského slovníku nakonec i diskuzi, která se rozvinula kolem vydání Slovinského pravopisu v roce 1962.

SSKJ je slovník středního rozsahu; obsahuje více než 100 000 lexikálních jednotek (hesel a podhesel). Jazykový materiál byl shromažďován déle než 40 let, ve výsledném díle se však objevila pouze nejfrekventovanější třetina slov. Nezařazená slova byla později vydána pod názvem *Besedišče slovenskega jezika* (Tezaurus slovinského jazyka). Příručka obsahuje 182 976 abecedně řazených slov, která jsou doplněna pouze o slovnědruhové zařazení, přízvuk a příslušný tvar genitivu či 1. osoby u ohebných slov. Kartotéka shromážděného materiálu obsahuje podle odhadů autorů díla přibližně 6 milionů výpisů. Vedle ní byl autorům oporou také heslář Pletersnikova slovníku.

Při zpracování slovníku byly uplatněny stávající jazykovědné přístupy, které byly aktualizovány některými prvky strukturalizmu. Ty byly vkladem zejména mladších členů autorského kolektivu. Jako první publikace tohoto druhu a rozsahu zohlednil slovník sociální a funkční členění jazyka, byla však kritizována libovůle používání kvalifikátorů, které mohly deformovat popis jazykového úzu zejména u synonym, z nichž jedno je domácí a druhé např. slovanská výpůjčka (Suhadolnik 1991: 51).

SSKJ je charakterizován jako příručka „informativně-normativní“. Jakopin (1991: 49) v této souvislosti používá termínu „měkká normativnost“, protože na základě redaktorova ohodnocení a uspořádání slov a jejich tvarů i významů je rozhodnutí použít konkrétní tvar ponecháno na uživateli. Jazyková norma je v tomto případě ovlivněna většinou jazykovou praxí. Uvádění slovního (tónického i dynamického) přízvuku bylo založeno na anketách a průzkumech, které prováděl zejména J. Rigler. Výslovnost byla vyznačována pouze ve sporných případech u grafému „l“ (viz polemiky kolem Slovinského pravopisu 1962).

Až do vydání 1. svazku SSKJ měli Slovinci k dispozici de facto pouze Pletersnikův slovník z 90. let 19. století, který částečně doplňovaly některé pravopisné příručky (1950,

1962). Z hlediska dnešní doby SSKJ také pomalu zastarává, přesto však zůstává nepostradatelnou kodifikační příručkou a z hlediska přístupu k jazyku představuje důležitý mezník slovinské jazykovědy¹⁴⁷.

Dále byla slovinská jazykověda ve druhé polovině století doplněna o příručky etymologické (F. Bezljaj: *Etimološki slovar slovenskega jezika 1-3*, 1976, 1982, 1995), práce z oblasti syntaxe (J. Toporišič: *Nova slovenska skladnja*, 1982), slovo tvorby (A. Vidovič Muha: *Slovensko skladenjsko besedotvorje na primerih zloženek*, 1988), dialektologie (zejména práce T. Logara: *Slovenska narečja*, 1975; *Karta slovenskih narečij* /společně s J. Riglerem/, 1983), jazykové kultury (F. Jakopin, J. Orešnik, M. Skubic: *Jezikovni priročnik za napovedovalce*, 1971) či onomastiky (kol. autorů: *Slovenska krajevna imena*, 1985).

Několik jazykovědných příruček pojednávajících o slovinském jazyce bylo vydáno i za hranicemi SR Slovinsko, zejména pak mezi příslušníky slovinské menšiny v sousedních státech¹⁴⁸. Jedná se přitom o díla vydávaná buď vědeckými či univerzitními institucemi, nebo o publikace jednotlivců (často jazykovědců-amatérů).

Specifikem jazykové situace ve Slovinsku 20. století je nedůvěra či odpor části nositelů slovinského jazyka vůči práci jazykovědců a jimi publikovaným kodifikačním příručkám (viz *Slovenski pravopis* 1962).

Jako platforma „opozice“ institucionální jazykovědy mnohdy posloužily **jazykové koutky**. Ty totiž vycházely nejenom z pera profesionálních jazykovědců (viz např. jazykové koutky J. Toporišiče, V. Gjurina, B. Urbančiče a dalších), ale publikovali je také jednotlivci bez patřičného jazykovědného vzdělání, kteří často zastávali názory diametrálně odlišné od jazykovědců z akademických institucí, čímž mohli stupňovat nejistotu uživatelů jazyka. Fenomémem „jazykovědců z lidu“ ve 20. století se zabývala např. B. Pogorelec. Podle ní vycházejí tyto aktivity z pocitu, že jazykovědci svým výzkumem jazyka ohrožují slovinštinu a činí ji „prázdnou a bez života“. Často se lze setkat také s názorem, že má každý Slovinec právo rozhodovat o jazykových otázkách, protože mluví slovinsky.

Kriticky proti těmto amatérským jazykovědcům vystupoval např. J. Toporišič (1991: 204), který uvádí, že nejsou schopni sledovat vývoj jazyka a jazykovědy, často zpochybňují existující kodifikační příručky a znesnadňují práci jazykovědců. Stejně tak kritizuje média za to, že jim poskytují prostor k vyjadřování vlastních jazykových návrhů. Kalin Golob (1996: 96) však dodává, že jazykovědci na tento jev také nereagují adekvátně, neboť

---

¹⁴⁷ Suhadolnik (1991: 57): „Slovar slovenskega knjižnega jezika bo še dolgo ostal najbolj zgovorna knjiga o slovenskem jeziku; sprožal bo nove razmisleke o njem in ponujal snov za raziskovanje še neosvetljenih strani svojega bivanja. Ostal pa bo tudi pričevalec o podobi slovenskega človeka in njegovega življenja, preteklega in današnjega, o njegovih individualnosti, ki jo je z muko (in radostjo) vklesal v svoji besedi.“

¹⁴⁸ Ucelený přehled těchto děl podává Jože Toporišič v článku *Slovenski jezikoslovci zunaj domovine v svojih knjižnih izdajah* zveřejněném ve sborníku přednášek z 32. Semináře slovinského jazyka, literatury a kultury (Ljubljana 1996, s. 55-75).

zpravidla nejsou schopni sjednotit svá stanoviska. Obvykle se připojí k různým názorovým táborům a často napadají jeden druhého.

Ve většině případů však obě skupiny autorů jazykových koutků upozorňovaly na nesprávné používání jazyka v praxi a podávaly jednodušší vysvětlení jazykovědných problémů. Zvláště od poloviny 60. let se jazykové koutky staly nedílnou součástí velké části slovinských periodik a těšily se značné oblibě (viz též kapitola 4.2.2.4).

Ve druhé polovině 20. století se ve Slovinsku ve větší míře začalo prosazovat strukturalistické pojetí jazyka. K prvním strukturalistům ve slovinské jazykovědě se řadí Radivoj Franciscus Mikuš. Ve svých pracích vycházel ze ženevského a amerického strukturalizmu. Ústředním objektem jeho zájmu bylo jazykové syntagma, které pokládal za univerzální jazykový jev¹⁴⁹. Po většinu svého života působil v zahraničí a v Bruselu vydal také své nejvýznamnější dílo *Principes de syntagmatique* (1972).

V 60. letech se několik slovinských postgraduátů v rámci stipendijních pobytů seznamovalo v Praze s ideovými východisky Pražského lingvistického kroužku (teorie spisovného jazyka a jazykové kultury) a jejich přičiněním byla do slovinské jazykovědy s definitivní platností přenesena teorie funkčních stylů. Všichni tito postgraduanti se v pozdějších letech stali významnými autoritami slovinské jazykovědy (A. Vidovič Muha, T. Korošec, B. Urbančič, F. Novak). Po návratu z Prahy, kde se v Havránkově semináři seznámili se vznikajícím *Slovníkem spisovného jazyka českého*, začali někteří z nich zveřejňovat jazykové koutky v časopisu *Gospodarski vestnik* a snažili se ve slovinské jazykovědě propagovat hledisko funkčnosti a zásadu pružné stability oproti subjektivistickému a nadmíru historizujícímu pohledu na jazyk. Svůj jazykovědný přístup a nabyté lexikografické zkušenosti navíc uplatnili v řadě aktuálních projektů (např. Vidovič Muha a Korošec se podíleli na přípravě *Slovníku slovinského spisovného jazyka*). Se zájmem se setkala také Havránkova přednáška na Filozofické fakultě v Lublani roku 1968, na níž slovinským posluchačům představil některé teorie soudobé české jazykovědy (jeho přednáška byla zveřejněna také v časopisu *Jezik in slovstvo*).

Na teoretické i praktické otázky jazykové kultury, jak ji definovala pražská jazyková škola, se od konce 60. let zaměřil Boris Urbančič. Usiloval zejména o přenos české teorie spisovného jazyka a jazykové kultury do slovinského prostředí. V roce 1972 vyšla sbírka Urbančičových jazykových úvah publikovaných v průběhu 60. let v deníku *Delo* pod názvem *O jezиковni kulturi*. Urbančič v ní klade důraz na stabilitu spisovného jazyka a na konkrétních případech ve slovinštině dokládá, že každá násilná změna rozkolísává jazykový systém a narušuje jeho komunikační funkci. Dále vymezuje roli jazykovědce v současném světě, purizmus charakterizuje jako projev myšlenkového konzervativizmu a - pod vlivem pražské školy - nastiňuje nový pohled na výpůjčky z cizích jazyků. Urbančičovy myšlenky vyvolaly řadu polemik (např. reakce J. Toporišiče: O Urbančičevi jezikoslovni

---

¹⁴⁹ Vidovič Muha 1994b: 229.

kulturi, *Slavistična revija* 25, s. 359-371), vnesly však do slovinské jazykovědy nové pojetí jazykové kultury a Urbančičova kniha se dočkala ještě několika vydání.

Přesto zřejmě není úplný přenos české teorie do slovinského jazykového prostoru vzhledem k historickému vývoji slovinského národa a jazyka možný (tuto tezi obhajují ve Slovinsku např. Vidovič Muha, Korošec, Kalin Golob). Slovinci totiž oproti Čechům pohlížejí na svůj jazyk mnohem více jako na národotvornou hodnotu s příslušnými symbolickými funkcemi, a proto je pro ně mnohem těžší hodnotit jazyk pouze prizmatem jeho funkčnosti. Je však třeba poznamenat, že zvláště u mladší generace (např. M. Stabej) se už tento idealistický přístup k jazyku neprojevuje a slovinský jazyk je pragmaticky posuzován spíše jako komunikační prostředek.

Prostor pro prezentaci aktuálních jazykovědných stanovisek a přístupů v poválečném období poskytovaly odborné filologické časopisy. V roce 1948 začal *Spolek slavistů* vydávat časopis *Slavistična revija*. Ten dodnes kromě jazykovědně a literárněvědně zaměřených článků přináší příspěvky z mezinárodních sjezdů a některá čísla jsou koncipována jako sborníky na počest významných osobností slovinské filologie.

V roce 1955 začal vycházet odborný časopis *Jezik in slovstvo*. V úvodníku prvního čísla píše odpovědný redaktor A. Bajec: „Časopis bude pečovat o kulturu slovinského jazyka. (...) Bude sledovat naše mluvené i psané projevy a normativně je usměrňovat. Zároveň bude poukazovat na niternou podstatu našeho jazyka, na domácí jazykové prvky a bude upozorňovat na škodlivé nebo zbytečné příměsi z cizích jazyků.“¹⁵⁰ Časopis si stanovil za cíl přinášet kromě jazykovědných a literárněvědných článků také příspěvky o výuce mateřštiny¹⁵¹. Vychází (podobně jako *Slavistična revija*) doposud.

4.2.2.3 Školství

V desetiletích po roce 1945 lze ve slovinském školství (závislém do značné míry na koncepcích schvalovaných v Bělehradě¹⁵²) vysledovat dvě základní tendence. Na jedné straně se rozšiřovala síť vzdělávacích institucí, na straně druhé se nově definují koncepce a náplň příslušných vzdělávacích programů a učebních osnov.

---

¹⁵⁰ „Časopis bo skrbel za kulturo slovenskega jezika. (...) Spremljal bo našo govorjeno in pisano besedo ter jo normativno usmerjal, prikazujoč pri tem njeno intimno bistvo, domače prvine, ter svareč pred škodljivimi ali nepotrebniimi tujimi primesmi.“

¹⁵¹ „Namen teh člankov bo dvigniti kakovost pri pouku slovenščine v razvoju našega šolstva.“

¹⁵² Metodickými a odbornými otázkami školství se ve Slovinsku zabýval, resp. zabývá tzv. Školský institut (*Zavod za šolstvo*). Řídí jej ministerstvo školství.

V praxi se rozšíření nabídky vzdělání projevilo zejména výraznějším rozvojem odborného školství¹⁵³. V roce 1975 byla založena nová univerzita v Mariboru a o řadu nových fakult byla rozšířena také univerzita v Lublani¹⁵⁴. Přesto lze však rozšíření možností univerzitního studia ve Slovinsku pokládat - ve srovnání s ostatními částmi Jugoslávie, kde vznikaly univerzity a fakulty téměř živelně - za umírněné.

Vyskytly se však i jevy antagonistické: Kvůli omezené nabídce studijních míst, ale i z dalších důvodů odcházeli zejména od šedesátých let mladí lidé studovat do zahraničí. Velmi výrazná byla tato tendence v Mariboru a slovinském Štýrsku, odkud studenti přecházeli na univerzitu do Štýrského Hradce (Rotar 1971: 175).

Na lublaňské slavistice bylo po válce realizována nová koncepce studia slovinského jazyka a literatury. Došlo k oddělení tohoto oboru od studia srbochorvatského jazyka a literatury (později bylo otevřeno ještě studium makedonského jazyka a literatury). Navzdory politickým tlakům k integraci obou oborů studia již nikdy znovu nedošlo. Na přelomu 50. a 60. let byl na Filozofické fakultě v Lublani slovinský jazyk zaveden jako diplomový obor.

Jelikož bylo o organizaci sítě vzdělávacích institucí v jednotlivých republikách (a také přesunech profesorů v rámci sítě jugoslávských univerzit) rozhodováno centrálně z ministerstva osvěty, muselo se také slovinské školství - navzdory určité míře autonomie - vyrovnávat s nařízenými Bělehradu, jež měla regulovat náplň výuky. V praxi se však tyto předpisy většinou dlouhodobě neuplatnily. Příkladem nerealizované reformy byla koncepce tzv. **společných jader** (*skupna jedra*) z počátku 80. let. Jednalo se o vybrané penzum učiva společného pro všechny národy, jehož zavedení se zdůvodňovalo usnadněním přestupu žáků na školy v rámci celé Jugoslávie. Problematická byla zejména obsahová stránka těchto společných osnov založená na proporčním hledisku. Při výuce literatury se tak mělo ve školách po celé Jugoslávii (včetně Slovinska) věnovat slovinským literátům 8 % vyučovacíh hodin, neboť podíl Slovinců na celkovém počtu Jugoslávie představoval právě tuto hodnotu. Tato koncepce - znevýhodňující malé národy - narazila ve Slovinsku na odpor veřejnosti¹⁵⁵ a v roce 1983 byla definitivně zamítnuta.

Jako červená nit se celými slovinskými dějinami druhé poloviny 20. století táhne otázka koncepce výuky mateřského jazyka v různých typech škol. Zejména v odborných časopisech (např. *Jezik in slovstvo*) bylo poukazováno na nedostatečnou znalost slovinského

---

¹⁵³ Stejně tak bylo založeno několik nových vědeckých ústavů v rámci Akademie věd a umění; jednalo se zejména o ústavy přírodovědného a technického zaměření.

¹⁵⁴ Třetí slovinská univerzita (Přímořská univerzita, *Univerza na Primorskem*) byla ustanovena roku 2003.

¹⁵⁵ Pro příklad uveďme reakci *Spolku slavistů* na *společná (programová) jádra* publikovanou v časopisu *Jezik in slovstvo* (29; str. 49): „Strinjamo se s prizadevanji za smotrno zbliževanje šolskega sistema v Jugoslaviji, vendar se v celoti pridružujemo odklonilnim stališčem družbeno-političnih in strokovnih teles SR Slovenije glede sedanje zasnove jeder, posebej še jeder za pouk maternega jezika in književnosti. (...) Prepričani smo, da bi jedra, katerih namen bi bilo nasilno integriranje jugoslovanskih narodov, učinkovala ne toliko raznarodovalno, kolikor razdruževalno.“

spisovného jazyka (zejména) u příslušníků mladé generace, což bylo zdůvodňováno např. nedostatečnou kvalifikací pedagogických pracovníků. Byl kritizován zejména fakt, že již při univerzitním studiu musejí budoucí pedagogové věnovat příliš mnoho pozornosti literární historii a teorii na úkor lingvistiky, což se později projevuje i na výuce. Proto bylo apelováno na změnu systému vzdělávání učitelů slovinštiny (zejména na filozofické fakultě), aby mohli uspokojivě vyučovat jak literaturu, tak jazyk. J. Toporišič (1991: 103 ff.) podal v roce 1969 návrh na zavedení zvláštního kurzu slovinského jazyka pro neslovenisty na FF v Lublani (2 hodiny ve 2 semestrech), což odůvodňoval nedostatečnými znalostmi mateřštiny v řadách vyučujících. Studenti po ukončení střední školy údajně nedostatečně ovládali gramatiku spisovné slovinštiny a potýkali se též se stylistikou.

Velmi často (např. Medved - Varl) bylo upozorňováno také na příliš nízký počet hodin výuky mateřského jazyka¹⁵⁶, a to zejména ve středních školách, kde se slovinština vyučovala v rozsahu čtyř hodin týdně - včetně literatury. Řada slovinských jazykovědců proto kriticky zareagovala na omezování výuky slovinštiny v odborných školách technického zaměření na přelomu 60. a 70. let. Neúspěchy při výuce mateřského jazyka byly připisovány i tomu, že slovinská (základní) škola dostatečně nezohledňovala fakt, že spisovný jazyk je pro žáka de facto nový jazyk, který si musí osvojit, protože doma a v jiných komunikačních situacích hovořil až doposud buď nářečím nebo běžně mluveným jazykem¹⁵⁷. Za další příčinu neuspokojivých výsledků při výuce mateřského jazyka byly pokládány také nevhodné učebnice či neadekvátní osnovy¹⁵⁸.

Konkrétní údaje ze základních škol uvádí Sivec (237-238). Poukazuje na to, že v pololetí školního roku 1969/70 bylo 9,6 % žáků ohodnoceno nedostatečnou známkou ze slovinského jazyka a že slovinština patří na základních školách (vedle matematiky a cizích jazyků) k předmětům, z nichž žáci dostávají nejvíce nedostatečných známek. Přesto (241) upozorňuje, že ani odstranění všech zmiňovaných nedostatků by radikální obrat k lepšímu nepřineslo. Argumentuje například tím, že ačkoliv bylo stanoveno, že čtvrtina vyučovacích hodin ve školách má být zaměřena na jazykovou výuku, není těmto hodinám věnována dostatečná pozornost. Praxe tak ukázala, že zvýšení počtu jazykových hodin nemůže přinést dostatečný efekt, není-li spojeno s kvalitativními změnami.

V polovině 60. let byla rozvinuta nová koncepce výuky mateřského jazyka ve středních školách (zejména v gymnáziích), která měla nahradit osnovy jazykové výuky z roku 1955. Učebním materiálem byly postupně vydávané svazky Toporišičova *Slovinského spisovného jazyka (Slovenski knjižni jezik 1-4)*. Tato učebnice zároveň suplovala slovinskou

---

¹⁵⁶ Je proto jakýmsi paradoxem, že Sivec (238) uvádí, že zákonným nařízením byl ve Slovinsku stanoven maximální počet vyučovacích hodin na 36 hodin týdně, což byl podle něj nejvyšší počet vyučovacích hodin v Evropě i ve světě.

¹⁵⁷ Kolarič (11): „Otrok je od prvega dne, ko vstopi v šolo, v dilemi: šola drugače govori in uči, dom in vsa okolica pa drugače.“

¹⁵⁸ Otázkou kvality výuky slovinštiny se intenzivně zabývalo i dvoudenní zasedání slovinských slavistů v roce 1966.

gramatiku. Zdaleka ne všichni pedagogové však byli ochotni podle nového modelu vyučovat. V 70. letech byly postupně obnovovány také učebnice slovinštiny pro základní školy (autor: F. Žagar).

V reakci na neuspokojivý stav výuky mateřského jazyka byla přijata řada prohlášení, která však měla spíše proklamativní charakter a jejich praktický dosah byl minimální. Na sklonku roku 1967 vydal *Spolek slavistů* usnesení, v němž vyslovuje např. tyto požadavky (viz JiS 13, str. 51):

- Týdenní úvazek slavisty nesmí přesáhnout 20 hodin.
- Každé dva roky musí být organizovány povinné prázdninové vzdělávací semináře pro všechny, kdo vyučují slovinský jazyk a literaturu.
- Učebnice musí být bez tiskových, pravopisných a jiných jazykových chyb.

Dále se *Spolek slavistů* vyjádřil proti využívání cizojazyčných učebnic na slovinských školách a podpořil zavedení slovinského jazyka jako předmětu zakončeného zkouškou na všech vysokých školách, kde se připravují budoucí pedagogové.

Za účelem analýzy výuky mateřského jazyka a literatury byla v rámci *Svazového institutu pro výzkumy ve školství* (Zvezni zavod za proučevanje šolstva) a *Svazu slavistických spolků Jugoslávie* (Zveza slavističnih društev Jugoslavije) ustanovena také zvláštní komise. Navzdory všem těmto opatřením však k žádným zásadním zlepšením ve slovinském školství v následujících letech nedošlo.

V 70. letech se začala prosazovat myšlenka tzv. celodenní školy (*obvezna celodnevna šola*), která měla dětem nabídnout odpolední program ve formě různých zájmových kroužků, doučování či školní přípravy na následující den a zároveň měla omezit vliv rodičů, resp. církve na výchovu dětí¹⁵⁹. Tato koncepce nakonec nebyla uskutečněna mimo jiné z finančních důvodů.

Zvláštní kapitolou je také výuka srbochorvatštiny ve slovinských školách. Žáci základních škol měli dvě hodiny srbochorvatštiny týdně po dobu dvou let (5. a 6. třída). V 60. letech se objevil návrh, aby se na slovinských školách vyučovala ekavská (tzn. srbská) varianta srbochorvatštiny. Nakonec byl zachován stávající model, kdy se žáci při výuce seznamovali s oběma variantami: srbskou i chorvatskou.

V období před rozpadem jugoslávského státu se však ve Slovinsku stále více diskutovalo o tom, zda je nutné vyučovat na základních školách srbochorvatský jazyk jako povinný předmět, když i znalost slovinštiny jako mateřského jazyka byla pokládána za stále méně uspokojivou. Až do osamostatnění Slovinska, kdy byly hodiny srbochorvatštiny zrušeny, však již k žádné změně učebních osnov nedošlo.

---

¹⁵⁹ Golob (233): „Čedalje bolj se uveljavlja nova oblika šolskega življenja, celodnevna šola, ki bo v nekaj letih postala splošna šolska praksa. Uveljavlja se nov način življenja in dela pod šolsko streho; čas, ki ga otrok preživi doma, ni več obremenjen z zahtevami šole. Po drugi strani pomeni to več bivanja v šolskem kolektivu, temeljitejšo socializacijo otrok, poglobljeno delovno vzgojo. (...) V celodnevni šoli mora otrok tudi več govoriti.“

Z hlediska jazykové emancipace má na nositele jazyka pozitivní (psychologický) dopad i zájem o jeho mateřštinu v zahraničí. Z tohoto důvodu plní důležitou funkci každoročně pořádaný Seminář slovinského jazyka, literatury a kultury či podobně zaměřená Letní škola slovinského jazyka, kterých se účastní zahraniční studenti a vědečtí pracovníci se zájmem o slovinský jazyk a kulturu. Seminář se poprvé konal v roce 1965. Zpočátku jej organizovala katedra slavistiky Filozofické fakulty v Lublani, nyní jej pořádá Centrum pro slovinštinu jako druhý/cizí jazyk (*Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*), které je součástí katedry slovenistiky. Toto Centrum organizuje také sympozium *Obdobja*, pravidelné slovenistické konference s mezinárodní účastí zaměřené na jednotlivá vývojová období slovinského jazyka, literatury a kultury (probíhají v Lublani od roku 1977).

K několika důležitým počínům ve školství došlo i v oblasti obývané slovinskou menšinou v rakouských Korutanech. Tam byla po II. světové válce zavedena povinná dvojjazyčná výuka, roku 1958 však byla zrušena. Na konci 70. let vznikly první dvojjazyčné mateřské školy. V roce 1989 byla založena soukromá dvojjazyčná základní škola v Celovci a roku 1990 byla tamtéž otevřena dvojjazyčná obchodní akademie. Gymnázium se slovinským vyučovacím jazykem existuje v Celovci již od roku 1957.

V Itálii má slovinština ve školství obecně méně příznivou pozici, velký význam zde proto mají soukromé iniciativy (např. soukromé mateřské školy). Na úrovni středního školství působí v Gorici obchodní škola a v Terstu Državni poklicni zavod za industrijo in obrt Jožef Stefan (Enciklopedija Slovenije 13: 94), kde se vyučuje slovinština.

V Maďarsku zavedl zákon z roku 1985 výuku mateřštiny, resp. slovinštiny na všechny stupně škol, vyučovacím jazykem je však vždy maďarština. Výuka slovinštiny probíhá i ve střední odborné škole a gymnáziu v Szentgotthardu (slovinsky Monošter), kde lze ze slovinštiny skládat maturitní zkoušku.

4.2.2.4 Sdělovací prostředky

Tištěné sdělovací prostředky: Již v roce 1945 byl schválen zákon o tisku. Mnohé z listů, které vycházely již během války, získaly v poválečném období patřičné materiální a personální zabezpečení a jejich vydávání mohlo pokračovat. Do pozice ústředního slovinského deníku se dostal list *Slovenski poročevalec*. Jeho sloučením s listem *Ljudska pravica* vznikl v roce 1959 deník *Delo* (vychází doposud). Celojugoslávské deníky (*Borba*, *Mladost*) však vycházely pouze v srbochorvatštině.

Řada slovinských novinářů čerpala právě ze zdrojů psaných v srbochorvatštině, což mnohdy poznamenalo jazykovou úroveň jejich článků. Žurnalisté ve Slovinsku byli ostatně průběžně označováni za největší viníky úpadku kultury psaného projevu. Spíše výjimkou je Bajcovo (1951: 37) hodnocení:

„Kdor nepristransko spremlja pisanje naših dnevnikov, mora biti zadovoljen: v zadnjem času se je že močno izboljšalo in se še boljše iz dneva v dan. Če si bodo časnikarji še naprej toliko prizadevali, v nekaj letih ne bodo več kamen spotike in konec bo pohujševanja. Samo tega ne vem, na koga bomo potem valili krivdo (...)?“

Již bylo zmíněno, že významnou společenskou roli sehrál politicko-kulturní týdeník *Mladina* (vychází od roku 1943). Zejména po roce 1976 kriticky komentoval problematika politická a společenská témata (např. mezinárodní vztahy v Jugoslávii) a nejkritičtější čísla byla zakázána a zabavena.

Televize/rozhlas: Slovinská televize zahájila pokusné vysílání v roce 1958. 30 % celkového vysílacího času jugoslávské televize pokrývalo lublaňské studio. Stejný podíl mělo záhřebské studio, 40 % podíl bělehradské studio (to zároveň zajišťovalo ústřední zpravodajskou relaci). V počátečních letech vysílání připravovala slovinská redakce pořady v rozsahu 20 až 30 hodin týdně. Až od roku 1968 se začaly vysílat televizní zprávy ve slovinštině namísto srbochorvatštiny. Větší důraz začal být kladen také na vhodné televizní pořady ve slovinském jazyce pro děti a mládež. Srbochorvatština však i nadále v televizním vysílání slovinštině konkurovala. Ještě roku 1981 se například (údajně z ekonomických důvodů) v lublaňském televizním studiu uvažovalo o zrušení dabingu a slovinských titulků k filmům v srbochorvatštině. U zahraničních filmů měly být přejímány srbochorvatské titulky (Toporišič 1991: 246-247). Tento záměr narazil na nesouhlas a k jeho prosazení nedošlo¹⁶⁰. Zatímco si slovinština uhájila dominantní postavení na prvním programu slovinského vysílání, na druhém programu byly obvykle vysílány přejaté programy v srbochorvatštině. Většina slovinských domácností měla navíc možnost přijímat přinejmenším dvě další (srbo)chorvatské televizní stanice, které bývaly mnohdy oblíbenější než domácí program (jedná se tedy o jakousi paralelu knižního a novinového trhu ve Slovinsku, kde si významné místo vydobyla oddechová literatura psaná srbochorvatsky).

V souvislosti s jazykovou kulturou je třeba zmínit, že jazykové koutky se postupně rozšířily z tištěných médií i do televize a rozhlasu. Rozhlasové jazykové koutky byly vysílány v letech 1946-1963 pod názvem *Jezirovni pogovori* (autor: Mirko Rupel). Podle Kalin Golob (1996: 60) jich mohlo být celkem přes 500 a některé z nich vyšly i tiskem. V rozhlasu se svými jazykovými příspěvky často vystupoval např. B. Urbančič a v televizi byla velmi oblíbená jazyková zamyšlení T. Korošce (vysílaná v letech 1969 a 1971 pod názvem *Pet minut za boljši jezik*).

Důležitou roli sehrála elektronická média také v okolních státech zaměřená na příslušníky slovinských menšin. V Itálii se objevilo slovinské vysílání v rámci Rádía Terst A již roku 1945 a od roku 1995 tam existuje rovněž televizní vysílání ve slovinštině. V Rakousku vysílá slovinské rádio od roku 1946 a televizní vysílání ve slovinštině bylo zahájeno na stanici ORF roku 1989. Větší možnost uplatnění slovinského jazyka

---

¹⁶⁰ Stejně tak bylo za nepřijatelné pokládáno i promítání filmů s jinými než slovinskými titulky v kinech.

v rozhlasovém a televizním vysílání přinesla změna legislativy v roce 1998: v mediální oblasti mohly začít působit také soukromé subjekty a ještě v říjnu téhož roku začaly vysílat dvojjazyčné rozhlasové stanice Korotan a Agora (Blažek: 31). V Maďarsku existuje vysílání ve slovinském jazyce na Rádiu Győr od roku 1979 (Enciklopedija Slovenije 13:220).

4.2.2.5 Slovinština v jugoslávské armádě

Na slovinském území působila Jugoslávská lidová armáda (JLA) jako obranná složka s celostátní působností. Čistě slovinskou obrannou složkou byla pouze teritoriální obrana ustanovená v sedmdesátých letech, měla však pouze omezené kompetence.

V JLA nebyla slovinština velícím, vyučovacím a obvykle ani úředním jazykem, což ve Slovincích vyvolávalo pocit, že tato armáda není „jejich“, a snižovalo jejich motivaci pro účast v obranných složkách¹⁶¹. K výkonu základní služby byli branci navíc zpravidla povoláváni mimo území své republiky a přicházeli tak často do oblastí se zcela odlišnými kulturními a civilizačními tradicemi. Základní služba trvala jeden až čtyři roky (v závislosti na druhu vojska a období: doba výkonu základní vojenské služby se postupně zkracovala) a v této době slovinští branci obvykle nemohli komunikovat v mateřském jazyce. To mívalo negativní psychologický dopad. Vojenská služba byla navíc ideální příležitostí pro pokusy o jugoslavizaci, která se nedařila v civilním životě pomocí kulturních a vzdělávacích programů. V armádě mohly být uplatněny i poněkud hrubší metody „kulturního sjednocování“. Zvláště v politicky vypjatých obdobích byl na vojáky, kteří nepatřili do srbochorvatské lingvoetnické oblasti, vyvíjen psychologický nátlak, který spočíval například v zákazu shromažďování vojáků téhož etnika. Toporišič (1991: 243) uvádí, že ani vojenská přísaha nemohla probíhat ve slovinském jazyce. Dílčího obratu bylo však nakonec dosaženo: k podpisu byla slovinským vojákům základní služby předkládána slovinská verze přísahy.

Jestliže u vojáků základní služby byla slovinština nežádoucí, na důstojnických postech byla jazykem téměř zapovězeným. Nejvyšší důstojnické hodnosti (s výjimkou letectva a námořního vojska) byly ostatně většinou doménou Srbů. Jednalo se vlastně o začarovaný kruh, neboť Slovinci se do služeb armády nehlásili většinou právě z důvodu, že by museli žít v neslovinském prostředí¹⁶², propaganda však často šířila názor, že Slovinci se

---

¹⁶¹ Na rozdíl od armády si slovinština zachovala své plnohodnotné uplatnění v rámci milice a postupně se stala velícím jazykem v jednotkách teritoriální obrany. Ve slovinském jazyce vycházel (od roku 1969) též odborný časopis *Naša obramba*. Tento měsíčník si mezi slovinskou veřejností získal značnou oblibu a v prvních letech měl až 112 000 abonentů (Enciklopedija Slovenije 10: 186).

¹⁶² Kmecl (42) píše o Slovinci v jugoslávské armádě: „Te vojske ne more in ne more vzeti čisto ali celo intimno za svojo; pa tudi vojska seveda ne more preko svoje civilizacijske izvirnosti - zelo težko se na primer odloča, da bi jezikovno vsaj malo popustila - mimo vseh ustav in zakonov ostaja dosledno enojezična.“

za vojáky nehodí. O to více pak mohly armádní funkce obsazovat osoby z jiných republik Jugoslávie.

Zvláštní sociální a jazyková situace panovala mezi příslušníky jugoslávské armády působícími ve Slovinsku, jejichž mateřštinou byla srbochorvatština. Nejprve zde byly zřizovány jednotlivé posádky Jugoslávské lidové armády¹⁶³, kam byli obvykle umísťováni mladí důstojníci. Později však do Slovinska přicházeli spíše starší důstojníci s celými rodinami, pro něž bylo nutné vytvořit občanské zázemí. Takto byly některé části měst obývány pouze touto komunitou (obvykle se jednalo o sídliště s příslušnou občanskou vybaveností). Ve vojenských prostorech a obytných celcích pro zaměstnance armády a jejich rodinné příslušníky se slovensky hovořilo spíše výjimečně.

Slovinci pokládali tento stav za nevyhovující. Za širší uplatnění slovinštiny v armádě se zasazoval například generál Jaka Avšič (jeho jazykově angažované příspěvky vycházely na sklonku 60. let v časopise *Jezik in slovstvo*). Na diskriminaci slovinštiny v jugoslávské armádě se pravidelně zaměřovaly také společensky angažované jazykové koutky V. Gjurina. Jako zcela nepřijatelné byly označeny jednojazyčné (srbochorvatské) nápisy na vojenských objektech na území Slovinska (viz kapitola 4.2.2.1). Problematikou postavení slovinštiny v armádě se zabývala dále mj. *Rada pro slovinštinu ve veřejném styku (Svet za slovenščino v javnosti)*. Její návrh na úpravu jazykových poměrů ve vojenské sféře se však skládal nejen z požadavku zrovnoprávnění slovinštiny s ostatními jazyky v ozbrojených silách SFRJ (rovnoprávnost ostatně formálně zaručovala již ústava SFRJ), ale také z podmínky, aby občané Slovinska procházeli základní vojenskou službou v národn(ostně) kompaktních jednotkách¹⁶⁴ a aby důstojníci ovládali slovenský jazyk. Podle návrhu mělo být 60 až 70 procent těchto jednotek dislokovaných přímo ve Slovinsku a pouze zbývající část v jiných částech Jugoslávie, zejména v Chorvatsku (Toporišič 1991: 288). Návrh, který by měl zřejmě pouze malou šanci na uplatnění, přestal být aktuální vzhledem k politickým změnám na mapě Jugoslávie na přelomu 80. a 90. let.

---

¹⁶³ Ze strategického hlediska bylo významným vojenským prostorem zejména okolí Postojny. Rotar (1995: 98) však uvádí, že „přemilitarizovaná“ byla i mnohá další slovinská města.

¹⁶⁴ Z hlediska vojenské strategie byl vzhledem k tehdy existujícímu státnímu útvaru tento požadavek zcela nereálný.

4.3 EMANCIPACE SLOVINŠTINY V SAMOSTATNÉM SLOVINSKU

4.3.1 POLITICKÁ A SPOLEČENSKÁ SITUACE

Po událostech, které předznamenaly odchod Slovinska ze svazku jugoslávské federace (volby v roce 1990, plebiscit o osamostatnění slovinského státu), byla dne 25. června 1991 přijata Základní ústavní listina, kterou se Slovinsko prohlásilo za samostatný stát. Dva dny nato vstoupila na jeho území Jugoslávská lidová armáda. Desetidenní válku ukončil podpis tzv. Brionské deklarace 7. července 1991. Poslední jugoslávský voják opustil území Republiky Slovinsko 25. října téhož roku. Ihned po skončení války začalo Slovinsko vyvíjet diplomatickou aktivitu. Do konce roku 1991 suverenitu Slovinska uznalo deset států a v průběhu následujícího roku pak dalších 95. V prosinci roku 1991 byla schválena nová ústava a 22. května roku 1992 se Republika Slovinsko stala také členským státem OSN (Slovenci skozi čas: 504-515).

K osamostatnění Slovinska a zejména postupnému rozpadu Jugoslávie se vyjádřila řada evropských intelektuálů. Jedním z prvních, kdo na dalekosáhlé změny zareagoval, byl spisovatel Peter Handke (*Abschied des Träumers vom Neunten Land. Eine Wirklichkeit, die vergangen ist: Erinnerungen an Slowenien*.¹⁶⁵). Jeho příspěvek byl značně kritický; osamostatnění Slovinska v něm vyvolalo spíše odsudek. Na Handkeho reflexi se ozval Reinhard Lauer, profesor slavistiky na univerzitě v Göttingenu, který ve stati *Slowenien soll nicht sein* uveřejněné v deníku Frankfurter Allgemeine Zeitung představil diametrálně odlišný pohled na nově vzniklou situaci.

Osamostatněním Slovinska dospěl vývoj slovinského národa do další etapy. Lze říci, že právě v roce 1991 došlo k maximálnímu možnému¹⁶⁶ naplnění programu *Zedinjena Slovenija* z roku 1848, a to na politické úrovni, neboť požadavky kulturní a jazykové byly splněny již dříve (mj. založením slovinské univerzity).

Léta devadesátá byla ve Slovinsku léty přelomovými; bylo nutné se v poměrně krátké době vypořádat s minulostí, reagovat na aktuální potřeby a přijmout také vizi do budoucna. Došlo k dalekosáhlým změnám na úrovni společnosti (změna politického uspořádání), ale také na úrovni jednotlivce (změna způsobu života). Všechny změny se samozřejmě musely do určité míry odrazit také v jazyce, zejména pak ve slovní zásobě, jak tomu bylo ostatně i u jiných slovanských národů, které od poloviny 80. let 20. století procházely podobně dynamickým vývojem.

Slovinsko muselo nově definovat také svou identitu v rámci (středoevropského) prostoru. V důsledku zpřetrhání řady politických, hospodářských a kulturních kontaktů s republikami bývalé Jugoslávie usilovalo tím intenzivněji o rozvoj spolupráce se státy

¹⁶⁵ Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1991.

¹⁶⁶ Původní Majarova myšlenka totiž znamenala sjednocení celého slovinského etnického území do jednoho státního celku.

(zejména) západní Evropy. V únoru 1999 vstoupila v platnost dohoda o přidružení k Evropské unii a Slovinsko požádalo o plnoprávné členství v EU, kam vstoupilo spolu s devíti dalšími kandidátskými zeměmi 1. května 2004.

4.3.2 ODRAZ POLITICKÉ A SPOLEČENSKÉ SITUACE NA STATUSU A KORPUSU SLOVINSKÉHO JAZYKA

V roce 1991 došlo k zásadní změně postavení slovinštiny. Poprvé v historii se stala jazykem suverénního státu, což s sebou neslo jednak další významné posílení symbolické hodnoty slovinského jazyka, zároveň však slovinský jazyk mohl rozšířit i své funkční spektrum a obsadit pozice, které byly doposud vyhrazeny spíše srbochorvatštině. Nejvýznamněji se změny dotkly armády, ale k širšímu uplatnění slovinského jazyka došlo také v dalších sférách: v celní správě, diplomacii atd.

Formálně byl status slovinštiny jako státního, resp. úředního jazyka zanesen do ústavy ze dne 23. 12. 1991 v článku 11¹⁶⁷, který společně s článkem 64¹⁶⁸ navíc upravuje jazyková práva národnostních menšin žijících ve Slovinsku. V článcích 61¹⁶⁹ a 62¹⁷⁰ je definováno právo na používání vlastního jazyka a písma. V průběhu devadesátých let však začalo být takto obecně vymezené postavení slovinštiny částí odborné veřejnosti pocítováno jako nedostačující a zesílily aktivity směřující k vytvoření zvláštních zákonných ustanovení na ochranu slovinského jazyka (více viz kapitola 4.3.5).

Spoolečenské změny na začátku 90. let zasáhly také jazykový korpus. K eliminaci nebo vytváření nových lexikálních jednotek, respektive k návratu ke dříve užívané slovní zásobě došlo zejména v oblasti politiky, ekonomiky, práva a moderních technologií, neboť se objevila řada nových skutečností, které bylo nutné pojmenovat, na druhé straně však posílila tendence distancovat se (také jazykově) od některých skutečností minulého režimu. Obecně lze pozorovat také přechod od sémanticky nejednoznačných výrazů a slovních spojení k významově přesně vymezeným pojmům (týká se zejména publicistiky).

Je však zároveň nutno poznamenat, že změny ve slovinské slovní zásobě probíhaly spíše spontánně, nikoliv radikálně nebo programově. Proto ani po osamostatnění slovinského státu nedošlo k hromadnému odstraňování serbokroatizmů ze slovní zásoby a

¹⁶⁷ „Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.“

¹⁶⁸ Zejména věta: „V skladu z zakonom imata ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja.“

¹⁶⁹ „Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.“

¹⁷⁰ „Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določí zakon.“

jejich nahrazování jinými jazykovými prostředky (např. neologizmy, jak se ve velké míře dělo při více či méně umělém štěpení srbochorvatštiny v 90. letech např. v Chorvatsku), což bylo způsobeno především skutečností, že slovinština se tímto způsobem vůči srbochorvatštině vymezila již v průběhu předchozích desetiletí. Po rozpadu SFRJ se přímý kontakt Slovinců s chorvatštinou/srbštinou zmenšil, ale přinejmenším pasivní znalost těchto jazyků zůstává zachována např. díky dostupnosti programů (zejména) chorvatské televize, poslechu populární hudby či cestám slovinských turistů na chorvatské pobřeží. Přesto lze do budoucna očekávat spíše posilování jazykové bariéry mezi národy bývalé Jugoslávie¹⁷¹. Stabej (58-59) připomíná, že osamostatněním země došlo k omezení přístupu k některým odborným či vědeckým dílům z ostatních států bývalé Jugoslávie. Navíc se slovinskému uživateli tato díla vzdálila také snahou o (umělou) diferenciaci jednotlivých jugoslávských jazyků. Podle Stabeje se tak pro Slovince stává zprostředkovatelem nadstandardních informací angličtina. I z tohoto důvodu narostl ve Slovinsku zájem o znalost cizích jazyků a počet zájemců o studium jazyků republik bývalé Jugoslávie není příliš velký.

Srbochorvatští mluvčí, kteří žili v době Jugoslávie na území Slovinska, po jeho osamostatnění buď zdejší území opustili nebo začali komunikovat veřejně - a mnohdy i v soukromé sféře - slovinsky (Stabej 2003: 54). Příčinou přitom nebyla pouze nová společenská a politická situace, ale také schválení nových předpisů (požadavky na znalost slovinského jazyka pro získání občanství, pro vykonávání konkrétních profesí atd.). Svou roli zde sehrála i doba pobytu na slovinském území.

Stejně jako v ostatních zemích jsou lidé ve Slovinsku v důsledku rozvoje technologií vystavováni novým komunikačním situacím a dochází ke stírání ostrých hranic mezi standardem a substandardem, ale také mezi mluveným a psaným jazykem. Po osamostatnění Slovinska došlo ke vzniku řady nových tištěných titulů, ke vzniku nových (komerčních) rozhlasových a televizních stanic a objevily se i nové typy médií (např. elektronické verze tištěných periodik), které odstraňují dosavadní dělení na sdělovací prostředky tištěné (noviny a časopisy) a elektronické (rozhlas, televize). Ve větší míře se začaly objevovat také jazykové rubriky v tisku (J. Moder v novinách *Nedeljski dnevnik*, J. Gradišnik v listu *Slovenec* atd.).

4.3.2.1 Školství

Rok po osamostatnění Slovinska se v časopisu *Jezik in slovstvo* objevila anketa, zda se má ve slovinských školách i nadále vyučovat srbochorvatština. Byl totiž navržen model

---

¹⁷¹ Podobná perspektiva ostatně vyplývá na povrch i při náhodných průzkumech znalostí slovenského jazyka zejména u mladších generací Čechů, kteří se se slovenštinou dostávají do kontaktu v mnohem menší míře, než tomu bylo v dřívějších dobách.

tzv. kontrastivní výuky slovinštiny a srbochorvatštiny, jejímž cílem měla být poněkud paradoxně ochrana slovinského jazyka. Na velkou míru improvizace a nedostatečnost odborných východisek této metody upozornil např. J. Rotar (1995: 9). Jeho argument, že srbochorvatština není na území Republiky Slovinsko natolik rozšířeným jazykem, aby ohrožovala autentičnost slovinštiny, nakonec přeci jen zvítězil. Většina účastníků ankety z řad jazykových odborníků se ostatně také vyslovila pro zrušení výuky srbochorvatštiny (někteří navrhovali nahradit tyto hodiny výukou slovinštiny). Zastánci zachování srbochorvatštiny na slovinských školách naopak argumentovali např. potřebou rozvíjet „multikulturálnost“ Slovinců.

Nerealizovatelnost výuky „srbochorvatštiny“ na slovinských školách se pak ostatně ukázala v průběhu 90. let, kdy se v důsledku válečného konfliktu srbský, chorvatský a bosenský jazykový standard umělými intervencemi diferencoval a srbochorvatský jazyk ztratil původní integrační úlohu. Výběr pouze jednoho z „nových“ jazyků pro výuku ve školách by získal nežádoucí politický rozměr. Další překážkou (znovu)zavedení byla chybějící reciprocita, která však nefungovala ani v dřívějších dobách. Např. na chorvatské straně byl zájem o studium slovinštiny tradičně spíše zanedbatelný a ke změně nedošlo ani po osamostatnění Slovinska.

Školství samostatného státu doznalo v průběhu 90. let řady koncepčních změn. Nově byly zavedeny devítiletky (vzdělávání je nyní rozděleno do tří stupňů) a pokračovaly snahy o zkvalitnění výuky mateřského jazyka ve všech typech slovinských škol, neboť podle veřejných průzkumů z tohoto období forma výuky mateřského jazyka nevyhovovala aktuálním potřebám jednotlivce a společnosti.

Základnou reformy se stal v polovině 90. let dokument Projekt reformy výuky slovinštiny (Projekt za prenovo pouka slovenščine). Zároveň byla ustavena skupina odborníků, kteří připravili plán osnov pro výuku slovinštiny v základních školách a gymnáziích. Tyto osnovy¹⁷² byly dány k posouzení učitelům příslušných typů škol a v roce 1998 byla na základě jejich připomínek schválena výsledná podoba osnov. Ve druhé fázi reformy bylo nutné připravit na změny ve výuce samotné pedagogy (např. formou seminářů) a vytvořit odpovídající učebnice. Reforma byla do škol zaváděna postupně a v současné době probíhá její konečná fáze. Výsledkem je mj. navýšení počtu hodin mateřského jazyka v prvním trojletí na základních školách a úprava poměru literatury a jazyka v rámci předmětu slovinština (viz tabulka 5). V rámci povinných výběrových předmětů ve třetím trojletí ZŠ si žáci mohou volit např. rétoriku, mediální výchovu či dramatický kroužek (Križaj Ortar - Bešter Turk: 484-488). Obecně se reforma snaží zdůrazňovat komunikativní funkci jazyka.

Za konkrétní důkaz prospěšnosti těchto koncepčních změn je možné považovat mj. umístění slovinských žáků v mezinárodním průzkumu čtenářské gramotnosti (PIRLS). V rámci 35 zemí, které se průzkumu účastnily, obsadili slovinští žáci 25. místo. Ještě v roce

---

¹⁷² Zahrnovaly také zvláštní osnovy výuky slovinštiny ve dvojazyčných oblastech.

1991, kdy bylo hodnoceno 28 zemí, se umístili na 21. místě¹⁷³; je zde tedy patrný mírný kvalitativní posun, ačkoliv je samozřejmě nutné přihlédnout k určité schématickosti, která je u podobných výzkumů běžná.

Tabulka 5: Poměr výuky literatury a jazyka v rámci předmětu slovinština

TYP ŠKOLY (TŘÍDA/ROČNÍK)	JAZYK	LITERATURA
1. třída ZŠ	50 %	50 %
2. - 9. třída ZŠ	60 %	40 %
gymnázium	50 %	50 %
ostatní střední školy	60 %	40 %
střední odborná učiliště	60 %	40 %
nižší odborné školy	70 %	30 %

Zdroj: Križaj Ortar - Bešter Turk: 487

V 90. letech se také rozvinula širší diskuze o podílu a roli cizích jazyků ve slovinském vzdělávacím systému (viz též kapitola 4.3.4). Za negativní jev je mnohdy pokládána skutečnost, že se cizí jazyky masově vyučují na slovinských školách včetně škol mateřských (zejména angličtina)¹⁷⁴.

Po osamostatnění Slovinska se v některých případech změnil také status slovinštiny jako studijního oboru na zahraničních univerzitách. Mnohde se slovinština vyčlenila ze studia jugoslavistiky a byla akreditována jako samostatný diplomový obor (např. samostatná slovenistika na FF UK v Praze od studijního roku 1993/94).

Nové možnosti přineslo osamostatnění Slovinska a uvolnění vztahů se sousedními zeměmi i pro slovinskou menšinu v okolních státech. V Celovci byl v roce 1991 založen *Slovinský národopisný ústav Urbana Jarnika* (Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik), který se zabývá výzkumem nářečí, zvyků a dalších etnologických jevů.

4.3.2.2 Jazykověda

V roce 1991 vyšel poslední díl SSKJ, čímž byl završen proces popisu slovinského jazyka podle lexikografického konceptu vytvořeného již v 60. letech. Ačkoliv byl tento koncept průběžně aktualizován, nemohl již zareagovat na (politické a společenské) změny, k nimž došlo v době krátce před vydáním posledního svazku. Ve Slovinsku tedy stále schází lexikografické dílo, které by odráželo aktuální stav jazyka po uvedených změnách.

¹⁷³ Deník *Delo* 8. 4. 2003.

¹⁷⁴ Česká verze Listiny základních práv a svobod garantuje možnost zakládat v ČR školy s jakýmkoliv vyučovacím jazykem, což je ovlivněno také tím, že menšinové jazyky a menšiny nejsou - na rozdíl od většiny dřívějších úprav ústavy - definovány výčtem (Kořenský: 263). V mnoha větších českých městech tak fungují vícejazyčné školky, školy a gymnázia (v Praze např. Česko-italské a Česko-anglické gymnázium, v Liberci Česko-francouzské a Česko-německé atd.). Výuka na těchto typech škol probíhá mnohdy plně v cizím jazyce (s výjimkou hodin mateřštiny).

Současný jazyk je v současné době zachycen pouze v korpusech a elektronických databázích¹⁷⁵. Aniž by byl SSKJ obsahově upravován, byl na počátku 90. let počítačově zpracován a v roce 1994 vyšel v jednom svazku a záhy také v elektronické podobě.

Částečné zaplnění této mezery umožnil právě rozvoj informačních technologií, který znamenal vytvoření podmínek pro korpusovou lingvistiku. Ve Slovinsku začala spolupráce podniku Amebis (zaměřuje se na vývoj softwaru v oblasti jazykových technologií a elektronickou vydavatelskou činnost), vědeckovýzkumného Institutu Jožef Stefan, nakladatelství *Državna založba Slovenije* a Filozofické fakulty Univerzity v Lublani; tyto subjekty vytvořily **jazykový korpus FIDA**. Projekt byl zahájen v roce 1997 a do funkčního stavu byl uveden v roce 2000. Korpus v současné době zahrnuje více než 100 milionů (lematizovaných) slov a obsahuje zejména publicistické texty. Ve Vědeckovýzkumném středisku F. Ramovše SAZU vznikal průběžně od konce 90. let korpus **Nova beseda**, který v roce 2003 dosáhl také počtu 100 milionů slov, jež však z větší části nejsou lematizována. Převážná většina textů byla vybrána z deníku Delo. Přístup do korpusu FIDA je možný pouze na základě placené registrace¹⁷⁶, zatímco korpus Nova beseda je přístupný veřejnosti.

V 90. letech došlo také k nárůstu počtu vydaných jednojazyčných (terminologických) i vícejazyčných slovníků. Řada z nich vyšla paralelně v knižní i elektronické podobě. V některých nově vzniklých soukromých nakladatelstvích však nebyla dostatečná pozornost věnována revizím textu, a proto se mnohé slovníky vyznačují množstvím obsahových i tiskových chyb.

Z dalších významnějších jazykovědných děl vydaných v 90. letech uvedme ještě soubor sociolingvisticky zaměřených statí a referátů J. Toporišiče *Družbenost slovenskega jezika* (1991), Encyklopedii slovinského jazyka téhož autora (*Enciklopedija slovenskega jezika* 1992), etymologický slovník M. Snoje (*Slovenski etimološki slovar* 1997) či retrogradní slovník M. Hajnšek-Holz a P. Jakopina (*Odzadnji slovar slovenskega jezika po Slovarju slovenskega knjižnega jezika* 1996).

4.3.3 EMANCIPACE SLOVINŠTINY VERSUS GLOBALIZACE¹⁷⁷

„Tradiční společnost je vždycky spojena s prožitkem základního mýtického rozdílu, který přikře odlišuje bezpečí domova oproti ohrožující vnější cizotě. (...)

¹⁷⁵ Vidovič Muha (2002: 209) upozorňuje, že Slovinsko je ze slovanských zemí v transformačním procesu jediným státem, kde se nepodařilo vydat aktualizovaný slovník spisovného jazyka.

¹⁷⁶ Netýká se vědeckých pracovníků Filozofické fakulty Univerzity v Lublani. Zvýhodněný přístup do korpusu mají také studenti FF.

¹⁷⁷ Při posuzování emancipace slovinštiny ve světle globalizačních tendencí mi byla oporou práce Z. Mlinara (1994). Obecné teorie uváděné v této knize lze s určitými modifikacemi aplikovat i na aktuální jazykovou situaci ve Slovinsku.

Naopak moderní doba je charakteristická neustálým obíháním všeho a všech, neustálou změnou míst a postojů, historizací, promiskuitou a relativizací. (...)

(Pinc: 7)

Naše doba se mimo jiných vyznačuje tím, že spjatost jedince či společnosti s konkrétním zeměpisným prostorem již neznamená překážku pro pronikání celosvětových zájmů a přejímání obecných (globálních) trendů ekonomických, politických, ale také kulturních, které zpravidla vycházejí z technologicky a demograficky silnějšího prostředí, jež je navíc domácím prostředí vzdálené jazykově. Zeměpisná blízkost a přítomnost na konkrétním místě navíc přestává být podmínkou semknutosti a podobnosti obyvatelstva. V důsledku volného pohybu informací za pomoci nových technologií se může snadno prosazovat politická/ekonomická/kulturní převaha technologicky nejrozvinutějších zemí, což apriorně omezuje suverenitu menších a/nebo méně rozvinutých států.

Výdobytky moderní doby - zejména dynamicky se rozvíjející informační a komunikační technologie¹⁷⁸ - prostor jako překážku odstraňují, tím se však na druhé straně omezuje ochranná úloha prostoru. Konkrétní prostor je tak více než doposud vystaven globálním vlivům (žádoucím i nežádoucím)¹⁷⁹. Tyto jevy a procesy¹⁸⁰, na něž musí reagovat moderní společnost, označujeme souhrnným pojmem **globalizace**.

Hlavním předpokladem globalizace je snadnější **mobilita v prostoru**. Nejedná se však pouze o migraci obyvatelstva, ale také o přemísťování duchovních hodnot, způsobů uvažování a vzorců chování, tedy volný pohyb informací. Jedním z mnoha důsledků tohoto procesu je i **prolínání jazyků** (obvykle se však při něm uplatňuje značná asymetrie). K mezijazykovým kontaktům docházelo odedávna, zpravidla však byl tento styk podmíněn geografickou či kulturní blízkostí etnik. V dnešní době ovšem dochází ke zvýšené konfrontaci jazyků, které tuto zeměpisnou a/nebo kulturní afinitu nesdílejí. Tato skutečnost vnáší do jazyků jistou míru **nestabilitnosti, nejistoty a variantnosti** (Daneš 1997: 13).

Velmi často se zdůrazňovala zejména ekonomická, resp. materiální dimenze globalizace na úkor jejího vlivu na lidského ducha a národní kulturu¹⁸¹. Šíření informačních toků v mezinárodním měřítku však postupně vyvolalo také úvahy o zachování (národní) kulturní integrity v období globalizace.

---

¹⁷⁸ Za jedno z prvních médií podporující šíření kultury bez ohledu na teritoriální příslušnost je považováno satelitní televizní vysílání.

¹⁷⁹ Mlinar (144): „Místo určité fixní danosti a uzavřenosti vstupují do popředí proudy, které se vymykají jakémukoliv propojení s prostorem a časem.“

¹⁸⁰ Daneš (1997: 12) uvádí kromě globalizace ještě několik dalších procesů, které ovlivňují dnešní společnost. Jedná se o **modernizaci** (rozvoj techniky a vědy, informatizace, industrializace, urbanizace, sekularizace), **vznik masové společnosti** (standardizace způsobu života, uvažování a hodnot) a **diverzifikační tendence** (zájem o jevy okrajové, periferní). Všechny tyto jevy však zároveň mohou být i příčinou nebo důsledkem globalizace.

¹⁸¹ Otázkou vlivu globalizace na (národní) kulturu se zabývá např. Rizman (2003).

Již zmiňovaný rozvoj nových informačních technologií totiž na jedné straně poskytli dosud nebyvalé možnosti kulturní výměny, na straně druhé však tyto technologie mohou být prostředkem ničení kulturní rozmanitosti a jejího postupného nahrazování jedinou - globální - kulturou. Toto šíření kulturního vlivu doposud nikdy neprobíhalo „tak skrytě, bez prolévání krve a dokonce s přesvědčením příjemců, že se tak děje na jejich přání“ (Mlinar: 154). Mnohdy se totiž pod dojmem snazší komunikace a „ulehčení“ života skutečně přehlíží fakt, že nové technologie mohou zároveň omezovat tvůrčí schopnosti jednotlivce/společnosti a stírat jeho/její specifika a identitu. Existuje navíc nebezpečí, že vytvořením globálních elektronických sítí, jimiž mohou velmi rychle a v téměř neomezeném množství protékat informace všeho druhu, se národní státy mohou dostat do situace, kdy tyto kanály nebude možné z pozice státu kontrolovat.

Předpokladem globalizace je existence tzv. **světového** (či metropolitního) **jádra**, které představuje univerzální hodnoty, jež jsou globalizací šířeny i mimo toto jádro (do periferií). Tím se však nerovnováha v prostoru zvětšuje. V případě globalizace proto nelze hovořit o všestranném (resp. celosvětovém) vzájemném sblížení. Začíná převažovat jednosměrná komunikace, zvětšují se rozdíly v rolích, jež sehrávají jednotlivé kultury, a kulturní provázanost už není závislá pouze na zeměpisné blízkosti („sousedství“), resp. vzdálenosti, ale je podmíněna vztahem ke světovému jádru. Ve vztazích mezi jádrem a periferií sice dochází k postupnému sblížení, většinou však způsobem, kdy se „slabší“ subjekt podřizuje silnějšímu vlivu. Mlinar (1994: 154) zavádí pojem *kulturní synchronizace*, který definuje jako masový a jednosměrný tok kulturních produktů z metropole k periferií¹⁸². Vnější vlivy podkopávají nebo dokonce narušují specifický systém lokální kulturní tvorby. Světové jádro naopak pohlcuje a osvojuje si některé prvky periferie (Mlinar: 145), které se mohou stát součástí „univerzálních“ hodnot. Tato forma kulturního imperialismu (zpravidla spojeného s ekonomickými zájmy) znamená ohrožení autochtonních teritoriálních, resp. lokálních kultur.

„Globalizace“ však může probíhat i na národní úrovni. V tomto případě znamená ohrožení lokálních a regionálních identit či specifí (mj. nářečí, krajové zvyky a tradice) a je způsobena zvýšenou mobilitou lidí, která s sebou přináší např. smazávání rozdílů mezi venkovským a městským životním stylem. Na národní úrovni tak lze sledovat snahu o jistou „standardizaci“ (vyrovnávání rozdílů), která však může vést až k nežádoucí uniformitě. Uniformita na národní úrovni navíc usnadňuje prosazování celosvětových globalizačních tendencí.

Hovoříme-li na jedné straně o stírání rozdílů mezi teritorií, lze na straně druhé pozorovat narůstající rozdíly mezi jednotlivými generacemi. V současné době existuje mnohdy větší pravděpodobnost, že stejné kulturní hodnoty budou požívat příslušníci téže

---

¹⁸² Tento proces může probíhat za aktivní účasti periferie v případě, že má o nabízené kulturní produkty sama zájem, nebo i za předpokladu její pasivity či přímo odporu, jsou-li tyto produkty uměle prosazovány (např. pomocí ekonomických nástrojů).

generace různých etnik než různé generace téhož etnika¹⁸³ (viz např. populární hudba, filmová tvorba atd.). V jazyce je situace složitější, platí však, že pokud nositelé různých jazyků sdílejí podobné zájmy či mají podobné zkušenosti, mohou snadněji dosáhnout svých komunikačních cílů.

Globalizace vyvolává také opačné trendy, které lze shrnout pod pojem **individuace** (Mlinar: 17). Tento proces zdůrazňuje nezávislost (společnosti nebo jedince) na světovém jádru. Ta však vyžaduje značný stupeň suverenity či soběstačnosti nebo snahu o posilování prvků, které (společnost nebo jednotlivce) od světového jádra odlišují. Při radikálním prosazování individuace však na druhé straně hrozí izolacionismus. Jedním z projevů individuace může být také zvýšený důraz na používání národního jazyka v mezinárodní komunikaci, což je však zpravidla spojeno např. se zvýšenými náklady na překladatele/tlumočníky. Zároveň existuje větší nebezpečí zkresení původního komunikačního záměru.

Všechna výše uvedená fakta o vlivu globalizace na kulturu tedy platí v obecné rovině také o jazycích, je však vždy nutné mít na paměti různé funkce jazyka, které se prosazují na úrovni individuální, lokální, národní a globální. V každé z nich má mateřský/národní/státní jazyk jiný vztah k jazyku cizímu/nadnárodnímu/globálnímu. Navíc platí, že v době globalizace je i v jazyce stále těžší definovat hranici mezi „domácím“ a „cizím“.

Podobně, jako lze hovořit v oblasti politické, ekonomické a částečně i kulturní o anglosaském metropolitním jádru, nelze v oblasti jazykové přehlédnout dominantní roli **angličtiny**. Angličtina¹⁸⁴ je podle nepsaného zákona jazykem světového jádra (= světovým jazykem, *lingua franca*) a obsadila funkci, pro niž bylo kdysi vytvořeno esperanto. Paralelně s posilováním (jednoho) světového jazyka a koncentrací pozornosti na světové jádro může na druhé straně docházet k již zmiňovanému oslabování spojnic mezi národy, které jsou založeny na jazykové, teritoriální, kulturní a etnické blízkosti. Doba globalizace navíc odstraňuje izolaci jednotlivých jazykových společenství¹⁸⁵.

Živá angličtina je do celého světa zprostředkovávána například pomocí všeobecně dostupného satelitního vysílání. Nezanedbatelnou roli sehrává angličtina v „internacionalizované“ populární hudbě, která obvykle přichází z angloamerické části

---

¹⁸³ Daneš (1997: 74) upozorňuje, že generační rozdíly se projevují i v jazyce, ale „mnozí autoři svou generační příslušnost překračují a 'vyvíjejí se s dobou'“.

¹⁸⁴ Ještě v 18. století byly čtyřmi hlavními evropskými jazyky francouzština, němčina, španělština a ruština. Angličtina pronikla do role světového jazyka s postupem britské kolonizace Severní Ameriky, Oceánie a dalších částí Asie a Afriky. Hlavní nárůst vlivu angličtiny však nastal až po 2. světové válce a je reakcí na narůstající vojenský a hospodářský vliv Spojených států amerických.

¹⁸⁵ V důsledky ztráty izolovanosti se může také snižovat počet nositelů nářečí národních jazyků. Standardizovaný spisovný jazyk na úrovni státu byl zaveden většinou bez připomínek jako nutné civilizační opatření, kterému někdy padla za obět' různorodost dialektů na lokální nebo regionální úrovni.

světa. Mnohdy je navíc v angličtině realizována také domácí kulturní produkce, což bývá motivováno snahou autorů prosadit se v širším (evropském, světovém) měřítku. Vliv angličtiny tak není posilován pouze zvenčí, nýbrž také zevnitř „neanglického“ kulturního společenství, což se týká i Slovinska (viz též následující kapitola).

Postoj k řešení jazykové problematiky musela vzhledem k jazykové různorodosti členských států zaujmout také Evropská unie. Formování evropské identity vychází z obecného předpokladu, že je založena na bohatství jazyků a kulturní rozmanitosti, nikoliv na jejich odbourávání či omezování¹⁸⁶. Proto je jazyková politika Evropské unie založená na početnosti jednotlivých lingvoetnických skupin pokládána v oficiálních dokumentech a prohlášeních za nepřijatelnou¹⁸⁷.

Slovinci, patřící k početně malým národům, si v současné době kladou tyto otázky: Do jaké míry se lze bránit diktátu globalizace, aniž by byl národ uvržen do mezinárodní izolace? Do jaké míry lze přijímat kulturu světového jádra, aniž by to oslabovalo vlastní kulturu? A v neposlední řadě: Do jaké míry lze bránit pronikání angličtiny jakožto jazyka světového jádra do slovinského jazykového systému, aniž by tím byla spisovná slovinština odsouzena k funkčním potížím či neústrojnosti? Do jaké míry lze podporovat pronikání angličtiny do slovinského jazykového systému, aniž by tím jazyk rezignoval na svou individualitu? Jak a zda vůbec lze vliv globálního jazyka na slovinštinu regulovat? V případě, že to možné je, může být regulace přínosem nebo nikoliv?

Dvojí polarita jazykové emancipace (funkčnost jazyka a jazykové sebevědomí uživatelů) na tyto otázky nedává jednoznačnou odpověď a vytváří spíše prostor pro hledání optimálního přístupu k jejich řešení, hledání rovnováhy v jazyce. Konkrétním produktem intenzivního zájmu o tuto problematiku jsou ve Slovinsku mj. návrhy na zákonnou ochranu slovinského jazyka (viz kapitola 4.3.5).

4.3.4 SLOVINŠTINA VERSUS ANGLIČTINA

Anglický jazyk vstupuje do slovinského jazykového prostoru dvěma způsoby, které spolu úzce souvisí. Na jedné straně (viz oddíl **A**) této kapitoly) sem angličtina vstupuje zvenčí jako jeden ze světových jazyků či jazyk globalizace (viz kapitola 4.3.3), na straně druhé (viz oddíl **B**) této kapitoly) si ji z různých důvodů aktivně či pasivně osvojují samotní Slovinci.

---

¹⁸⁶ Jakékoliv snahy o zavádění jednotného jazyka v EU bývají vystaveny kritice. Jsou zpravidla motivovány snahou o ušetření nemalých finančních prostředků vynakládaných na překladatele a tlumočníky v EU.

¹⁸⁷ Příkladem tohoto (proporcionálního) přístupu je například nový způsob placení mýtného na německých dálnicích. Česká média v červenci roku 2003 informovala o tom, že elektronické mýto pro německé dálnice budou moci čeští dopravci platit na 8 místech v tuzemsku, kde budou umístěny poplatkové terminály. Ty však budou umožňovat komunikaci jen v němčině, francouzštině, angličtině a polštině.

A) Angličtina do slovinského jazykového systému nevstoupila až v několika posledních letech, jak mnozí účastníci debat o ohroženosti slovinštiny tvrdí¹⁸⁸. Například již v roce 1970 reagoval na zvýšenou míru pronikání cizích (zejména anglických) slov do mateřského jazyka S. Suhadolnik (1970: 53):

„(S)kozi široko odprta vrata proti zahodu pa so butnili valovi novega, predvsem modnega besedja (hippy, longplay, show, spray). Zdaj skoraj vsak nov dan prinese nove dogodke in pojme in z njimi nove besede (futurolog, nereformski, ojezeritev, vietnamizacija).“

Již tehdy se jednalo o důsledek intenzivního technického rozvoje, který dosáhl největší dynamiky právě v anglicky mluvící části světa, ale také o odraz aktuálních společensko-politických změn, k nimž patřila mj. narůstající role Spojených států ve světové politice a ekonomice.¹⁸⁹

Již v 60. letech začali někteří jednotlivci ve Slovinsku upozorňovat na negativa pronikání anglických lexikálních jednotek do slovinštiny. K nejhlasitějším kritikům tohoto jevu patří doposud Janez Gradišnik¹⁹⁰. Ve svých publikacích a pravidelných jazykových koutcích¹⁹¹ upozorňuje, že slovinština je angličtinou ohrožena zejména ve sportu, hospodářství a populární hudbě. Je zajímavé, že nezmiňuje průnik angličtiny do názvosloví moderních technologií, zato jej pobuřují anglické názvy slovinských podniků nebo výrobků (stejný postoj zastává také jazykovědec J. Toporišič).

„Novodobý purista“ Gradišnik vychází z přesvědčení, že cizí výraz je vždy možné nahradit domácím, a to buď zcela novým pojmenováním nebo rozšířením významu již existujícího slova. Gradišnik ve svém odporu vůči slovům převzatým z angličtiny vytvořil nebo popularizoval řadu nových slov, která se ve slovinském jazyce ujala (puck = ploščica, grapefruit = grenivka, bestseller = uspešnica, spray = pršilo). Prosazuje dokonce myšlenku, aby se cizí (anglická) slova nepřizpůsobovala domácímu jazyku ve výslovnosti. Chce, aby si slovo zachovalo původní podobu a „vyčnívalo z textu“, protože tím zůstane v jakési „karanténě“, dokud se pro ně nenalezne náležitý domácí výraz (Kalin Golob 1996: 76-78).

---

¹⁸⁸ V češtině se vliv angličtiny projevil v několika vlnách. Období otevřenosti vůči anglickému jazyku začalo po 1. světové válce a bylo potlačeno až po roce 1948. Větší vliv získala angličtina opět v 60. letech. Nebyvalý vliv angličtiny na češtinu lze však sledovat zejména od roku 1989, což souvisí s uvolněním poměrů na našem území (Bozděchová: 273).

¹⁸⁹ V období dynamického kulturního a společenského vývoje v minulosti docházelo ke zvýšenému přísunu slovanských výpůjček do slovinštiny (viz např. výpůjčky z češtiny: *tovarna, ustava, znamka*). Zvýšený přísun výpůjček z angličtiny v době dynamického technologického rozvoje je jakousi novodobou analogií těchto jevů.

¹⁹⁰ Kalin Golob (1996: 80-81) zařazuje Gradišnika do skupiny jazykovědců-amatérů. Ve veřejně publikovaných jazykových koutcích mnohdy prosazují řešení jazykových problémů v rozporu s normou slovinského spisovného jazyka, což vyvolává protesty jazykovědců-profesionálů.

¹⁹¹ V současné době vycházejí v křesťanském týdeníku *Družina*.

Lexikální anglicizmy pronikají nejrychleji, nejsnáze a nejčastěji především do jazykové vrstvy terminologie a slangu. V odborném, příp. poloprofesionálním a slangovém vyjadřování se zároveň cizí slova (včetně anglicizmů) nejvíce tolerují, ačkoliv je míra tolerance cizích výrazů v jednotlivých oborech a profesích značně odlišná.

Angličtina může na jedné straně vyplnit (prozatímní) absenci vhodného slovinského ekvivalentu, na druhé straně však často navozuje dojem módnosti¹⁹², aktuálnosti a prestižnosti a její nižší stupeň sémantizovanosti oproti domácím výrazům nemusí být považován za překážku, nýbrž naopak za přednost či známku světovosti¹⁹³. Proto se anglické výrazy používají často i v případech, kde existuje ve slovinském jazyce zcela funkční domácí pojmenování¹⁹⁴.

Slovinština je někdy pokládána také za limitující faktor obchodní úspěšnosti firmy, proto řada slovinských firem pojmenovává své **výrobky** mezinárodně srozumitelnými názvy (jedná se např. o názvy kosmetických výrobků), což vyvolává negativní reakci u puristicky orientovaných jazykovědců. Tato praxe má však také opodstatnění v předchozím politickém režimu: U slovinských spotřebitelů se často větší důvěře těšily kvalitnější zahraniční výrobky, a proto začali volit cizí názvy také někteří místní výrobci. Často je tak používání angličtiny pouze důsledkem napodobování cizích vzorů.

Podobná motivace se objevuje i v případě **pojmenovávání podniků** anglickými názvy, což je jev, který se ve Slovinsku rozšířil zejména v souvislosti se zakládáním soukromých firem¹⁹⁵. Někteří slovinští jazykovědci neuznávají právo podnikatelů na svobodný výběr názvu podniku (pomiňme nyní skutečnost, že se mnohdy za exoticky působícími názvy mohou skrývat gramatické a pravopisné chyby, popř. logické rozpory) a doporučují volit slovinské názvy s odůvodněním, že řada podniků, které nesou označení vytvořená z domácích jazykových zdrojů (Gorenje, Lek, Mura), je mimořádně úspěšná i v mezinárodním měřítku. Z cizojazyčných (zejména anglicky znějících) označení podniků se ve Slovinsku stalo politikum (viz též následující kapitola).

Podobně jako v jiných zemích se angličtina ve Slovinsku prosazuje také u hudebních či uměleckých skupin, které předpokládají, že mezinárodně srozumitelný název uskupení může usnadnit přístup k zahraničnímu publiku. Jak již bylo uvedeno, je angličtina značně zastoupena také ve sportovní terminologii. Snaha o nahrazení internacionalizmů

---

¹⁹² V článku o nových variantách cvičení (časopis Týden 41/2003: 98) se například píše: „V zásadě však platí, že právě zajímavý název prodává tělocvik nejlépe. (...) Navozování očekávání pomocí slov je silnou zbraní fitnessového marketingu. I když: dnes už ani fitness není v módě, namísto fit je žádoucí být well neboli ve všeobecné pohodě těla a duše, takže mnohem víc sportovních středisek se dnes označuje coby wellnesová.“

¹⁹³ V češtině je tohoto efektu využíváno např. u označování řídicích funkcí (product manager, sales manager). Motivací pro používání těchto označení však často bývá hlavně přenesení struktury řízení mateřských zahraničních podniků do českého prostředí.

¹⁹⁴ V roce 1940 se Breznik vyjádřil takto: „Novih besed se drži poseben čar; ko se katera kje prikaže, se je vsi poprimejo in domača beseda občepi med kmeti in pastirji...“

¹⁹⁵ Problematikou názvů podniků se ve Slovinsku zabývá A. Gložančev.

domácími výrazy se právě v této oblasti často minula účinkem (*kravl* = *plavanje lezkoma*; *štafeta* = *izmenjski tek* atd., viz Ulaga 315).

Specifickou roli sehrává angličtina v řeči mládeže. Současná mládež reaguje na nárůst vlivu mezinárodních jazyků spíše pozitivně. Cizojazyčné (slangové) prvky v její řeči mají i v tomto případě působit efektně a vyjadřovat jistou ležérnost a lehkost vyjadřování. Ve většině případů se navíc jedná o jednoslabičné výrazy, které jsou v souladu s tendencí k jazykové ekonomii (ve Slovinsku např. výrazy typu *cool*, *boom*, *cash* atd.). Obecně mládež používá největší množství anglických výrazů v souvislosti se sportem, hudbou a dalšími formami zábavy a trávení volného času. Anglické výrazy vzhledem k jejich obecné rozšířenosti zahrnují do svých (zejména) mluvených projevů i osoby bez aktivní znalosti anglického jazyka.

Angličtina se do slovinského prostředí dostává buď současně se vstupem nové skutečnosti (např. nového výrobku) nebo zprostředkovaně. Ve druhém případě bývá zprostředkovatelem zejména internet a sdělovací prostředky, ale anglické označení může do slovinského jazykového prostoru vstoupit i v důsledku přímého jazykového kontaktu s cizinci, kteří už přišli do kontaktu s novou skutečností, již je třeba v daném okamžiku pojmenovat i ve slovinském prostředí.

Vliv angličtiny se ve slovinštině projevuje zejména v oblasti slovní zásoby (viz I), méně často také v oblasti slovtvorby (viz II)¹⁹⁶.

I): S ohledem na míru přizpůsobení anglicizmů slovinskému jazykovému systému lze rozlišit tři základní typy anglicizmů:

1/ dlouhodobě etablované anglicizmy (jsou přesně sémanticky vymezené, mají přizpůsobený pravopis i výslovnost) - např. *džem*, *gramofon*;

2/ anglicizmy, které jsou postupně poslovinšťovány (přizpůsobují se domácímu systému pravopisu, výslovnosti a flexe, stabilizují se po sémantické stránce), neuzavřenost procesu adaptace se často projevuje ortografickými či ortoepickými variantami - např. *softver* s variantou *software* (Slovinským pravopisem 2001 již byla kodifikována první varianta);

3/ anglicizmy neadaptované (dosud nebyly přizpůsobeny slovinskému jazykovému systému) - jejich nesoulad s domácím jazykovým systémem však může být zcela záměrný (ozvláštnění textu či mluveného projevu, snaha uživatele upozornit na ovládání cizího jazyka, specifické potřeby odborného vyjadřování atd.).

II): Podle anglického vzoru se ve slovinštině stále častěji prosazuje například užívání původně anglických substantiv nebo akronym (iniciálových zkratk) v atributivní

¹⁹⁶ Martincová (1983: 27): „I když proniknou do repertoáru slovtvorných prostředků prvky jazyka běžně mluveného, nastupují do spisovné normy obtížně. Dlouhou dobu jsou vázány na slova přejatá a zřídka se začínají uplatňovat ve funkci derivačních prostředků.“

platnosti jako morfologicky nepřizpůsobená anteponovaná adjektiva (např. *vikend hiša /chata/, MS-DOS sistem* atd.).

B): Samotní Slovinci si angličtinu aktivně či pasivně osvojují několika způsoby. Pasivní znalost anglického jazyka je nejčastěji zprostředkovávána sdělovacími prostředky, kulturními díly (i v tomto případě je však nutná určitá míra aktivní znalosti) nebo v důsledku rozvoje cestovního ruchu.

Největším zprostředkovatelem aktivní znalosti angličtiny je školství. Angličtina je ve Slovinsku nejrozšířenější vyučovaný cizí jazyk na všech typech škol. Všeobecná (aktivní či pasivní) znalost angličtiny ve slovinské společnosti je oproti ČR zřejmě poněkud vyšší, neboť angličtina se objevovala v osnovách slovinských škol již od poválečného období, zatímco v Československu byl až do konce 80. let povinným předmětem ruský jazyk a angličtina vstupovala do výuky až jako druhý či volitelný cizí jazyk, přičemž mnohem rozšířenější než ve Slovinsku zde byla navíc němčina. U mladé generace v obou státech se však v současné době rozdíl ve znalostech angličtiny - s ohledem na rozšířenost výuky anglického jazyka v obou státech - postupně stírají.

Tabulka 6: Výuka cizích jazyků na slovinských školách ve školním roce 1998/99:

		povinně volitelný předmět (počet žáků)	nepovinně volitelný předm. (počet žáků)
Základní škola	angličtina	102 814	9 958
	němčina	16 689	11 546
Střední škola	angličtina	93 259	201
	němčina	59 202	364
	italština	11 340	145
	francouzština	2 678	267
	ruština	82	6

Zdroj: Statistični letopis Statističnega urada Republike Slovenije 2000

Požadavek výuky a znalosti angličtiny (např. jako nutného předpokladu pro studium na vysoké škole) je přesto mnoha slovinskými jazykovědci¹⁹⁷ pokládán za cestu k odcizování se slovinštině. Mnozí v této souvislosti hovoří o slovinsko-anglické diglosii. Například otázka mezinárodně uznávaných maturit (realizovaných převážně v angličtině) byla ve Slovinsku nastolena ještě před rozpadem Jugoslávie. *Spolek slavistů* však s tímto návrhem zásadně nesouhlasil (Toporišič 1991: 490). Nově se problematika cizojazyčných maturit začala řešit až v 90. letech (viz kapitola 4.3.2.1).

Pouze lingvistické či kulturní aspekty však zřejmě nemají šanci obstát ve srovnání s hlediskem uplatnění absolventů škol na (mezinárodním) trhu práce. Angličtina se zkrátka

¹⁹⁷ Uršič - Jan (56): názor anglisty (!) V. Gjurina.

v dnešní době stává nedílnou součástí všeobecného vzdělání¹⁹⁸ a tuto skutečnost již reflektují i někteří slovinští jazykovědci¹⁹⁹. Kořenský (269-270) v této souvislosti upozorňuje, že „vědomí, že rozumím a chci rozumět, jsem schopen/schopna reagovat v daných situacích, přispívá k pozitivnímu sebehodnocení. Účastnit se, být obklopen vícejazyčnou komunikací, je prestižní.“

Znalost angličtiny ostatně přináší řadu dalších praktických výhod. Usnadňuje například komunikaci v mezinárodním měřítku, která se díky novým technologiím neustále rozšiřuje. Zintenzivňují se také mezinárodní formy spolupráce mezi vědeckými institucemi, organizují se kongresy a konference s mezinárodní účastí. Náklady na tlumočníky a příslušnou tlumočnickou techniku mnohdy neúměrně zvyšují náklady na pořádání takových akcí, a proto se i z tohoto důvodu stala z angličtiny lingua franca. Řada slovinských vědeckých pracovníků své odborné práce publikuje v cizích jazycích (zejména v angličtině), neboť chce výsledky svého bádání prezentovat širšímu okruhu čtenářů. Totéž platí i o psaní dizertačních prací na slovinských univerzitách (Kalin Golob 2003: 257). V některých oborech je tento postup zcela běžný a v dlouhodobém pohledu může znamenat určitý zásah do funkčního spektra slovinského jazyka. Řešení tohoto jazykového problému je proto obsaženo i v návrhu jazykového zákona.

Stupeň otevřenosti vůči angličtině je v současné době u jednotlivých národů rozdílný. Mezi faktory, které zde sehrávají svou roli, patří bezpochyby i historická zkušenost s pronikáním cizích jazyků do funkčního spektra domácího jazyka, která se u jednotlivých lingvoetnických skupin značně liší, nebo počet cizinců pobývajících v dané zemi v minulosti i současnosti.

Například reklamy, které se v Praze obracejí na zahraniční turisty, jsou psány často výhradně anglicky²⁰⁰, což by ve Slovinsku zcela určitě vyvolalo negativní ohlas veřejnosti i sdělovacích prostředků. Jiná „jazyková citlivost“ na angličtinu panuje zase v Německu: Tamější soutěž krásy se oficiálně nazývá Miss Germany, avšak

¹⁹⁸ Odlišná je situace v českém prostředí, kde je znalost cizích jazyků pokládána za jednoznačnou přednost a potřebu a kde se zřejmě doposud nikdo nezabýval možným „nebezpečím“ existence např. vícejazyčných gymnázií.

¹⁹⁹ Stabej (64): „(P)ostavljamo tezo, da pogostejša večjezična komunikacijska praksa pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti v prihodnosti sama po sebi ne bo spreminjala statusa slovenskega jezika v slovenski državi in ne bo zmanjševala njihove jezikovne zmožnosti v slovenščini.“

²⁰⁰ Kořenský (267): „Vzniká otázka, proč tyto propagační texty (...) nejsou dvojjazyčné, tedy s paralelním a ekvivalentním českým a cizojazyčným textem. Je jasné, že v našich podmínkách nelze tento postup vyžadovat - neexistuje příslušná právní úprava -, ale podává to svědectví o tom, že především obyvatelé velkých měst, zejména právě Prahy, reagují pozitivně na to, že jsou osloveni (přesněji řečeno spoluosloveni) mezinárodním jazykem.“ Angličtina s absencí paralelní češtiny však proniká i do dalších médií. Na jaře roku 2003 bylo možné v (komerčním) rádiu slyšet celou reklamu v angličtině. Zvala k návštěvě nového fitcentra na Václavském náměstí - zřejmě očekávala především zahraniční klientelu?

anglický název soutěže (zřejmě *Miss (of the) Czech republic*) by patrně ani v České republice nebyl přijat pozitivně²⁰¹.

Obecně však pro jazykovou situaci ve všech státech platí, že v reklamě a komerčních nápisech či označeních je výskyt cizojazyčných prvků oproti jiným písemným a mluveným projevům nesrovnatelně vyšší.

4.3.5 SNAHY O ZÁKONNOU OCHRANU SLOVINŠTINY A JAZYKOVÁ POLITIKA V SOUČASNÉM SLOVINSKU

Ohrožení nebo dokonce nebezpečí zániku slovinštiny se v kritických etapách slovinských dějin zmiňovalo poměrně často²⁰². K pocitu ohroženosti jazyka (resp. jeho nositelů) přitom přispívaly nejen politicko-společenské okolnosti, ale v jejich důsledku často také samotní nositelé jazyka. Ačkoliv se většinou nejednalo o dostatečně reprezentativní skupinu obyvatelstva, úvahy o možnosti zvolení jiného než slovinského jazyka za prostředek každodenní komunikace zanechaly ve slovinské společnosti stopy²⁰³ a staly se „součástí slovinského (jazykového) povědomí“ (Vidovič Muha 1996a: 16).

Pocit, že je ohrožen jazyk, je vždy úzce spojen s ohrožením národa či jeho identity. Pocit národního ohrožení obvykle vyvolává zvýšenou péči o uchování jazykové svébytnosti. Proto byl i slovinský jazyk (s jeho distinktivními rysy) pokládán za prostředek k udržení jednoty a individuality slovinského národa. Protože byl vzhledem k objektivním okolnostem (početnost obyvatelstva atd. - viz kapitoly 2.2.1.1 až 2.2.1.3) slovinský národ často nucen obhajovat právo na individuální existenci, stával se jeho jazyk tím častěji součástí politických programů a zároveň předmětem péče či ochrany. Pomyslný ochranný mechanismus²⁰⁴, který působil v případě pocitu národního ohrožení, měl tedy z jazykového hlediska jasnou funkci, mohly se však lišit cesty vedoucí k jeho spuštění.

---

²⁰¹ Bozděchová (277): „Už B. Havránek (1938) poukázal na to, že ne všechny nápisy v cizím jazyce jsou určeny cizincům. I dnes by o jazykové stránce mělo rozhodovat jejich skutečné určení; v některých oborech jsou na místě, mnohdy je však jejich zavádění spíše snobismus.“

²⁰² Breznik (1982: 161) uvádí příklad z období po první světové válce: „Po l. 1918 se je ponovilo ono, kar so Slovenci redno ob pretresljivih dogodkih, v veliki sreči ali nesreči, počenjali: bili so zopet pripravljene opustiti svoj pismeni jezik in sprejeti srbohrvaščino.“ Tamtéž: „Velika bojazen in žalost, torej povišana narodna nevarnost in nesreča, pa velika narodna zavest povišane sreče sta bili glavni gibali vseh teh jezikovno združevalnih pokretov pri Slovencih (...).“

²⁰³ V souvislosti s ohrožeností jazyka se ve Slovinsku ustálila celá řada slovních spojení, např. „slovinštině odbíjí poslední hodinka“ (slovenšćini bije zadnja ura) atd.

²⁰⁴ Kalin Golob (1986: 36): „Jazyk, který od počátku bojoval o svou existenci, protože jej po celou dobu ohrožovaly tzv. velké jazyky (zpočátku především němčina, později srbochorvatština), který vznikl poměrně pozdě a byl zprvu funkčně špatně rozvinutý, nikdy nemůže být tak otevřený, jako je např. čeština. Slovinský jazyk má v sobě zabudován citlivější ochranný mechanismus, který reaguje dříve než např. v češtině.“

Jednou z možností, jak potvrdit jazykovou, a tím i národní individualitu, byly puristické snahy, které měly demonstrovat nezávislost slovinštiny na „cizích“ jazykových zdrojích a prostředcích a poukázat na obsahové i formální bohatství vlastních jazykových prostředků. Na slovinském území se takto vystříдалo několik období se zvýšeným puristickým úsilím, které mělo v jazyce omezit vliv němčiny, italštiny a slovanských jazyků, ve 20. století zejména srbochorvatštiny (viz kapitola 1.1).

Pokud toto úsilí vedlo k posílení jazykového sebevědomí příslušníků jazykového kolektivu a neznamenal omezení funkční báze domácího jazyka, můžeme je v dlouhodobém pohledu chápat i jako pozitivní součást procesu jazykové emancipace. Pocit ohrožení národa a jazyka včetně následného hledání možností, jak nepříznivý stav či vývoj zvrátit, může mít dvojí vyústění: Na jedné straně se může národ (jazyk) zcela uzavřít před okolními vlivy²⁰⁵, což může v dlouhodobé perspektivě přinést kulturní či jazykovou stagnaci daného etnika, na straně druhé naopak může dojít k posílení národního a jazykového sebevědomí. Ve slovinském prostředí však nikdy nedošlo k takové jazykové izolaci či „očist'ování“ jazyka od okolních vlivů, které by znamenaly porušení funkčnosti domácího jazykového systému. Puristické zásahy do jazyka se projeví spíše nesouladem mezi normou a územ (viz slovinské Pravopisy).

Myšlenka určité formy ochrany jazyka však zůstává aktuální doposud. V současné době se totiž zejména menší jazyková společenství (ale nejen ta) - tedy i Slovinsko - snaží reagovat na jevy, jimž jsou vystavena v době globalizace a všeobecného rozvoje nových informačních a komunikačních technologií. Odstraňování prostorových bariér usnadňuje nejen pohyb obyvatelstva, ale také transfer duchovních hodnot, stylu uvažování a vzorců chování. Jedním z mnoha důsledků tohoto procesu je i větší míra prolínání jazyků (viz kapitola 4.3.3). V mnoha zemích se tomuto vlivu snaží čelit zákonnými normami, resp. zahrnutím problematiky jazyka ve veřejném styku do legislativního systému. Již několik let se o této možnosti hovoří také ve Slovinsku.

Myšlenka *zákonné ochrany* jazyka však není spojena až se samostatným Slovinskem. Snahy vymezit postavení slovinského jazyka v zákoně se objevily již v době federativní Jugoslávie, tehdy však měly poněkud odlišnou motivaci než v dnešní době; jednalo se spíše o zdůraznění autonomie slovinštiny ve vztahu k srbochorvatštině²⁰⁶.

---

²⁰⁵ Vnitrozemský národ s malým počtem obyvatelstva se však ve 20., respektive 21. století okolním vlivům za žádných okolností úplně uzavřít nemůže.

²⁰⁶ Toporišič (1991: 216): „To avtonomnost je slovenskemu jeziku treba tudi zakonsko zavarovati, npr. s sankcijami proti kršiteljem, najsi bodo to Slovenci sami ali drugi, in najsi živijo v naši republiki ali pa na našo jezikovno samosvojost lahko vplivajo od zunaj (navodila za uporabo aparatov, zdravil, opisi artiklov, oglasi, plakatiranje, neupoštevanje norme slovenskega jezika, če že sporočajo v slovenščini) - seveda vse s klavzulo pametne zamejitve v zvezi z naravnim razvojem našega jezika in njegovih stilnih in zvrstnih norm.“

V roce 1966 byly například vypracovány teze zákona o povinném používání slovinštiny v SR Slovinsko (na jejich vzniku se podílel mj. F. Jakopin), avšak v praxi nikdy nebyly využity. Další konkrétní návrhy na zákonnou ochranu slovinštiny pak byly vyslovovány zejména v 80. letech. Rozšířil se názor, že pomocí zákona by se slovinština uplatnila snáze a ve větší míře zejména v armádě a státních institucích sídlících ve Slovinsku, kde byl slovinský jazyk oproti srbochorvatštině znevýhodňován.

J. Toporišič (1991: 483) v době Jugoslávie upozorňoval na výsledky blíže nespecifikovaných výzkumů, podle nichž je jazykové společenství ohroženo, pokud počet přistěhovalců přesáhne 10 procent celkového počtu obyvatelstva, což měl být případ ve Slovinsku usazených obyvatel, jejichž mateřštinou byla srbochorvatština. Podle Toporišiče údajně byla tato kritická hranice ve Slovinsku překročena. Jako další příklad ohrožení jazyka uváděl Toporišič (1991: 169) fakt, že ve Slovinsku klesá počet vydaných knižních titulů a zároveň se neúměrně zvyšují náklady na vydání jednoho výtisku knihy. Ta se pak kvůli své ceně k průměrnému čtenáři nedostane.

21. 4. 1989 byly v deníku *Delo* otištěny pozměňovací návrhy ke slovinské ústavě (*Osnutek amandmajev k ustavi SR Slovenije*), které vytvořila *Rada pro slovinštinu ve veřejném styku* (*Svet za slovenščino v javnosti*). Další dvě deklarace, s nimiž vystoupila, se týkaly slovinštiny v Jugoslávské lidové armádě a postavení slovinštiny v SFRJ vůbec. V návrhu se kromě jiného objevil požadavek na zavedení sankcí v případě prohrěšku proti nově navrhovaným jazykovým úpravám nebo zavedení statusu „domácího“ a „hostujícího“ jazyka. Tyto návrhy se - mj. v důsledku nastávajících zásadních společensko-politických změn ve Slovinsku - už neuplatnily v praxi.

Po osamostatnění Slovinska pominuly mnohé důvody zákonné ochrany slovinského jazyka (např. pokud šlo o přistěhovalce hovořící srbochorvatsky, stáhli se zpátky do vlasti nebo se jazykově přizpůsobili hostitelskému prostředí), objevily se však některé nové skutečnosti, které potřebu zákonného řešení jazykové problematiky aktualizovaly²⁰⁷. Obecně je toto novodobé úsilí o ochranu jazyka ve Slovinsku motivováno vytvořením obecného jazykového zákona, který by vytvářel rámec pro jazykovou politiku a jazykové plánování.

V současné době je status slovinského jazyka obecně definován v ústavě z roku 1991 a řadu dílčích jazykových otázek upravují jednotlivé zákony, které tvoří součást

---

²⁰⁷ Kalin Golob (1996: 11) uvádí určitý paradox: Téma ohrožení slovinštiny bylo otevřeno i v době po osamostatnění Slovinska v roce 1991, tedy v období, kdy se slovinština poprvé ve své historii stala státním jazykem a dosáhla tak doposud nejširšího uplatnění ve veřejném životě.

slovinského **jazykového práva**²⁰⁸. Mezi ustanovení upravující používání slovinštiny v konkrétních situacích či při konkrétních procedurách patří²⁰⁹:

- ❖ ustanovení, která definují použití slovinského jazyka při pojmenovávání právnických osob (firem, výchovných a vzdělávacích institucí, politických stran...);
- ❖ ustanovení, která předepisují znalost slovinštiny jako podmínku pro uzavření pracovního poměru (státní zaměstnanci, celníci, učitelé...);
- ❖ ustanovení, která předepisují znalost slovinštiny jako podmínku pro registraci živnostenské činnosti (autodopravci, advokáti...);
- ❖ ustanovení, která předepisují administrativní řízení vedené ve slovinštině (např. procedury soudní, daňové, správní, vzdělávací);
- ❖ ustanovení, která předepisují slovinštinu jako podmínku pro umístování výrobků na trh a sdělení určená širší veřejnosti (návody, propagace kulturních akcí, léky, titulky filmů atd.).

Navzdory existenci příslušných ústavních a zákonných ustanovení je požadován nový zákon. Jeho navrhovatelé poukazují na to, že současné pozměňování jednotlivých zákonů podle aktuálních společenských potřeb je nevýhodné a že kontrola dodržování platných ustanovení souvisejících s jazykem je příliš roztržena mezi nejrůznější instituce. Nový „centrální“ jazykový zákon by podle nich umožnil rychlejší úpravy jednotlivých ustanovení a jednotnější a účinnější kontrolu jejich dodržování.

Důkazem neúspěšné snahy o jazykovou regulaci ve Slovinsku je zejména Zákon o hospodářských subjektech (Zakon o gospodarskih družbah; Uradni list RS, 30/1993). Jeho součástí je totiž také úprava možností pojmenování slovinských hospodářských organizací. Problémy se vyskytly už při jeho schvalování. V prvním čtení byl předložen návrh, že název firmy musí být ve slovinském jazyce, přičemž jako nepřijatelné se autorům návrhu jevíly i názvy převzaté z mrtvých jazyků (Certus, Vox, Ars). Cizí slova mohla být v názvech tolerována pouze v jasně vymezených případech (např. pokud by představovala chráněnou obchodní značku či pokud by byla převážná část firemních aktivit zaměřena na zahraničí).

V dalších čteních bylo do zákona vloženo ustanovení, že zásada o povinném používání slovinštiny v názvu firmy se vztahuje pouze na jeho „povinné“ součásti, nikoliv na části „doplňující“. V článku 20 tak zůstalo zachováno, že název firmy musí být ve slovinském jazyce („firma mora biti v slovenskem jeziku“), avšak právě díky ustanovení o

---

²⁰⁸ Podle Kořenského (1997: 260) nelze stav a charakter jazykového práva „identifikovat s existencí nebo neexistencí explicitních ustanovení v ústavě, s existencí nebo neexistencí jazykového zákona. Jazykové právo tvoří i nejrůznější právní předpisy týkající se řečového chování občanů, popř. cizinců na území státu; svým způsobem je jazykové právo definováno i neexistencí příslušných právních předpisů, neúplností příslušné soustavy předpisů.“

²⁰⁹ Zdroj: Uršič - Jan.

tzv. doplňujících součástech názvu (dodatne sestavine) se původní záměr zákona minul účinkem a na volbu pojmenování nových firem neměl žádný viditelný vliv²¹⁰.

Jako problematická se některým jazykovědcům jevila i skutečnost, že Slovinsko nemělo jazykovou politiku uspokojivě vytyčenou v období před vstupem do Evropské unie. Také tento nedostatek měl nový zákon napomoci překonat, nakonec však jazykový zákon v žádné z navrhovaných podob před vstupem Slovinska do Evropské Unie schválen nebyl.

Ochranu jazyka zákonem upravila řada evropských států. Mezi první státy, které schválily jazykový zákon, patří Francie²¹¹. Postupně následovaly některé další evropské země (mj. Polsko a Slovensko). Z mimoevropských států k jeho schválení přistoupila např. Kanada. Existují ovšem také státy, v nichž se používá několik úředních jazyků, vlastní jazykový zákon však nemají²¹².

 V českém prostředí byl jazykový zákon přijat již roku 1920. Tvořil nedílnou součást Ústavy Československé republiky a byl jedním z výsledků mírové smlouvy ze Saint-Germain. Byly v něm definovány menšinové jazyky, ale také čechoslovenština, jazyk československý, většinový jazyk státu složený ze dvou rovnoprávných odnoží: češtiny a slovenštiny. Existence jazykového zákona odrážela přetrvávající snahu o širší uplatnění češtiny za první republiky a byla reakcí na tendence legalizovat na území Čech a Moravy faktickou hegemonii němčiny. Nový jazykový zákon byl připraven ke schválení v roce 1938²¹³. Návrh zákona zohledňoval všechny menšiny žijící v Československu a nijak nezvýhodňoval např. sudetské Němce. V okresech, kde byla menšina zastoupena alespoň 15 % (doposud 20 %), měla mít možnost svůj jazyk používat ve styku s úřady. Návrh zároveň

²¹⁰ Problematika chrématonym je však ve Slovinsku stálým tématem z hlediska jazykové kultury. Již v roce 1980 se otázkou pojmenování podniků a organizací zabýval *Jazykový tribunál* a zaujal k ní jednoznačný postoj: přednost by měla mít domácí označení. J. Gradišnik se ve svém jazykovém okénku v časopisu *Družina* (3/2000, str. 11) zase pozastavuje nad tím, proč se významná slovinská obchodní firma píše *Mercator* a nikoliv *Merkator*.

Problematikou chrématonym v českém prostředí se zabývají zejména M. Knappová a M. Čechová (viz Daneš 1997: 21). Podle jejich analýz jsou v České republice obvykle uplatňována popisná obchodní jména, která naznačují zaměření podniku či odkazují na jméno podnikatele. Nesrozumitelné zkratky a neznámá cizí slova mohou naopak spíše odrazovat. Volbu konkrétního označení neupravuje v ČR žádný zákon.

²¹¹ Jazykový zákon ve Francii byl uveden do praxe v roce 1994. Nejprve v něm byl uveden výčet anglických slov, za jejichž užívání mohla vláda pokutovat fyzické i právnické osoby. Později byl zákon upraven a sankční poplatky mohou být vyměřovány pouze státním institucím.

²¹² Toto je případ Švýcarska. O jazyce (resp. jazycích) se zmiňuje pouze spolková ústava, která stanoví, že úředními jazyky, tzn. jazyky, v nichž jsou napsány právní předpisy a v nichž probíhá styk občanů s úřady a soudy, jsou němčina, francouzština a italština. Kromě tohoto článku spolkové ústavy, který prohlašuje národní a úřední jazyky za rovnocenné a současně pokládá za svůj úkol zachování těchto jazyků, neexistuje ve Švýcarsku žádný jazykový zákon.

²¹³ <http://projekt.pinknet.cz/cgi-bin/toISO-8859-2.en/1938/cislo19.html>

zajišťoval, aby se každý Čechoslovák mohl domluvit s každým úředníkem, neboť ten byl povinen ovládat československý jazyk.

Po válce byly jazykové otázky upraveny již obecněji v ústavách z roku 1948 (koncept jednotného československého národa), 1960 (koncept rovnoprávných bratrských národů) a v ústavním zákonu z roku 1968, kde bylo definováno postavení jednotlivých národností v ČSSR (Kořenský 260-262).

Směrodatným dokumentem spoluutvářejícím jazykové právo v současné České republice je ústava z roku 1992. „Ústava představuje zásadní východisko k radikální přestavbě právního řádu v českém státě, je tedy i východiskem pro příští řešení otázek jazykového práva. Základní charakteristikou této ústavy je akcentace (západo)evropsky pojatého liberalizmu, individualizmu. Takto pojatý občanský princip jako východisko k pojetí státu znamená, že lze předpokládat menší míru pozornosti otázkám národa, národnosti a jazyka.“ (Kořenský 262, podtrhl D. B.).

S přihlédnutím k řešení jazykové problematiky v jiných zemích, zejména však kvůli úsilí o zákonný předpis upravující používání slovinského jazyka ve veřejném styku byla v první polovině 90. let při Výboru pro kulturu, školství, mládež, vědu a sport dolní komory slovinského parlamentu ustavena pracovní skupina pro otázky jazykového plánování a jazykové politiky (*Delovna skupina za obravnavanje vprašanj jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike*)²¹⁴ pod vedením Bredy Pogorelec, která měla za úkol vyvolat diskuzi o potřebě zákonné ochrany slovinštiny a později vytvořit podklady pro vypracování tzv. jazykového zákona. Pracovní skupina se zpočátku skládala ze šesti slovenistů, dvou právníků a dvou psychologů (Pogorelec 1996: 60). Státnímu shromáždění byla v průběhu 90. let adresována řada podnětů, v nichž slovinská odborná i laická veřejnost upozorňovala na „ohroženost“ slovinštiny nebo navrhovala řešení stávajícího stavu.

V roce 1997 připravil tehdejší ministr kultury Janez Dular první podklady k návrhu zákona o užívání slovinštiny jako úředního jazyka²¹⁵. Podle návrhu měl zákon stanovit zejména,

- ❖ za jakých okolností se musí slovinština používat;
- ❖ povinnost používat slovinštinu ve smlouvách, na označeních výrobků, v návodech a pokynech pro spotřebitele;

²¹⁴ J. Rotar (1995: 196) je toho názoru, že z hlediska odbornosti by měla tato komise pracovat v rámci Vědeckovýzkumného střediska Slovinské akademie věd a umění (ZRC SAZU).

²¹⁵ V České republice byl návrh tzv. jazykového zákona vytvořen v roce 1997 (viz Příloha, část A). Ačkoliv v českém právním prostředí zkušenost s jazykovým zákonem existuje již z minulosti, ke schválení návrhu nedošlo (viz Příloha, část B). Je zajímavé, že nadále se jazykový zákon vyskytuje jako jeden z bodů programu KSČM. V roce 1998 obsahoval komunistický návrh jazykového zákona mimo obecných proklamací potřebu upravit „užívání (jazyka) na veřejnosti“. V této souvislosti se KSČM dále hlásila k ochraně proti pronikání „domácího i zahraničního kýče a braku, ochraně proti masové kultuře a amerikanizaci našeho života“. I ve stranickém programu na rok 2002 se znovu hovoří o jazykovém zákoně jako „rámcových pravidlech pro používání a ochranu češtiny“.

- ❖ podmínku zvládnutí slovinštiny při uzavírání pracovního poměru nebo provozování živnosti²¹⁶;
- ❖ podmínku ovládat slovinštinu pro získání občanství;
- ❖ možnosti pojmenování právnických osob, obchodních značek, veřejných prostranství, prostorů a vozidel;
- ❖ způsob informování veřejnosti (inzerce, televizní programy, veřejné a kulturní akce);
- ❖ oblast výchovy a vzdělávání;
- ❖ kompetence Jazykového úřadu (*Urad za jezik*).

Jednalo se tedy o ustanovení, která byla zčásti již obsažena v jiných slovinských zákonných normách a která návrh zákona shrnoval do jednoho právního aktu a doplnil o konkrétní postihy v případě porušení zákona²¹⁷. Návrh navíc inicioval zavedení instituce Jazykového úřadu (viz níže).

V ustanoveních, která obsahoval návrh zákona, bylo například uvedeno, že ve Slovinsku se operní představení v cizím jazyce může uskutečnit pouze s uváděním titulků, výuka cizích jazyků v předškolním věku nemůže být financována ze státních prostředků a výuka v cizím jazyce na vysoké škole nesmí přesáhnout 20 % celkového studijního penza jednoho studenta.

K návrhu zákona, respektive jeho tezím se poté měla vyjádřit výše zmiňovaná pracovní skupina pro jazykové otázky. Ta svá stanoviska předložila v listopadu 1999, avšak ani její členové nebyli ve svých názorech jednotní. Dva členové byli zcela proti návrhu zákona, zatímco ostatní jej pod podmínkou určitých změn a doplňků podpořili. Tak vznikl prostor pro širší diskuzi o potřebě či podobě jazykového zákona²¹⁸. O tématu se diskutovalo např. při zasedání *Spolku slavistů* v Kranji v roce 1997. Návrh na úpravu užívání slovinštiny ve funkci úředního jazyka nakonec nebyl vzhledem k iniciativám občanské společnosti a širší slovinské veřejnosti schválen a neproběhlo ani jeho první čtení v parlamentu (Uršič - Jan: 3).

Téma jazykového zákona přesto zůstalo otevřené. V květnu roku 2000 se ve slovinském parlamentu konalo pracovní zasedání zastánců jazykového zákona, během nějž byla znovu posouzena aktuální situace a možnosti prosazení návrhu zákona z roku 1997 spolu s nutností jeho modifikace. V červnu na půdě parlamentu proběhla veřejná

²¹⁶ Ústava České republiky naopak nepodmiňuje užití „ústavním pořádkem zaručených práv na jazykovou příslušnost a znalost jakéhokoli, např. většiny jazyka. Nelze tedy v tomto smyslu vázat samo občanství, popř. oprávnění k nejrůznějším, např. podnikatelským činnostem na jazykové znalosti a schopnosti.“ (Kořenský 263)

²¹⁷ M. Stabej (In: Uršič - Jan: 74): „Návrh zákona o užívání slovinštiny jako úředního jazyka vychází z domněnky, že je v zemi zapotřebí obecný právní akt, který bude upravovat a potvrzovat postavení slovinštiny v Republice Slovinsko.“

²¹⁸ M. Stabej (In: Uršič - Jan: 75) pokládá teze zákona za nedostatečný základ právního aktu a tvrdí, že bude nutná další diskuse „jazykovědců, právníků a dalších odborníků“.

prezentace návrhu slovinského jazykového zákona (*Javna predstavitev mnenj o tezah za zakonsko ureditev rabe slovenščine kot uradnega jezika*).

V diskuzi bylo poukázáno zejména na narůstající vliv angličtiny, na nedostatečnou angažovanost státu v otázkách jazyka (financování jazykovědných výzkumů atd.) a přílišnou důvěru v jazykovou uvědomělost občanů a ve vzdělávací instituce. Proto byla při projednávání návrhu zákona (znovu) nastolena otázka sankcí a orgánu, který by dohlížel na dodržování zákona a zároveň plnil poradenskou funkci.

Zde uvádíme několik komentářů, které zazněly v diskuzi (zdroj: Uršič - Jan):

- ◆ M. Stabej (75) tvrdil, že stávající návrh zákona, jehož součástí je i ustanovení o povinnosti komunikovat v rámci podniku ve slovinštině (což by platilo i pro nadnárodní společnosti), je pro evropský právní řád nepřijatelný.
- ◆ Lidé v angličtině nevidí pluralismus, ale univerzalismus a zapomínají, že ve své angličtině nemohou účinně reagovat na náročnější komunikační situace jako ve svém mateřském jazyce, a proto nemohou být rovnocennými partnery těch, jimž je angličtina mateřský jazyk. Nerovnocenná komunikace je prvním krokem k nerovnocennosti obecné (8).
- ◆ Obecně pozitivně byla hodnocena snaha společnosti Microsoft při lokalizaci programů²¹⁹ do slovinštiny. Tento postup byl však pro společnost zároveň ekonomicky výhodný (viz též kapitola 4.3.6.3). Na druhé straně byla kritizována praxe ve slovinských podnicích se zahraničním kapitálem, které nutí psát své zaměstnance žádosti o dovolenou v cizím jazyce.
- ◆ Musí existovat zákonné předpisy, „v nichž se pro případy závažného poškozování kulturních hodnot, respektive nezohledňování veřejného zájmu může počítat dokonce s represemi, pokud je nenásilné přesvědčování a povzbuzování málo uvědomělých jednotlivců neúčinné nebo pokud je nutné lidem, vystaveným silnému tlaku obchodní logiky, zajistit formální oporu pro setrvání u slovinštiny (pakliže si tuto pomoc sami přejí)²²⁰“ (12).
- ◆ Angličtina podkopává stabilitu slovinské společnosti a slovinského státu, neboť má destruktivní vliv na vzájemnou (vnitřní) komunikaci (8).

Většina účastníků diskuze se vyslovila jednoznačně pro jazykový zákon. Pokud zazněly výtky, týkaly se většinou dílčích ustanovení. Z diskuze vyplynulo také nejednoznačné chápání poslání jazykového úřadu:

---

²¹⁹ Pojmu **lokalizace** se užívá v případě překladů počítačových programů (např. lokalizace softwaru).

²²⁰ „(V) njih pa je za skrajne primere teptanja kulturne vrednote oziroma neupoštevanja javnega interesa upravičeno predvideti celo prisilo, kadar je dobrohotno prepričevanje in spodbujanje premalo ozaveščenih posameznikov neučinkovito ali kadar je treba ljudem, izpostavljenim močnim pritiskom komercialne logike, zagotoviti (od njih samih zaželeno) formalno oporo za vztrajanje pri slovenščini.“

Jazykový úřad (viz také Příloha, část C) měl být podle návrhu jazykového zákona správní a poradenskou institucí, která by byla pilířem a koordinátorem aktivní jazykové politiky a iniciátorem šíření slovinštiny do nových oblastí veřejného života. Kodifikace a výzkum jazykové normy by však byly i nadále ponechány nevládním institucím, zejména akademii věd a univerzitám. Navrhovatelé zákona si za vzor vybrali skandinávský model úřadu, který plní zejména roli poradenskou a iniciační, a zkombinovali jej s modelem francouzským, který plní ve větší míře úlohu restriktivní.

Součástí návrhu zákona z roku 1997 byl i finanční rozpočet Úřadu. Kromě fixní částky na provoz (počítáno bylo se čtyřmi zaměstnanci²²¹) měla být další částka vyčleněna například na řešení sporných jazykových otázek či na slavnostní udělování pochval jednotlivcům a organizacím za péči o jazykovou kulturu. Do státního rozpočtu měly naopak přitékat prostředky z předpokládaných finančních sankcí, ale právě tento bod návrhu vyvolal velmi rozporuplné reakce²²².

Kritika Úřadu, který byl ve Slovinsku navzdory neexistenci jazykového zákona nakonec ustanoven jako orgán podléhající vládě²²³, spočívala v tom, že by jím utvářená jazyková politika podléhala představám vlády a aktuální politické objednávce, nikoliv požadavkům vědeckých institucí a aktuálním potřebám jazykové kultury (Vidovič Muha 2003b: 21).

Otázka, zda Slovinci potřebují jazykový zákon, resp. jaký jazykový zákon potřebují, nakonec nezůstala omezena na 20. století. V květnu 2004 se ve slovinském parlamentu konala další všeobecná rozprava o budoucí možné podobě jazykového zákona, ta však prozatím nepřinesla odpověď na otázku, zda se ve Slovinsku jazykový zákon nakonec prosadí či ne. Diskuze o (ne)potřebnosti takového zákona prozatím pokračují a odborná veřejnost je nadále názorově rozštěpena. „Liberálně“ orientovaní jazykovědci zastávají názor, že vývoj jazyka je dobré přenechat jazyku samotnému, popřípadě jeho uživatelům a podporují spíše kvalitní jazykovou výuku ve školách a jazykovědné výzkumy²²⁴, zatímco jazykovědci na druhém pólu názorového spektra cítí potřebu jazyk usměrňovat v souladu s aktuálními potřebami jazykového společenství, čemuž by mohl posloužit právě jazykový zákon, resp. zákonné vymezení statusu slovinského spisovného jazyka.

---

²²¹ Ředitelem Jazykového úřadu se stal J. Dular, bývalý ministr kultury a autor předlohy jazykového zákona.

²²² Bezljaj (10): „Žal pri jeziku ne bomo nič dosegli niti z zasilnimi niti s prisilnimi ukrepi. Jezik ni nekaj stalnega in nespremenljivega.“

²²³ Na jaře roku 2004 byl Úřad formálně zrušen a jeho agendu převzalo Ministerstvo kultury Republiky Slovinsko.

²²⁴ Kriticky se k návrhu zákona staví např. Vidovič Muha (2003b: 16): „Jazykový zákon, který se vztahuje na státní jazyk, je v moderní postinformační společnosti výrazem krize jazykové identity jakožto základu nebo přinejmenším základního prvku identity národního státu.“ V této souvislosti Vidovič Muha dále uvádí (2003b: 22), že zákon je vlastně „přiznání porážky těch nástrojů jazykové politiky, které připouští povaha jazyka jako způsobu komunikace, která je vlastní pouze člověku“.

Názor veřejnosti na tuto otázku dokumentuje například anketa, která byla vyhlášena na sklonku roku 2002 na internetovém portálu www.najdi.si²²⁵. Na otázku „Jak vyřešit problém narůstajícího používání anglických slov ve slovinštině?“ odpovědělo celkem 4 881 respondentů, z nichž pouze 12 % vidělo řešení v jazykovém zákonu, 24 % ve zvýšení úrovně všeobecného vzdělání, 24 % zvolilo tvrzení, že všechno nelze poslovinštit, a 16 % respondentů se přiklonilo k názoru, že angličtinu není třeba nikterak eliminovat.

Shrme-li záměry iniciátorů zákona, jedná se zejména o ochranu slovinštiny před nežádoucím vlivem cizího jazyka/cizích jazyků. Tento vliv může být pocítován jako nežádoucí či dokonce škodlivý, a proto má jazykový zákon obsahovat opatření, která by tento vliv omezovala. Zatímco dříve bývaly jazyky vystaveny zejména vlivu jazyků sousedních států (ve Slovinsku šlo zejména o dlouhodobý vliv srbochorvatštiny), v době globalizace má stávající návrh ochránit domácí jazyk především před vlivem globálního (anglického) jazyka²²⁶.

Někteří autoři jazykového zákona však upozorňují, že zákonná ustanovení pomohou Slovincům „uchránit“ slovinštinu **před nimi samotnými** (Rotar 1995: 9) a napomohou jim v kultivaci jejich mateřštiny, rozvoji „myšlení a kulturní úrovně jazykově autentického vyjadřování a vystupování na veřejnosti“. Rotar však zároveň přiznává, že současná (podle něj neuspokojivá) jazyková kultura ve Slovinsku je dědictvím řady faktorů z let minulých (průnik substandardních variet srbochorvatštiny do slovinského jazyka, vliv aktivistické slovinštiny atd.). Jazyk totiž není ohrožen ani tolik pronikáním cizojazyčných prvků a přejímání cizích myšlenkových vzorů (např. slovo tvorných modelů) při vytváření nové slovní zásoby, jako spíše pohodlností či omezeností těch, kteří ho užívají ve veřejné komunikaci.²²⁷ Pokládejme tedy **jazykovou loajalitu**²²⁸ za další důležitý prvek jazykové emancipace. Je-li dostatečně rozvinutá, není zřejmě nutná přílišná míra institucionální ochrany. Dlouhá jazyková tradice nemusí být sama o sobě zárukou jazykové loajality.

²²⁵ http://www.najdi.si/ankete/arhiv_anket.jsp?pollId=122

²²⁶ V deníku *Právo* ze dne 14. února 2001 píše L. Uhliřová, vedoucí oddělení gramatiky a jazykové kultury ÚJČ: „Přejímání slov z cizích jazyků, a zejména z angličtiny, je nejvýraznější způsob obohacování slovní zásoby současné češtiny.“ (...) „Žádný jazyk na světě nemůže existovat bez toho, aby přijímal vlivy svého okolí. Podle mého názoru čeština není vlivy cizích jazyků ohrožena a žádný jazykový zákon na svoji ochranu nepotřebuje.“

²²⁷ Paradoxní je, že určité ohrožení angličtiny lze vycítit i v USA. Tam je od roku 1983 činné hnutí, které se pokouší o zavedení restriktivní národní jazykové politiky. Toto hnutí je reakcí na pocítované ohrožení angličtiny a na výskyt dalších jazyků ve veřejném životě USA. (Cit. podle Mlinar: 152-153.) Stejně silné jsou však i tendence proti zachování „královské“ angličtiny jako jazykového ideálu. Velmi liberální je i koncepce americké národní identity. Přesto lze tvrdit, že pocit ohrožení (národní) identity a jazyka není problémem pouze místním, regionálním či menšin nebo malých národů.

²²⁸ O různých stupních loajality mluvčích k (mateřskému) jazyku píše Kořenský (1998: 101): „Jazyk může být v situaci funkční a strukturální rovnováhy a společenství (proto, nebo přesto?) je v podstatě lhostejné, až neloajální ke svému jazyku, nevěží si ho, všechn svůj řečový zájem orientuje ke zvládnutí jazyků jiných, v ekonomickém a politickém smyslu prestižnějších.“

V současné době je pro udržení jazykové loajality důležitý spíše fakt, do jaké míry je výhodné daný jazyk používat.

Podobný názor na ohrožení slovinského jazyka (znepokojen nikoliv aktuální jazykovou kulturou, nýbrž postavením slovinského jazyka) zastává i J. Dular²²⁹: „Myslím si, že nás neohrožuje angličtina, ohrožujeme se my sami, neboť nepodnikáme nic pro to, abychom našemu mateřskému a státnímu jazyku zajistili postavení, které mu náleží.“

Další funkcí jazykového zákona by tedy mělo být pozvednutí jazykové kultury ve veřejných (oficiálních) komunikačních situacích a zajištění náležitého statusu slovinského jazyka či vytváření podmínek pro jeho podporu.

Při posuzování nutnosti zavedení jazykového zákona ve Slovinsku by se však na druhé straně měly vzít v úvahu určité stereotypy o výjimečnosti doby, v níž se nacházíme. Ačkoliv je globalizace a prudký technologický rozvoj neoddiskutovatelný, bylo na „dynamičnost“ doby a styk s „cizími vlivy“ odkazováno častokrát již v minulosti, aniž by kritizovaný stav způsobil jazyku dlouhodobé újmy. Podobným stereotypem je i tvrzení, že „jazyk neustále upadá, že co je v jazyce nové, neobvyklé, je zároveň i špatné, nebo aspoň podezřelé“ (cit. podle Starý: 102).

I odpůrci nového jazykového zákona však přiznávají, že otázka **jazykové politiky** není v současném Slovinsku uspokojivě vyřešena, resp. že žádná instituce se jí systematicky nezabývá. Byla sice již zmíněna pracovní skupina při parlamentním výboru pro školství, kulturu a sport, která monitoruje jazykovou kulturu ve veřejném, resp. úředním styku a formuje východiska jazykové politiky, tato skupina však není orgánem se stálou působností a navíc nedisponuje - stejně jako současný jazykový úřad - výkonnými pravomocemi.

S větší či menší provázaností jazyka a politiky se lze ve slovinských dějinách setkat velmi často. Je to způsobeno významem, který byl domácím jazyku přisuzován - proto se z jazyka snadno stávalo politikum. Přesto lze říci, že jazykovou politiku ve Slovinsku spíše než politici tvořili jazykoví odborníci s větší či menší mírou občanské angažovanosti (J. Kopitar, F. Prešeren, J. Bleiweis, F. Levstik, F. Miklošič, S. Škrabec, I. Cankar, A. Breznik, J. Vidmar a další). K výraznější politizaci slovinského (spisovného) došlo zejména ve 30. letech 20. století, v době diktatury jugoslávského krále A. Karadžordževiče. Zásahy do jazyka v této době mnohdy vycházely ze strany jazykově nekvalifikovaných osob. Mimojazykové zásahy často působily na utváření normy spisovné slovinštiny, ale většinou se v praxi příliš dlouho neudržely. Postupem času se utváření jazykové politiky vrátilo opět do rukou spisovatelů a jazykovědců (Toporišič 1991: 173).

Na současný neuspokojivý stav slovinské jazykové politiky upozorňuje zejména Vidovič Muha. Navrhuje (1991: 22-23), aby slovinská jazyková politika přešla z „více či méně občasného působení v trvalou a v rámci jazykové kultury institucionalizovanou činnost, která má stanoveny podmínky fungování a hodnotící měřítka a důsledně se jich

---

²²⁹ V rozhovoru publikovaném v kulturně-společenském časopisu *Zvon* (2/2000, str. 62-71).

drží". Dosud se podle ní ve slovinském prostoru doposud uplatňují pouze ojedinělé intervence. Vidovič Muha tvrdí, že také účinný jazykový zákon může vzniknout pouze na základě dlouhodobé a systematicky vedené jazykové politiky, která je v souladu se strategií obecné politiky²³⁰. Na druhé straně však nesmí být jazyková politika propojená s každodenní politikou příliš, aby se nemohla stát jazykově nekonstruktivní (Vidovič Muha 1996a: 16). Zastáncem radikálnějšího vstupu slovinských jazykovědců do jazykové politiky je také Kalin Golob (2003: 159). Domnívá se, že nastala doba, kdy se jazykovědci nesmějí omezovat pouze na péči o jazykovou kulturu, nýbrž musí také aktivně spoluutvářet jazykovou politiku.

4.3.6 SLOVINSKÁ POČÍTAČOVÁ TERMINOLOGIE JAKO PROJEV EMANCIPACE JAZYKA

Počítačová terminologie byla pro demonstraci emancipace slovinštiny zvolena z několika důvodů. Jedním z nich je bouřlivý rozvoj informačních technologií a výpočetní techniky v posledních letech. Jelikož na tento dynamický vývoj musí náležitě reagovat také jazyk, lze právě v tomto oboru pozorovat průběh některých jazykových procesů v relativně krátkém časovém období, což by nebylo možné v jiných - dlouhodoběji se rozvíjejících - oblastech lidské činnosti²³¹.

V době, kdy byla završena politická emancipace národa a jazyk se dosaženému vývojovému stupni přizpůsobil (rozšířil svou funkční bázi), zůstává stále aktuální potřeba reagovat na nově vznikající potřeby související s rozvojem moderních technologií a oborů. V tomto kontextu se objevují otázky, do jaké míry mohou (zejména početně menší) jazyky reagovat na tento vývoj vytvářením vlastních terminologických systémů a do jaké míry lze do domácího jazykového prostředí pouze přejmout již adaptovaný terminologický systém z jazyka, z něhož tento nový jev vychází (jedná se především o angličtinu²³²).

---

²³⁰ Vidovič Muha (2003b: 17): „Zanimivo je, da pri jezikovnih zakonih gre za zakonsko poseganje v *rabo* jezika, se pravi v jezikovno vedenje nosilcev določenega jezika, ki je seveda lahko le posledica družbenih in političnih okoliščin, v katerih jezik živi. Jezikovni zakoni namreč v veliko manjši meri, vsaj načeloma, posegajo v preprečevanje oz. odpravljanje vzrokov, ki so povzročili motnje jezikovnega vedenja, motnje jezikovne rabe. (...) Smiselnost sprejemanja jezikovnega zakona izhaja torej iz posebnosti jezikovne situacije v posameznih državah: jezikovni zakoni, ki so celo v naslovu omejeni na *rabo* jezika, bi, po našem mnenju, morali rasti iz celovite jezikovne politike, ki se ji je uspelo vgraditi v strateško zasnovano državno politiko - sicer gre za zelo odmevna, vendar kratkoročna dejanja, katerih učinek je vprašljiv.“

²³¹ Přesto lze období zvýšeného „terminologizačního“ úsilí vysledovat i v dobách dřívějších. Obvykle je lze spojit s obdobím po společenských či politických změnách (např. po vzniku Československa bylo nutné v krátké době vytvořit, resp. sjednotit např. železniční a poštovní názvosloví).

²³² Doba, kdy bylo z češtiny převzato slovo „robot“ do většiny světových jazyků, je minulostí, a dnešní terminologii „vyspělých technologií“ diktuje v největší míře právě angličtina.

Nové termíny by přitom měly být nejen vhodně začlenitelné do systému příslušné vědy či oboru, ale zároveň by měly vyhovovat kritériu spisovnosti a ústrojně se integrovat do obecného systému příslušného jazyka. Při vytváření či přizpůsobování terminologie je ideální spolupráce odborníka příslušného oboru s jazykovědcem, ta však v důsledku dynamického vývoje není vždy možná.

4.3.6.1 Specifika vybraných terminologických soustav ve slovinštině

Pro emancipaci jazyka je důležité, zda dokáže pružně reagovat na společenský a politický vývoj daného jazykového společenství i na rozvoj vědních oborů, techniky a technologií. V době, kdy je národ politicky a kulturně emancipován, zůstává nadále aktuální právě tato forma jazykové emancipace.

Historie slovinských názvoslovných soustav je úzce spjata s jazyky, které na slovinském etnojazykovém území plnily funkci spisovných jazyků či zprostředkovatelů evropské vzdělanosti. Poté, co přestala být výhradním jazykem vědeckého bádání latina, převzala tuto funkci v největší míře němčina. V době, kdy také slovinština začala pozvolna pronikat do jednotlivých vědních oborů, byla sice z hlediska terminologie nejprve částečně závislá na němčině (raný rozvoj domácí právní terminologie - viz kapitola 1.1), avšak právě vytváření domácích odborných výrazů značně přispívalo k jazykové emancipaci Slovinců. V době Jugoslávie ovlivňovala rozšiřování slovinských terminologických soustav do jisté míry také srbochorvatština²³³, ačkoliv její vliv se v jednotlivých oborech značně lišil.

Systematický přístup k řešení terminologických otázek je možné ve Slovinsku vysledovat již v předválečném období, avšak až po roce 1945 bylo vytvořeno patřičné institucionální zázemí pro terminografickou práci v Ústavu pro jazyk slovinský. Krátce po jeho založení byla zřízena terminologická komise (*komise pro terminologickou podporu a koordinaci*), jejímž dlouhodobým úkolem byl popis a systematizace slovinské terminologie. Tvořilo ji několik sekcí podle vědních oborů, jejichž hlavním záměrem bylo vytvoření specializovaných terminologických slovníků: právníckého, technického, lékařského atd²³⁴. Jednou ze sekcí byla také sekce jazykovědná, která po reorganizaci ústavu v roce 1948 jako jediná zůstala jeho součástí. Jejím cílem bylo připravit historický slovník slovinštiny a slovník spisovné slovinštiny. Vedením této sekce byl pověřen B. Vodušek.

²³³ Jakopin (1991: 50) v této souvislosti upozorňuje např. na Belicovu terminologickou komisi, která plnila roli jakéhosi koordinátora slovinské terminologie.

²³⁴ Kromě specializovaných terminologických slovníků byla poměrně velká část slovinské terminologie zahrnuta (s příslušnými kvalifikátory odkazujícími na konkrétní obor) do Slovníku slovinského spisovného jazyka. Mnohdy právě až SSKJ napomohl ke kompletizaci a systematizaci terminologie konkrétního oboru (např. sportovní terminologie, která byla při přípravě SSKJ konzultována se sportovními publicisty, viz Ulaga).

Terminologie některých oborů ve Slovinsku mnohdy vznikala na společenskou či politickou objednávku. Na jejich vzniku se kromě odborníků z daného oboru podíleli také jazykovědci a jejich stanoviska byla mnohdy konfrontována se stanovisky odborné i laické veřejnosti.

Příkladem spolupráce s jazykovědci a lidmi znalými jazyka v předválečném období je slovinská železniční a lékařská terminologie, kterou revidoval A. Breznik; v poválečném období se na utváření botanické a jazykovědné terminologie podílel J. Toporišič, na aktualizaci vojenského názvosloví T. Korošec. Také počítačová terminologie ve Slovinsku je dobrým příkladem spojení oboru s jazykovědou (viz níže).

Širší veřejnost se mohla k řešení některých terminologických problémů vyjadřovat zejména na základě výzev, které bývaly zveřejňovány v jazykových rubrikách či koutcích odborných časopisů. Veřejnost byla zpravidla nejprve seznámena s navrhovanou terminologií, resp. východisky její tvorby, a poté mohla k danému jazykovému materiálu připojit vlastní názor (diskuze se účastnili většinou odborníci z příslušného oboru). Tato demokratická metoda byla využita např. ve fázi vzniku slovníku svařovací techniky (Kalin Golob 1996: 68). Takto byla rozvětvoována a pročišťována terminologie jednotlivých oborů, jejíž definitivní podobu poté zachytil specializovaný (jedno- či vícejazyčný) slovník daného oboru. Jejím vydání navíc často předcházela tzv. pokusný svazek, který podával ucelenou podobu a koncepci budoucí příručky a byl určen pro poslední připomínky před vytvořením definitivní verze slovníku (stalo se tak například v případě lexikonu lékařského či hudebního názvosloví, viz také přípravy na vydání SSKJ, kapitola 4.2.2.2). V současné době je aktivní např. terminologická komise Slovinské biochemické společnosti, která výsledky své terminografické práce průběžně uveřejňuje na internetové adrese²³⁵ <http://bio.ijs.si/sbd/terminologija.html>.

Potřeba provázanosti jednotlivých vědních oborů se slovinskou jazykovědou byla zdůrazněna na dvou sympoziích o slovinském jazyce ve vědě, které proběhly v 80. letech na Filozofické fakultě v Lublani (1984, 1987). Na těchto konferencích byl zhodnocen podíl slovinské lingvistiky na utváření jednotlivých terminologických nomenklatur. Ukázalo se, že míra spolupráce odborníků s jazykovědci se u jednotlivých oborů značně liší. Příspěvky pronesené na sympoziích byly vydány ve sbornících *Slovenski jezik v znanosti 1, 2*. V roce 1997 zorganizoval u příležitosti 50. výročí technické terminologické komise Ústav pro jazyk slovinský symposium o slovinském přírodovědném a technickém názvosloví. Příspěvky byly vydány ve sborníku *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje* (1998).

Častým námětem úvah o podobě terminologie ve Slovinsku je míra zastoupení termínů převzatých, resp. potřeba nahrazovat tyto termíny (často internacionalizmy) domácími pojmenováními. Často se dostávají do rozporu dva přístupy k terminologii:

---

²³⁵ „Ta stran je namenjena izmenjavanju mnenj in soočanju predlogov o biokemijskih izrazih v slovenskem jeziku. Slovensko biokemijsko društvo je ustanovilo Terminološko komisijo, ki naj bi skrbela za smiselne prevode vsaj tistih izrazov, ki jih pri svojem strokovnem delu najpogosteje srečujemo, pa zanje ni ustreznih slovenskih besed.“

hledisko komunikační (důležitá je funkčnost termínu, méně důležitý je jeho zdroj či původ) a hledisko jazykově-symbolické (důležité je využívat termíny domácího původu). V jednotlivých oborech se podíl domácích a převzatých termínů liší (viz následující stručná charakteristika některých oborových terminologií):

- Výrazným počinem v oblasti stabilizace a rozvinutí slovinské **vojenské terminologie**, kterou je nutné vidět v kontextu dobového vývoje jako záležitost zvláště politicky citlivou, bylo zejména vydání Vojenského slovníku (T. Korošec: *Vojaški slovar*) v roce 1977. Ačkoliv se slovinština v jugoslávské armádě neuplatňovala jako velící jazyk (viz kapitola 4.2.2.5), byly terminologické nedostatky nežádoucí už kvůli slovinským jednotkám teritoriální obrany nebo překladům odborných vojenských článků ze srbochorvatštiny do slovinštiny.

Korošec (1986: 189) naznačuje postup přípravy slovníku. V první řadě bylo nutné kriticky zhodnotit aktuálnost do té doby v mnoha ohledech nepřekonané vojenské terminologie Andreje Komela²³⁶. Dále bylo zapotřebí odstranit terminologickou nejednotnost způsobenou dlouholetou neexistencí sjednocující příručky. V neposlední řadě bylo nutné zhodnotit oprávněnost užívání původně srbochorvatských termínů, které v průběhu let ve slovinštině zdomácněly a jejichž odstraňování znamenalo často neústrojný zásah do ustáleného systému. Ještě před vydáním slovníku vycházely v časopisu *Naša obramba* jazykové koutky a podle ustálené praxe byly mnohé výrazy před jejich zařazením do slovníku předloženy k veřejné diskusi.

- **Lékařská terminologie** patří ve Slovinsku k názvoslovím s nejkratší tradicí. Její hlubší analýzu provedl zejména M. Černič, který své úvahy a návrhy publikoval časopisecky (Kalin Golob 1996: 55-58). Jazykové otázky lékařského názvosloví byly příležitostně rozebírány také v odborném časopise *Medicinski razgledi*. Zde také uveřejnil J. Toporišič svůj požadavek přizpůsobit latinskou podobu lékařských termínů slovinštině (colitis chronica = kroniční kolitis), respektive úplně tyto pojmy poslovinštit (gastritis = želodčno vnetje)²³⁷, což podle něj bylo nutné, neboť lékařská terminologie v tomto ohledu zaostávala například oproti terminologii technické nebo chemické, v nichž byly domácí výrazy přejímány snáze. Na problémy **terminologie** z oboru **psychologie** upozorňuje např. Vid Pečjak ve sborníku *Slovenski jezik v znanosti 2*, kde uvádí, že na „nejkontroverznějších“ pojmech by se měli psychologové sjednotit, přesně je definovat a důsledně používat. Zmiňuje také silný vliv angličtiny na názvosloví tohoto oboru.

---

²³⁶ Důstojník rakouské armády pokládáný za zakladatele slovinské vojenské terminologie. Psal vojenské texty a z vlastní iniciativy a na vlastní náklady v 70. letech 19. století překládal do slovinštiny vojenské učebnice a služební předpisy.

²³⁷ Srovnej s českou lékařskou terminologií (např. Daneš: 1997: 75).

- **Jazyková terminologie** ve Slovinsku vykazuje výraznou tendenci nahrazovat internacionalizmy²³⁸ domácími výrazy. Hlavním iniciátorem tohoto procesu je J. Toporišič, který domácí termíny na úkor mezinárodních prosazuje ve svých jazykových příručkách (jejich souhrn uvádí v *Encyklopedii slovinského jazyka*). Toporišič (1986: 122 ff.) podrobil analýze také jazykovědnou terminologii v pracích Breznika, Ramovše nebo Nahtigala a konstatuje, že míra užívání mezinárodních výrazů se u jednotlivých autorů liší. Nejčastěji se k nim podle Toporišiče kloní Ramovš. Za opomíjení domácích pojmenování kritizuje SSKJ. Příklady ekvivalentů mezinárodních jazykovědných termínů: sociolingvistika = družbenostno jezikoslovje, psycholingvistika = duševnostno jezikoslovje, rekce = vezava, valence = vezljivost, kongruence = ujemanje atd. Míra uplatnění těchto návrhů v praxi je různá. Lze tvrdit, že navrhované termíny se uplatnily spíše v základním popisu jazyka než v dílčích jazykovědných oborech.
- **Počítačové terminologii** jsou věnovány následující kapitoly.

4.3.6.2 O počítačové terminologii obecně

Počítačová terminologie (též terminologie výpočetní techniky, terminologie informatiky) je část slovní zásoby, která zahrnuje termíny pojmenovávající tyto sémantické okruhy: typy počítačů, jejich části a součásti, součásti a funkce počítačových programů, úkony na počítači (Bozděchová: 106-107).

Významným atributem počítačové terminologie je její relativně krátká existence ve srovnání s jinými terminologiemi tradičních či dlouhodobě etablovaných oborů. První pokusy o sestavení elektromechanického počítače jsou sice doloženy již ze 40. let 20. století, avšak teprve objev tranzistoru a zejména integrovaného obvodu v 50., resp. 60. letech znamenal zásadní průlom ve vývoji počítačů na elektronické bázi²³⁹. Na sklonku 70. let přestaly být počítače záležitostí specialistů, začaly pronikat do podnikové sféry a dostávat se do povědomí širší veřejnosti. Éra tzv. domácích počítačů začala již v osmdesátých letech, avšak teprve léta devadesátá znamenají masový průnik počítačů do domácností a „laické“ sféry.

Z hlediska programového vybavení znamenal průlom systém Windows společnosti Microsoft v 90. letech, neboť tento software přiblížil využití výpočetní techniky „běžnému“ člověku. Počítače definitivně přestaly být záležitostí úzké skupiny odborníků. Základní počítačová gramotnost se naopak postupně stala jedním ze základních požadavků doby a

²³⁸ Internacionalizmy jsou ve slovinštině někdy označovány za „mezinárodní kulturní slova“ (mednarodne kulturne besede).

²³⁹ Viz např.: <http://zsudvora.orlicko.cz/informatika/historie.htm>

společnosti. Výpočetní technika a s ní související moderní formy komunikace (elektronická pošta, mobilní telefony atd.) se staly běžnou součástí života. Jejich význam navíc neustále roste a stává se jedním z předpokladů úspěšného uplatnění jedince ve společnosti. Počítačová gramotnost patří také k důležitým pilířům vládní politiky jak v Republice Slovinsko, tak v České republice²⁴⁰.

Masové rozšíření výpočetní techniky ve společnosti znamenalo také nutnost popularizace příslušné terminologie, a to nejen z důvodů uživatelských, ale také výukových (s počítači je v raném věku seznamována i nejmladší generace, existují dokonce mateřské školy, které dětem zprostředkovávají první kontakt s počítačem). Díky všeobecnému rozšíření počítačů dochází u řady počítačových termínů ke stylové neutralizaci a jako takové se stávají součástí běžné slovní zásoby. V souvislosti s tímto procesem se navíc stírá ostrá hranice mezi spisovnými výrazy a výrazy nespisovnými (zejména slangovými).

Jak vývoj prvních počítačů, tak i počátky jejich rozšíření jsou téměř výlučně spjaty s anglickým jazykovým prostředím, neboť veškeré vývojové laboratoře a později i výroba počítačů existovaly zpočátku výhradně ve Spojených státech. Proto byla výchozí terminologie výpočetní techniky anglická a v této formě s ní postupně přicházely do kontaktu i ostatní části světa. Jednotlivé jazyky pak na „importovanou“ anglickou terminologii reagovaly (a doposud reagují²⁴¹) různým stupněm otevřenosti a liberálnosti. Jazykovědci v příslušných zemích - jsou-li do pojmenovávacího procesu vůbec zapojeni - jsou odsouzeni k permanentnímu časovému skluzu při pojmenovávání nových skutečností, neboť na technologický vývoj není možné reagovat zcela bezprostředně²⁴².

V počítačové sféře se lze setkat se třemi typy komunikačních situací (Bozděchová 1997: 105):

1. Komunikace převážně verbální, jazyková - dochází k ní mezi uživateli počítačů, jedná se o psané i mluvené texty, které vykazují různý stupeň odbornosti;

²⁴⁰ Viz např. český vládní projekt Internet do škol nebo založení samostatného Ministerstva informatiky. (Odhlédněme v tomto případě od úvah, zda jsou právě takové projekty ideálním nástrojem prosazování této politiky.)

²⁴¹ MF Dnes dne 15. 7. 2003 přetiskla zprávu ČTK tohoto znění: „Jazykoví čističi ve Francii vedou kruté bitvy kolem @.“

Přísná strážkyně jazykové čistoty francouzštiny, francouzská Generální komise pro terminologii a neologismy, nevzdala svůj boj s přejímáním anglického e-mailu a zavedla pro něj termín z québecké francouzštiny - courriel.

Komise zveřejnila rozhodnutí v úředním věstníku a nyní je používání slova courriel povinné ve státní správě i ve školách.

Koncem loňského roku ve Francii vypukl jazykovědný spor o to, jak správně nazvat zavináč - @ - tedy znak na klávesnici počítače. Mezi běžnými uživateli se v posledních letech pokojně rozšířil výraz arobase původem ze španělštiny, který se jinak užívá pro dutou míru. Francouzská akademie však oznámila, že oficiální název znaku bude arrobe.“

²⁴² Tuto skutečnost však nemusíme interpretovat jako negativní. Horečnatě tvořená pojmenování, která jsou navíc v rozporu s terminologickými pravidly, nemohou z dlouhodobé perspektivy plnit svůj úkol. Prosazují se naopak systematická a časem prověřená označení. Lingvistika navíc není jediná věda, která reaguje na změny v mimojazykové sféře s určitým časovým odstupem. Do podobné situace se dostává také právní věda. Zákonodárci často opožděně reagují na nové poznatky vědy. V České republice tak doposud není legislativně (ani eticky) upravena problematika anonymních testů DNA, spočívající v odběru a testování vzorků slin či vlasů.

2. Komunikace multimediální - probíhá prostřednictvím počítačů (e-mail a veškeré výstupy zpracované počítačem)²⁴³;
3. Komunikace umělá - probíhá mezi uživatelem a počítačem za využití počítačových programů či programovacích jazyků.

V našem případě budeme pozornost věnovat především prvnímu a částečně i třetímu typu komunikační situace. U prvního typu bude objektem zájmu mj. volba jazykových prostředků u jednotlivce, ve druhém případě přizpůsobování počítačové terminologie slovinským potřebám a specifikům.

4.3.6.3 O počítačové terminologii ve Slovinsku

V souladu s výše uvedeným lze konstatovat, že na území Slovinska se příslušní odborníci začali zajímat o počítačové technologie a programy v sedmdesátých a osmdesátých letech. Toto období má klíčový význam i pro tvorbu slovinské počítačové terminologie, neboť pro označování příslušných procesů či technologických součástí bylo nutné začít hledat vhodné slovinské ekvivalenty či přinejmenším přizpůsobovat stávající terminologii anglickou a nové výrazy odpovídajícím způsobem integrovat do terminologického systému. Nicméně vzhledem k tomu, že výpočetní technika byla záležitostí omezené skupiny odborníků, kladl se hlavní důraz na jednoznačnost termínů, čemuž vyhovovaly spíše (více či méně adaptované) anglické názvy než neustálená slovinská označení. Proto se již v tomto období objevovaly názory, že pro potřeby počítačové terminologie je zcela dostatečná angličtina.

O hledání nejvhodnějšího terminografického postupu v počátečních fázích rozvoje informatiky ve Slovinsku svědčí i hledání vhodného označení pro informatiku samotnou. Mezi variantami, které byly zvažovány v 70. letech patřila *znanost o informacijah*, *informatologija*, *informatika*, *metodika indok dela* atd. (Pediček: 156)²⁴⁴.

S rozšiřováním povědomí o výpočetní technice a její postupnou popularizací zejména v odborných časopisech (průkopnickou roli zde sehrál především časopis *Moj mikro*) se však počítačová terminologie začala dostávat také do oblasti zájmu slovinské

---

²⁴³ Kromě komunikace za využití počítače lze do této skupiny zahrnout i písemnou komunikaci za využití mobilních telefonů (zprávy SMS). Jak v případě elektronické pošty, tak SMS se jedná o komunikaci na rozhraní mezi mluveným a psaným stylem, neboť obsahuje prvky hovorovosti, často se nedodrží pravopis. Aby nedošlo k selhání komunikace, existuje tzv. „netiketa“ (slovo vzniklo spojením slov etiketa a net - anglicky síť), což jsou doporučující pravidla pro uživatele těchto komunikačních kanálů.

²⁴⁴ Týž autor (156) podává další svědectví o stavu informatické terminologie: „Znano je, kako je terminologija na današnjem informacijsko-dokumentacijskem področju še dokaj nedogovorjena in neizčiščena ter zaradi tega neenotna. To najboljše kaže več pojmov oziroma terminov, ki se v okviru tega novega torišča teorije in praxe človekove dejavnosti pojavljajo po obrazcu „idem per idem“ (...).“

jazykovědy. Nutnost propojení terminologie výpočetní techniky s požadavky jazykové kultury se projednávala např. na konferenci o standardizaci v informačních systémech, která proběhla v roce 1983. Z diskuse vyplynuly zejména tyto nedostatky slovinské terminologie výpočetní techniky (Turk 1989: 242):

- za jednotlivým použitým odborným výrazem často nestojí zcela jasně a jednoznačně definovaný pojem;
- jednotlivý pojem je často označen několika různými výrazy;
- jednotlivý výraz se často používá pro označení různých pojmů;
- ve velké míře se používají cizí slova, která často ztěžují pochopení pojmu;
- překlady cizích výrazů často neodpovídají pojmům v oboru užívaným;
- použité domácí odborné výrazy často nevyhovují povaze slovinského jazyka.

Povědomí o těchto nedostatcích vedlo ke spojení sil jazykovědců a počítačových odborníků, kteří v roce 1985 vydali slovinsko-anglický slovník počítačové terminologie pro veřejnost (*Računalniški slovarček*)²⁴⁵. Tento slovník vyšel opakovaně, vždy v rozšířeném aktualizovaném vydání a - na slovinské poměry - ve vysokých nákladech. Jeho rozšířenost a přijatelnost jazykových řešení vedla k tomu, že uváděné výrazy postupně přecházely do standardního jazyka. U třetího vydání z roku 1993 je autorství slovníku připisováno „národním koordinátorům slovinského počítačového názvosloví“, což jsou kromě jednotlivců také instituce (Vědeckovýzkumné centrum SAZU, Ministerstvo vědy a technologie, několik fakult Univerzity v Lublani či časopisy *Moj mikro* a *Monitor* (viz níže)). Tato široká autorská a koordinační základna zajistila rychlou sankci navrhovaných termínů ze strany uživatelů.

V dalších letech se počet příruček popisujících slovinskou počítačovou terminologii zvyšoval úměrně postupné popularizaci výpočetní techniky. Prvním jednojazyčným slovníkem slovinských počítačových výrazů je *Pojmovnik poslovne informacije* (Turk a kol.) z roku 1987. Obsahuje celkem 6 200 hesel a uvádí více než 1 600 slovinských synonym. Obsažnější výklad počítačových hesel přináší také lexikon *Računalništvo* (1. vydání z roku 1988). V závorce za slovinským termínem uvádí vždy příslušný anglický výraz. *Leksikon softvera in večjezični slovar* R. Piskara (1992) přináší vysvětlení základních pojmů z oblasti programování. Definice těchto pojmů jsou doplněny překladem termínů do šesti evropských jazyků.

K terminologickým příručkám z oblasti výpočetní techniky vydaným v 90. letech patří např. ještě *Pojmovnik računalniških komunikacij* S. Simiče (Ljubljana 1993) nebo *Računalniški slovar* J. Kraynaka (přeložil Samo Kuščer, Ljubljana 1994).

---

²⁴⁵ První slovinskou příručkou, která se obsírněji zabývala výpočetní technikou, byla kniha *Elektronski računalniki* (Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije, 1971), která obsahuje také čtyřjazyčný počítačový slovník F. Mlakara. Ten tvoří celkem 519 výrazů a představuje „páteř slovinského počítačového názvosloví“ (Oter 2002a: 335).

Zvláště rozšíření počítačové gramotnosti ve druhé polovině 90. let vedlo ke zvýšené poptávce po slovnících počítačové terminologie. Kromě nových a aktualizovaných vydání již dříve publikovaných příruček se na slovinském knižním trhu objevila řada dalších (zejména) dvojjazyčných slovníků výpočetní techniky, ne vždy však v uspokojivé kvalitě, ať už z hlediska jazykového nebo odborného. Alternativou knižních publikací se staly také elektronické slovníky, z nichž některé jsou volně přístupné také na internetu²⁴⁶.

V SSKJ není počítačová terminologie zastoupena příliš četně, což je ovlivněno především datem vydání této příručky. V jejím hesláři se mohly objevit pouze termíny, které se v době vydání jednotlivých svazků dost(áv)aly alespoň do pasivní slovní zásoby uživatelů jazyka.

Obecně se však veřejnost s cizími a novými výrazy seznamuje nejčastěji prostřednictvím publicistiky. (Nejsou-li autorské příspěvky patřičně jazykově redigovány, mohou touto cestou do povědomí uživatelů pronikat nepatřičné či neústrojně výrazy). Časopis *Moj mikro* začal vycházet v roce 1984 jako vůbec první časopis o výpočetní technice pro širší veřejnost (vycházel ve slovinské i srbochorvatské verzi). V roce 1991 k němu přibyl stejně zaměřený *Monitor*. Oba časopisy vycházejí doposud a navzdory rozšíření počtu podobně zaměřených titulů (např. časopisy *Klik*, *Programer*, *Svet elektronike*) od 90. let patří k nejrozšířenějším a v oboru nejvlivnějším. Nejvíce pozornosti jazykovým otázkám výpočetní techniky věnují v časopisu *Monitor*²⁴⁷. V redakci si vedou seznam nejčastějších slovinských počítačových výrazů, jichž se autoři a jazykoví redaktori drží, a průběžně jej doplňují. V první polovině 90. let v časopise vycházela nepravidelná rubrika *Besede*, v níž byla veřejnost seznamována s novými počítačovými výrazy (Oter 2002a: 340).

Výpočetní technika a s ní související jazyková problematika byla zmiňována také na sympoziích o slovinském jazyku vědy (viz předchozí kapitola) v osmdesátých letech. Jednalo se tam zejména o problematiku slovenizace termínů v oborech, které se rozvíjejí primárně v anglické jazykové oblasti. Širší společenský dosah má nejenom rozvoj vědy a techniky, ale i péče o rozvoj, resp. systematizaci, normování, stabilizaci a sjednocování termínů. Lze tvrdit, že problematika utváření terminologie je nedílnou součástí rozvoje příslušných oborů.

---

²⁴⁶ Např. dvojjazyčný slovník termínů z informatiky: <http://www.ef.uni-lj.si/TerminoloskiSlovar>.

²⁴⁷ Avšak také v časopisu *Moj mikro* (1992/2, str. 14) si lze přečíst: „Ko sem (nekoč davno) mukoma spisal zadnji prispevek za revijo, ki jo zdajle berete, in ga ponosno odnesel uredniku, je ta čez nekaj dni uničujoče skritiziral mojo slovenščino, ki so jo z lekturo komaj toliko pokrpali, da je bila primerna za objavo. Pomagalo mi ni nobeno izgovarjanje na neobstoj prepotrebnege slovenskega računalniškega slovarčka, saj se tudi drugi pisci večinoma odlično znajdejo pri slovenjenju celega kupa različnih vrst pomnilnika (ne spomina! - nekaj sem si pa le zapomnil) in kosov računalniške železnine.“

Navzdory všem těmto jazykov(ědn)ým aktivitám vedli až do poloviny 90. let počítačovní odborníci i laici rozpravy o tom, zda je slovinština pro potřeby výpočetní techniky vůbec „vhodná“ a zda má šanci se v tomto oboru prosadit (tyto úvahy však můžeme porovnat s dřívějšími pochybnostmi o tom, zda je slovinský jazyk vhodný jako jazyk vědy atd.). Aniž by byl jazykový materiál hlouběji analyzován, bylo poukazováno na to, že jsou domácí termíny nedokonalé, nejednoznačné či nevědecké. Jako další argument proti uplatňování slovinštiny ve výpočetní technice byl uváděn také duál (!), diakritická znaménka nebo ekonomické důvody (počet obyvatelstva - srov. s kapitolou 2.2.1.2).

Většina těchto připomínek a dohadů se vytratila v roce 1995, kdy slovinská pobočka firmy Microsoft (dále též MS) představila slovinskou verzi programového vybavení Windows (první nabízený produkt ve slovinštině byl program Microsoft Word 95)²⁴⁸. Překlad programu do slovinštiny provedla firma Iolar²⁴⁹, která se podílela na lokalizaci softwaru společnosti Microsoft i v dalších letech (MS Windows 95/98/98SE/ME/XP a MS Office 95/97/2000/XP). Slovinština je podle dostupných údajů v pořadí 32. jazykem a zároveň jazykem s nejmenším počtem mluvčích, do kterého byly programy firmy Microsoft přeloženy²⁵⁰. Podle informací z české pobočky společnosti Microsoft pořizování překladů závisí vždy na konkrétním programu a na prodejním potenciálu příslušné jazykové verze v dané zemi²⁵¹.

 Lokalizaci programů firmy Microsoft²⁵² do češtiny provádí speciální lokalizační tým evropské centrály, která sídlí v Irsku. Některé produkty jsou však překládány také místními dodavateli. Ve vybraných případech se žádá o vyjádření k překladům Ústav pro jazyk český. Pro překlady programů MS existuje zcela striktní a jednotné softwarové prostředí i jednotná strategie překladu. U každé lokalizace se provádí obchodní analýza s propočtem návratnosti. Na internetových stránkách společnosti Microsoft existuje oddíl Microsoft International Language Services, kde jsou u jednotlivých jazyků, v nichž byla lokalizace provedena, uvedeny základní informace pro překlady včetně konkrétních ukázek lokalizovaných textů²⁵³.

²⁴⁸ Firma Microsoft si byla svého novátorského počínu vědoma, což dokládá i reklamní text doprovázející uvedení slovinské verze programu v roce 1995 (cit. podle Monitor 2/1995, str. 137): „V slovenščino smo prevedli najbolj priljubljen računalniški program za okolje Windows - urejevalnik besedil Microsoft Word 6.0. Formatiranju, sejvanju in printanju je odzvonilo. Ko boste odprli svoja Okna, vas bo pozdravila slovenska beseda. Oblikuj, shrani, natisni in še tisoč drugih besed, ki jih doslej nismo dobro razumeli in nam zato niso dobro služile. (...) Beseda je vaša.“

²⁴⁹ <http://www.iolar.com/html/slovensko.htm>

²⁵⁰ Oter 2002a: 336.

²⁵¹ Obecně lze říci, že lokalizace probíhá ve třech vlnách. Nejprve probíhá ve velkých zemích, Česká republika bývá v druhé vlně, zatímco např. Slovensko (a Slovensko) jsou většinou ve třetí vlně.

²⁵² Informace o české pobočce firmy Microsoft zprostředkoval formou e-mailu jmenovitě J. Burian.

²⁵³ V případě češtiny existuje mj. tabulka „zakázaných terminů“, které se při lokalizaci programů do jednotlivých jazyků zakazují, a zároveň jsou uváděny povolené, resp. schválené termíny. Strukturu pokynů pro slovinský jazyk nebylo možné z důvodu nefunkčnosti internetové strany ověřit.

Kvalitně odvedená práce překladatelů přispěla k tomu, že významná část Slovinců začala domácí, resp. slovenizovanou počítačovou terminologii pokládat za běžnou. Existuje však doposud skupina uživatelů, kteří si ještě před vydáním první slovinské verze softwaru zvykli na angličtinu natolik, že anglickým verzím počítačových programů dosud zůstávají věrní²⁵⁴, popř. pokládají jejich používání za prestižnější či praktičtější (viz níže: diskuse o „vhodnosti“ termínu *zgoščenska* atd.). K této skupině patří také odborníci, kteří se opírají výhradně o zahraniční literaturu. Navykli si na cizojazyčné termíny do té míry, že necítí potřebu používat slovinské výrazivo.

Kromě firmy Microsoft existují ještě další subjekty, které mají přímý vztah k počítačové terminologii a podílejí se v různé míře na jejím vytváření a sjednocování, resp. na **koordinaci, stabilizaci a normalizaci** počítačové terminologie. Patří k nim mj. *Urad za standardizacijo in meroslovje*. Tvoří jej několik technických výborů, podvýborů a pracovních skupin, které se zabývají vytvářením a standardizací termínů v sedmi hlavních oborech. Počítačová terminologie se zpracovává pod hlavičkou *Informační technologie a telekomunikace*. Podle zjištění M. Oter (2002a: 337) byly na tomto Úřadu před několika lety dvakrát do měsíce organizovány schůzky s redaktory odborných časopisů specializovaných na výpočetní techniku, aby všichni zúčastnění získali přehled o používaném názvosloví a mohli používat standardizované termíny.

Pozornost počítačové terminologii je věnována i na Fakultě výpočetní techniky a informatiky (*Fakulteta za računalništvo in informatiko, FRI*) Univerzity v Lublani. Např. v seznamu pokynů pro vypracování diplomové práce je zdůrazněno, že při hodnocení práce bude značná pozornost věnována také jazyku, resp. vhodně použitým či správně přeloženým domácím odborným výrazům (Oter 2002a: 337).

4.3.6.4 Počítačová terminologie v systému (slovinského) jazyka

Bozděchová (1997: 105-106) rozlišuje tři základní typy účastníků komunikace se zaměřením na výpočetní techniku:

1. Uživatel je počítačový odborník (znalost počítačů je součástí jeho odborné kvalifikace).
2. Uživatel má zájem o počítače, který přesahuje běžné používání (znalosti mohou být na vysoké úrovni, ale netvoří podstatu jeho profesní kvalifikace).
3. Uživatel využívá počítač, ale bez potřeby, zájmu, příp. schopnosti proniknout hlouběji (např. pouze jako součást výkonu pracovních povinností).

---

²⁵⁴ Je ovšem pravda, že vzhledem k velikosti slovinského trhu nejsou do slovinštiny překládány veškeré programy umístované na tamní trh.

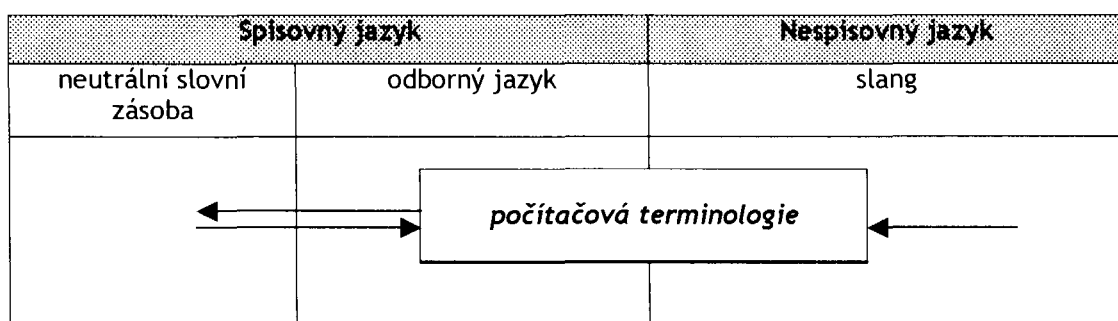
Tato stupňovitost uživatelských znalostí výpočetní techniky je směrodatná i pro počítačovou terminologii a smazává ostrou hranici mezi odborným jazykem a slangem:

Odborný jazyk tvoří v důsledku svých funkčních specifik zvláštní stylovou rovinu spisovného jazyka. Terminologie tvoří na jedné straně poměrně samostatnou skupinu, zároveň má však s obecným lexikálním fondem řadu styčných bodů (např. stejné slovtvorné a lexikální výrazové prostředky; termíny však mají pouze jeden přesně vymezený význam). Terminologie je svou podstatou v souladu se systémem spisovného jazyka a je kodifikována ve specializovaných lexikonech nebo ve slovnících cizích slov. Nové výrazy jsou do odborného stylu mnohdy přejímány ze substandardních jazykových variet.

Slangové výrazy vykazují na rozdíl od termínů určitou dávku expresivity a jsou řazeny k jazykovému substandardu (ve Slovinsku se pojí spíše s běžně mluveným jazykem než nářečím). Vyskytují se častěji v mluvené než v psané podobě, což je podmíněno faktem, že v mluveném projevu bývá slovtvorba inovativnější než v projevu psaném. Vždy záleží také na spontánnosti projevu; ta je u mluvených projevů také intenzivnější. Expresivní náboj slangových výrazů se však mnohdy postupně smazává a takto „očištěný“ výraz se může integrovat do odborného (standardního) jazyka²⁵⁵ - viz výše.

V případě „počítačového“ slangu se setkáváme jak se slangovými výrazy profesními (používají je odborníci v oboru výpočetní techniky: programátoři, správci sítě atd.), tak poloprofesními (používá je například mládež). Nejčastěji však výrazy obou těchto skupin splývají, neboť původně profesní slangové výrazy si postupně osvojují i neprofesionálové.

Graf 4: Počítačová terminologie v systému (spisovného) jazyka

Ve výpočetní technice lze hovořit o rozšiřování terminologického inventáře ze dvou zdrojů. Na jedné straně se jedná o spontánní vývoj, kdy si uživatelé počítačů vytvářejí označení pro svou potřebu a tyto lexikální jednotky se pohybují na úrovni slangu. Jejich rozšířením a společenskou sankcí může dojít k jejich zařazení do odborného názvosloví. Na

²⁵⁵ Martincová (1983: 26): „Koexistenci prostředků typických realizačních útvarů ve sféře pracovní se speciálními prostředky funkčních stylových vrstev spisovného jazyka se oslabuje působení bariéry spisovného jazyka v rovině stylové a tím se umožňuje zařazení původně nespisovných prostředků do repertoáru prostředků spisovných.“

druhé straně jde o umělé rozšiřování terminologie na společenskou zakázku (v souladu s platnou jazykovou politikou v oboru), na němž se podílejí pověřené instituce (např. při zavádění národních verzí softwaru na trh, viz předchozí kapitola). V tomto případě se nové lexikální jednotky čerpají, resp. vytvářejí zpravidla z neutrální slovní zásoby, stávající počítačové terminologie či terminologie jiných oborů.

Opačným procesem je **determinologizace**, kdy se odborný termín dostává v důsledku obecného rozšíření pojmu, jež označuje, také do běžné slovní zásoby (často se tak děje na základě metafory, toto slovo však zároveň ztrácí svou původní expresivní bezpříznakovost).

Rozdílná stylová platnost termínů s týmž významem je jednou z příčin vzniku terminologické synonymie. Jedná se zpravidla o dvojice (skupiny) synonymických **výrazů odborných a slangových**. Volba konkrétního jazykového prostředku závisí do značné míry na komunikační situaci nebo tom, nakolik je účastník komunikace obeznámen s problematikou daného oboru.

4.3.6.5 Domácí pojmenování a výpůjčky ve slovinské počítačové terminologii

Také v počítačové terminologii platí, že řadu nových skutečností nelze pojmenovat slovy, která v jazyce již existují. Nové pojmenovávací jednotky (nejčastěji substantiva, adjektiva a slovesa) se pak tvoří z domácího základu nebo se přejímají z cizích jazyků.

Obohacování počítačové terminologie:

1/ Z domácích základů:

- a) tvořením nových slov či víceslovných pojmenování;
- b) významovým rozšířením již existujících slov (sémantické tvoření) = rozšiřování okruhu slov mnohovýznamových, rozpad mnohovýznamovosti v homonymii; přejímáním slov z ostatních útvarů národního jazyka (např. ze slangu).

2/ Přejímáním slov z jiných jazyků a slov mezinárodních.

Termíny typu 1a) lze tvořit odvozováním, skládáním či zkracováním. Zřejmě nejproduktivnější metodou rozšiřování slovní zásoby je odvozování příponové.

- ♦ Nejčastějšími slovotvornými příponami ve slovinské počítačové terminologii jsou: *-ica* (*tipkovnica*), *-lo* (*vodilo*), *-nik* (*računalnik*, *dlačnik*), *-nje* (*predvajanje*), *-ost* (*razširljivost*), *-tev* (*namestitev*), produktivní je také využívání převzatých přípon, např. *-er* (*programer*). Takto vznikají zejména nová substantiva činitelská, konatelská, názvy prostředků, názvy dějové a názvy vlastností. Odvozeniny se derivují nejčastěji ze sloves a substantiv.

- ◆ příklad odvozenin předponových, včetně odvozenin hybridních (domácí základ s cizí předponou): *predpomnilnik, metadatoteka*
- ◆ U sloves je (podobně jako v češtině) velmi produktivní odvozování dokonavých sloves pomocí předpon: např. *izbrisati*. Lze tvořit také slovesa desubstantivní (*razhroščiti* ze substantiva *hrošč*).
- ◆ Nezanedbatelnou součástí terminologie jsou také pojmenování víceslovná: **terminologická sousloví**.
- ◆ Při **univerbizaci** se terminologické sousloví nahrazuje jednoslovným odvozeným názvem. Tyto výrazy se velmi rychle přesouvají do spisovné vrstvy jazyka (nejsou sice doposud kodifikovány v příručkách²⁵⁶, avšak jsou běžně používány jakožto stylisticky neutrální výrazy např. v odborném tisku)²⁵⁷. Produktivita této slovo tvorné metody je bezesporu ovlivněna jazykovou ekonomikou takto vzniklých pojmenování, která je (i) v tomto oboru žádoucí.

Termíny typu 1b) jsou slova, která se ve slovinštině vyskytovala:

I/ jako součást běžné slovní zásoby (mnohé počítačové jevy a objekty jsou pojmenovávány podle objektů reálného světa):

- ◆ např. slovo *miška* má ve slovinštině základní význam „malá myš“ a na základě metafory se používá i pro označení nástroje pro ovládání počítače (počítačová myš); v některých případech se může jednat o kalky

II/ nebo jako výrazy interdisciplinární povahy, které se doposud běžně uplatňovaly jako termíny v jiných oborech a nyní vstupují do terminologie výpočetní techniky obvykle na základě přenesení významu:

- ◆ původně se tyto výrazy čerpaly zejména z (elektro)techniky (*zaslon* = monitor), stále častěji se však využívají termíny z oborů méně příbuzných, např. lékařství (*virus* - zde ve smyslu „počítačový virus“) či jazykovědy (*pripona* - zde ve smyslu „identifikace typu souboru v jeho názvu“).

Další příklady:

- ◆ kazalec: původní významy (SSKJ): 1. ukazováček (prst na ruce), 2. ručička (součást zařízení, která indikuje např. hodnotu na stupnici), 3. ukazatel (ve významu „faktor“); nový význam: kurzor (na obrazovce počítače)
- ◆ namízje, -a: původní význam (SSKJ): zast. jídelní příbor a servis; nový význam: „pracovní plocha“ (počítače)

²⁵⁶ Řada těchto běžně používaných termínů nebyla uvedena v posledním vydání Slovinského pravopisu (2001). Ten bohužel nepodal aktuální obraz jazykového úzu v nově se rozvíjejících oborech. Pro zjištění přechodu některých lexikálních jednotek do spisovného jazyka lze však využít např. jazykový korpus nebo provést excerpci odborných časopisů.

²⁵⁷ Ve srovnání s češtinou je tento přechod zřejmě dynamičtější. Srov. *brizgalni tiskalnik* => *brizgalnik* a *inkoustová tiskárna* => *inkoustovka*. Slovinský univerbizovaný termín již lze označit za součást spisovné slovní zásoby.

Funkce termínu není touto **mnohoznačností** narušena, pokud do výpočetní techniky nezasahují terminologizované významy z jiných oborů. V lexikografických příručkách musí být tato forma homonymie označena příslušnými kvalifikátory. Jak už bylo zmíněno, v SSKJ jsou počítačové termíny označovány zpravidla kvalifikátorem *elektr.*, neboť v době vzniku příručky nebylo nutné vydělovat oblast výpočetní techniky z elektrotechniky (množství výrazů z oboru výpočetní techniky v SSKJ je navíc poměrně omezené), avšak např. Slovníkový pravopis z roku 2001 již uvádí kvalifikátor *rač.* (računalništvo = výpočetní technika), což dobře odráží rozvoj tohoto oboru a jeho popularizaci ve druhé polovině 90. let.

Nevýhodou nově vytvořených slov z **domácího základu** bývá jejich neustálenost, za výhodu může být pokládána naopak větší **motivovanost** oproti slovům přejatým nebo internacionalizmům²⁵⁸. Výhoda takového termínu spočívá v jeho popisnosti a zřetelnosti; z motivovaného termínu snáze usuzujeme na jeho význam. Na druhé straně však mnohdy může být motivovaný termín zavádějící (Hauser: 35) nebo může mít omezenou nosnost (srov. např. slovní spojení *programska oprema* a převzatý termín *softver*). Vysoký stupeň motivovanosti vykazují zejména sdružená pojmenování (např. *dlančni računalnik* = „počítač do dlaně“: pojmenovacím motivem je velikost tohoto zařízení).

Termíny typu 2) jsou přejímány z cizího jazyka, v případě počítačové terminologie téměř výhradně z angličtiny.

Tyto termíny nejsou motivované, pro nezasvěcené uživatele působí spíše jako značky a uživatel si je nejdříve musí osvojit (Hauser: 36). Výhodou je absence jejich subjektivního hodnocení a expresivního zabarvení, jejich jednoznačnost (nejsou zatíženy vedlejšími významy)²⁵⁹, přesnost a zároveň rychlá dostupnost²⁶⁰, proto jsou upřednostňovány na úkor slov domácích. Přicházejí-li nové jevy v rychlém sledu (samotné zavedení pojmů do jazykového společenství často předchází prvním výskytu předmětů či jevů ve společnosti - o mnohých počítačových zařízeních či programech se dříve píše v odborném tisku nebo se o nich hovoří, než tyto produkty vstoupí na trh), obvykle není dostatek času na utvoření nových slovinských pojmenování, která by byla v souladu se stávajícím terminologickým systémem²⁶¹. Proto se u nových pojmů obvykle přijímají

²⁵⁸ V češtině je snaha o počestování cizích výrazů diferencovaná a záleží většinou na stylovém zařazení přejímek. K počestování dochází častěji mimo odbornou sféru, neboť na odborné úrovni může být jakákoliv úprava či přizpůsobení domácímu fonetickému, pravopisnému či gramatickému systému pokládáno za nežádoucí setření internacionálního charakteru přejatého prostředku, čímž se snižuje jeho identifikační hodnota (Bozděchová 272).

²⁵⁹ Havránek (1932: 48): „Spisovný jazyk vyžaduje jednoznačnost slov, možnost podrobného rozlišování a abstraktní slova shrnující.“

²⁶⁰ Zde ve smyslu flexibilního doplnění terminologického systému daného oboru.

²⁶¹ Breznik (1967: 75): „Brez tujk ne moremo prebiti, ker z rastočo prosveto sprejemamo vsak dan nove, tuje naprave, katerih nismo sami ustvarili.“

nejprve cizí termíny, které se v jedné či několika fázích přizpůsobují domácímu jazykovému systému (pravopis, výslovnost, flexe)²⁶².

Slovotvorná adaptace anglicizmů:

- ♦ **Substantiva:** Od základových slov přejatých z angličtiny (substantiva, slovesa) se tvoří slova odvozená (platí i pro adjektiva) a mnohdy vznikají celé slovotvorné řady (*softver* => *softverski*, *softveraš*), které však často patří pouze do slangu, pokud se vyznačují např. vysokým stupněm expresivity. Přejímají se také anglické iniciálové zkratky (akronyma), z nichž mohou vznikat ohebná zkratková slova (*PC* => *pece*, *-ja*). Na slovinštinu jako flektivní jazyk má angličtina vliv také typologický: do domácího jazyka tak ve zvýšené míře vstupují výrazy nesklonné a velmi časté je také využívání původně anglických substantiv, resp. akronym v atributivní platnosti (většinou jako anteponovaná adjektiva, u nichž se však způsob psaní dosud zcela neustálil).
- ♦ U **sloves** je produktivní zejména využívání sufixu *-irati*: *programirati*, *skenerirati*.
- ♦ **Adjektiva:** kromě přídavných jmen relačních s nejčastějšími příponami *-ski* (*laserski*) a *-ni* (*internetni*) se ve slovinštině odvozují od (zpravidla anglických) názvů výrobků či firem označení, která vykazují formální znaky přídavných jmen přivlastňovacích (*delo z Applovimi računalniki*, *SIOLovo omrežje*, *Dellov program*, *JVC-jev*, *Amigina različica*).

Adaptace cizích slov (zejména anglicizmů) je otevřený proces, v jehož průběhu jednotlivá přejímaná slova procházejí různými fázemi vývoje a po společenské sankci (schválení nového znaku kolektivem uživatelů) mohou přecházet ze substandardu do spisovného jazyka. **Pravopisné přizpůsobení** je obvykle složitější než mluvnické a často kopíruje zvukovou podobu slov cizího původu (např. *softver*, *skener*). Existuje-li ustálená pravopisná podoba daného (přejatého) termínu, lze hovořit o definitivním přizpůsobení nové lexikální jednotky. Kodifikace však obvykle probíhá až dodatečně, neboť kodifikační příručky nemohou v plné míře odrážet rychlý rozvoj nových technologií²⁶³.

Názorný příklad postupného **přizpůsobování** přejatého slova domácímu jazykovému systému uvádí Hajnšek-Holz (27) v souvislosti se Slovníkem slovinského spisovného jazyka. Několikaleté pauly mezi vydáváním jeho jednotlivých dílů totiž umožnily zdokumentovat vývoj formální podoby některých pojmenování.

---

²⁶² Ve slovinštině se u cizích slov např. častěji než v češtině přizpůsobuje pravopis výslovnosti. Přesto toto tvrzení nelze generalizovat: existuje řada případů, kdy čeština přejaté slovo pravopisně adaptovala ve větší míře než slovinština (český „džentlmen“ vs. slovinský „gentleman“).

²⁶³ V roce 1997 konstatuje Bozděchová (107-108), že „(č)eská počítačová slovní zásoba je nejednotná v rovině významové i formální. Doposud značně neustálený je pravopis (méně často výslovnost) mnoha výrazů přejatých z angličtiny (...).“ Upozorňuje také na odchylky od běžné slovní zásoby na úrovni gramatické či na rozkolísaný gramatický rod, příp. číslo. Slovinština se některým těmto problémům vyhnula právě zvýšeným používáním terminů domácích.

- ♦ V 1. knize SSKJ (písmena A-H, 1970) je uveden tvar *computer*. Tvar byl převzat z angličtiny bez pravopisného přizpůsobení domácímu jazykovému systému. V době vydání prvního dílu SSKJ byl počítač poměrně novým jevem a s jeho fungováním byla obeznána pouze úzká skupina odborníků.
- ♦ Ve 2. knize SSKJ (písmena I-Na, 1975) se již setkáváme s tvarem *komputer* včetně přídavného jména odvozeného od tohoto substantiva (*komputerski*). Termín byl z pravopisného hlediska přizpůsoben domácí výslovnosti, což lze dát do souvislosti s čtenějším užíváním slova.
- ♦ Ve 4. knize SSKJ (písmena Preo-Š, 1985) je uvedeno domácí pojmenování počítače (*računalnik*) včetně slov odvozených (*računalničar*, *računalniški*, *računalništvo*). Obecné povědomí o počítačích se podstatně rozšířilo a přejaté slovo bylo nahrazeno plně funkčním domácím označením, které se oproti původně užívanému pojmenování navíc vyznačuje větší nosností.

V souvislosti s přizpůsobováním přejatého slova je třeba zmínit také možnost existence **grafických dublet** přejatého slova, které se vyznačují různým stupněm odlišnosti od původní psané a mluvené podoby slova. Tyto varianty se po určitou dobu mohou vyskytovat paralelně, obvykle však s rozdílnou frekvencí a distribucí²⁶⁴. Postupem času většinou převáží jedna z variant (častěji tvar s větším přizpůsobením domácímu pravopisu, např. *software* => *softver*, *scanner* => *skener*). Jedním z důkazů akceptace konkrétního cizího slova v domácím prostředí mohou být například postupně vznikající odvozeniny (obvykle slangové povahy): *softver* => *softveraš* (odborník na počítačové programy).

Nevýhodou cizích názvů spočívá v tom, že je-li jimi text či projev přesycen, může působit nesrozumitelně. Jejich výhodou je naopak snadné uplatnění v mezinárodní komunikaci (platí zejména pro komunikaci odbornou). Pro přejatá slova, která jsou v rozporu s normou spisovného jazyka, má slovinština výraz *popačenka* nebo *spakedranka* (*popačiti*, *spakedrati* = zkreslit, zkomolit, zpotvořit).

Teprve s větším či menším zpožděním vznikají domácí výrazy. Může se však stát, že se v době, kdy ještě existuje prostor pro vytvoření domácího slova, přejaté slovo rozšíří a zapojí do jazykového systému natolik, že potřeba dodatečně vytvořit domácí pojmenování je již zanedbatelná či dokonce nežádoucí. Platí totiž, že pokud se cizí věci (předměty, jevy) rozšíří v domácím prostředí nebo vejdou v širší známost, ztrácejí také jejich názvy příznak cizosti. Počítačových termínů ve slovinštině, které byly přejaty z angličtiny a nemají (více či méně ustálený) protějšek domácího původu, je však velmi omezené množství (např. *modem*, *procesor*), viz též tabulka 9.

²⁶⁴ Slovinský ekvivalent slova manažer se nejčastěji zapisuje jako *menedžer* (tato varianta je kodifikována Pravopisem z roku 2001, v korpusu FIDA bylo nalezeno celkem 3332 výskytů), méně často jako *manager* (738 výskytů), zcela výjimečně jako *manadžer* (1 výskyt).

V praxi (zejména v popularizačních textech) se proto v době stabilizace²⁶⁵ nového domácího termínu často využívá jeho uvedení paralelně s výrazem cizím, resp. internacionalizmem (po domácím výrazu obvykle následuje cizí výraz v závorce, objevuje se však i pořadí opačné)²⁶⁶. Časté je také uvádění domácího synonyma v uvozovkách. Další možností řešení je použití doplňující vysvětlivky či - méně často - obsáhlejšího komentáře u dosud nestabilizovaného domácího výrazu (opět se objevuje zpravidla v závorce za novým termínem).

S postupným (úspěšným) začleňováním domácího výrazu do příslušné terminologické soustavy se od souběžného uvádění synonym ustupuje, neboť adresát si s novým termínem již automaticky spojuje konkrétní pojem a dvojí označení téhož jevu působí redundantně.

Příklady:

- ♦ „roční računalnik (= palm)“ (Monitor 11/2002, str. 12)
- ♦ „... večina verjetno sploh še nikoli ni slišala za tako imenovane preklopnike oz. KVM (Keyboard Video Mouse), kot jim pravijo v tujini.“ (Monitor 11/2002, str. 40)
- ♦ „vmesnik Fireware ali „ognjena žica“ po domače“ (Monitor 11/2002, str. 33)
- ♦ „Okno lahko hitro spreminjamo tako, da premikamo oprijemke - grips²⁶⁷.“ (časopis *Klik* 15, str. 58)

Obou těchto možností lze však využívat pouze v omezené míře, neboť v opačném případě by mohlo dojít k nevhodnému zatížení či dokonce nesrozumitelnosti textu. Autor, který se na adresáta obrací, by tak měl mít jistotu, že nově uváděný termín je vyhovující po formální i obsahové stránce, a existuje tudíž předpoklad, že se toto nové pojmenování postupně stane součástí terminologického systému. Taková praxe ozřejmování nových termínů se již delší dobu úspěšně využívá zejména na stránkách slovinského časopisu *Monitor*.

---

²⁶⁵ Stabilizací máme na mysli období, v němž se termín dostává do povědomí uživatelů jazyka, resp. se stává součástí jejich pasivní/aktivní slovní zásoby. Doba stabilizace nového termínu je individuální. Záleží nejenom na úspěšně zvoleném jazykovém řešení, ale také na tom, v jaké míře se pojmenováváný jev (denotát) rozšíří či vejde ve všeobecnou známost.

²⁶⁶ Jezik in slovstvo 1, str. 129: „Stopnja tehničnega razvoja, ki smo jo Slovenci dosegli v zadnjih desetletjih, terja od vsakega tehničnega strokovnjaka ne le pasivno obvladanje izraza v slovenskem prevodu, temveč tudi aktivno poznanje tujih strokovnih izrazov, ki naj se prav zaradi tega vedno navajajo vzporedno s slovenskimi.“

²⁶⁷ Podtrhl D. B.

Tabulka 8: Specifika domácích a internacionalizovaných počítačových výrazů

domácí výraz	internacionalizmus
- snazší přizpůsobení domácímu fonetickému, pravopisnému a gramatickému systému	- usnadnění komunikace v mezinárodním měřítku
- „citová zabarvenost“, vyšší stupeň expresivnosti (<i>zgoščenska</i>)	- stylistická a citová bezpříznakovost,
- vyšší stupeň motivovanosti (<i>zgotiti na disk = zgoščenska</i>)	- bez vedlejších významů

Stává se také, že v rámci terminologie jednoho oboru se dlouhodobě uplatňuje několik možností označení denotátu: **terminologická synonyma**. Obvykle se tato terminologická „nadbytečnost“ objevuje u nových oborů v počáteční fázi vývoje terminologie, kdy se hledají vhodné termíny, uvádějí se různé pojmenovací možnosti a teprve později se prosazuje snaha po pojmenovávací jednotnosti (Hauser: 34).

V případě slovinské počítačové terminologie dochází ke vzniku terminologické synonymie nejčastěji tak, že se v jazykovém systému prosadí nejen (nové) domácí pojmenování, ale v platnosti zůstává i termín přejatý, nebo se prosadí více domácích pojmenování. Obvykle je to způsobeno tím, že se anglickým termínům nezávisle na sobě na různých místech přiřazují různé slovinské ekvivalenty, avšak v důsledku jednotné terminografické politiky v tomto oboru není tento jev příliš častý. Některá synonyma vznikají také dodatečně: to může souviset s vývojem oboru, jazykovou politikou, novými pojmenovávacími potřebami či nesystémovostí původně užívaných termínů (příkladem takto vzniklého termínu je např. *zgoščenska*).

Terminologická synonyma musí být synonymy absolutními, protože termín je jednoznačný (Hauser: 87), tudíž se nejvíce tolerují dvojice domácí - mezinárodní či explicitní (podrobnější) - implicitní. Oter (2002a: 343) však vztah domácího a mezinárodního termínu nepokládá za synonymický a tyto termíny označuje za dublety²⁶⁸: „Smysluplnost výrazové různorodosti téhož denotátu je dána stylistickou rolí synonym, v lexikálním rámci je důraz kladen na stylistiku vycházející z jazykového systému; ta samozřejmě v odborném, respektive vědeckém textu nemá opodstatnění. Proto v souvislosti s těmito texty nemůžeme hovořit o synonymech, nýbrž o dubletách.“

Příklady terminologických synonym ve slovinské počítačové terminologii:

- ◆ cd plošča --- *zgoščenska (kompaktní disk, CD)*
- ◆ internet --- *medmrežje* (jedná se o kalk internacionalizmu)
- ◆ osnovna plošča --- *matična plošča (základní deska počítače)*
- ◆ kurzor --- *kazalec* atd.

²⁶⁸ V našem textu však tento případ do terminologické synonymie zahrneme.

Individuální výběr konkrétní varianty pak záleží spíše na aktuální komunikační situaci. Roli zde hraje i to, do jaké míry je původce projevu obeznámen s domácí terminologií či do jaké míry ji uznává za rovnocennou terminologii mezinárodní. Na základě analýzy časopisu Monitor (ročníky 1995, 2000, 2001) a Moj mikro (ročníky 1992, 2001) jsem zjistil, že podíl termínů převzatých z angličtiny je výrazně vyšší zejména v reklamních textech; je zřejmé, že jejich znění nemohla redakce časopisu ovlivnit (zatímco v autorských textech časopisu Monitor se pro označení skeneru běžně používá slovní spojení *optiční čítalnik*, resp. *čítalnik*, v reklamách ve stejném časopise se téměř výhradně objevuje *skener*).

I při toleranci paralelního užívání domácího i cizího (internacionalizovaného) pojmenování se nakonec mnohdy uplatní pouze jeden z členů dvojice či synonymické řady. Postupem času může dojít k zastarání, méně často také k významové diferenciaci původních synonym, což je v případě počítačové terminologie možné dát do souvislosti s dynamikou až živelností vývoje tohoto oboru. Dokladem dodatečného zpřesňování, doplňování či dotváření těchto pojmů jsou terminologické posuny v jednotlivých verzích programů firmy MS²⁶⁹ lokalizovaných do slovinštiny. Oter (2002a: 344) tento proces dokumentuje např. na vývoji slovinšských ekvivalentů termínu *vyhledávač*:

- ♦ Explorer => raziskovalec => brkljalnik => spletnalnik => brskljalnik => brskalnik.

Bylo již uvedeno, že diskuze o potřebě „slovenizace“ počítačové terminologie probíhala již od zavádění prvních počítačů ve Slovinsku. Jazykovědci do debat poprvé vstoupili, když se objevily první snahy o nahrazení výrazů *software* a *hardware* domácími pojmenováními (kalky) *mečina* a *trdina*. M. Oter (2002a: 335) uvádí, že se jedná o jeden z mála případů, kdy se domácí pojmenování neujalo, neboť téměř okamžitě narazilo na odpor mluvčích. Obecně totiž platí, že se obtížně prosazují termíny, které v uživatelských vyvolávají negativní asociace²⁷⁰ svou hláskovou, slovtvornou nebo lexikálně-sémantickou expresivitou (slangové výrazy se touto expresivitou naopak vyznačují), což byl právě tento případ.

Zjednodušeně lze výpočetní techniku rozdělit na hardware (technologie) a software (programové vybavení). Je proto pochopitelné, že právě pro tyto pojmy se vhodné pojmenování v domácím jazyce hledalo nejdříve. Ve snaze oprostít se od cizího slova byly

²⁶⁹ J. Burian z české pobočky společnosti Microsoft mi k problematice poskytl tuto informaci: Sjednocení překladového slovníku vět a frází vede k průběžnému sjednocování terminologie, což je zvláště patrné při srovnávání novějších a starších verzí překladů. Vždy se zjišťuje, zda se daný pojem vyskytl již někde jinde. Je-li tomu tak, přihlíží se k poměru počtu výskytů. Pojem, který se vyskytuje méně často, zpravidla ustupuje pojmu četnějšímu.

²⁷⁰ V českém jazyce lze jako příklad uvést slovo „odporník“ (Poštolková - Roudný - Tejnor: 77). Ve Spojených státech bylo zase v okrese Los Angeles označeno za nevhodné používání termínů „master“ a „slave“ (pán a otrok). Slova se používají k označení primárního a sekundárního disku, některé uživatele však uráží, protože si je spojují s otrokářstvím (Týden 50/2003, str. 13). V tomto případě jde dokonce o slova, která se v tomto významu používají již dlouhou dobu.

navrženy kalky *trdina* a *mečina*. Ty se však nikdy plně neujaly a teprve postupně byly přijaty termíny *strojna oprema* (doslova: strojní vybavení) a *programska oprema*. Cesta k jejich prosazení však nebyla zcela jednoznačná. Turk (1989: 242-243) namítal, že takovýto překlad „hardwaru“ a „softwaru“ není přesný: „Dobrý je totiž jen takový výraz, který bez zvláštního vysvětlování dovede i neoborníka k podstatě jevu, což samozřejmě u obou výrazů neplatí. V obou slovinských výrazech totiž není žádný odkaz na to, že jsou oba pojmy spojeny s počítačem (...).“

Jeho argument, že novým termínům chybí motivovanost, však nebyl vyslyšen. Turkův slovník počítačové terminologie uvádí jako ekvivalent „hardwaru“ slovní spojení *računalniška oprema* (doslova: počítačové vybavení) a jako ekvivalent „softwaru“ *računalniške rešitve* (doslova: počítačová řešení). Přesto ani motivovanost těchto termínů není příliš velká (podle Turka lze v některých kontextech dokonce vynechat atributivní část těchto slovních spojení) a také jejich nosnost je minimální²⁷¹.

Celospolečenská diskuze o tom, zda *přejímat cizi počítačové výrazy nebo vytvářet domácí názvosloví* se znovu rozvinula v polovině 90. let, kdy byly do slovinského jazyka na jedné straně přeloženy první programy společnosti MS (viz kapitola 4.3.6.3) a na straně druhé byl vytvořen a popularizován výraz *zgoščenska* jakožto domácí ekvivalent mezinárodně používaných výrazů *CD*, *CD disk*. Do debaty se zapojili nejen jazykovědci a počítačovní experti, ale také běžní uživatelé osobních počítačů. Vznik takové diskuze je však pochopitelný, neboť vytváření nových pojmenování je podmíněno nejen činiteli jazykovými, ale také sociálními a psychickými. K označované skutečnosti se vyjadřuje subjektivní vztah, mluví k ní zaujímá citově hodnotící postoj (Martincová 1983: 31).

Účastníci rozpravy zastávali protichůdná stanoviska. Jedna skupina razantně odmítla používání slovenizované terminologie, zatímco druhá používání domácích výrazů v tomto relativně mladém oboru obhajovala. Jeden z příslušníků první skupiny založil na internetu webovou stránku „The zgoščenska hate page“, kde prezentoval své argumenty proti používání domácích výrazů²⁷². Slavistům (= stoupencům druhé skupiny) vyčítá, že jako „jazykoví fanatici“ nekompetentními návrhy překladů počítačové terminologie vnášejí do oboru zmatek a vzdalují Slovinci mezinárodní technické scéně²⁷³. Součástí internetové stránky je také diskuzní fórum, do něhož svými názory přispěli její návštěvníci. Poměr mezi zastánci a odpůrci domácích výrazů v počítačové terminologii je zde velice vyrovnaný, argumentace pro/proti nicméně často zachází až na hranici ideologie nebo komiky.

---

²⁷¹ Podobně nedošlo uplatnění Turkovo řešení ekvivalentu slova „aplikacija“. Jeho návrh *uporabniška računalniška rešitev* opět vykazuje omezenou nosnost a navíc je ve značném rozporu s jazykovou ekonomikou.

²⁷² Autor webové stránky argumentoval tím, že slovo *zgoščenska* v něm vyvolává představu zahuštěné polévky (*zametena juhica*). Hlásková či sémanticko-lexikální expresivita tohoto termínu byla zřejmě nejčastějším argumentem v „přesvědčovací kampani“ proti jeho používání.

²⁷³ „Slovenski jezik ni LAST Jožeta Toporišiča, to je NAŠ jezik in ga imamo PRAVICO sami sooblikovati. Če ne bomo začeli sedaj, nas bodo jezikoslovci poneumili(...).“

K nejvýraznějším představitelům skupiny obhájců domácích výrazů se zařadil literární vědec (a v 90. letech propagátor internetu a počítačových metod) M. Hladnik z katedry slovenistiky na Filozofické fakultě Univerzity v Lublani. Ve svém „pamfletu“ na obhajobu slova „zgoščenska“ a slovinských počítačových výrazů vůbec píše, že řada Slovinců není spokojena s překlady cizích termínů do slovinštiny, neboť v nich vyvolávají negativní či zavádějící asociace. Hladnik však podotýká, že odborný výraz bude mít vždy pouze takový význam, na němž se společnost shodne. Argumentuje tím, že nelze zamítat slova pouze kvůli prvotní asociaci (viz např. *hot-dog* v angličtině) a odmítá názor, že by se za snahou o tvorbu domácích výrazů skrývala ideologie či skryté vlastenectví²⁷⁴.

Dva rozdílné přístupy k současnému slovinskému počítačovému jazyku a úvahy o „smysluplnosti“ vytváření slovinské terminologie ve výpočetní technice se prezentovaly průběžně také v dalších slovinských médiích (např. reakce čtenářů v časopisech):

- ♦ D. Lovas, časopis *Klik*²⁷⁵ (11/1999, str. 45) píše: „*Roof Maker existuje ve třech jazykových verzích: anglické, německé a maďarské. Slovinská verze tedy není k dispozici. To nepovažuji za negativum, neboť já osobně jsem proti používání lokalizovaných verzí operačních systémů a programů. Ty podle mého osobního názoru vnášejí do současného života více zmatku než užitku a hbitě je obhajují pouze ti, kteří si netroufají nebo se nechtějí smířit s nezastavitelným procesem globalizace.*“
- ♦ V tomtéž časopise (str. 40) si však lze přečíst i následující úryvek: „*AcadBau je nyní jediný [program], který je kompletně přeložen do slovinštiny. Pracuje v prostředí AutoCAD, a proto je dobrou volbou pro ty, kteří již tento program vlastní a pro něž má velký význam, že si mohou příkazy přečíst ve slovinském jazyce. Slovinské výrazy v odborném názvosloví (...) jsou velkým přínosem i pro ty, kterým angličtina a němčina nejsou zrovna cizí.*“

Jazykové citění uživatele výpočetní techniky (resp. jeho příslušnost k jedné ze dvou výše uvedených skupin) se v neposlední řadě projevuje i v jeho volbě jazykové varianty při nákupu programového vybavení. Oter (2002a) provedla průzkum u prodejců výpočetní techniky a zjistila, že v případě programu MS Windows se prodá průměrně 60 % slovinských a 40 % anglických verzí, v případě programového vybavení Office je podíl 90:10. V českém prostředí jsou počty obdobné²⁷⁶: u některých produktů řady Windows (např. Windows Server) je podíl prodaných anglických verzí ca 50 %, u MS Office však tvoří podíl české verze i více než 90 %.

---

²⁷⁴ „Sam za izumom zgoščenke ne vidim nobene nevarne domačijske, samoslovenske ideologije; prej mi je beseda dokaz, da je veliko ljudem slovenščina še vedno v veselje, ne samo v muko (...).“

²⁷⁵ Toto je příklad periodika bez jednotné jazykové politiky.

²⁷⁶ Podle informací z české pobočky firmy Microsoft.

Z terminů uvedených v tabulce 9 vyplývá²⁷⁷, že slovinština disponuje ve výpočetní technice vyšším počtem terminologických synonym (obvykle ve dvojicích domácí - přejaté slovo) než čeština, která si mnohdy vystačí pouze s přímou přejímkou (případy, kdy by se prosadilo výhradně domácí označení, jsou spíše výjimečné). Všeobecná restriktivnost při přejímání cizích slov do slovinštiny (Kunzmann-Müller: 151) je tedy patrná i v počítačové terminologii, avšak hlavním důvodem vyššího podílu domácích výrazů v tomto oboru je aktivní jazyková politika některých institucí či médií a sjednocený systém terminografické práce v daném oboru, jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách.

Na rozdíl od češtiny, která v terminologických systémech²⁷⁸ tíhne spíše k mezinárodně platným termínům²⁷⁹, což někdy znamená programový ústup od používání některých ustálených českých termínů - jak dokládá např. situace v českém chemickém názvosloví (Daneš 1997: 75), existuje ve slovinštině spíše tendence vytvářet domácí výrazy, ať už se paralelně užívají cizí výrazy či nikoliv²⁸⁰. Zároveň však vzniká určité napětí mezi skupinami uživatelů jazyka, které zastávají rozdílné přístupy k volbě termínů (domácí pojmenování versus internacionalizace).

Slovinštině jazykovědec J. Toporišič na počátku 90. let vyjmenoval (1991: 219) několik oborů, jejichž terminologie se podle něj vyznačují menší (jazykovou) vytříbeností. Kromě vojenství uvedl také techniku, konkrétně elektronický průmysl. V dnešní době se však právě elektronická, resp. počítačová terminologie stala ve Slovinsku téměř vzorem systematického řešení jazykové problematiky konkrétního oboru, neboť vychází z dlouhodobé koordinace vyjadřovacích potřeb odborníků s obecnými jazykovědnými zásadami.

---

²⁷⁷ Toto konstatování není založeno pouze na srovnání uvedené v tabulce, ale je podloženo víceletou analýzou počítačové terminologie v Česku a Slovinsku provedenou autorem této práce.

²⁷⁸ Je však třeba upozornit, že také v češtině je jazyková situace v každém oboru specifická a nelze ji paušalizovat. Např. Jakopin (1986) porovnával lékařské texty napsané v osmi slovanských jazycích z hlediska lexiky (společný prázeklad, starší a mladší výpůjčky, cizí či převzatá slova). Při porovnání textu slovinštiny a českého konstatoval, že v češtině je menší podíl (neslovanských) cizích slov než v textu slovinštině. Jakopin nicméně podotýká, že jeho zjištění jsou ovlivněna stochastičností vybraných porovnávaných textů.

²⁷⁹ Poštoľková - Roudný - Tejnor (61): „Internacionalizace odborného názvosloví je na postupu. Nebrzdí ji jazykový purismus, nepokládá se už za projev národní prestiže pojmenovávat co nejvíce pojmy názvy tvořenými z domácích jazykových prostředků. (...) (P)řesto lze konstatovat, že se termíny z cizích jazyků přejímají s rozmyslem a cílevědomě.“

²⁸⁰ Ve slovinštině existují (a běžně se používají) také domácí ekvivalenty obchodních názvů programového vybavení firmy Microsoft: *Windows* = *Okna*, *Office* = *Pisarna*.

Tabulka 9: Porovnání některých počítačových termínů ve slovinštině a češtině s přihlédnutím k terminologickým synonymům (domácí/přejatý výraz)

slovinština		čeština	
domácí výraz	přejatý výraz	domácí výraz	přejatý výraz
zaslon	monitor	obrazovka	monitor
elektronska pošta	e-mail	elektronická pošta	e-mail
urejevalnik	editor		(textový) editor
brizgalnik, brizgalni tiskalnik	inkjet	inkoustová tiskárna, „inkoustovka“	inkjet*
vnašalka	(tipka) enter		(klávesa) enter
kazalec	kurzor		kurzor
strežnik	server		server
požarni zid	firewall		firewall
medmrežje	internet	(světová) síť*	internet
vrata	port		port
prenosnik, notesnik, prenosni računalnik	notebook	přenosný počítač	notebook, laptop
zgoščenska	CD, CD plošča	„cédéčko“	CD, CD disk
klepetalnica	chat		chat
splet	web		web
dlančnik, dlančni računalnik, žepni računalnik	palm	kapesní počítač, příruční počítač	palm
piškotek	cookie		cookie
strojna oprema	hardver	technické vybavení počítače*	hardware
programska oprema	softver	programové vybavení počítače*	software

Vysvětlivka: Výrazy v uvozovkách patří spíše do mluveného projevu, v psaném projevu mohou být pokládány za nepatřičné. Výrazy s hvězdičkou sice formálně existují, jejich užívání je však spíše okrajové a zpravidla vázané na psaný projev.

Pahor (14) potvrzuje, že Slovinci překládáním termínů i v dnešní době ukazují, že jejich jazyk při překladu ob stojí: „Právě výpočetní technika je pěkným důkazem toho, že slovinština je **BEZPOCHYBY** dostatečně flexibilní a bohatá na tvoření výrazů pro nové vědecké a technologické pojmy, které k nám pronikají zejména z USA. Ve výpočetní technice rozhodně vzniká každý měsíc více nových pojmů než ve službách PR nebo v bankovníctví.“²⁸¹

Obecně platí, že v technických vědách je tendence využívat možností mateřského jazyka menší než v humanitních a společenských vědách (Daneš 1997: 81). Slovinská počítačová terminologie je v tomto případě čestnou výjimkou a zároveň důkazem jazykové emancipace slovinštiny ve 20. století.

²⁸¹ „Prav računalništvo je lep dokaz, da je slovenščina GOTOVO dovolj prožna in bogata za ustvarjanje izrazov za nove znanstvene in tehnološke pojme, ki k nam prodirajo zlasti iz ZDA. Vsekakor nastane v računalništvu več novih pojmov vsak mesec kakor v PR-u ali bančništvu.“ Podobně také Hladnik (14): „V splošnem pa sem vesel, da je računalniška slovenščina posrečena, premišljena, živa in samozavestna.“

ZÁVĚREM

Zřejmě jednou provždy bude existovat rozdíl mezi jedinci, kteří jazyk chápou jako nedílnou součást kultury a identity národa a významnou složku duchovního bohatství jednotlivce, a těmi, pro které je jazyk spíše mechanickým dorozumívacím prostředkem a chápou jej ryze pragmaticky. Ti druzí budou klást důraz spíše na bezchybnou výměnu informací (při osobním kontaktu či v elektronické komunikaci) než na to, v jakém jazyce se tato výměna uskuteční.

Z hlediska emancipace příslušného národního jazyka je však důležité, aby vliv této druhé (vůči svému jazyku méně loajální) skupiny neposiloval příliš na úkor skupiny první, neboť pouze její dostatečný vliv může zajistit funkční rozvoj jazyka v konkrétním oboru a posilovat tak jazykové sebevědomí v národním jazyce. V době globalizace bude ovšem nutné posilovat stejně tak i jazykové sebevědomí v cizích jazycích, budou-li se chtít nositelé (zejména menších) národních jazyků uplatnit v konkurenčním světovém prostředí. Hledání optimální rovnováhy mezi oběma větvemi emancipačního procesu bude jedním z hlavních úkolů, s nímž se budou muset nositelé slovinského jazyka v nadcházejících letech vypořádat. Podmínkou však je, aby se mluvčí z cizích jazyků „vraceli“ do svého jazyka rádi.

Jedním z prvních předpokladů pro úspěšné zvládnutí tohoto úkolu je existence obecně přijímané normy spisovného jazyka a absence příkazů a sankcí. K tomu budou Slovinci potřebovat takové kodifikační příručky, které jim usnadní výběr vhodných jazykových prostředků (nikoliv naopak). Norma by tedy mohla být pojímána například jako výběr jazykových prostředků z možností, které jsou v dané situaci k dispozici. Jazyk není jenom záležitostí jazykových institucí a jazykových odborníků, ale také věcí ryze individuální, věcí lidí, kteří jej (spolu)utvářejí. Jazyková pravidla by tak neměla uživatele jazyka odrazovat od používání mateřštiny v písemném a mluveném projevu ani mu bránit v uplatňování (rozumné míry) jazykové kreativity, která je předpokladem a důkazem chuti pohybovat se sebevědomě v mateřském jazyce.

Nemělo by tedy docházet k tomu, že větší část odborné veřejnosti navrhovanou jazykovou normu nepřijme, jak se stalo v případě posledního Slovinského pravopisu. Na druhé straně však zřejmě bude nutné smířit se také s tím, že jazyk bude ještě méně než kdy dříve systémem statickým. Nositelé jazyka budou muset ve stále větší míře své znalosti doplňovat, což by mohlo znamenat novou příležitost pro jazykovědu. Úkolem slovinské lingvistiky by tak pro příště mělo být spíše sledování změn, které mají na jazyk vliv. Na jejich základě bude snáze prováděna deskripce jazyka a usměrňován jazykový vývoj. Větším využitím počítačových popisů či záznamů jazyka (korpusy) a dalších moderních metod práce by se při přípravě kodifikačních děl měly eliminovat výrazné odklony od úzu a potlačit individuální a subjektivní zásahy do normy.

Sankce za „nesprávné“ používání jazyka mohou mít sice krátkodobý efekt, v dlouhodobém ohledu se však jedná o opatření, které může mít negativní vliv na jazykové

sebevědomí občanů. Demokracii se všemi jejími klady i zápory je totiž nutné přijmout i v jazyce (včetně možnosti svobodně vybírat názvy podniků, výrobků atd.). Pouze pak bude možné hovořit o úplné emancipaci slovinštiny.

Roli poradce a konzultanta v jazykových otázkách ve Slovinsku by zřejmě mnohem lépe vykonávala např. jazyková poradna fungující pod hlavičkou vědeckých institucí, než navrhovaný Jazykový úřad, který by musel sledovat také politické cíle. Peníze vyčleněné na fungování Jazykového úřadu by mohly být účelně vynaloženy právě na personální zajištění poradního orgánu pro jazykové otázky. Nezbyvá než doufat, že mladší generace slovinských jazykovědců budou schopny koordinovat své síly lépe a konstruktivněji než jejich předchůdci a že spolu dokáží komunikovat natolik, aby mohly být názory slovinské jazykovědy pokládány za směrodatné a obecně platné.

Slovinština byla a bude i nadále jazykem, v němž se bude stále mísit přístup „vlastenecký“ (v extrémních případech puristický), zdůrazňující uchování svébytnosti národního jazyka, a přístup „internacionalistický“, který je odrazem snahy o odstranění slovinského izolacionismu a snazšího začlenění do mezinárodní komunikace. Domnívám se, že průsečíkem či vhodně zvoleným kompromisem obou přístupů může být střízlivé jazykové plánování, které slovinštině i do budoucích let zajistí potřebnou dimenzi rozvoje a pokračování emancipace, aniž by došlo ke ztrátě slovinské svébytnosti či narušení národní identity.

Také členství Slovinska v Evropské unii ukáže, jak se bude slovinské jazykové společenství vyvíjet do budoucna. Pro jeho integraci do evropského svazku bude mít klíčový význam především to, do jaké míry se sjednocené Evropě podaří kombinovat hospodářskou integraci s kulturní a jazykovou rozmanitostí. Bude-li totiž Slovinsko v Evropské unii pokládáno za rovnocenného partnera s vlastním jazykem a kulturou a nenaplní se obavy z omezení rozsahu funkcí národního jazyka, může se to pozitivně projevit na emancipaci slovinštiny i jejích nositelů. Vyšší míra takto získaného národního i jazykového sebevědomí může přinést větší efekt než schválená ustanovení případného jazykového zákona.

POVZETEK

Emancipacija slovenskega jezika v 20. stoletju

Disertacija se posveča razvoju slovenščine v 20. stoletju in upošteva jezikovne ter zunajjezikovne pojave, ki so ta razvoj spremljali. Spremembe v jeziku v tem dinamičnem obdobju opisuje avtor na podlagi vidika „emancipacije jezika“, ki ga pojmuje kot vzporeden pojav z narodno oziroma s politično in kulturno emancipacijo Slovencev. Jezikovna emancipacija je v nalogi opredeljena z dvema osnovnima sestavinama: s širitvijo funkcijske zmogljivosti jezika ter z ohranjanjem/vzpostavljanjem jezikovne samozavesti pripadnikov jezikovne skupnosti. Avtor navaja dejavnike, ki lahko neposredno ali posredno vplivajo na potek emancipacije oz. podpirajo trdoživost jezika „malega“ naroda.

Naloga je razdeljena v več časovnih odsekov. Začetna poglavja so namenjena opisu „mejniov“ v zgodovini slovenskega jezika vse do konca 19. stoletja, kajti šele na podlagi le-teh je mogoče pravilno razumevati odnos Slovencev do njihovega jezika in rešitve nekaterih jezikoslovnih vprašanj v 20. stoletju. Glede na spremembe družbene situacije na slovenskem ozemlju je 20. stoletje razčlenjeno v tri osnovna obdobja (obdobje od začetka stoletja do konca druge svetovne vojne, obdobje do razpada Jugoslavije ter čas po osamosvojitvi Republike Slovenije). Za vsako obdobje so bile opisane splošne družbene okoliščine, ki so vplivale na status in korpus slovenskega jezika. Sledil jim je opis področij, ki so emancipacijo jezika podpirali (jezikoslovje, šolstvo, javna občila...). V več poglavjih se obravnava tudi vplivanje srbohrvaščine na slovenski jezik.

Od 90. let 20. stoletja predstavlja novo izkušnjo in izziv za slovensko prebivalstvo ter njihov jezik ne samo nastanek in obstoj samostojne slovenske države, temveč tudi globalizacijske težnje v svetu in splošen tehnični napredek. Zadnja poglavja naloge opisujejo, kako slovenščina ohranja svoj družbeni položaj v času globalizacije in kako se uresničuje emancipacija slovenskega jezika na področju računalniške terminologije.

Naloga je dopolnjena z občasnimi primerjavami posameznih jezikovnih pojavov oziroma rešitev v Sloveniji in na Češkem.

LITERATURA

- Bajec, Anton, 1951: **Rast slovenskega jezika**. Ljubljana: Novinarsko društvo Slovenije.
- Bajec, Anton, 1965: **Slovenski knjižni jezik**. Jezik in slovstvo 13, 69-74.
- Bergman, Anka - Kratochvil, Alexander, 2001: **Beobachtungen zur Destandardisierung und Standardisierung; Englischsprachige Entlehnungen im Russischen, Tschechischen und Ukrainischen**. In: K. Böttger - S. Dönnighaus - R. Marsari (eds.), Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik (POLYSLAV) 4. München: Verlag Otto Sagner, 21-30.
- Bezljaj, France, 1967: **Eseji o slovenskem jeziku**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Blažek, David, 1999: **Korutanští Slovinci v Rakousku - sociolingvistická studie [diplomová práce]**. Praha: Filozofická fakulta.
- Bozděchová, Ivana, 1997: **Jazyk počítačů**. In: Daneš, F.: 1997, 105-113.
- Bozděchová, Ivana, 1997: **Vliv angličtiny na češtinu**. In: Daneš, F.: 1997, 271-279.
- Brabcová, Radoslava, 1998: **Společensko-politické změny a jejich odraz v současné češtině**. In: Česká slavistika 1998. České přednášky pro XII. mezinárodní sjezd slavistů Krakov 1998. Praha: Slovanský ústav - Euroslavica, 107-112.
- Breznik, Anton, 1944: **Jezik naših časnikarjev in pripovednikov**. Ljubljana: Družba Sv. Mohorja.
- Breznik, Anton, 1967: **Življenje besed**. Maribor: Obzorja.
- Breznik, Anton, 1982: **Jezikoslovne razprave [Izbral in uredil Jože Toporišič.]**. Ljubljana: Slovenska matica.
- Čar, Janko, 1968: **Stanje slovenščine v javni rabi in sklepi ljutomerskega zborovanja**. Jezik in slovstvo 13, 48-51.
- Čermák, František, 2002: **Obecná čeština: je součástí české diglosie?** In: Přednášky z XLV. běhu Letní školy slovanských studií. Praha: Filozofická fakulta, 23-37.
- Daneš, František, 1996: **Preskripce - anebo „Nechte svůj jazyk na pokoji“?** In: Jazyk a jeho užívání. Sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného. Praha: FF UK, 166-174.
- Daneš, František a kolektiv, 1997: **Český jazyk na přelomu tisíciletí**. Praha: Academia.
- Debeljak, Aleš, 1995: **Konec slovenstva? Ne, hvala!** In: Vidmar, J.: 1995.
- [Kolektiv autorů] 1998: **Dějiny jihoslovanských zemí**. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Eisner, Pavel, 1992: **Chrám i tvrz [reprint z roku 1946]**. Praha: Lidové noviny.
- [Kolektiv autorů] 1987-2002: **Enciklopedija Slovenije 1-16**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- **FIDA: Korpus slovenskega jezika** (<http://www.fida.net>).
- Gams, Matjaž (ed.), 1993: **Računalniški slovarček**. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Gauß, Karl-Markus, 2003: **Vymírající Evropané. Putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny.** Praha: Vitalis.
- Gjurin, Velemir, 1991: **Slovenščina zdaj!** Ljubljana: Art agencija.
- Gladkova, Hana, 2003: **Vzestup a krize symbolických funkcí slovanských standardních jazyků.** In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 227-254.
- Glonar, Joža, 1936: **Slovar slovenskega jezika.** Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Golob, Berta, 1975: **Jezikovna vzgoja v celodnevni šoli.** Jezik in slovstvo 21, 233-234.
- Gradišnik, Janez, 1974: **Slovenščina za vsakogar.** Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grdina, Igor, 1999: **Od rodoljuba z dežele do meščana.** Ljubljana: Studia humanitatis - Apes 13.
- Hajnšek-Holz, Milena, 1993: **Informativnost in normativnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika.** In: Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3: Vprašanja slovarja in zdomske književnosti. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 21-34.
- Hauser, Přemysl, 1986: **Nauka o slovní zásobě.** Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Havránek, Bohuslav, 1932: **Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura.** In: Spisovná čeština a jazyková kultura. Praha: Melantrich, 32-84.
- Heidenreich-Dolanský, Julius, 1937: **Spisovný jazyk slovinský.** In: Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Praha: Melantrich, 147-170.
- Helcl, M. - Janský, L. - Machač, J. - Sochová, Z. - Zima J., 1964: **Pripombe k poskusnemu snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika.** Jezik in slovstvo 9, 254-262.
- Heřman, Sáva, 1992: **Státnost a „státní“ jazyk.** In: Práce z dějin slavistiky 15. Praha: Univerzita Karlova, 129-137.
- Hladnik, Miran, 1998: **Računalniška slovenščina.** Razgledi 11/1114, 13-14.
- Honzak Jahić, Jasna, 1994: **Prvi Slovenski pravopis v luči časa njegovega nastanka.** In: Acta Universitatis Carolinae - Philologica 5. Slavica Pragensia 36. Praha: Univerzita Karlova, 11-19.
- Honzak Jahić, Jasna, 1996: **Slovenski knjižni pogovorni jezik v interpretaciji Boža Voduška.** In: Jezik in čas. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 311-318.
- Honzak Jahić, Jasna, 1999: **Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (s poudarkom na čeških vplivih) [dizertačni práce].** Ljubljana.
- Honzak Jahić, Jasna, 2000: **Nastajanje slovenskega športnega izrazja.** Slavistična revija 48, 285-307.
- Honzak Jahić, Jasna, 2002: **O vplivu češkega in nemškega jezika na razvoj slovenskega strokovnega izrazja.** In: Slavica Comparativa. Sbornik k životnímu jubileu prof. PhDr. Miroslava Kvapila, DrSc. Praha: Euroslavica, 33-39.
- Honzak Jahić, Jasna, 2003a: **Miklošičev prispevek k nastajanju in oblikovanju slovenskega pravnege izrazja.** In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in

- zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 683-696.
- Honzak Jahić, Jasna, 2003b: **Pohlinov in Metelkov opis slovenskega knjižnega jezika v luči časa njenega nastanka**. Slavistična revija: Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres, 331-350.
  - Horálek, Karel, 1962: **Úvod do studia slovanských jazyků**. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
  - Hroch, Miroslav, 1972: **Místo českého obrození v procesu formování novodobých evropských národů**. In: Sborník historických prací k šedesátým narozeninám prof. dr. Oldřicha Říhy, Praha: Univerzita Karlova, 47-62.
  - Hroch, Miroslav, 1999: **Na prahu národní existence**. Praha: Mladá fronta.
  - Humar, Marjeta (red.), 1998: **Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje**. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
  - Jakopin, Franc, 1986: **Jezikovna oznaka slovanskih medicinskih odlomkov**. In: Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 71-78.
  - Jakopin, Franc, 1991: **Slovenski knjižni jezik in njegov slovar (SSKJ 1 - 5)**. In: 27. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 47-57.
  - Jež, Boris, 1994: **Nikoli več YU?** Ljubljana: Slon.
  - Jež Grgič, Marija, 1993: **Slovensko računalniško izrazje**. In: Jezik tako in drugače. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 410-419.
  - Kalin Golob, Monika, 1996: **Jezikovni kotički in jezikovna kultura**. Ljubljana: Jutro.
  - Kalin Golob, Monika, 2000: **Jezikovnokulturni vidiki vključevanja Slovenije v Evropsko unijo**. Teorija in praksa 2, 213-230.
  - Kalin Golob, Monika: **Jezikovna kultura, jezikovno načrtovanje in evropsko združevanje**. In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 255-270.
  - Kmecl, Matjaž, 1987: **Slovenska postna premišljevanja**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
  - Kolarič, Rudolf, 1955: **Narečje - knjižni jezik - šola**. Jezik in slovstvo 1, 11-12.
  - Korošec, Tomo, 1986: **Problemi slovenskega vojaškega izrazoslovja**. In: Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 189-193.
  - Korošec, Tomo, 1996: **Slovenski vojaški jezik: Izročilo in spremembe**. In: Jezik in čas. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 211-232.
  - Koruza, Jože, 1975: **K problematiki slovenskega preroda**. Jezik in slovstvo 21, 104-120.
  - Kořenský, Jan, 1997: **Vývoj jazykového práva na území dnešní České republiky**. In: Daneš, F.: 1997, 260-270.
  - Kořenský, Jan, 1998: **Metodologické problémy porovnávání vývoje a synchronní dynamiky současných slovanských jazyků**. In: Česká slavistika 1998. České přednášky

pro XII. mezinárodní sjezd slavistů Krakov 1998. Praha: Slovanský ústav - Euroslavica, 99-106.

- Kraus, Jiří, 2000: **Jak se díváme na dnešní češtinu?** In: Přednášky z 43. běhu Letní školy slovanských studií. Praha: Filozofická fakulta, 51-55.
- Križaj Ortar, Martina - Bešter Turk, Marja, 2003: **Sodobni pouk slovenskega jezika v šolah Republike Slovenije.** In: *Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji.* Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta, 481-495.
- Krstič Sedej (Seraj), Adriana, 2003: **Slovenska terminologija prevodov pravnih aktov evropskih skupnosti.** In: *Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji.* Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta, 339-351.
- Kunzmann-Müller, Barbara: **Gesellschaft im Wandel - Slovenisch im Wandel.** In: *Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje.* Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 147-159.
- Levstik, Fran, 1998 (1858): **Napake slovenskega pisanja.** In: Fran Levstik. Ljubljana: Državna založba, 37-89.
- Majdič, Viktor, 1983: **Na rob Načrtu pravil za novi Slovenski pravopis.** *Jezik in slovstvo* 28, 190-200.
- Mathesius, Vilém, 1932: **O požadavku stability ve spisovném jazyce.** In: *Spisovná čeština a jazyková kultura.* Praha: Melantrich, 14-31.
- Medved, Mira - Varl, Francka, 1964: **Jezikovni pouk v srednji šoli.** *Jezik in slovstvo* 9, 4-14.
- Mlinar, Zdravko, 1994: **Individualizacija in globalizacija v prostoru.** Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- **Moj mikro** [periodická publikace, 1984-]. Ljubljana: Delo revije.
- **Monitor** [periodická publikace, 1991-]. Ljubljana: Infomediji.
- Müller, Jakob, 1993: **Slovar in kritika (1964-1992).** In: *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3: Vprašanja slovarja in zdomske književnosti.* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 51-70.
- Nartnik, Vlado, 1992: **Osamosvajanje Slovenije in jezikoslovna slovenistika.** In: *28. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 5-12.
- Nebeská, I., 1996: **Funkčnost jazyka a funkčnost komunikace.** In: *Jazyk a jeho užívání. Sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného.* Praha: FF UK, 187-194.
- Nečak, Dušan, 1995: **Pogled na slovensko pot do popolne suverenosti.** In: *Informativni kulturološki zbornik.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, 61-78.
- Nekvapil, Jiří, 2000: **Sociolingvistika v systému encyklopedických hesel.** *Češtinář*, 11, 15-24.
- Nekvapil, Jiří, 2001: **Jazykový management a etnická společenství v České republice.** In: *Přednášky z XLIV. běhu Letní školy slovanských studií.* Praha: Filozofická fakulta, 65-80.

- Neustupný, Jiří V., 2002: **Sociolingvistika a jazykový management**. Sociologický časopis, 38, 429-442.
- **Nova beseda** - jazykový korpus (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).
- Novak, France, 1965: **Nekaj misli ob Splošnem tehniškem slovarju**. Jezik in slovstvo 10, 247-251.
- Orožen, Martina, 1971: **Kultura slovenskega jezika v zgodovini našega jezikoslovja**. Jezik in slovstvo 17, 139-148.
- Oter, Mija, 2002a: **Izbira jezika v računalniškem izrazju**. Slavistična revija 50, 333-348.
- Oter, Mija, 2002b: **Slovensko računalniško izrazje**. In: Dnevi slovenske informatike 2002. Ljubljana: Slovensko društvo Informatika, 392-396.
- Pediček, Franc, 1978: **K terminologiji v naši znanosti o informacijah**. Jezik in slovstvo 23, 155-158.
- Pinc, Zdeněk, 1997: **Migrace a identita jako filosofický problém multikulturní společnosti**. In: Práce z dějin slavistiky a česko-jinoslovanských vztahů XVIII. Praha: Univerzita Karlova - Euroslavica, 7-12.
- Piskar, Rihard, 1992: **Leksikon softvera in večjezični slovar**. Radovljica: Didakta.
- Pogačnik, Jože, 1990: **Starejše slovensko slovstvo**. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogorelec, Breda, 1979: **Slovenski jezik: jezikovna politika in praksa**. In: 15. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 3-29.
- Pogorelec, Breda, 1981: **Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju**. In: 17. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 113-117.
- Pogorelec, Breda, 1995: **Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika**. In: 31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 279-295.
- Pogorelec, Breda, 1996: **Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995**. In: Jezik in čas. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 41-61.
- Pogorelec, Breda, 2003: **Slovenski knjižni jezik - norma in življenje**. In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 203-208.
- Poštolková, B. - Roudný, M. - Tejnor, A., 1983: **O české terminologii**. Praha: Academia.
- [Kolektiv autorů] 1999: **Pravni terminološki slovar**. Ljubljana: Založba ZRC.
- Price, Glanville, 2002: **Enycklopedie jazyků Evropy**. Praha: Volvox Globator.
- Prijatelj, Ivan, 1955: **Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina (I-IV)**. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- [Kolektiv autorů] 1991²: **Računalništvo**. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Rizman, Rudi, 2003: **Globalizacija in kultura: konflikt ali sinergija?** In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 27-42.
- Rotar, Janez, 1971: **Iz prispevkov.** Maribor: Obzorja.
- Rotar, Janez, 1995: **Slovenščina in slovenstvo.** Maribor: Obzorja.
- Sivec, Janez, 1969: **Je pouk slovenščine res neuspešen?** Jezik in slovstvo 15, 236-242.
- Sloboda, Marián, 2003: **Běloruština a ruština v Bělorusku z perspektivy jazykového managementu** [diplomová práce]. Praha: Filozofická fakulta UK, Ústav lingvistiky a ugrofinistiky.
- [Kolektiv autorů] 1994: **Slovar slovenskega knjižnega jezika.** Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- [Kolektiv autorů] 1999: **Slovenci skozi čas.** Ljubljana: Založba Mihelač.
- [Kolektiv autorů] 1995: **Slovenska kronika 20. stoletja. 1900-1941.** Ljubljana: Nova revija.
- [Kolektiv autorů] 1997: **Slovenska kronika 20. stoletja. 1941-1995.** Ljubljana: Nova revija.
- [Kolektiv autorů] 1962: **Slovenski pravopis.** Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Smolej, Viktor, 1972: **O jeziku v osvobodilnem boju.** Jezik in slovstvo 18, 20-26.
- Spolsky, Bernard, 1998: **Sociolinguistics.** Oxford: Oxford University Press.
- Stabej, Marko, 2003: **Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti.** In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 51-70.
- Starý, Zdeněk, 1995: **Ve jměnu funkce a intervence.** Praha: Univerzita Karlova.
- **Statistični letopis 2000.** Ljubljana: Statistični urad RS.
- Suhadolnik, Stane, 1970: **Besedni zaklad sodobnega slovenskega knjižnega jezika.** In: 6. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 51-60.
- Štrukelj, Inka (red.), 1993: **Jezik tako in drugače.** Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- Tomišek, Josip, 1910: **Antibarbarus. Studije o napakah in pravilih slovenskega pisanja I.** Ljubljana: L. Schwentner.
- Tomšič, France, 1956: **Razvoj slovenskega knjižnega jezika.** In: Zgodovina slovenskega slovstva. Ljubljana: Slovenska matica, 9-28.
- Toporišič, Jože, 1969: **Petdeset let jezikoslovne slavistike na ljubljanski filozofski fakulteti.** Jezik in slovstvo 15, 76-84.
- Toporišič, Jože, 1979: **Družbena pogojenost norme in predpisa slovenskega jezika.** In: 15. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 31-44.

- Toporišič, Jože, 1980: **Dinamika razvoja slovenskega knjižnega jezika**. Jezik in slovstvo 26, 193-199.
- Toporišič, Jože, 1986: **Izrazjetvorje ob primeru slovenskega jezikoslovnega izrazja**. In: Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 113-131.
- Toporišič, Jože, 1987: **Portreti, razgledi, presoje**. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1989: **Stanovitnost izrazja (Ob učbenikih Slovenski jezik I in II)**. In: Slovenski jezik v znanosti 2. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 197-212.
- Toporišič, Jože, 1991: **Družbenost slovenskega jezika**. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Toporišič, Jože, 1992a: **Enciklopedija slovenskega jezika**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože, 1992b: **Tipološka oznaka slovenskega knjižnega jezika**. In: 28. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 13-42.
- Toporišič, Jože, 2000⁴: **Slovenska slovnica**. Maribor: Obzorja.
- Turk, Ivan, 1989: **Nekaj novih rešitev v prvi izdaji pojmovnika poslovne informatike**. In: Slovenski jezik v znanosti 2. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 241-245.
- Ulaga, Drago, 1993: **Problematika terminologije na področju športa**. In: 29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 311-320.
- Urbančič, Boris, 1964: **Naš novi Pravopis**. Jezik in slovstvo 9, 103-118.
- Urbančič, Boris, 1972: **O jezikovni kulturi**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Uršič, Sonja - Jan, Zoltan, 2000: **Javna predstavitev mnenj o tezah za zakonsko ureditev rabe slovenščine kot uradnega jezika**. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije.
- Vidmar, Josip: 1995: **Kulturni problem slovenstva**. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidovič Muha, Ada, 1971/72: **Oris dveh osnovnih pojavnih oblik sistema knjižnega jezika**. Jezik in slovstvo 17, 178-186.
- Vidovič Muha, Ada, 1986: **Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik**. In: Slovenski jezik v znanosti 1. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 23-39.
- Vidovič Muha, Ada, 1991: **Nekatera aktualna vprašanja slovenske jezikovne kulture**. In: 27. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 17-27.
- Vidovič Muha, Ada, 1994a: **Aktualnost slovaropisnih načel Pleteršnikovega slovarja**. In: 30. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 99-109.
- Vidovič Muha, Ada, 1994b: **O izvoru in delovanju jezika ali teorija sintagme v delih R. F. Mikuša (S predstavitevjo trikotnika Ramovš - Mikuš - Belić)**. Slavistična revija 42, 229-248.
- Vidovič Muha, Ada, 1995: **Dinamika lektoratov slovenščine po svetu**. In: 31. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 67-85.

- Vidovič Muha, Ada, 1996a: **Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika**. In: Jezik in čas. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 15-40.
- Vidovič Muha, Ada, 1996b: **Tvornost razmerja med slovenskim in češkim jezikoslovjem 20. stoletja**. In: 32. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 77-85.
- Vidovič Muha, Ada, 2001: **Moč in nemoč slovenskega knjižnega jezika**. In: 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 7-18.
- Vidovič Muha, Ada, 2002: **Kaj je novega v knjižnem jeziku? - Ob izidu slovenskega pravopisa**. In: 38. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 207-213.
- Vidovič Muha, Ada, 2003a: **Položaj sodobnega slovenskega knjižnega jezika**. In: Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji. Opole: Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej, Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta, 41-58.
- Vidovič Muha, Ada, 2003b: **Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike**. In: Slovenski knjižni jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 5-25.
- Vodušek, Božo, 1933: **Za preureditev nazora o jeziku**. In: Krog - zbornik umetnosti in razprav. Ljubljana, 66-76.
- Weverka, Peter - Mansfield, Ron, 1998: **Windows 98 za prezaposlene** [preložil O. Stefančič]. Ljubljana: Moj mikro.
- [Kolektiv autorů] 1979: **Zgodovina Slovencev**. Ljubljana: Cankarjeva založba.

PŘÍLOHA

A/ Návrh zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon) z roku 1999 (kráceno)²⁸²

PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY
Poslanecká sněmovna
1999
III. volební období

Návrh na vydání zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon)

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

§ 1

(1) Účelem zákona je stanovit rámcová pravidla pro používání a ochranu češtiny jako jazyka České republiky. Podrobnosti upravují zvláštní zákony a právní předpisy vydané k jejich provedení.

(2) Stát vhodnými prostředky zajišťuje a podporuje výchovu v českém jazyce, jeho rozvoj a vhodné užívání a usiluje též o rozvoj studia českého jazyka na území jiných států.

(3) Užívání jazyka občany, kteří tvoří národnostní nebo etnické menšiny, upravují zvláštní zákony.

§ 2

Čeština je jednacím jazykem orgánů zákonodárné, výkonné a soudní moci, Nejvyššího kontrolního úřadu a České národní banky a užívá se jí zejména v řízení před soudy, před správcem daní a ostatními orgány státní správy a orgány územní samosprávy, jakož i před orgány zájmové samosprávy a před dalšími právníckými osobami, pokud jim zákon svěřuje rozhodování o právech a povinnostech fyzických a právníckých osob v oblasti veřejné správy.

§ 3

(1) Čeština je vyučovacím jazykem v předškolní výchově a při vzdělávání v základních, středních a vyšších školách a na vysokých školách.

(2) Ustanovení předchozího odstavce není na újmu vyučování některých předmětů v cizím jazyce ani zřizování cizojazyčných škol a uznávání dokladů o ukončení všech stupňů a forem vzdělání na školách cizích států podle mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána.

§ 4

(1) Čeština je služebním jazykem v ozbrojených silách České republiky, pokud mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví něco jiného.

(2) Ustanovení předchozího odstavce se nepoužije při mezinárodní činnosti ozbrojených sil, vykonávané se souhlasem Parlamentu České republiky.

(3) Ustanoveními odstavců 1 a 2 není dotčeno právo užívat ve styku s mužstvem ozbrojených sil neznalým služebního jazyka také jeho mateřského jazyka.

§ 5

(1) V češtině se zejména

a) vyhlášují zákony a jiné právní předpisy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána,

b) označují orgány veřejné moci, orgány územní samosprávy, právnícké osoby rozhodující podle zákona o právech a povinnostech fyzických a právníckých osob, kulturní a vědecká zařízení, podniky, banky a další právnícké osoby zřízené na základě zákona, nebo jejichž zakladatelem nebo zřizovatelem je stát nebo obec,

c) uvádějí názvy obcí (měst) a jejich částí, veřejných prostranství a jiné domácí zeměpisné a místopisné názvy v České republice,

---

²⁸² Zdroj: Internetové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

d) uskutečňuje vnitrostátní vysílání rozhlasových a televizních programů a zvukových nebo obrazových informací, provozovaných na základě zákona nebo licence udělené podle zákona,

e) poskytují informace o podmínkách pro přijímání vkladů a poskytování úvěrů a o dalších bankovních obchodech a službách,

f) koná obchodně veřejná soutěž pro veřejné zakázky a uzavírají smlouvy k jejich provedení,

g) vydávají výpisy z matriky.

(2) Kulturní a vědecká zařízení, podniky, banky a další právnické osoby uvedené v odstavci 1 písm. b) a e) mohou v odborném a obchodním styku a v publikační činnosti v potřebném rozsahu užívat též jiných jazyků.

(3) Zastupitelstvo obce může v souladu se zákony a jinými právními předpisy vydanými k jejich provedení obecně závaznou vyhláškou pro svůj územní obvod stanovit, za jakých podmínek a na kterých místech lze k označení veřejnosti přístupných prostor a vnitrostátních hromadných dopravních prostředků, k reklamním účelům a k jinému informování veřejnosti použít vedle češtiny též cizí jazyk.

(4) Ustanovení odstavce 1 písm. d) se nepoužije na hudební díla, na rozhlasové a televizní vysílání ve slovenštině a na rozhlasové a televizní vysílání určené do zahraničí, jakož i na vysílání provozované na území České republiky na základě mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána.

§ 6

Češtiny se používá v písemných informacích a v reklamě v hromadných sdělovacích prostředcích, mají-li význam pro život, zdraví, majetek, bezpečnost, životní podmínky, životní prostředí a jiná zákonem stanovená práva nebo povinnosti anebo právem chráněné zájmy fyzických a právnických osob, zejména v informacích, včetně návodů a záručních podmínek, o léčivech, potravinách, výrobcích a službách.

§ 7

Smlouvy uzavřené fyzickými a právnickými osobami a jiné právní akty, které jsou v České republice podle zákona předmětem soudní nebo jiné právní ochrany nebo které ke své platnosti nebo výkonu vyžadují rozhodnutí nebo povolení státního orgánu nebo zápis do zvláštního rejstříku nebo které podléhají daňové nebo poplatkové povinnosti nebo jsou předmětem vkladu do katastru nemovitostí, musí být sepsány v češtině; je-li původní vyhotovení smlouvy v cizím jazyce, musí k nim být připojen úředně ověřený překlad do češtiny.

§ 8

(1) Tímto zákonem nejsou dotčena ustanovení zvláštních zákonů upravujících právo každého, kdo neovládá češtinu, na tlumočnicka v řízení, jehož je účastníkem, před soudy, jinými orgány, které rozhodují o právech a povinnostech fyzických nebo právnických osob, a před notářem, jakož i právo neslyšících na tlumočnicka českého znakového jazyka a znakové češtiny při vyřizování úředních záležitostí.

(2) K pracovní smlouvě uzavřené s cizincem, který neovládá český nebo slovenský jazyk a jemuž bylo uděleno povolení k zaměstnání podle právních předpisů České republiky, musí být, jestliže o to požádá, připojen úředně ověřený překlad smlouvy do jeho mateřského jazyka.

§ 9

Používání češtiny v mezinárodním styku, při jednání v mezinárodních organizacích a při uzavírání mezinárodních smluv se řídí mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána.

Zdeněk K l a n i c a v.r.

Miloslav K u č e r a st. v.r.

Květoslava Č e l i š o v á v.r.

Pavel K o v á č i k v.r.

Václav E x n e r v.r.

Alena Svobodová v.r.

Důvodová zpráva

Používání a ochrana češtiny ve všech oblastech státního a veřejného života jsou v platném právním řádu v podstatě upraveny na uspokojivé úrovni. Právně zabezpečen je též jazykový kontakt osob neznalých češtiny (popř. slovenštiny) v úředním jednání se všemi státními a veřejnými institucemi.

Smyslem předloženého návrhu proto není zavádět nová opatření k používání a ochraně češtiny, ale rámcovým způsobem kodifikovat platné právní normy a zvyklosti založené v historickém vývoji tak, aby se v koncentrované normativní podobě zdůraznil morální, politický a právní příkaz zachovávat a rozvíjet češtinu jako jeden ze základních prvků české kulturní identity.

Jazykové právo občanů České republiky, tvořících národnostní a etnické menšiny, je zakotveno v čl. 25 Listiny základních práv a svobod a v Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin, vyhlášené pod č. 96/1998 Sb. Podrobnější mezinárodněprávní ochranu v této oblasti poskytuje též Evropská charta č. 148 pro regionální a menšinové jazyky. Právní ochrana menšinových jazyků tvoří z hlediska češtiny jako státního jazyka samostatnou problematiku, proto se přenechává zvláštní úpravě.

Návrh také neupravuje užívání liturgických jazyků, používaných při náboženských obřadech, neboť registrované církve a náboženské společnosti jsou oprávněny svobodně určovat své náboženské učení a obřady a vydávat i k tomuto účelu vnitřní předpisy.

Předkládaný návrh je v souladu s mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy a s ústavním pořádkem České republiky.

S jeho prováděním nebudou spojeny zvláštní nároky na státní rozpočet.

K § 1 :

Deklarace češtiny za státní jazyk České republiky je nesporná. V činnosti veřejných institucí i právnických a fyzických osob při vyřizování úředních záležitostí a ve všech veřejnoprávních i základních soukromoprávních vztazích se čeština používá a označuje jako jazyk úřední, jednací, služební, vyučovací, smluvní, pracovní, národní, mateřský aj. Návrh zákona předpokládá existenci podrobnějších ustanovení ve speciálních zákonech a prováděcích právních předpisech, a to jak těch, které jsou v současné době platné a účinné, tak těch, které budou vydávány zejména v souvislosti s přizpůsobováním českého právního řádu evropskému právnímu systému (právu Evropské unie vytvořenému na základě Maastrichtské smlouvy a Amsterdamské smlouvy)

Stát a jeho orgány jsou povinny zabezpečovat rozvoj češtiny, a to nejen na území České republiky, ale též ve vztahu k cizině. V tomto ohledu se odkazuje na Evropskou kulturní úmluvu, která byla vyhlášena pod č. 290/1990 Sb., a je pro Českou republiku závazná od 1. 1. 1993. Podle čl. 2 písm. b) má Česká republika v rámci možností usilovat o rozvoj studia svého jazyka, dějin a vzdělanosti na území druhých smluvních stran a poskytovat občanům těchto smluvních stran možnost k provádění tohoto studia na svém území. Jazyky národnostních a etnických menšin v České republice požívají zvláštní ústavní ochrany, nejsou však státními jazyky.

K § 2 :

Ústava ani běžné zákony neobsahují jednotnou terminologii pro označení státních orgánů a ostatních orgánů veřejné moci. Užívají se pojmy orgány státní moci, tj. zákonodárné, výkonné a soudní (čl. 2 odst. 1 Ústavy), správní úřady (čl. 79) a orgány veřejné moci (čl. 87 odst. 1, písm. d/). Ústavními orgány jsou též Nejvyšší kontrolní úřad (čl. 97), Česká národní banka (čl. 98) a územní samosprávné celky (čl. 99).

Orgány státní správy jsou definovány zejména ve správním řádu č. 71/1967 Sb. Pojem územní samospráva je použit v čl. 79 odst. 3 a čl. 99 až 105 Ústavy ČR. Používání češtiny orgány zájmové samosprávy a dalšími právními osobami je stanoveno, jen pokud rozhodují o právech a povinnostech fyzických a právnických osob ve smyslu § 244 odst. 2 o.s.ř. a příslušných zákonů.

Pro označení češtiny používané v jednání a řízení před uvedenými orgány se stanoví jednotný pojem "jednací jazyk" (srv. § 33 zák. č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, a § 18 odst. 1 jednacího řádu pro soudy č. 17/1992 Sb.).

K § 3 :

Uskutečňování výchovy a vzdělávání v češtině je zakotveno v § 3 odst. 1 školského zákona v úplném znění č. 258/1996 Sb.

Ustanovením odstavce 2 se čelí neorganickému vytváření cizojazyčných škol bez státní ingerence a zachovává se možnost zřizovat cizojazyčné školy na základě mezivládních dohod. Uznávání dokladů o ukončení základních, středních a vysokých škol jiných států se zajišťuje dvojstrannými i mnohostrannými mezinárodními smlouvami, např. Úmluvou o uznávání studií a diplomů týkajících se vysokého školství ve státech evropského regionu, vyhl. pod č. 77/1990 Sb. Uznání zahraničního vysokoškolského vzdělání (nostrifikaci) upravuje § 89 a 90 zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb.; uznávání rovnocennosti a nostrifikaci vysvědčení vydaných zahraničními základními a středními školami upravuje vyhl. č. 385/1991 Sb.

Kromě toho se např. podle § 1 odst. 6 vyhl. č. 10/1997 Sb., upravující přijímání cizinců ke studiu na středních školách zřizovaných státem, vyžaduje, aby ředitel školy ověřil znalost češtiny uchazečů o toto studium. Podle § 7 odst. 2 vyhl. č. 187/1994 Sb., kterou se provádí zákon o silniční dopravě, ve znění vyhl. č. 48/1998 Sb., se v češtině skládá zkouška, kterou se prokazuje odborná způsobilost k provozování silniční dopravy.

K § 4 :

Toto ustanovení, včetně práva mužstva na mateřský jazyk, je na základě kodifikačního principu převzato z § 3 odst. 1 branného zákona v úplném znění č. 331/1992 Sb. Pojem "mužstvo" je obsažen též ve vládním návrhu zákona o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve spisovné češtině je souhrnným názvem pro vojíny.

Ze striktního používání českého služebního jazyka jsou možné výjimky v případech stanovených závaznými mezinárodními smlouvami (např. pro užívání vzdušného prostoru České republiky) a ústavně připuštěných aktivit ozbrojených sil v mezinárodních vztazích.

K § 5 :

V tomto paragrafu se příkladmo uvádějí nejběžnější případy obligatorního používání češtiny.

Vydávání Sbírký zákonů v češtině je upraveno v § 6 zák. č. 545/1992 Sb., o Sbírcce zákonů České republiky. Vzhledem k bezprostřední závaznosti mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách podle čl. 10 Ústavy je třeba stanovit, že rovněž tyto smlouvy se oficiálně vyhláší v češtině (popř. spolu se zněním v některém z autentických jazyků).

Povinnost označovat veřejné instituce uvedené v § 2 a § 5 odst. 1 písm. b) návrhu v češtině je mimo jakoukoli pochybnost. Na veřejné označování podnikajících soukromých fyzických a právnických osob se vztahuje ustanovení odst. 3 návrhu, přičemž je třeba respektovat mj. též ustanovení § 8 a násl. obchodního zákoníku č. 513/1991 Sb., upravující právo na obchodní jméno. Právnické osoby uvedené v odst. 2 jsou často v pravidelném a rozšiřujícím se styku se zahraničními subjekty. Je proto logické připustit, aby v nezbytném rozsahu vedly korespondenci, vydávaly publikace apod. v příslušných cizích jazycích.

Všeobecně platí, že na vlastním státním území se jména obcí, veřejných prostranství, řek apod. označují státním jazykem (popř. zároveň též jazykem národnostní menšiny) .

Dvojjazyčnost nebo vícejazyčnost je v některých případech (např. v rekreačních nebo příhraničních oblastech) vhodná pro označení veřejně přístupných prostor (obchodních domů apod.), v hromadných dopravních prostředcích, při veřejných reklamách a různých informacích určených veřejnosti. Není však žádný obecně uznávaný důvod pro to, aby se uvedená označení prováděla jen v cizím jazyku bez českého znění. Protože jde o místní záležitosti, navrhuje se zmocnit obce, aby tyto otázky regulovaly vlastními obecně závaznými vyhláškami [odst. 1 písm. c) a odst. 3 návrhu], a to samozřejmě jen v souladu se zákony a jinými právními předpisy vydanými k jejich provedení) §16 zákona o obcích č. 367/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

Ustanovení odst. 1 písm. d) a odst. 4 návrhu vycházejí ze zásad zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání [§ 9 odst. 2 písm. c)], a ze zákonů ČNR č. 483 a 484/1991 Sb., o České televizi (§ 2) a o Českém rozhlase (§ 2). Navrhované ustanovení se samozřejmě nevztahuje na hudební díla, na vysílání určené do zahraničí a na vysílání, které se uskutečňuje na základě mezinárodních smluv. Provozovatelé rozhlasového a televizního vysílání jednají svobodně a nezávisle. Do obsahu vysílání lze

zasahovat pouze na základě zákona a v jeho mezích (§ 4 zák. č. 468/1991 Sb.). Vzhledem k rozmanitosti a měnící se aktuálnosti programů a informací nelze tyto meze stanovit přímo v zákoně. Už platné citované ustanovení § 9 a rovněž navrhovaná úprava proto umožňuje, aby podíl českého programu a tím meze cizojazyčných programů, popř. jinak zachování smyslu a cíle zákona - ukáže-li se to potřebné - zabezpečila vláda svým nařízením (na základě čl. 78 Ústavy ČR a zmocnění v § 1 odst. 1 návrhu).

Povinnost zahraničních bank a jejich poboček informovat ve svých provozních prostorách písemnou formou v češtině o podmínkách pro přijímání vkladů, poskytování úvěrů a dalších bankovních obchodů a služeb je stanovena v § 11 zák. č. 21/1992 Sb., o bankách, ve znění zák. č. 16/1998 Sb.

V § 65 odst. 6 zákona o zadávání veřejných zakázek v úplném znění č. 229/1996 Sb. se stanoví, že zahraniční osoby, které se účastní soutěže se zahraniční účastí, jsou povinny své námítky a návrhy podávat v češtině.

V § 32 odst. 1 vyhl. č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, ve znění vyhl. č. 52/1993 Sb. se stanoví, že matriční výpisy se vydávají v češtině, i když jsou matriky vedeny v jiném jazyce. Pravidla o užívání českých jmen a správném přechylování ženských příjmení patří do oblasti pravopisných zásad kodifikovaných Ústavem pro jazyk český Akademie věd České republiky.

K § 6 :

Toto ustanovení zahrnuje např. ochranu spotřebitele podle § 11 stejně znějícího zákona v úplném znění č. 34/1996 Sb. a ve znění zák. č. 110/1997 Sb., podle něhož písemné informace o prodávaných výrobcích a poskytovaných službách musí být v češtině. Rovněž potraviny balené ve výrobě, určené pro tuzemské spotřebitele, musí obsahovat předepsané údaje v češtině (§ 6 odst. 4 zák. č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích). Užívání češtiny se dále upravuje např. v § 12 odst. 3 zák. č. 22/1997 Sb., který stanoví technické požadavky na výrobky, které by mohly ohrozit zdraví osob nebo přírodní prostředí, v § 46a zák. č. 202/1990 Sb., o loteriích, ve znění zák. č. 149/1998 Sb., a v § 1 odst. 6 vyhl. č. 49/1998 Sb., o jízdnicích řádech a organizaci celostátního informačního systému o jízdnicích řádech.

K § 7:

Se změnou právního řádu vyvolanou transformací české ekonomiky je spojeno značné zvýšení uzavíraných smluv podle občanského a obchodního zákoníku, především se zahraničními subjekty. Pro případ sporů, k jejichž rozhodování jsou příslušné české soudy a jiné orgány (např. rozhodci), je důležité, aby takové smlouvy byly uzavřeny v češtině nebo aby už v době jejich uzavření v cizím jazyce bylo pořízeno jejich ekvivalentní (autentické) české znění. Stejná zásada se navrhuje pro smlouvy, k jejichž platnosti se vyžaduje rozhodnutí nebo souhlas státního orgánu (např. podle § 45 odst. 2 zákona č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, ve znění zák. č. 210/1993 Sb.) nebo které k výkonu potřebují zápis do zvláštního rejstříku (např. podle § 509 obch. zák. o výkonu licenční smlouvy).

K § 8 :

Toto ustanovení se vztahuje na každého, kdo prohlásí, že neovládá češtinu (ve smyslu čl. 37 odst. 4 Listiny základních práv a svobod); lze se ho domáhat zejména v řízení před soudy (§ 18 jedn. řádu pro soudy č. 37/1992 Sb. aj.), před správními orgány (§ 31 odst. 5 spr. řádu v analogii s obč. soud. řádem aj.) a před notářem (§ 69 notářského řádu č. 358/1992 Sb.). V ostatních případech, tj. mimo správní nebo soudní řízení nebo řízení před notářem, je věcí zainteresované osoby, aby si tlumočnicka zabezpečila sama.

Užívání českého znakového jazyka a znakované češtiny je upraveno zákonem č. 155/1998 Sb., o znakové řeči.

V České republice je na základě povolení u českých zaměstnavatelů zaměstnáno velké množství cizinců, kteří neovládají češtinu (nebo slovenštinu). V zájmu právní jistoty a předcházení sporům a k zabezpečení perfektnosti smlouvy pro případ sporu se navrhuje stanovit, že na žádost cizince, který neovládá český nebo slovenský jazyk, musí být k pracovní smlouvě připojen úředně ověřený překlad do jeho mateřského jazyka. Cizincem se rozumí jak cizí státní příslušník, tak bezdomovec (podle § 1 odst. 3 zák. č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území republiky, v platném znění).

K § 9:

Stanovení oficiálních a pracovních jazyků pro mezinárodní styky a pro uzavírání mezinárodních smluv je věcí mezinárodních dohod (viz ustanovení čl. 9 a 33 Vídeňské úmluvy o smluvním právu, vyhl. pod č.15/1988 Sb.). Např. v nařízení Evropského hospodářského společenství č. 1 o úpravě jazykové otázky tohoto společenství se stanoví, že úředními a pracovními jazyky orgánů společenství jsou jazyky všech členských států, pokud nesdílejí jazyk jiného členského státu.

B/ Usnesení vlády České republiky ze dne 15. září 1999 č. 944 + P k poslaneckému návrhu zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon) (kráceno)²⁸³

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ

VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY

ze dne 15. září 1999 č. 944 + P

k poslaneckému návrhu zákona o jazyce
České republiky (jazykový zákon)

V l á d a

I. p ř i j í m á k návrhu zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon), stanovisko uvedené v příloze tohoto usnesení;

II. p o v ě ř u j e předsedu vlády, aby o stanovisku vlády uvedeném v bodě I tohoto usnesení informoval předsedu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.

S t a n o v i s k o

vlády k návrhu zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon)

Vláda na jednání své schůze dne 15. září 1999 projednala a posoudila návrh zákona o jazyce České republiky (jazykový zákon) (sněmovní tisk č. 319) a vyjádřila s tímto návrhem nesouhlas.

Vláda je toho názoru, že předložený návrh zákona je koncepčně chybný a není dostatečně propracován a jeho případné přijetí by pro jeho neprovázanost s právním řádem způsobilo při aplikaci jednotlivých právních předpisů, které předmětnou problematiku upravují, závažné obtíže. Vláda je přesvědčena, že stávající úprava používání a ochrany českého jazyka jako jednacního jazyka v úředním styku, případně vyučovacím nebo služebním jazyka, obsažená v jednotlivých právních předpisech, odpovídá současným potřebám.

Kromě toho vláda upozorňuje na to, že předložený návrh zákona obsahuje řadu nedostatků, například:

a) obsahuje proklamativní a deklaratorní ustanovení, která do zákona nepatří a jsou pro svoji nenormativní povahu nadbytečná a zavádějící, případně překračují i rozsah působnosti vnitrostátní právní normy. Tato připomínka se týká zejména vymezení úkolů státu vhodnými prostředky zajišťovat a podporovat výchovu v českém jazyce, dále zajišťovat a podporovat jeho rozvoj a vhodné užívání a usilovat o rozvoj studia českého jazyka na území jiných států (§ 1 odst. 2),

b) zavádí duplicitní právní úpravu některých skutečností, které jsou již v platném právním řádu České republiky upraveny (například stanovení češtiny jako vyučovacím jazyka na školách (§ 3), které je dostatečně upraveno zákonem č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, resp. zákonem č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, nebo stanovení češtiny jako jednacím jazyka orgánů zákonodárné a soudní moci (§ 2), které je upraveno například zákonem č. 90/1995 Sb., o jednacím řádu Poslanecké sněmovny, nebo užívání češtiny jako služebního jazyka (§ 4), uzavírání smluv, zápisy do zvláštního rejstříku (§ 7), případně duplicitně upravuje některé skutečnosti v samotném návrhu zákona, například výčet organizací (§ 5),

²⁸³ Zdroj: Internetové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

c) provádí nepřipustně nepřímou novelizaci některých zákonů a vyhlášek (například zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním /trestní řád/, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 563/1991 Sb., o účetnictví, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání /živnostenský zákon/, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 71/1967 Sb., o správním řízení /správní řád/, zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 483/1991 Sb., o České televizi, ve znění pozdějších předpisů, vyhlášky č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, ve znění pozdějších předpisů),

d) stanovením povinnosti uskutečňovat vnitrostátní vysílání rozhlasových a televizních programů a zvukových nebo obrazových informací, provozovaných na základě zákona nebo licence udělené podle zákona, zabráňuje užívat cizojazyčné názvy, slogany a texty ve vysílání, zpochybňuje možnost vysílat příslušné pořady a provozovat reklamu v původním znění s titulky apod. (§ 5 a § 6),

e) znění ustanovení § 6, upravující problematiku používání češtiny v písemných informacích a v reklamě v hromadných sdělovacích prostředcích, mají-li význam pro život, zdraví, případně se týkají informací, včetně návodů a záručních podmínek, o léčivech, potravinách, výrobcích a službách nevystihuje předmětnou problematiku upravenou zvláštními předpisy (například § 24 odst. 1, § 26 odst. 4 písm. a/ a § 36 odst. 2 zákona č. 79/1997 Sb., o léčivech a o změnách a doplnění některých souvisejících zákonů, § 6 odst. 4 zákona č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů a § 11 zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů),

f) zmocňuje zastupitelstvo obce, aby obecně závaznou vyhláškou stanovilo podmínky a místo, kde lze použít vedle češtiny i tzv. cizí jazyk, přestože se nejedná o skutečnost, jež spadá do samostatné působnosti obce, nehledě k tomu, že by tím mohlo dojít k vytváření nerovných podmínek pro podnikání,

g) odkazuje nekonkrétně na právní úpravu některých skutečností zvláštními zákony, které dosud nebyly přijaty (například "užívání jazyka občany, kteří tvoří národnostní nebo etnické menšiny" /§ 1 odst. 3/),

h) zpochybňuje jistotu právní ochrany smluv, které jsou uzavřeny v tzv. cizím jazyce a nejsou přeloženy do češtiny (§ 5, § 7 a § 8),

i) není dostatečně legislativně propracován, zejména nedefinuje jednotně pojmy, tyto nevhodně terminologicky označuje (například pojem "čeština" /§ 1 až § 9/) nebo nedůsledně užívá (například pojem "čeština", "český jazyk", "jazyk" /§ 1 až § 9/, pojmy "služební jazyk" a "mateřský jazyk" /§ 4/, pojem "cizí jazyk" /§ 5 odst. 3/, pojem "orgány zájmové samosprávy" /§ 2/),

j) pochybnosti vyvolává rovněž tvrzení uvedené v důvodové zprávě, že předložený návrh zákona nebude znamenat zvýšené nároky na státní rozpočet.

URAD ZA SLOVENSKI JEZIK

Osnovna delovna področja:

Namen urada je povezovanje nosilcev političnih, upravnih in strokovnih pristojnosti z vidika uporabe, uveljavljanja in razvoja slovenskega jezika; skrbi za ustreznost zakonskih rešitev o rabi jezika v javnosti in za njihovo uresničevanje in pomaga zainteresiranim, da dobijo odgovore, ki se nanašajo na jezikovna vprašanja.

V ta namen opravlja naloge:

- sodelovanje z znanstvenimi, izobraževalnimi ter drugimi organizacijami in društvi, ki se ukvarjajo z jezikovnimi vprašanji;
- sodelovanje s pristojnimi ministrstvi pri pripravi predlogov zakonskih rešitev, ki se nanašajo na varstvo slovenskega jezika;
- spremljanje uresničevanja zakonskih določb, ki se nanašajo na slovenski jezik, in vsaj dvakrat letno poročanje o tem vladi;
- opozarjanje pristojnih organov na morebitno neuresničevanje zakonskih določil, ki se nanašajo na slovenski jezik, in predlaganje ukrepov za izboljšanje stanja;
- vključevanje jezikovne politike v nacionalne programe;
- spremljanje uresničevanja nacionalnih programov v delih, kjer se nanašajo na slovenski jezik;
- (so)financiranje programov in projektov, ki so namenjeni uveljavljanju, promociji in razvoju slovenskega jezika;
- dajanje pojasnil fizičnim in pravnim osebam o slovenski knjižni normi, zapisani v sprejetih priročnikih, o možnostih jezikovnega izpopolnjevanja odraslih ter o jezikovnih pravicah državljanov Republike Slovenije in tujcev na območju Slovenije;
- obravnavanje pripomb in pritožb pravnih oseb in državljanov v zvezi z uporabo slovenščine kot uradnega jezika;
- izdajanje lepakov, zgibank in drugega propagandnega gradiva o slovenščini;
- obveščanje javnosti o usmeritvah in odprtih vprašanjih jezikovne politike;
- sodelovanje s sebi podobnimi organizacijami iz drugih držav.

Temeljna dokumenta, ki urejata področje delovanja:

- Sklep Vlade RS o ustanovitvi, organizaciji in delovnem področju Urada Vlade RS za slovenski jezik (Ur. l. RS, št. 97/00)
- Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest v Uradu Vlade RS za slovenski jezik

---

²⁸⁴ Jedná se o stav před převedením Úřadu pod Ministerstvo kultury v roce 2004. Zdroj: Internetové stránky vlády Republiky Slovinsko.

D/ Zákonná ustanovení upravující užívání slovinského jazyka ve veřejném životě v rámci SR Slovinsko (výběr)²⁸⁵

Raba jezika jugoslovanskih narodov in narodnosti je zagotovljena z določili v ustavi SFRJ, v ustavi SR Slovenije ter v številnih zveznih, republiških in občinskih zakonih in predpisih.

Objavljamo določila obeh ustav, zakona o združenem delu, od zveznih predpisov pa izvlečke iz zakona o objavljanju zveznih zakonov, drugih zveznih predpisov ter splošnih aktov, iz zakona o Narodni banki, iz zakona o standardizaciji in člena 16 in 19 iz republiškega zakona o filmu.

◆ USTAVA SFR JUGOSLAVIJE

Člen 154:

Občani so enaki v pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj. Vsi so pred zakonom enaki.

Člen 170:

Občanu je zajamčeno svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu oziroma narodnosti, svobodno izražanje nacionalne kulture in svobodne rabe svojega jezika in pisave. Občan se ni dolžan izjavljati, kateremu narodu oziroma kateri narodnosti pripada, in se tudi ne opredeliti za pripadnost h kakemu narodu oziroma kaki narodnosti. Protiustavno in kaznivo je kakršnokoli propagiranje ali izvajanje nacionalne neenakopravnosti, kot tudi kakršnokoli razpihovanje nacionalnega, rasnega ali verskega sovraštva in nestrpnosti.

Člen 171:

Pripadnosti narodnosti imajo v skladu z ustavo in zakonom pravico rabiti svoj jezik in svojo pisavo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila. Pripadniki narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom v vsaki republikli oziroma avtonomni pokrajini pravico do pouka v svojem jeziku.

Člen 214:

Neznanje jezika, v katerem teče postopek, ne more biti ovira za obrambo in uveljavljanje pravic in upravičenih interesov občanov in organizacij. Vsakomur je zajamčena pravica, da v postopku pred sodiščem ali drugimi državnimi organi, organizacijami združenega dela in drugimi samoupravnimi organizacijami in skupnostmi, ki pri izvrševanju javnih pooblastil odločajo o pravicah in obveznostih občanov, uporablja svoj jezik in se v svojem jeziku seznanja z dejstvi.

Člen 243:

V oboroženih silah SFRJ se v skladu z ustavo SFRJ zagotavlja enakopravnost jezikov narodov in narodnosti Jugoslavije in njihovih pisav. Pri poveljevanju in vojaškem pouku v jugoslovanski ljudski armadi se lahko v skladu z zveznim zakonom uporablja eden od jezikov narodov Jugoslavije, v njenih delih pa jeziki narodov in narodnosti.

Člen 246:

Jeziki narodov in narodnosti in njihove pisave so na območju Jugoslavije enakopravni. V Socialistični federativni republikli Jugoslaviji so v uradni rabi jeziki narodov, jeziki narodnosti pa v skladu s to ustavo in zveznim zakonom. Z zakonom in statutom družbenopolitlčne skupnosti ter s samoupravnimi akti organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti se zagotavlja uresničevanje enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti v uradni rabi na območjih, na katerih živijo posamezne narodnosti, ter določajo način in pogoje za uveljavljanje te enakopravnosti.

²⁸⁵ Zdroj: Ústava SFR Jugoslavije z roku 1974 (citováno dle Jezik in slovstvo 23, s. 282-284).

Člen 247:

Zajamčeno je vsaki narodnosti, da za uresničevanje pravice do izražanja svoje narodnosti in kulture, svobodno rabi svoj jezik in svojo pisavo, razvija svojo kulturo in v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge v ustavi določene pravice.

Člen 269:

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se izdajajo in objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije v avtentičnih besedilih v jezikih narodov Jugoslavije, ki jih določajo republiške ustave.

Zvezni zakoni, drugi predpisi in splošni akti se objavljajo v uradnem glasilu Socialistične federativne republike Jugoslavije kot avtentična besedila tudi v jezikih albanske in madžarske narodnosti.

Člen 271, četrty in peti odstavek:

V mednarodnem občeivanju velja načelo enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije, ustrezno pa tudi načelo enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti.

Kadar se mednarodne pogodbe sestavljajo v jezikih držav pogodbenic, se enakopravno uporabljajo jeziki narodov Jugoslavije.

◆ USTAVA SR SLOVENIJE

Člen 197:

Občani so enaki v pravicah in dolžnostih ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj. Vsi so pred zakonom enaki.

Člen 212:

Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu, narodnosti ali etnični skupini, goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

Vsi državni organi ter drugi organi, samoupravne organizacije, skupnosti in posamezniki, ki opravljajo družbeno službo na območju Socialistične republike Slovenije, poslušajo v slovenskem jeziku.

Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopku pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, ki opravljajo družbeno službo, uporablja svoj jezik in pisavo in da ga tisti, ki vodi postopek, seznanj z gradivom in s svojim delom v njegovem jeziku in na način, ki ga določa zakon.

Neznanje slovenščine ne more nikogar ovirati pri obrambi m uresničevanju pravic in upravičenih interesov.

Člen 213:

Pripadniki drugih narodov in narodnosti Jugoslavije imajo v skladu z zakonom pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku.

Člen 306:

Poveljevanje in pouk v enotah, štabih m drugih organih teritorialne obrambe se opravljata v slovenskem jeziku, v posameznih enotah pa glede na njihovo sestavo tudi v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije.

◆ ZAKON O ZDRUŽENEM DELU

Člen 417, četrty odslavek:

Firma delovne organizacije oziroma ime temeljne organizacije ne sme vsebovati izrazov, ki so neznani v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije, v katerih se firma oziroma ime glasi.

Člen 425:

Firma oziroma ime se mora glasiti v enem ali v več jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije v skladu z ustavo in zakonom.

Firma oziroma ime mora biti v nekem jeziku, ki je v uradni rabi v kraju, kjer je sedež organizacije združenega dela.

Firma oziroma ime lahko vsebuje tudi besedilo v kakem drugem jeziku, vendar mora biti vsebina enaka kot v jeziku naroda oziroma narodnosti Jugoslavije.

◆ ZVEZNI PREDPISI

ZAKON O OBJAVLJANJU ZVEZNIH ZAKONOV IN DRUGIH ZVEZNIH PREDPISOV TER SPLOŠNIH AKTOV (Uradni list SFRJ, št. 43/76)

Člen 4:

Zvezni predpisi, mednarodne pogodbe in jugoslovanski standardi se objavljajo v avtentičnih besedilih v jeziku in pisavah jugoslovanskih narodov, ki jih določajo republiške ustave, in kot avtentična besedila v jezikih albanske in madžarske narodnosti.

Člen 13:

Uradni list SFRJ izhaja v posebni izdaji za vsak jezik in pisavo, v katerih se po tem zakonu objavljajo zvezni predpisi.

ZAKON O NARODNI BANKI JUGOSLAVIJE IN ENOTNEM MONETARNEM POSLOVANJU NARODNIH BANK REPUBLIK IN NARODNIH BANK AVTONOMNIH POKRAJIN (Uradni list SFRJ, št. 49/76)

Člen 14:

Na pečatu Narodne banke sta ime banke v jezikih jugoslovanskih narodov in grb SFRJ.

ZAKON O STANDARDIZACIJI (Uradni list SFRJ, št. 38/77)

VI. Listine, ki spremljajo proizvode v prometu

Člen 48, drugi in tretji odstavek:

Tehnično navodilo mora biti lahko razumljivo.

Tehnično navodilo mora biti napisano v jezikih in pisavah jugoslovanskih narodov.

◆ REPUBLIŠKI PREDPISI

ZAKON O FILMU (Uradni list SRS, št. 4/74)

Člen 16:

V SR Sloveniji se smejo javno predvajati le tisti filmi, ki imajo dovoljenje za javno predvajanje. Za tuje filme izdaja dovoljenje republiška komisija za pregled filmov SR Slovenije ali ustrezná komisija druge republike, za domače filme pa družbeni organ upravljanja organizacije za proizvodnjo filmov, oziroma samostojna skupina filmskih delavcev za proizvodnjo filmov.

Dovoljenje za javno predvajanje lahko dobi film:

- če sta na njem navedena producent in distributer filma;
- če je posnet v slovenščini ali ima slovenske napise;
- če je republiška komisija za pregled filmov določila, ali je film primeren za mladino do dopolnjenega petnajstega leta starosti.

Člen 19:

Republiška komisija za pregled filmov ugotavlja na temelju pregleda filma, ali film izpolnjuje pogoje iz 16. člena tega zakona in ali ni zadržkov za izdajo dovoljenja za javno predvajanje po 17. členu tega zakona.

Komisija tudi odloča:

- kateri filmi se smejo javno predvajati, tudi če niso posneti v slovenščini in niso prevedeni v slovenščino;
- kateri filmi niso primerni za mladino pred dopolnjenim petnajstim letom starosti;
- kateri filmi imajo poseben vzgojen, izobraževalen ali umetniški pomen.

V primeru, da komisija ne izda dovoljenja za javno predvajanje, je dopustna pritožba. O pritožbi odloča sekretar za prosveto in kulturo (sedaj predsednik Republiškega komiteja za kulturo).